

383
A 5 d 398

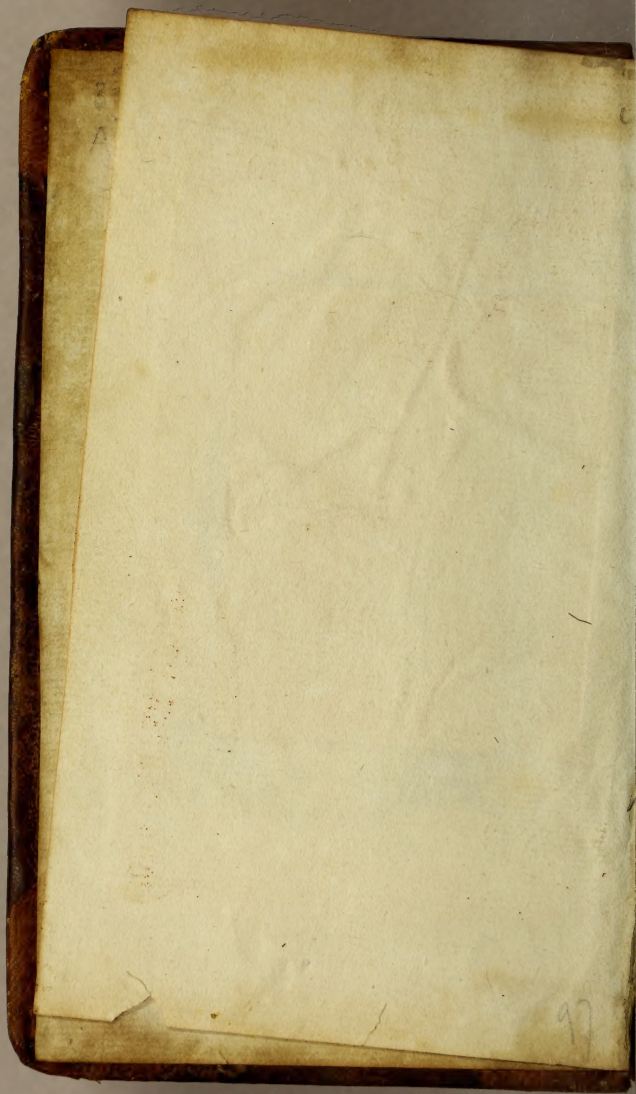
Sashan Barred is not a
The volume



Printed and Bound by Edward H. B. and Co. London.



John Carter Brutun



NOVUS ORBIS.

id est,

NAVIGATIONES

PRIMÆ IN AMERICAM:

quibus adjunximus

GASPARIS VARRERII DISCVRSVM

super OPHYRA Regione.

*Elenchum Autorem versa pagina
Lector inveniet.*



ROTTERODAMI,
Apud Iohannem Leonardi Berewout.
ANNO clō, lō. cxvi.

JOHN CARTER BROWN

ELENCHVS AVTORVM.

Navigatio CHRISTOPHORI COLUMBI, pag. 1

Navigatio VINCENTII PINZONI, pag. 64

Navigatio AMERICI VESPVII, pag. 71.

PETRVS MARTYR. De Insulis nuper repertis.
(pag. 133.

FERDINANDI CORTESII aliquot de suis
peregrinationibus narrationes. { pa. 181.

NICOLAVS HERBORN. de Indis, convertendis.
(pag. 541.

Accessit seorsim.

CASPAR VARRERIVS, de OPHYRA regione.

*written in
this copy*

Ornatissimis, Prudentissimisque
Viris

IN

COLLEGIO
THALASSIARCHICO
VRBIS ROTEROD.

Dominis suis.

ORNATISSIMI VIRI,

Nemo est, qui non summopere admiretur verba illa, quæ in *Medea Seneca*, in fine Actus secundi leguntur,

— Venient annis
Sæcula feris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphysque novæ

† 2

Delegat

*Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.*

Admirandus etiam ille Plato in *Timæo*, meminit, *Atlantica insula*, *Lybia* & *Asia* longè maior, quæ varios habuerit Reges, quorum vis omnis in unum collecta, varias regiones, & quicquid intra columnas *Herculis* continebatur invasit. Hanc insulam dicit, ingenti terræ motu, jugique diei unius noctis illuvione, vasto gurgite mersam, atque in navigabile pelagus illud, propter absorptæ insulam relictum fuisse. Hæc *Ægyptij* Sacerdotis verba, expendenda ijs puto, qui quærunt, ut ratione magna aliqua pars orbis, tam in incognita esse potuerit?

Quanquam verò sciam, haud nostrum esse res istas Geographorum de *Atlantide* insula, utenam illa sit, componere: hoc tamen a me dicere, optare me, ut hoc sit gravissimum in Geographia peccatum, verba ista chori apud *Senecam*, aut si quis alius illius *Tragœdiæ* autor est, & Sacerdotis illius *Ægyptij* orationem de *Atlantide*, *Americæ* applicare.

Quicquid sit, verisimillimum est, Avorum nostrorum memoria, ea contigisse, in quibus non incommodè vaticinium illud, quod exat apud *Senecam*, dici possit esse impletum

Narratio

Narratio de inventione vastarum illarum
Regionū ante multos annos in folio bis ex
cusa est, sed nunc exemplaria illa, cum tine
& blattis pugnant. Quare cum nullus dubi
tem, multos optare, recudi exemplaria illa
rum navigationum, maximè forma minori
ut in via sit pro comite, & in vidulo commo
dè portari possit, prælo hæc subjeci, quod
spero lectu non minus jucunda, quàm utili
fore.

C. Plinius Sec. in Naturali Historia lib. XIX. d
lino agens, miratur, herbam esse quæ Aegyptum
admoveat Italia: in tantum ut Galerius, à fretis
Siciliæ Alexandriam septima die pervenerit, Baby
lias sexta. Postea invehitur in temeritatem
hominum, qui lino ad vela texendi usi sunt
Andax (inquit) vita, scelerū plena, aliquid seri, &
ventos procellasq; recipiat, & parum esse solis flucti
bus vehi. Maledicit etiam auctori velorum
cui non satis fuit, hominem in terra mori, nisi & po
viret insepultus. Miratur seri hominis manu, me
eiusdem hominis ingenio, quod ventos in mari opte
Procemium postea claudit, hoc epiphone
mate:

Præterea ut sciamas fuisse pœnas, nihil gignitu
facilius, utque sentiamus nolente id fieri natura, ur
agrum, deterioremque etiam terram facit.

Cap. i. de usu lini agens, Eadem inquit &
lagus materia: neque enim minores cunctis animali-
bus in fidas, quàm nobismet ipsis lino tendimus.

Scilicet, degeneres canum, & qui non co-
gitant, mortem ubique æquè vicinam esse,
sed alicubi propiorem videri,

*Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas post terga videns,
Animam levibus credidit auxis,
Dubioque secans equora cursu,
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto.*

Quantò rectius expendisset, cum non omnia
ferat omnia tellus, summâ Dei providentiâ
factū esse, ut mari, ac fluminibus, ac rivis, ope
humana inde deductis, omnes partes orbis
commodius ac velocius, (addo etiam sump-
tu longe minori, quàm celerrimo equorum
cursu, & inæquali curruum jactatione,) adiri
possint, atque eò importari, rursusque inde
exportari merces, quæ non tantum usui sunt
absolutè necessaria, sed etiam honestæ inser-
viant delectationi.

Vtinam vero intra has metas se contineret
genus

genus humanum, & non ad damnabilem luxum auro, aromatibus, atque similibus Deï donis abuteretur, nec Baali, & Mundo ijs inferviret, quibus glorificare Deum debebat. Utinam illos populos, quorum ad se opes homines transferunt, studerent ad veram Dei cognitionem adducere, atque *Christum*, in quo omnes Thesauri sunt, illis revelarent prædicatione pura verbi divini, & exemplo inculpatæ vitæ, facem ijs præferrent. Ita fieret ut nassâ suâ, non tantum opes aliarum gentium, sed & Animas hominum piscarentur, gratissimum Deo præstâtes obsequium, qui per *Apostolum* suum *Iacobum* nos docuit, *Eum qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvaturum animam ejus à morte, & operturum multitudinem peccatorum, & per Danielem Prophetam cap. xii. dicit : qui ad justitiam erudiunt multos, coruscanturos, quasi stellas in perpetuas æternitates.*

Ad ipsos quos recudimus scriptores venio. Prima narratio est *Christophori Columbi* Liguris hominis ingenij curiosi, qui indignè ferens, præoccupatam ab alijs gloriam inventionem *Fortunatarum & Hesperidum*, hoc egit apud *Ferdinandum Hispaniæ Regem*, ut sibi quoque liceret *Novas terras* quærere, sed ob-

tantibus ei invidis, post aliquot annos de-
mum, quinque naves impetravit, quibus è
Gadibus solvens, cum non satis maturè ex
voto nautarum, terræ apparerent, penè illo-
rum seditione oppressus est; qua sedata *Gua-*
dalupiam, Hispaniolam, & alia loca primus de-
texit. Lætus hoc successu, in Hispaniam re-
diit, & quadruplo maiorem classem impetra-
vit, qua expeditione feliciter succedente, in-
vidia, (quæ semper magnis obstetit au sis &
magna tonantibus plurimum obfuit) secun-
dò ei facta est, ut causam pro se dicere coactus
sit: postquam dixisset, iudicibus in Consi-
lium missis, album tulit calculum. Mortuo
(Anno M. D. VI. corpore ejus Hispalim de-
lato & in Ecclesia Carthusianorù humato,) *statua à Genuensibus ei decreta est. Laudan-*
dum hoc in Columbo, quod bene fecisse con-
tentus, sciens, quod ipsa sibi virtus pretium,
contempserit rumores non vulgi tantum, sed
aliorum, qui non parum gloriam illius ibant
imminutam. Benzo lib. 1. cap. 5. narrat,
cum Hispani quidam proceres, in convivio
multum de Columbi gloria delibarent, dicen-
tes, cuilibet fuisse hoc præstitum facile, quod
ipse fecisset, nec esse causam cur Itali hoc
nomine cristas tollerent, Columbus renidens,
sumto

sumto ovo, dixit, quis vestrum hoc mihi re-
ctum destituet in caput? quod cum frustra
singuli conati essent, ille leviter in apice testis
contusa, primum illud statuit, cūq. conviva
cachinnarentur, pronomam rem esse clamantes
excepit ille: Me praeunte, facile fuit vobis
hoc imitari, absque quo fuisset, nunquam
hoc praestitissetis. Talis, inquit, inventio
fuit novi orbis, in quo inventis facile erit
aliquid superaddere.

Ita mores hominum sunt, inventa con-
temnere, neque expendere, quantæ molis
fuerit, tot vincere obstacula, quibus non re-
motis, scientiæ rerum inventarum æterni-
tatem jacerent in tenebris. Credo tamen invidia
vitandæ causæ, nullam ab eo insulam de no-
mine aut cognomine suo fuisse appellatam
Eat hic contemptus vanæ gloriæ in Annales
& factio *Columbi* quisque discat *Gloriam* esse
Crocodylum, & umbræ instar, insequentē fuge-
re, & fugientem sequi.

Secunda est *Vincentij Pinzoni*, paulò pò-
secuta, quæ cum brevissima sit, facilius legi
quam à me in epitomen contrahi posset. le-
ctor in ea videbit, etiam ex paucis folijs
multam hauriri posse scientiam.

Tertia est *Americi Vesputij Florentini*, quæ
† s. Ann

Anno m. ccccxviii ultra æquinōctialem
rela faciens, magnum terræ continentis tra-
cum, nominavit de suo nomine *Americam*.
Quatuor illius Navigationes omnigena sci-
entia & prudentia diligentem lectorem ma-
tabunt.

Quarta est *Petri Martyris Mediolanensis*, pro-
conotarij tandē Apostolici, consiliarij Regij,
& Caroli v. senatoris. Scripsit varia, *De orbe*
vovo Decades III. inscriptas olim hoc Titulo:
Decades Oceanicæ, quibus adjuncti sunt *lib. III.*
de Legatione Babylonica. Postea studio *Richardi*
Hakluyti Oxoniensis Angli, octo prodire hujus
Scriptoris *Decades*, inscriptæ Illustri viro *Guah-*
ero Rhaleg &c. Ita autem versatus est in hac
materia, ut ad imitationem Nasonis de eo
quidam cecinerit:

Hesperios quis nosceret Indos, Martyris æternum
batuisset opus. Laudat Venales qui vult ex-
rudere merces, Martyris scripta præcone
ou egent.

Præmissa autem est Martyris Epistola
Francisci Cortesij Narrationibus, ut suppleat
defectum narrationis primæ, quæ simile ar-
gumentum continebat. Tres autem cum vi-
derim harum Narrationum editiones, nulla
amē integra erat, an prorsus perierit, an verò
linguā

linguâ tantum Latinâ non extet, de eo pronuncio, *mihî non liquere.*

Fuit hic *Cortezius Nobilis Hispanus*, Anno M.CCCCXVIII undecim navium classe D.L. militibus instructa hâc navigatione instituit. Hic est, qui *Mexicanam* urbem obsidione cinxit, & tertio mense, ea potitus est.

Laborabat hic *Cortezius* auri *sacra fame*, quâ se expleturum sperabat urbe capta, sed egregie ei Barbara hæc gens illusit: nam desperata urbis tutela, omne aurum argentumque ex publico privatoque collatum, in lacum, in quo urbs sita est, demerserat. Itaque *Cortezius* tanquam latus hians, spe sua frustratus, fame dira magis magisque efferatus, quolibet suppliciorum genere contra Indos grassatus est, & *Motefumam* Regem strangulâri iussit, quam alij lapide à suis percussam fuisse, tradant.

Volumê *Cortesi*, de rebus Indicis conscriptum, Pater ipsius idiomate Hispanico (teste Petro Martyre cap. x. Decad. VIII.) Typographis tradidit. An hoc sit illud ipsum, quod recudimus, an aliud, de hoc amplius censeo.

Post hæc sequitur *Nicolai Herbon* epitome de Indis convertendis. Autor hic Gallus fuit ordinis Minorum, & illorum (ut vocantur) com

commissarius per Galliam.

Inter alia, vult mores illorum, qui mittuntur ad Indos convertendos, esse sine avaritia. Exemplo discipulorum *Christi*, qui *noluit suum portare as in zonis*. Invehitur etiã in eos, qui eorum commigrant, ut aurum argentum & preciosos lapides corradant, colligant, ditioresque egrediantur, quàm sint ingressi. Utinam hoc consilium omnes secuti fuissent: non ita forederet nomẽ *Christianorum* apud Indos, quorũ aliqui Christianos, fuga sibi elapsos, massis auri sparsis, tanquam pisces, escã quadam capere conati sunt.

Claudit agmen *Tractatus Varrerij* de Ophyra Regione. Existimat ille in Asia (in qua sententia etiam Marius Niger fuit) Ophyram Regionem sitam fuisse. *Abrahamus Cortesius* Africæ regionem esse putat. At *Arias Montanus*, *Guil. Postellus*, & *Geropius Becanus*, Peruviam Ophyram esse, non conjiciunt, sed meo iudicio evincunt.

Verba ex 2. *Paralepom.* Cap. 3. vers. 5. subijcio ex interpretatione Ariæ Montani:

Et texit domum lapide precioso ad gloriam, & aurum (erat) *aurum parvaim.*

Idem *Arias Mont.* in præfat. libri, quem inscripsit *Phaleg*, sive de gentium sedibus ait,
hoc

hoc nomen Parvaim ijs qui vel tantum Ebraicè
sciunt legere, clarè demonstrare, duas olim Regiones
Peru dictas, unum quidem, quæ eodem vocabulo ho-
lierno etiam die, Peru dicitur; alteram verò quæ
Nova Hispania à navigantibus est appellata. Vulga-
ns autem Interpreter, vel ob ignotam sibi Regionem,
vel potius in ejus, quod illa Regii exhibebat, aurum
laudem. cum in Ebræo esset, & aurum illud Peru
& Peru: (nam Peru in numero duali facit Par-
vaim) ille inquam convertit, & aurum erat pro-
batissimum.

Hæc ille Lutherus quoque & aliquot alij
Bibliorum interpretes, retinentes vocem
Parvaim integram, quomodo in Ebræo le-
gitur, clare affirmat, Parvaim fuisse Peru-
viam.

Iohannes Geropius Becanus in Niloscopio, ex
Diodoro Siculo & Platone, multa habet observa-
tione dignissima.

Michael quoque Neander in sua orbis terræ
Descriptione, parte prima, credibile esse dicit,
navigationem ad novum orbem, veteribus inter-
missam fuisse, vel regum civitatumque interdictis,
vel ob Romani Imperij inclinationem, cum totus or-
bis noster bellis, direptionibus & vastationibus Got-
thorum, Vandalorum, Hunnorum, Longobardorum,
exterarum gentium & Barbaricarum, arderet, &
Turci-

Turcici Imperij incrementum omnes vires & cogitationes Europæ in se converteret. Hæc ibi.

Quare *Varrerius* ita audiendus est, ut servetur altera auris integra à *Varrerio* dissentiensque. Hæc sunt viri ornatissimi, quæ de his Narrationibus dicenda habui.

Ufus autem hujus generis scriptorum multiplex est. nam præter honestam voluptatem, quæ ex lectione Historiarum capitur, pars prudentiæ est, nosse ritus & mores variarum gentium. De *Ulyssæ* speculo viri prudentis *Horatius* lib. 1. Epistolarum scribit, quod *multorum providus urbeis Et mores hominum inspexit*: quod cum ille fecerit magno incommodo, & periculo suo alij faciant, ex his & similibus scriptis, hoc commodi percipitur, quod illarum in lectione liceat.

Neptunum procul è terra spectare furem. Inveniunt quoque in his scriptis physici non pauca, quæ alibi naturam rerum scrutanti non essent obvia.

Et cum de misera idololatria harum gentium, crebra hic fiat mentio; non tantum discimus quantæ sint tenebræ nostræ, sed etiam ad gratiarum actionem stimulamur, pro hoc beneficio; quod nos, qui eramus populus sedens in tenebris & in regione mortis, sine Deo,

Deo, sine spe salutis, lucem viderimus magnam, quod beneficium tam multis non est collatum, iudicio quidem Dei non injusto sed tamen admirabili, & in timore Dei pietatibus sæpe expendendo.

Hanc editionem autem vobis inscribere VIRI ORNATISSIMI visum est, non tantum ut grati civis præstare officium, verum etiam quia jucundum, non alijs modo, sed vobis imprimis fore putavi, si in hac urbe, *magnius Erasmi patria*, non *Neptuni* tantum, sed *Pauladis* quoque studia coli cerneretis; quibus ego cum faveam, alijs studijs consecratus ideoque pararium (quem vos nostis) in alio coactus sim, vos multo magis ijs velle mihi persuasi, hæc vobis offerens, cum animo vobis omni officio & pietate dedito, & æternum vestro.

VALETE VIRI ORNATISSIMI, Deus studia vestra omnia ad nominis sui gloriam succundet.

Roterodami. xv. Cal. Octobris. Anno Christi 1616.

Vester omni obsequio,

IOHANNES LEONARDUS
BEREWOUT.

The first of these is the fact that the
 world is not a uniform whole, but a
 collection of many different parts, each
 with its own characteristics and laws.
 This is the principle of diversity, and it
 is the basis of all knowledge and science.
 The second is the fact that the world
 is not a static whole, but a dynamic
 one, constantly changing and evolving.
 This is the principle of change, and it
 is the basis of all progress and improvement.
 The third is the fact that the world
 is not a chaotic whole, but an ordered
 one, governed by certain laws and principles.
 This is the principle of order, and it
 is the basis of all civilization and society.
 These three principles are the foundation
 of all knowledge and science, and they
 are the keys to understanding the world
 and ourselves.

NAVIGATIO CHRIS- TOPHORI COLUMBI,

QVA MVLTAS REGIONES

hactenus orbi incognitas invenit,
inventasque Hispaniæ rex colli-
iussit & frequentari.

*Quomodo rex Hispaniarum dedit librum nomen
dñi Christophoro Columbo.*

CAPVT I.

ITAQVE Christophorus
natione Italicus, patria Ge-
nuensis, gente Columbe, vir
erat procera statura, colore
ad rubedinē inclinato, facie
oblonga. Is quum diutius in
regia regis Hispaniarum in-
victissimū diversatus fuisset, animū induxit,
ut hæcenus inaccessas orbis partes perquam
diligenter peragraret. Petijt propterea rur-
sus & iterum instantissime à rege memorato,
ut voto suo tam pio non deesset, futurum
sibi & toti Hispaniæ decus præclarum adfe-
verabat, si sua opera & impensa hōras inac-
cessasque regiones nactus esset: & ad id opus
navigandi ultro se offerebat, nam polliceba-
tur plures posse nancisci in occidente insu-
las, quæ ad usum, imò ad delicias mortalium
minime forēt ineptæ, & in primis in eis insu-
lis, quæ cōterminæ sunt Indiæ, inveniri posse
arbitrabatur bæccas, id est, uniones, lapidesq;
A pre-

pretiosos fore omne genus, nec non aromata omnifariam, auriq̃ue plurimum. Hæc meditantem rex & regina identidem derisere, utpote cogitantem inania, & pensi nullius, vertebaturq̃ue hic sermo propè in fabellam. Tandem peractis annis viii. insistente adhuc Columbo, cœpit rex his sermonibus aures præstare attentiores, decrevitq̃ue post multa experiri viri ingenium, propterea in effectum huius celebris instituit, iussit liburnicam unam & celoces duas omni genere annonæ armamentorumq̃ue communiri: quibus expeditis, prima Septembris luce M. ccccxcii. solvit ab Hispanis litoribus, & diu optatum iter aggressus est.

De insulis cõpertis à Columbo viro accerrimo.

CAPVT II.

ITaque solvit à Gadibus iter faciens versus insulas Fortunatas, quas nunc Hispani appellant Canarias, ob id quod canibus maxime abundent: antiqui vero Fortunatas dicebant. Hæ enim absunt à Gadibus milliaribus Mcc. prout ipsi computant suas leucas, dantes unicuique leucæ. M. iiii. Fortunatas propterea eas dixere ob æris miram temperiem, cœliq̃ue clementiam, sunt in clymate per Syenem versus meridiem: eas incolunt ferinæ gentes, quibus nulla est religio, nullius Dei timor, nulla verecûdia, utpote quæ nudi incedunt usquequaque: eò Columbus concessit aquæ non nihil sumpturus, ut vel inibi

Canaria

Fortunata

Inibi focij prius parumper conquiescerent,
quàm atrocioribus assuescerent laboribus:
nam qui sulcant maria incomperta, his ne-
cesse est propè labores innumeros exantlare.
Solvens igitur illinc arabat maria, & per dies
xxxiii. totidemque noctes navigans versus
occidentem, nihil telluris unquam apparuit:
 tandem è specula quispiam insulas quasdam
conspicatus est: propius accedètes videre in-
sulas sex, quarum duæ erant vastissimæ, eisque
nomina indidit, alteram Hispanam, Ioannam
alteram nuncupavit.

De magnis insulis.

CAPVT. III.

Ioannam non satis compertum habuere
utrum esset insula vel nē: dum tamen eius
latera legunt, audivere innumeros avium
concētus, & in primis lusciniarum, quæ den-
sissimis nemoribus inerrabant, mense No-
vembri. Inibi etiam conspexere limpidis-
sima flumina, eademque ad potandum sua-
visima, portus magnos celebresque. Et quum
vento Choro navigarent, provecti sunt ma-
gis secus insulæ litora, nusquam tamen ad
calcem pervenere. Quum igitur progressi
fuissent ferè milliaria pccc. & nullum ter-
minum adhuc comperissent, credidēte con-
tinentem esse: propterea decrevere gradum
referre, impellente pelagi sævitia: nam ma-
lus, id est, arbor navis nutare incipiebat. Con-
vertit itaque navim ad orientem, & mox

NAVIGATIO

devenere ad eam insulam, quæ dicitur Hispana: & quum summe appeteret terram explorare quæ ad Aquilonem vergebat, & iam ipsius terræ appropinquantibus, condicto ratis maxima in scopulum quendam collisa est, adeo ut iam dehisceret: verum summergi nequivit ob planciem saxi: mox accurrunt cum cymbis viri celocis alterius, & socios è faucibus Neptuni eripuerunt ferè moribundos. Quum terram appulissent, conspecti sunt ab incolis ejus insulæ, qui protinus effuse fugerunt in nemora densissima, non aliter quàm si fugacem leporem consectaretur canis, genus inauditum: nostri tamen vestigia persequuntur fugientium & mulierem quandam corripuerunt, quam quum ad naves reduxissent, vino & obsonijs prope distentam, & eleganter vestitam missam faciunt: nam ipsi nudi incedunt, & humaniores ignorant delicias.

De situ & moribus Hispana insula.

CAPVT IV.

QVamprimum igitur hæc mulier devenit ad suos satura & propè farta, cultuque insolito vestita decentissime, alij hac liberalitate adducti, mox certatim, catervatimque ad litus concurrunt, ratigenus esse divinum: nam desiliebant in pelagus secum ferentes aurum, quod cum ollis testaceis, vasisque vitreis permutabant, pro minima quaque re etiam despici bili aurum dabant.

exempli

exempli gratia, si quis dedisset fructū specu-
li contracti, protinus aurum conſequebatur.
Contracta igitur amicitia, vigentibusque
commercijs, noſtri cœpere diligentius eorum
vitam & mores explorare, compereſque pro-
tinus eos regem habere: propterea petentes
mediterranea, hoc eſt interiora inſulæ à rege
eorum perquam honorifice ſunt excepti:
quum vero adveſperaviſſet, e dito ſigno de
moræ ſalutandæ virginis, noſtri genua plica-
bant, quos emulabantur Barbari itidē agen-
tes: ubi noſtri & crucē ſervatoris trophæum
venerabantur, eam & ipſi condiſto colebant:
hi etiam ubi videre navim peſſundatam,
certatim conſuebant cum cymbis ſuis adve-
hētes noſtros, & ab undabūdi maris faucibus
eripientes. Cymbas huiusmodi appellant ca-
noas: quæ ex ſola cava arbore factas, non qui-
dem ferro, ſed cote præacuta excavant: ha-
bent etiam longiores naves, id eſt, liburnicas,
octuaginta remorum, capaces. Ferro carent
omni, propterea noſtri admirabantur, quo-
nam modo quirent domos conſtruere, quas
conſpiciebant miro modo extructas, nec non
alia arte fabrefactas faberrime: verum cote,
ut diximus, pro ferro utuntur. Acceperunt
etiam referentibus amicis, non longe ab ea
inſula eſſe quosdam populos, qui carnibus
veſcebantur humanis. Idcirco ubi nos vi-
dere, crediderunt Antropophagos eſſe, ideo
effuſiſſime fugerunt. Canibalos appellant Canibali.
ferinos populos, qui in cibatu homines ha-
beant gratiſſimos. Hos noſtri p̄terierant,
eos ad meridiem relinquentes.

CAPVT V.

Igitur hi populi mœstissime conquerebantur nobis de efferatis illorum moribus, nam aiebant eos in se non aliter sœuire, quam tigrim vel leonem quempiam in mansuetâ animalia: horresco referens. Impuberes, si qui corripuntur, ex his testibus, saginant uti nos gallos, gallinaceos, ut lautius eis vescantur. Puberes vero mox contrucidant, quibus exenteratis, illa comedunt recentia, membrorumque partes extremas, cætera siliunt, adseruantque ut nos insitia & sarcimina omnis generis: nam insitia fiunt ex sanguine aprino vel bubulo, aut ex carnis tessellatim concisis, alij apexabo appellant, haud dubie est genus sarciminis. Mulieribus haud vescuntur, verum eas ad prolem, veluti nos gallinas ad ova servant: si qua est anus, ea mancipij vicem gerit. Propterea hæc insulæ, quas jam subegimus, ubi audiunt adventare hos efferatiores immanesque populos, actutum dant terga, licet sagittis utantur, non sunt tamen tantarum virium, ut compescere eos queant. nam pauci complures fundunt, ut puta centum decem profugiant Canibali, nusquam cominus congregiuntur, fuga tantum sibi consulunt. Nos nequivimus aliter intelligere, quos deos colant alios, quam solem & lunam, cœlumque. Mores vero aliarum insularum idcirco non referimus, quoniam ob angustiam temporis & inter-

& interpretum penuriam de eis nihil com-
perti habuimus.

*De moribus illorum qui Hispanam insu-
lam colunt.*

CAPVT VI.

HVjus insula cultores loco panis utun-
tur panicibus quibusdam, quæ sunt (si
magnitudinem formamque spectes)
instar napi, saporem habent, quem molles
recentesque castaneæ, ages vocant. aurum
apud eos est in pretio, id enim auribus ap-
pensum ferunt. suis non emigrant finibus,
nec ut alij ultro citroque commeantes com-
mercia exercent. cœpimus eos percunctari
signis, ubi eruerent aurum, intelleximus ab
eis legi in harenis fluminis cuiusdam, quod
ex editissimis derivatur montibus. Id enim
labore eximio colligunt, funduntque in
frusta, & demum in bracteas, id est, laminas.
Verum ubi nos eramus non nascitur, aliun-
de advehitur, ut circumvecti insulam re ipsa
cognovimus: quoniam postquam illinc sol-
vimus, devenimus ad quoddam flumen, quo
profecti sumus sumendæ aquæ gratia, & ibi
auriferas conspeximus harenas, ibi quadru-
pedia, non nisi cuniculos vidimus: serpentes
vero immensæ vastitatis, numerosioresque,
quos fert insula, sed innoxios conspeximus:
nec non sylvestres turtures, anates nostris
proceriores, anseresque oloribus candidio-
res, verum capite tantum rubeo erant: & ibi
psitraci

psitaci complures, alij coloris prasini, fulvi
alij, alij vero Indis non absimiles, id est, torq;
miniato. Tulere ex his igitur sexaginta ver-
sicolores, conjecturamque ex his alitibus
fecimus non longe Indiam abesse: verum
huic sententiae non astipulabatur sphaera ra-
tio, & in primis philosophus in illo de Caelo
& mundo, Senecaque, & alij complusculi
cosmographiae haud expertes, qui adve-
rant Hispanias non multum ab India abesse,
maritimo praesertim itinere. Hac igitur insu-
la suapte natura gignit masticem, aloë, & alia
his non dissimilia, & in primis grana quaedam
rubea, quae pipere sunt acriora: cynamo-
mumque, & zinziber nostri tulere.

*De viris quos Columbus gratia exploran-
dae insulae dimisit.*

CAPVT VII.

Igitur Columbus de compertis terris satis
sacis perlatatus, utpote qui videbatur nouum
comperisse mundum. Quum vero primum
ver iam appeteret, decrevit patriam repetere
suam, dimissis apud regem viris triginta
octo, qui perquam diligenter seiscitari & ex-
plorare deberent locorum situs, ac regionis
mores, frugumque ac arborum naturam.
Rex enim appellatur Guancianillo, cum
quo iniit foedus maximum, commendavit-
que illi suos arctissime, adeo ut intuitus eos

pio obtutu, coram Columbo illacrimari
cœperit, miseratus conditionem remanen-
tium. Tandem Columbus iussit vela ventis
dare Hispaniam versus, secum ducens ex in-
sulanis viros decem, non alia magis de causa,
quàm ut eorum linguam aliquando disce-
rent, quoniam id consequi haud difficulter
poterant : nam characteribus nostris suum
idioma scribi probè potest: cœlum appellant
Turci, do ~~ma~~ in boa: aurum cauni : virum pro-
bum toyno: nihil, maxani dicunt. Reliqua
vero nomina æque ac nos nostra proferunt.

*Quomodo Columbus fuit dictus Admi-
rans mare.*

CAPVT VIII.

REx itaque & regina Hispaniarum nihil
magis gerebant in vôtis, imò supra vota,
quam ut almam Christi fidem indies auge-
rent, auctamq̃ue colerent, & cultam summo-
pere venerarentur : propterea id eximie ob-
servabant, ut hæ gentes quæ hætenus nomen
Christianum ignoraverant, tandem aliquan-
do ope & industria sua, scirent unam esse
Christi fidem, extra quam nulla est salus,
nec redemptio. Inq̃ue huius rei specimen
decrevere summis honoribus Columbum
prosequi, nihilq̃ue prætermittere, quod ad
cultum & decus eius spectaret. Igitur vultu
sereno eum excipiunt, condecorantq̃ue
innumeris titulis : & quod apud Hispanos
eximius ducitur honos, in confessum

ipsum recipiunt: volvereque ut deinceps non Columbus, sed Admirans oceanum appellaretur: & ut licuit colligere ex Admirantis sermonibus, sperabat propediem fidem nostram magna incrementa habituram, si hæ insulæ ad fidem reducerentur: in commercijs vero & alijs mortalium emolumentis, quibus plerunque omnes inhiant, nullam propè spem collocaverat. Itaque serenissimi reges jubent ut protinus Liburnicæ xii. expediantur, quæ arcem in prora habeant, id est speculam, unde eminus speculantur: celoces vero duodecim absque specula, inque eis hominum mille ducenti, qui omni genere armorum communirentur. Fabrosque lignarios, id est, carpentarios, artificesque ferè omnium generum ære annuo conduxit, qui classem sequerentur: equites etiam quosdam centuriavit, ut nihil classi deesset, quod ad validam expeditionem spectaret. Columbus vero fues & boves sexus utriusque in classem introduxit, triticumque & ordeum, ac legumina propè omne genus corrogavit in navibus, tum ut vitam in navi diutius protraheret, tum vel maxime ut inibi terræ mandaret semina: tulit etiam arborum taleas quas ibi plantaret: quoniam id genus illic haudquam arbores visuntur: nam præter pinum & palmas nullas habent arbores nobis cognitæ, & hæ mira ubertate crescunt, adolefcuntque in tantam altitudinē, ut non facile referri possit ob maximam soli ubertatem. Sunt enim illorum fructus prope innumera- biles, verum nobis incomperti, ajuntque sub sole

sole feraciorem tellurem minime esse. Instituit etiam noster Columbus secum ferre instrumenta omnis generis ferrea, quæ conducerent urbi condendæ: ut in nova regione novas urbes conderent, quæ forent suorum tutissima receptacula: multiq̃ue insuper regis clientes, contubernalesq̃ue ultronei se obtulerunt hujus navigationis socios, desiderio comparandæ gloriæ, provocati gestis Columbigenæ clavis. Igitur prima Septembris solvere ex Cadæ ventis prospere flantibus, & prima Octobris applicuere insulam Canariam, eam, inquam, quæ Ferrum dicitur. Quarta verò Octobris vela fecere versus meridiem, nihilq̃ue comperti de eorum navigatione usque ad hyemale æquinoctium habuimus. At vigesimo tertio Martij, rege & regina discumbentibus, mox affuit veredarius quidam, qui renunciavit celoces duodecim applicuisse Gadæ: successum autem navigationis ulterioris quinta Aprilis luce M. D. II. germanus frater altricis primogeniti regis missus ab Admirante ad regem pervenit, cunctaque retulit quæ in sequentibus adnotabuntur.

Quomodo Admirans adivit Canibalarum insulas.

CAPVT IX.

ITaque prima Octobris Admirans Columbus solvit à Canarijs flante Africo, ad laevam iter faciens, meridiem versus adnavigavit

gavit x x l. diebus priusquam tellurem conspexerit aliquam. Tandem devenit ad Canibalorum insulas sæpe dictas, & primo conspectu videre nostri insulam vastissimam, adeò arboribus condensam, ut vix discerni posset, utrum sylvæ foret vel ne: & quoniam is dies erat dominicus, Dominicam eam nuncupaverunt: & ubi cognovere incultam esse, minime visum est illic gradum sistere, sed ultra progressi sunt. In his aut viginti & uno diebus sua sententia fulcarunt maria per leucas fere mille trecentas & vigintri. Nam per id tempus Aquilonem ventum prosperum semper habuerant: deinde solvientes ab dicta insula, brevi pervenere ad aliam insulam omni genere arborum refertissimam, quæ inenarrabilem suavitatis odorem fragrabat: nonnulli allecti amenitate loci, in terram descendentes, nihil animatum ibi conspexere, præter lacertas inauditæ magnitudinis: eam Crucem appellarunt, primoque loco de cultis post insulas Canarias cõspecta est: & hæc erat Canibalorum insula, ut re ipsa demum cognovere, id adfirmantibus interpretibus Hispanæ insulæ, quos secum ducebant. Circumvecti itaque insulam, casas humiles complusculas compererunt: nam vicatim degunt x x. vel ad summam x x x. domus simul continenterque dispositæ in orbem ambientes plateam quandam, cujus diameter erat orbicularis: domus erant lignæ amphitheatri instar. Hunc morè construendi ædes servant, erigunt complures eminentissimas arbores in orbem, inque eas trabes figunt,

Crucis insu-
larium ino-
cet,

figant, quibus arbores inhaerent, fræque ut
his fulcimentis minime ruant. Imbrices
vero, quum domum cooperiunt, ita consti-
tuunt, ut formam tentorij efficiant, surgitque
in modum pyramidis, id est, in acutum. De-
num has sic dispositas arbores intexunt pal-
marum folijs, & quarundam aliarum arborum,
ut & ventos & imbres tutius arceant:
intorsus vero trabes texunt funibus bombi-
cinis, & ~~per~~ quædam quadam sparto minime ab-
simili: cubilia habent eminentissima, quæ
sceno & bombice sternunt: porticus habent
maximas, ubi saccara collocant. Et ibi etiam
conspeximus duas statuas ex ligno fabre-
factas, quas duo angues immensæ vastitatis
sustentabant, eas credimus esse eorum idola:
verum compertum habuimus statuas hujus-
modi solum ornatus causa erectas fuisse, quo-
niam hi solem & planetas tantummodo ado-
rant. Eò igitur ubi nostri applicuere, mox
viri & mulieres effuse fugerunt, deferentes
eorum domos: ubi vineti erant impuberes
complusculi, quos ad saginam adservabant:
nec non anus complures, quæ mancipiorum
obibant officia, protinus ad nos contéderunt.
At nostri ingressi eorum domos, animad-
verterunt illic vasa esse fictilia omne genus,
quæ nos Samia appellamus, in quibus elixa-
bant carnes humanas, psitacis, anseribus, &
anatis simul admixtis: alias autem verubus
impositas torrebât, selectis ossibus, & brachijs
humanis, quibus pro ferro utebantur, ut sa-
gittis adfigerét suis: ferro enim prorsus carét.
Vidimus etiâ ibi impuberis caput nuperrime
abscisum,

Guadalupca

abscisum, sanguine adhuc defluente, hoc erat trahi in fixum. Hæc insula quatuor ingentissimis irrigatur fluminibus, Guadalupcam appellavimus, quoniam non est ablimilis monti illi sanctæ Mariæ, quem Guadalupum Hispani vocitant, incolæ vero Grachanam: fert hæc insula psitacos fasanis multo maiores, nec alis similes, nam alas habent versicolores, cætera rubet: tâtaque psitacorum apud eos copia, ut apud cicadârû: & licet eorum nemora sint psitacis referta, eos tamen saginant, quos habent in cibatu gratissimos: mulieres vero quæ confugerant ad nostros, Admirans nostro ritu exornari iussit, & complusculis donari muneribus, mandans ut protinus eas ad Canibalos mitterent: quoniam hæc probe noverant, quo fugissent Canibali. Itaque mulieres ad Canibalos profectæ sunt: quo factum est, ut mox Canibali ad nostros accurrerint pellecti muneribus, quibus donatæ mulieres fuerant, autumantes itidem consequi posse. Vbi vero coram fuere, sive timore, sive scelerum conscientia, mutuo sese respicientes, illico terga dedere, proxima petentes nemora: at nostri qui inerrabant insulæ explorabundi, cymbas eorum omnes confregere. Et illinc solventes adivere socios suos, quos dimiserant in Hispana insula primo itinere: & dum eunt utrinque, complures præteriere insulas: ab ea parte vero, quæ respicit Aquilonem, apparuit insula, cuius inquilini nostros interpretes, quos ab insula Hispana duxerat Admirans, intelligebant, necnon

cos

eos quos vendicaveramus à sævitijs Canibalorum, dicebant vocari Martiniam, adfirmantes eam cultam esse à solis fœminis, quæ statts anni temporibus coibant cum Canibalis, ut solebant olim Amazones: prolem partiebantur, mates dabant parentibus, fœminas vero fovebant ipsæ: aiunt etiam has fœminas specus habere altissimos, quò se recipiunt ubi extra statta tempora quispiam eò concesserit, & ibi se tutatur sagittis propulsantes hostes, si forte fortuna exploraverit aliqui aditum: propterea nostri per id tempus propius accedere nequiverunt, præternavigantes insulam ad milliaria ferè quinquaginta. Invenimus aliam insulam, quam interpretes ajebant esse apprime cultā, habitatoribusque frequentissimā, & inter alia habere in numeras fruges, & propè omnia quibus vita humana carere nequit: & quoniam montes habent præaltos, eam montem appellavimus Ferratum: at nostri interpretes, & hi quos adfervaveramus ab atrocitate Canibalorum, adfirmabant Canibalos aliquando longa metiri itinera supra mille milliaria, ut carnibus vescantur humanis. Postridie illius diei nacti sumus aliam insulam, quæ quoniam erat obrotunda, Admirans eam nuncupavit sanctam Mariam rotōdam. Supra istam comperimus aliam, cui divi Martini nomen indidit: verum in neutra istarum stationem fecimus. Perendie vero aliam invenimus, quam ajebant longitudine esse milliarium 600. à parte, videlicet, occidentali in orientale latus: referebant mira de ea interpretes, quòd videlicet, foret summe ferax.

ferax, & pulcherrima, hanc postremo appellarunt sanctam Mariam antiquam. Post eam comperit ferè innumerabiles insulas, verum longe à prædicta, milliaria propè cccc. Interque eas quædam cæteris præstabat magnitudine, quæ dicebatur ab incolis Ay Ay, nostri vero nuncuparunt Sanctam crucem: eò appulimus, ut aquam hauriremus: at Admirans emisit triginta viros, qui explorarent diligenter insulam, quæ ex quatuor Canibalos cum totidè scæminis invenerunt, quæ mulieres visis nostris, complicatis manibus elevatisque auxilium petere videbantur: quibus liberatis, viri in nemora dilapsi sunt. Biduo itaque illic agens Admirans, triginta viros in insidijs collocavit, qui corripere Canibalos, si qui apparuissent. Qui vero stabant in litore, viderunt cymbam, caneam ipsi appellant, homines octo, & totidem mulieres vehentem. Vbi igitur Admirans classicum cecinit, unà omnes ruunt in Barbaros, qui strenue sagittis pulsare nostros conabantur, nec prius quivere se clypeis tegere, quam Hispanus à scæminis sagitta ictus occubuit, alter vero male acceptus est. Hispani tamen ubi cōperere sagittas veneno illitas esse, decreverunt propius manus conferere, & vi remorum in eos contendere: quod ut fecere, protinus Barbarorum navim pessum dedere. Præminebat enim ibi mulier quædam veluti regina, cujus dicto parebant omnes: hæc natum habebat secum torvi aspectus atrocisque, qui facie non regem sed prædonem, aut furem quempiam sævissimum præsentabat.

Submersa

Submersa itaque navi, non desinebāt nando
nostros onerare sagittis, elevatis tantum su-
pra aquam brachijs, quæ res visa est monstri-
fica. Dum itaque natant sagittantque, ad
saxum quoddam deveniunt, ubi tandem à
nostris sunt expugnati, occisis nonnullis, &
regulo gravatim faucio vulnere duplici: hos
ad Admirantem trahunt reluctantes, qui
conspectum tanti viri minime paventes fe-
rociam nostram exuerunt, spumas efferves-
centes non aliter quàm leo ubi in casses deve-
nit tunc rugitus edit majores atrocioresque,
sævitque magis: adeoq; efferebātur, ut nullus
esset inibi tã intrepidus qui ferocientes viros
non formidaret. Progressus itaq; Admirans
Affrico flante aliquando, nonnunquam spi-
rante Favonio, pervenit ad quandam pelagi
vastitatem, ubi propè innumera erant insulæ
multijugæque: nam aliquæ frequentioribus
obumbrabātur nemoribus, aliæ vero summa
apricitate amœnitatem non mediocrem præ-
se ferebant, nonnullæ autem squalebāt saxis,
humo jejuna aridaque, & præustis implicitæ
montibus: aliæ etiã intra cautes colore cocci-
neum continebant, aliæ violaceum, albicantē
aliæ: perinde ut multi rati fuerint eas esse mi-
nas gemmarū, aut loca metallorū corruscan-
tibus plurifariam coloribus. Eò itaq; nō con-
cessere sæviēte pelago, nā verebātur ob scopu-
lorum frequentiam, nē naves collisæ saxis,
dehiscerent protinus submergerenturque, in
aliud tempus rem differentes. Nequivere
etiam insulas percensere, ob eorū impli-
citam frequentiam: tamē nonnullæ celoces,

quæ altiore fundo haud egebant, mediocri
contentæ alveo propius accessere, & supra
XLVII. insulas numerarunt, locumque Ar-
chipelagus nuncuparunt ob insularum fre-
quentiam. Dum itaque relictis insulis in
altum provehunt, in medio ferè itinere aliam
nacti sunt insulam, quæ dicebatur Buchema,
ubi complures erant illorum qui atrocissi-
mas Canibalorum manus evaserant: hi nobis
retulere insulam cultam esse ex ære, cultor-
esque mitiores, & usquequaque Canibalis
inensos: inque ea nemora complura, quæ
apros foveant ingentissimos: hi naves non ha-
bent, quibus sulcare possint maria, & Cani-
balos adire: verum ubi Canibali eò conten-
derint, congregiuntur atrociter, propulsant-
que eos: quos si ceperint male accipiunt, par-
i referentes: nam erutis luminibus, eos in
frusta minutatim concidunt, & ignibus
torrent, & pro vindicta devorant, alioquin
humanis non vescuntur carnibus. Hæc nobis
referebant nostri interpretes, quos ex Hispa-
na insula adduxeramus. At nostri parum
illic immorati, præteriere insulam, nisi quod
ab ea parte quæ occidentem respicit in terram
descenderunt, ut aquæ nonihil haurient, ubi
eminentem pulchramque domum invene-
runt, & cum ea duodecim minores domos
omni habitatore desertas, ibique nulla erant
habitantium recentia vestigia: causam pro-
pterea ignorabant, quid desertæ forent, ni-
forte habeant illarum habitationum statâ
tempora, dum candens sydus fervet nimium,
abeunt in mitiora loca, reversuri quum con-
ducibile

ducibile arbitrabuntur: vel forte metu Canibalorum litora deferunt tantisper donec abeunt, utcunque fuerit insula: unicum habet regem, cui perquam reverenter adstant, obediuntque mirum in modum, Chiasichium appellant eorum regem: latus hujus insulæ quod meridiem contuetur, longitudine ducentorum milliarius pater: ea nocte duæ fœminæ & totidem adolescentes, quos asseveramus de manibus Canibalorum, ubi conspectu suæ patriæ fuerunt, in mare sese projecerunt, & nando ad solum patrium devenerunt nobis nescientibus.

Chiasichius

*Quomodo Admirans suos reperit vitam
exuisse.*

CAPVT X.

TAndem aliquando Admirans pervenit cum tota classe ad Hispanam insulam, quæ abest à Canibalis leucis ferè cccc. Verum omine inauspicato infelicique: nam hi quos loco præsidij inibi reliquerat, vitam exuerant omnes. In hac insula est regio, quæ dicitur Xaynana, unde Admirans primo itinere profecturus in Hispaniam, quasi loco obsidum decem viros abduxerat: ex his ob cœli mutationem, septem occubuerant, unus vero eorum qui superfuerat, ubi suam patriam classis applicuit, Therema dicitur, sponte à nobis emissus est: reliqui vero nando clanculum aufugerunt. Quæ res parum Admirantem movit, qui modo suos compe-

Cane.

risset vivos, reliqua nihil pendebat : verum ubi paululum est progressus, canea quædam apparuit, genus est liburnicæ longioris capax ingentium remorum : hæc regis fratrem vehēbat, ejusque præfecto apprimē abiens suos commendaverat, cumque eò fœdus magnum inierat. Is igitur regis Guancenarilli frater alio tantum viro comitatus, ad Admirantem contendit, & nomine regis imagines aureas duas dono Admiranti dedit. ~~Id~~ hæc cœpi Hispanorū miserabiles casus exponere: verū vix id intelligere quivimus, nostris interpretibus non satis ejus linguam callentibus. His auditis progreditur Admirans, quoad devenit ad Lignēū oppidū, quod Hispani sibi propotiori tutela condiderant : id totum cōperit demolitum combustumq; , nec alia superant vestigia, præter pallidum cinerē : quæ res nos omnes dolore incredibili affecit : non tamen nobis facile persuasū iri poterat, quin aliqui superviverent: propterea ut hujus rei essemus certiores, Admirans jussit tormenta quædam exonerari ut reboatu edito, si qui delitescerēt è nostris mox excitarentur, scirentque nos adventavisse: verum operam lusimus, quoniā nullus usquā comparuit, cunctis fato functis. Tunc Admirans nuncios misit ad regē Guancenarillum sciscitatum de suis, questus graviter de occubitu suorum. Hæc nostri retulerunt, quantum colligere potuerunt ex regis responso, complures, videlicet, in ea insula reges esse illo potentiores, qui ægre ferebant Hispanos subegisse insulas : propterea contenderant ad ligneum oppidum, ubi Hispani degebant,

degebant, eoque expugnato contrucidaverāt viros, & oppidum combusserant, ipsumque ferentē nostris suppetias ictum sagitta fuisse, inque ejus rei fidem brachium facijs circumvolutum ostentavisse, nec propterea ad Admirantem ivisse, quoniam confauciatus vulnere non contemnēdo fuerat. His acceptis nulla fide adhibita, postridie Marchionē quendam cognomine Sibilium, rursus ad regem mittere, qui perquam diligenter rem sciscitetur, perpendatque an sint vera quæ ex rege allata fuerant. Is igitur eò concessit, & remotis fascijs comperit regem falsa loquutū, nullius cicatricis apparente vestigio: verum procumbentem nactus est virum simulantem ægritudinē, hujus cubili conjugebātur cōcubinarum cubila octo. Tūc devenimus in eam opinionē, ut non difficulter crederemus nostros astu & insidijs ejus occubuisse: tamen Marchio finxit fidē præstare regi, hortatusque est virum, ut in crastinum Admirantē viseret. Postera itaque die ad Admirantē rex cōtēdit, à quo est honorificētissime exceptus, & veluti miseraretur nostrorū erumnas gemebundus indoluit. At ubi conspiciatus est mulierem quandā, quæ nostro auxilio erepta fuerat à Canibalis, eam adfatus est sua lingua longiore subsellio, nobis haudquaquam intelligentibus, illi plurimum applaudens, hæc dicebatur Catharina. Tandem post multa illinc abivit, & amicitia fœdusque rursus pollicebatur: non defuere tamen è nostris qui suggererēt Admiranti, ut virū corripere, & correptū cædis nostrorum pœnas luere cogeret. Admirans vero, ut erat vir multi pensis, eū accuratius

penſitatiuſque expendebat, loci & temporis rationem habens: non enim ſibi per id temporis conducere arbitrabatur, ut incolarum animos ad iracundiam provocaret. Poſtridie vero illius diei quo illinc rex ſolvit, ejus germanus claſſem viſit, & mulieres ſubornavit, ut ſequens effectus comprobavit. Itaque nocte ſubſequente Catharina cum ſeptem alijs in mare deſiliit, ut ſuperato pelago ad regem contenderet: noſtri tamen ubi fraus apparuit, conſequuti natantes mulieres, tres tantum ceperunt: at Catharina cum tribus alijs ad regem pervenit, qui ſuſceptis mulieribus in interiora inſulæ dilapſus eſt: quo facto nobis rex aperuit ſe noſtros contrucidaviſſe.

De vindicta occiſorum.

CAPVT XI.

ADmirans igitur cognita proditione, decrevit hominem perſequi uſque ad regni interiora. Miſit itaque tercentum viros, qui Marchionem inſenſi conſectarentur. Hi ergo dum hominem explorabundi quærunt, devenere ad oſtium cujuſdam ſignati fluminis, ubi perquam celebris erat portus, quem Regalem appellarunt: nam ubi ingreſſus eſt, adeo flumen ſe ſinuat, obliquatque efficiens multiplices reſceſſus, & flexus innumeros, ut alter Mæandrus videantur, nec licet ſis ingreſſus, cognoscere queas an ſis intra vel extra, quanquam in oſtio adeo pateat.

pateat, ut sit trium liburnicarum capax: ex
adversa fluminis parte mons visitur conspi-
cuis, qui impendio viret, & præclaris exor-
natur nemoribus. Ibi psitaci complures,
& avitia ferè omne genus exaudiuntur sua-
vissime alterneque concinètia. Hunc portum
interfluunt fluuij duo, & dum altius progre-
dimur, nacti sumus eminentissimas quasdam
ædes, quas credidimus regis esse ejus, quem
persequemur. Idcirco eò contendimus
citato gradu, & ecce occurrunt nobis viri
propè centum, qui habilissima habent corpo-
ra, quique arcus & sagittas ferentes, torvo
ultu ibant ad nos, subinde vociferantes se
minime esse Canibales, sed Taynos, id est,
nobiles, ac patricios: nos vèro signo pacis
edito propius accessimus, & quum mutuo
colloquio frueremur, protinus fœdus & ami-
citiâ nobiscum iniere, nec de cætero pavē-
tes, ad nos veluti ad suos confidentissime
ibant, hos munere multiplici donavimus.
At nostri dum illic agerent, domum mensi
sunt, quæ diametrum habebat xxxiii.
passuum, erat instar amphitheatri obrotun-
da, huic circumquaque adjacebant triginta
aliæ minores ædes, in contignationibus pro-
trabibus harundinibus versicoloribus ute-
bantur, mira arte textis complicatisque. Hos
patricijs nostri percunctati sunt de rege
Marchione, quem adseverarunt petijse mō-
tes. Hujus rei decrevere Admirantem cer-
tiorē reddere, & in primis constatā necessi-
tudinis cum viris patricijs. Verum Admi-
rans flagrans perniciali odio in Marchionem

ad diversas insulæ partes exploratores expediverat, qui regem si quo modo possent corripere: nam præ cæteris quos miserat, erant duo strenui iuvenes, Horeda, videlicet, & Gormalanus animo invicto, alius alia loca petens, propè omnem regionem inter se partiti sunt explorandam. Hi ergo dum varias regiones peragrarent, devenere ad quædam spectatissima flumina, quorum alia ab una parte montis defluebant, nonnulla, vero ab altera derivabantur. Is mons eminentissime attollebatur, qui aurifero sabulo conspergebatur, & inde aurum effodiunt incolæ hoc modo: nam actis sinistris brachijs in præcordia montis egerunt aurum, egestumq; dextra excipiunt manu, dabantque nostris: adseverabant etiam vidisse grana compluscula zecare, quæ allata fuere regi Hispaniarum, nam granum unum pondus erat unciarum novem, hoc videre complures viri.

De flumine aurifero, & alijs rebus repertis.

CAPVT XII.

HIs visis nostri condicto ad Admirantē rediere, ut non recederent à præscripto: nam Admirans iusserat, ut nil aliud agerent, quàm explorare regiones novas, & mox referre earum situs & qualitates, nec ipsi pergerent eò inconsulto exercere commercia, pro quanto vitam caripenderent suam: accipere etiam ab incolis non longe esse in montibus regem quendam, quē Gazichium Canobam, sua lingua appellant, id est, dominum domus auri:

Gazichius.
Canoba.

auri: nam boa domus interpretatur, canum aurum, & Gazichius rex. In hoc etiam flumine invenerunt absolutissimos pisces, aquamque haud insuavem. Marchio Sibilius refert apud Canibales populos in mense Decembri esse æquinoctium, quod ratio sphaeræ non patitur: addebat etiam inibi aves eodem mense fructificare: quum tamē ab eo sciscitaremur, quantum eis polus elevaretur ab oriente, retulit Septentrionē non videri, sed mergi sub arctico polo, & transcendisse custodes. Verum ut ingenue fatear, nemo inde venit, cui indubia fides adhiberi possit, quoniā ferē omnes expertes erant literarum, & in primis syderalis scientiæ.

De oppido ab Admirante condito.

CAPVT XIII.

Igitur is Admirans classis præfectus in suam Locifron.
 & gentis Hispanæ memoriā, decrevit urbē
 erigere: cooptato itaq; loco, qui Locifron dicitur, non longe à portu, & ut bono omine succederent cuncta, auspicatus est à divinis: nam primo loco ecclesiam dedicavit, cæteraque absolvisset, ni tempus appetisset patriæ repetendæ, vel saltem prout abiēs pollicitus fuerat regi, ipsum de omnibus certiorem facere quamprimum. Expeditis ergo duodecim celocibus, regē protinus de cōpertis rebus cōmone fecit. Quū igitur Admirās in insula Hispana adhuc ageret, alij appellāt huiusmodi Hispana
 insulā Ossirā, quā nonnulli eā esse adseverāt, cuius commemorat sacra vetus historia libro

Regum tertio, quæ patet latitudine graduum quinque australium, id est, milliaria C C C L X. his polus elevatur XXVII. gradibus: in meridie autē, prout referebat, XXI. longitudine vero, id est, ab oriente in occidentem, patet milliaria D. C C C L X X X. & insula si forma consideretur, folium balani, id est, arboris nucis castaneæ simillime refert. Staturit propterea Admirans in colle cujusdam montis hujus insulæ urbem condere, in umbilico insulæ ab ea parte, quæ Aquilonem respicit, quoniam inibi visebatur mons alius, qui frequens est nemoribus & lapidibus esperatur, nec non calce scatet plurima, eam Medi appellant Issabellam: ad radices vero montis planities est perquam aprica, longitudine patens milliaria LX. & lata XXI. alicubi, per angusta tamen alibi milliaria VI. hanc interluunt complura flumina, quorum celebrius ferè præterluit urbem ad iactum arcus. Hæc igitur flumina adeo ubertim irrigant regionem, ut eam feracissimam ferè omnium rerum, quæ terra parens mittit, effecerint: nam in harena eorum fluminum iacta semina protinus germinant: fecimus hujus rei periculum. jecimus enim semina multijugarum herbarum, videlicet, lactucarum, nasturtiorum, brassicæ, & buglossæ, quæ omnia sextodecimo die germinavere: at pepones, cucumeres, cucurbitæ, trigesimo septimo die ad maturitatem pervenere: nec, ut ingenue fatear, meliora his comedi unquam. Hæc noverat Admirans etiam relatu eorum, qui secum diversabantur, qui & ipsum certiore

Issabella,

tiorem fecere rerum multarum, & in primis
provinciae cuiusdam aurifera: propterea
misit illuc è suis triginta viros: regio Cipá-
gora dicitur, auro scater: ubi vero rediere
viri triginta, retulerunt multa miratu digna,
præsertim adfuerant ab eò monte qua-
tuor derivari flumina, unum ad orientem
proficiscebatur, aliud versus occidentem
contendebat, alterum in Septentrionem, in
Austrum, præterum citatissime fluebant. Insula
quadripartitur, pars quæ vergit in Orientem
dicitur Suma, quæ occidentem respicit Atri-
buinea, quæ Aquilonem Lachem, quæ po-
stremo meridiem contuetur Naiba dicta est
ab omnibus.

Quomodo Admirans adivit auri minas.

CAPVT XIV.

VT revertar unde sum digressus, Admiras
urbem condidit muro præcinctam, &
duodecimo Martij illinc solvit, ducēs secum
pedites circiter quater centum, ac equites
nonnullos, pleno gradu contendens eò ubi
acceperat minas auri esse uberrimas meridiē
versus. Igitur superatis eminentissimis mōti-
bus vallibusque, ac trajectis fluminibus lim-
pidissimis, tādē in eam devenit provinciā, ubi
auspicatur Cimbaga regio, in cuius prætissi-
ma planitie decursus quidā aquarū visuntur
quarum harenæ intermiscuntur auro. Igitur
Admirans ingressus mediterranea insula ad
milliaria ferē LXXII. tantundem distans ab
urbe

urbe quā condiderat, pervenit ad ripas cujusdam ingentissimi fluminis, ubi collis impedio attollitur, eminetq; admodum, & ibi arcem erigere decrevit, quò tutius arcana regionis scrutari quiret, huic divi Thomæ nomen inditum est. Dum itaq; arcem ædificat, ad eum undique catervatim homines regionis ejus confluebant, accepturi mercimonia: quorum voto. Admirans satisfaciens, ab eis aliquid auri petebat qui brevi ad eum rursus redeuntes, plurimū auri cōportarunt. Nec id silentio involuam, granū allatum fuisse auri, quod pōdere onziā excedebat, quæ res effecit, ut grani magnitudinē admiraremur, supra omnē credulitatē, quū præsertim adjecissent, se adhuc proceriora grana allaturos, quæ aiebant ferre aliam regionē, quæ illinc itinere mediæ diei aberat, eaque grana inculta in harenis jacere adseverabant, vim auri incolis nescientibus: alij etiam tulere frustula auri dragmarū decē, majoraque inveniri rursus adfirmantes. Illò igitur misit Admirans è suis complures, qui minas auri diligentissime explorarent, referētq; protinus: qui euntes plura compererūt, quā intellexerant, quāq; unquam autumassent. Inter alia admiratu non indigna nemora habēt, quæ omnium aromatum genere ubertim abundāt: verum ea haud legunt, nisi ubi permutant cum conterminis quæpiā: alij vero cum quibus commercia exercēt sua, vasa ferūt Sapia, catinosq; ligneos, pelues, malluvia, & id genus cōplura, quibus qui dant aromata prorsus carēt. Invenērūt in mēse Martij uvæ præmaturas, verum agrestes. Hæc regio licet

licet rupibus & saxis asperetur, ea tamē viridantes gignit arbores: tota in colorē prasinū inclināt, imbres excipit frequentiore. Ideo inibi multa flumina de cursulq; auriferi, nam quum imbres derivantur à montibus, secum auri copiam maximam trahunt ad plana arua patentēsq; campos, quos interluunt, ut præfecimus, innumera flumina, eadēq; amœnissima, decursu haud rapido citatoq;, sed segni ac placido. ~~Hæc~~ loca habitant gentes ignavæ, & ferè peni nullius: ea gens otiaur plurimum, imò ignavia torpet, algoris admodum impatiens, & quum nemora habeant bombice referta, eo tamen uti nesciunt.

De mirabilibus compertis ab Admirante.

CAPVT XV.

EXploratis his locis, ut præfecimus, Admirans redijt ad arcem Iſabellam, ubi nonnullos è suis dimiserat: ipse vero cum liburnicis tribus profectus est peregre, novas etiā quærens regiones, & in primis eas quas jam eminus conspicati fuerant: nam continentem credidit esse, licet compertum habuerit insulam esse, quæ milliaribus LXX. abest ab ea insula quam appellarunt Hispanā, regio Cuba dicitur. Ea præterita iter direximus ad meridiē, & inde cœpimus ad occidentē nonnihil flectere: verū quāto magis progrediebamur, tātō plus litora extēdi videbātur, terris sēper fugientibus: sinuabāt enim se litora ad meridiē semper, recessu & ambage multiplici, adēd

ut

amia.

ut quum crederemus contendere in occidentem, ad meridiem tamen indies ferebamur, terris ducentibus, ac multijugis sinibus: tandem Admirans devenit ad insulam, quam inquilini appellant Iamicam: hanc ajunt appellari ab cosmographis Lamiam majorē, quæ magnitudine Trinacriam superat: unicum in umbilico montem habet, qui sensim leniterque surgit, ab omni regionis latere paulatim crescens, ut vix considerare credas, ut in acclivis solet, donec devenieris in medium, tunc sese attollit vertice eminentissimo, & tarditatem qua usus fuerat surgendo, eminentia compensat: hæc insula æque ferax est ac ulla in maritimis aut mediterraneis, frequens habitatore, eodemque acerrimo ad quæque subeunda: nam in commercijs acri est ingenio, adeo ut non difficulter circumadjacentes populos excedat dexteritate. Eo ubi appulit Admirans suos in terram exponere contendebat, verum reluctabantur illi, ac pugnatum est identidem succumbentibus insulanis, non sine hominum strage, tamen discordias pax est consequuta. Relicta Iamica flante Zephyro, septem diebus nec interpolatis, per latus Cubæ navigavimus, intantumque sumus progressi, ut crediderimus vel ipsam Chersonesum auream, quæ est in ipso oriente, attigisse: adeo igitur pro-
 vecti eramus in altum, petentes varias orbis partes, ut ferè totum universum orbem metiti fuerimus, & ex viginti quatuor solis horis, saltem vigesimam & alteram comperimus: licet perpeffi siras innumera mala,
 nomina

nomina tamen d. c. c. c. infulis indidimus,
& supra ter mille præterivimus, ubi multa
erant memoratu digna, præternavigans late-
ra Cubæ. Et paulo supra quam incœperit
navigare, nactus est Admirans portum navium
capacem complurium, ibi suos cœpit emitte-
re: qui quum terram applicuissent, tantum
maïalia invenere, eaque vidua omni habita-
tore: verum ibidem conspexere in veribus
piscis quos ad ignem assabant piscatores: at
nostri piscibus vesci tostis haud dubitarunt
rejectis serpentibus: qui visis Christianis,
mox delapsi sunt in montes, & inde specula-
bantur quid sibi vellent nostri: à quibus
provocati, piscatores paulatim cœperunt ti-
morem exuere, annuentibus nostris, ne pave-
rent. Quidam igitur audaculus in inferiorem
rupem desilivit, propius accedens, quem com-
pellare cœpit quidam oriundus ex insula
Hispania, qui à teneris in Hispania apud Ad-
mirantem altus & educatus fuerat, cujus lin-
gua parum ab eorum idiomate differt. Hunc
itaque percunctatus est, quur fugerent, &
quænam gens esset, quove nomine regio
appellaretur: contracta igitur necessitudine,
viribusque animi reassumptis, dixit eos pis-
catores esse, qui eò piscatum concesserant
rege iubente, qui alij regi cœnam parabat
pontificiam opiparamque: addidit etiam
pergratum habuisse plurimum, quòd serpen-
tes minime comedissent, quandoquidem hi,
ut affirmabant, regi veluti delicatiores epulæ
adservabantur: quibus auditis Admirans,
eos missos fecit: nam jam habebat satis com-
pertum

pertum regionis mores : propterea iter suum
 versus occidentem persequabatur, & dum
 regionem percurrit ad occidentē, eam nactus
 est feracissimam, refertamque habitatoribus
 domesticis: qui mox cōspectis nostris ad litus
 descendebant panes ferētes, quibus ipsi utun-
 tur, tulere etiam cucurbitas plenas aqua, nos-
 que veluti amicos hospites invitabant cor-
 date: nos vero paulo ultra progressi, vidimus
 innumeras insulas, quæ primo conspectu
 cultæ videbantur eximie, virentibus plenæ
 arboribus, & in primis ab ea parte quæ conti-
 nentem respicit: dum latera percurrunt, de-
 venere ad ostium fluminis cujusdam, cujus
 latices adeò fervent, ut in eis diutius manum
 immergere nequeas fervescentibus aquis:
 rursus progredientes comperere piscatores
 quosdam, qui in cymbis, id est, in cava arbore
 piscabantur, qui piscem rudentibus adligave-
 rant navi, eumque post se trahebant: ejus
 forma est nobis incognita, & nisi gradiuscu-
 lum caput haberet, instar anguillæ formaretur,
 capite gestat pelliculam quandam, quæ
 similitudinē habet crumenæ alicujus: quum
 vero pisces vel testudines emerferint supra
 aquam, mox is piscis solutus dimittitur ad
 eos, qui telo acriore ac omni volucre ocyor,
 condito vibrat pellem, quam diximus mar-
 supium referre aliquod, pisces corripit, ac
 retinet sua pelle implicitos, nec prius prædam
 dimittit, quam aerem senserit, cujus est im-
 patiens admodum: tunc victo rursus pisce,
 prædam legunt: nam nobis adstantibus ce-
 pere calandras IIII. prægrandes, quibus
 nos

Mira piscā-
 li ratio.

nos donarunt amice, easque in cibatu suavis-
simo habuimus. His visis, percunctati sumus
piscatores an latus huiusmodi longius
adhuc protenderetur, & quantum in occidentem
extenderetur. Respondere latus huiusmodi
finem habere nullum. Illinc igitur soluen-
tes, progrediebantur à latere semper, litus
percurrentes: hi inter navigandum innume-
ras gentes conspexere. Non longe verò
à terra huiusmodi quæ nunquam termina-
tur, visitur insula, ibi mortalium videre
neminem, nam si qui erant in ea, fuga per-
nici sibi consuluerant. At canum inibi copia
ingens conspecta est minime latrantium, licet
torvo essent aspectu. Anseres etiam anatesque;
insulæ inerrabant multiplices. Præternavi-
gantes itaque latera, Cubæ devenimus ad
quasdam angustias, ubi gurgites ac brevia
propè erant infinita: & ibi mare undabundū
spumas effervescebat indignabundū admo-
dum: sævitque mare hoc modo itinere millia-
rium XL. aquis albicantibus, non aliter quam
si polline conspersum fuisset. Superatis his
gurgitibus, proVecti ad miliaria octoginta,
eminentiorē comperimus montem, & tunc
lixas emisimus, qui aquam ferrent lignaque.
Eo etiam concessit arquita quidam, qui quum
inerraret insulæ, & in nemus condensum
pervenisset, arboreisque admiraretur, huic
mox à tergo affuit vir grandiusculus, toga
indutus alba: sagittarius credidit pri-
mo conspectu religiosum quendam fuisse,
quem in classe habebant. verum ubi comper-
tum habuit alium esse, actutura alij duo

viri ejusdem habitus & stature apparvere, postque eos supra triginta alios vidit quibus conspectis, mox fugam cepit: at illi, sequebantur, manibus annuentes ne paveret, neve fugeret. Sagittarius vero quam citius quivit classem repetijt, cuncta quæ viderat denarrans Admiranti præfecto, qui ubi hæc accepit, protinus emisit multos, qui tenentes varia itinera, propè totam insulam exploraverunt. Erant ibi arbores multæ, aliæ ferebant aromata, violas aliæ. Percurrentes itaque Cubæ latera, varias nationes nati sunt, quorum linguam etiam incolæ Hispanæ insulæ, qui Admirantem ultro sequebantur, minime callebant: & dum progredimur, magis ac magis se sinuabāt litora, modo Notho, modo Affrico stantibus, quibus ipsi impulsī aliquando ferebamur prope in siccum, adeo mare insulis est implicitum compluribus, navēs ferè pessundabantur nimia onusta aqua, quam & madidum cælum, & refluxus pelagi conrogaverant: quare operæpretium fuit referre gradum, & domum redire eodem itinere quo venerant: neque quempiam pavebant, quin potius sperabant ubique & amice & honorifice recipi: quandoquidem neminem læserant dum irent, verum ferè omnibus morem gesserant.

*Quomodo Admirans insulas reddidit
vestigales.*

CAPVT XVI.

QUum itaque redijisset ad Hispanam insulam, ubi abiens complures Hispanos patricos

patricios loco præsidij dimiserat, comperit
Margaritum virū strenuum illinc abivisse,
qui prope iratus patriciorum magna conco-
mitatus caterva patriam repetebat: quæ ubi
comperta habuit, hominem illico inducunt,
ut & ipse patriam revisat, ratus ne delatus re-
gi, principis indignationem incurreret: do-
mum tamen contendebat sub velamento
consequendæ annonæ, & renovandi præsidij,
licet, ut præfecimus, alia subesset causa: non
prius tamen abivit, quàm sibi reges aliquos
reconciliaverit, qui succensuerant Hispanis
ob prædas, & latrocinia illata ab eis, absente
Admirante: verum coram ipsis regibus, quo-
rum conspectum, ut par fuerat, minime
erubuerant. Primo loco igitur sibi recon-
ciliavit regem. Guarionensium, & cum eo
necessitudinem contraxit arctissimam, de-
sponsata sorore uni ex insularis, quem prius
inter suos adnumeraverat, & habito inter-
prete, citato gradu contendit ad id oppidum
quod condiderat, nomenque divi Thomæ
indiderat. Hoc itaque reperit à rege quo-
dam obsideri, & parum adfuit quin deditio-
nem fecerit, quoniam jam triginta diebus
continuis obsidebatur nemine auxiliante.
Liberato itaque ab obsidione oppido, regem
cepit, qui bellum non provocatus intulerat,
applicueratque animum, ut pergeret reliquos
profligare reges: verum ubi intellexit inco-
las ob caritatem annonæ fame laborare, quæ
jam innumeros consumpserat populos, causa
famis hujus rejiciebatur in Christianos, qui
eruerant ferè omnes radices, quibus ipsi

panem conficiebant Barbari. Statuit itaque Admirans regredi, hæc meditantē præfectum mox commeatus regis Guarionexij largiter juvere: nam regio ejus nondum famem passa fuerat. Revocato igitur ab incœpto itinere præfecto, ut tutius regio coleretur ab Hispanis, decrevit arcem erigere alteram, non longe à sancto Thoma oppido in monte eminentissimo, arcem de nomine Conceptionis nuncupavit. Vbi vero incolæ conpertum habuere hæsisse cordi Christianis, ut regione diutius potirentur, legatos vndequaque mittunt, qui præfectum orent exorentq; , ut suos frenet, nec ut ab eis ea patiantur, quæ vix ab hostibus expectassent: nam, ut ajebant, sub prætextu quærendi auri, mala innumera inferebant, & ferè totam devastabant regionē: adiecereque ad hæc legati, se malle pendere vectigal, quàm his assiduo vexari incursionibus, & quiete frui posse nullā. Convenit itaq; inter eos, ut regi Christiano vectigal soluerēt hac lege, ut incolæ montium Cibanorum singulo trimestri (tres lunas appellant ipsi) auri quædam pondera ad urbem ipsam conveherent: qui vero aurum non haberent, penderent aromata & cottonum.

*De regibus qui ob malefacta Hispanorum
describere à Christianis.*

CAPVT XVII.

Igitur dicti reges fame compulsi polliciti fuerant vectigal solvere Hispanis, quoniam defi-

deficientibus radicibus, quæ illis loco filiginis ac tritici succedut, panem sufficere nequibant, nisi intolerabili labore ferè nemora omnia peragrarent: tamen nonnulli fidem datam seruarunt inconcussam præscripto tempore, & ubi solidum præstare non poterant, excusabant pauperiem, promittentes se duplum soluturos, quum ad meliorè fortunam deuenissent, nam victu deducto, vix habebat quod soluerent. Sub idem ferè tempus qui aurum è terra egerunt, invenerunt auri granum pondere unciarum viginti, in regno non procul distante à litore maris. Itaque loco miraculi granum huiusmodi allatum est Hispaniarum regibus invictissimis, idque complures vidère. Sunt ibi etiam nemora quæ ferunt complura miratu non indigna, & in primis lignum ibi visitur, quod appellat sandalium. Verùm ea argutulus aliquis fortè illi intempestive objiciet, quur celoces onustas eo ligno in Hispanias miserit, & non auro? quum illius relatu compertum habeant infusilas huiusmodi auro scatere plurimo. Quæ obiecta non difficulter diluere potest hoc responso, quòd licet ea regio videatur abundare auro, si nostris conferatur, non tamè tanta est copiaejus, ut querari possint naves, quum præsertim illud non sine magnis laboribus erui posset è corde terræ, languentibus etiam viris, quos secum ductitabat, qui otio & lasciviæ vacabant, adeò ut quæque deformarent tanto parta sudore, desidiæ ac voluptati suprâ quàm possim scribere addicti: quippe qui vel ipsum præfectum moribus

contrarium pernicali odio persequabantur effeceruntque suis moribus, ut Barbari, qui suapte natura exleges sunt & infrenes, magis ac magis efferantur, proflirentque degenerantes ab omni probata vita, perinde ut usque in hanc diem expensæ superent lucratamen hoc anno qui millesimus & quingentesimus primus est, bimestri legerunt supra duodecim mille libras auri, libra vero pensatur uncij octo. Lucrati sunt etiam alia complura, quorum mentio fiet in sequentibus, superis faventibus. Et ne digrediamur à proposito, id noveritis, eo anno tantam vim ventorum fuisse, ut illic arbores prope eradicaverit omnes, easque in sublime jaciebat, ut viderentur cælum ipsum contingere: invertit etiam tres liburnicas Columbi, quæ erant in portu, adeoque mare inundavit, ut supra mensuram brachij totam irrigaverit insulam. Hujus igitur diluvij causam barbari rejiciebant in Christianos ob piacula & scelera, quæ patraverant, quique interturba-verant eorum quietem: adijciebantq; neminem esse tam longævum, qui meminisset tantæ tempestatis, quæ nec similem visa est, nec habere sequentem. Itaque Admirans, ubi portum applicuit, protinus jussit fabris lignarijs, quos optimos secum habebat, ut cefoces duas fabricarent.

De arce extracta apud minam auri.

CAPVT XVIII.

Interea Bartholomæum germanum suum, quem jam iusulis præfecerat, cum nonnullis expeditis copijs ad effodiendum aurum misit: nam hi quos secum trahebat milites, eruendi aurum metallorumque probe noverant artes. Distant hi montes unde egeritur aurum, ab Issabella insula leucis ferè **LX.** interque alia eos monuit, ut diligentius loca explorarent. Igitur dictus Bartholomæus profectus est imperator: sive, ut ajunt, ipsi Andelantadus, comperitque vastissimas foveas, ac specus altissimos, eosdemque vetustissimos: unde adseverant Salomonem suos thesauros eruisse, ut est in divina veterique historia: artifices qui aurifodinas erant exploraturi, cœperunt terram egerere, & jam superficiem telluris eruerant, quum mox compertum habuerunt aurifodinam hujusmodi protendi nimium ultra milliara **xvi.** in eaque tantum auri effodi posse rati sunt, ut quilibet artificum singulo die uncias tres eruere non difficulter posset. Cujus rei illico Bartholomæus certiolem fecit Admirantem: qui ubi hæc accepit, decrevit rursus in Hispaniam redire: verum prius non abivit, quam insulæ fratrem suum præfecerit, & illinc solvit ingrediente Martio. **M.ccccxcv** patriam repetens. Interea Bartholomæus ut monitis fratris audiret, arcem condidit, quam appellavit Auream: quoniam dum

conderent eam, inventa est harena auro mixta: trimestri absoluit opus: coeperat varia instrumenta auri eruendi fabricare, verum fame grassante nequivit perficere. Solvit igitur inde, dimisso praesidio virorum decem, qui arcem custodirent, proviso ne fame laborarent, dimisso cane sagace, qui cuniculos venaretur. Itaque illinc abiens, devenit ad insulam Conceptionis eo mense, quo Guarionexius & Nanicantexius vestigal pendere tenebantur: & tributis exactis ab his duobus regibus, provisoque de annona, quae sufficeret itineri profectusque, qui cccc. erant, ventis vela deducit Hispaniam versus.

*De comitatibus missis à rege Hispaniarum,
deque ejus praecepto.*

CAPVT XIX.

Igitur circiter initium mensis Iulij celoces tres onustae ferè omni genere comitatu applicuerunt insulas, ubi nostri fame laborabant: vehebant enim vinum, oleum, carnes aprugnas, bubulasque; salitas, necnon insitia, & farcimina, & id genus alia complura, quae mox partiti sunt singulis, ut unusquisque suam haberet portionem. Erogatis igitur comitatibus, regia promunt mandata, videlicet, regem jubere ut eas insulas colant, quae meridiè respiciunt, ubi aurum egerit, omnesque insulae accolas & reges, quorum insidijs nostri occubuerant, in Hispaniam transmittant. Quare ut regio obsequeretur mandato,
mox

noꝝ corripuere ccc. viros, regesq; eorum,
& in Hispaniam misere : deinde colere cœ-
perunt eam insulæ partē, quæ respicit meri-
diem, & ibi in colle eminentissimo arcē con-
struunt, non longe à portu celeberrimo, arcē
appellant divi Dominici, quoniam die domi-
nico eò pervenerunt: portum prædictum in-
terluit eximium flumen, quod innumeris pi-
scibus scatet, quodq; navigantes vehit pla-
cido alveo, prope ipsam arcem ad duodeci-
mum lapidem. In arce vero Issabellæ valetu-
dinarij milites causarij; dimissi sunt, nec non
fabri lignarij nonnulli, qui celoces duas fa-
bricarent : cæteri vero contenderunt ad ar-
cem divi Dominici : qua erecta, illi præfecit
viros viginti. Et solvens illinc, versus occi-
dentem profectus est.

Quomodo Columbus comperit suos perijisse.

CAPVT XX.

Igitur inter navigandum devenit ad flu-
men Naybæ, quod ab memorata abest in-
sula milliaria ferè centum & viginti, deri-
vaturq; ab montibus Cibanis, qui meridiē
respiciunt. Flumine trajecto, nonnullos præ-
misit exploratum regiones quasdam versus
Austrum, ubi ingentissima sandalij nemora
conspiciebātur. Exciderūt itaque huiusmodi
sandalij struē maximā, eāq; deposuerunt apud
quosdā tamdiu, donec redirent, & suis libur-
nicis asportarent. Dum igitur præfectus la-
tus dextrum percurreret, non longe ab

C 5

Nayba

Nayba flumine, invenerunt regem quendam præpotentem, qui illis populis bellum inferbat, ubi prædicta nemora viscebantur, decreveratque prius à bello haud desistere quam suæ fecisset ditionis. Hujus vero regis regnum est in cornu cujusdam insulæ ad occidentē, Saragna dicitur, & distat à Nayba flumine leucis triginta: regio asperatur montibus, regiūque huic circumadjacentes reges tributa pendunt parentque, ut principi suppremo. At præfectus noster alloquutus est regem hujusmodi, persuasitque ut sponte vectigalis fieret, a quo non difficulter impetravit, ut annis singulis tributa pendens, cottonum & canabim mitteret, & alia nonnulla, quibus ea regio abundat: aurum vero ibi non nascitur. Itaque rebus pacatis compositisque, concordēs unā regem adeunt, à quo honorificentissime excepti sunt, effusa omni plebe, quæ illis occurrit hilaris admodum & jucunda. Inter cætera hoc genus ludicri in gratiam præfecti actum est. Primo adventu occurrerunt adolescentulæ triginta, quæ tantummodo pudorem cooperuerant panno cottoneo suo more, cætera nudæ: hunc morem servant pedissequæ cosinetæ: at hæræ nudæ prorsus incedunt. Igitur prædictæ ramos olivarum manibus gestabant, & ubi appropinquabant præfecto, in signum fœderis pacisque, illi ramos porrigebant: capillos vero promiserant per humeros, vittata fronte ambulantes: colos ijs erat cyaneus, id est, nigricans viridis: verum pulcherrimæ sunt, si omnem corporis habitudinem spectaveris, quod

quod profecto his erat habilissimum symmetricumque. Postquam vero his jocis exceptus est, dispositis lectis discubitorijs, cœna paratur opipera. Demum itur cubitum paratu sane regio. Postridie vero eunt domum quandam patentē, quæ theatrum referebat, & ibi ludicra exercuere complulsula, ut sunt tripudia & alia id genus. Post hæc duæ hominum acies comparuere, hinc & hinc atrox prælium committentes : nam deo acerrime digladiabantur, ut hostes viderentur, & utrinque ceciderunt multi : pluresque occubissent, nisi rex annuisset, ut temperarent à manibus. Arma erant tela, arcus, & sagittæ.

Quomodo reges qui desciverant rursus succumbunt.

CAPVT XXI.

Illinc itaque tertio die solvit, & rursus Iffabellam insulam visit, ubi comperit suos vita functos : nam ferè ducenti occubuerant varijs affecti ægritudinibus : quæ res adeo Columbum inesticia ac dolore affecit, ut propè de expeditione desperaverit : & id in primis hominem angebat, quod videlicet liburnicæ Hispanæ vehentes annonam apparebant nullæ, & jam pridem caritate commeatuum premebantur : tandem decrevere ægros partiri per loca mari adjacentia, inter Iffabellam & sanctum Dominicum, secus iter, quod inter Austrum & Aquilonem visitur,

visitur, & ibi cœperunt cōdere nova oppida
 & primo longe ab Issabella, milliaria fere
 xxxvi. arcem Spei construunt. Post eam a
 milliaria propè xxiiii. arcem erigunt divi
 Catharinæ. Ab ea vero ad milliaria fere xx
 arcem condunt divi Iacobi. Post hanc autem
 ædificant arcem Conceptionis. Interq; eam
 & divi Dominici erecta est alia, quam Bonum
 annum nuncupaverunt de nomine Fundin
 regis. Collocatis itaq; agris in memoratis ar
 cibus, ipse ad oppidum divi Dominici contē
 dit, & illic ē regis vectigalibus accipit tributa
 Dumq; diutius inibi immoratur, Hispanis
 vitam ducentibus per mille latrocinia, ac rap
 pinas, complures reges descivere, conspira
 runtq; fere omnes in Hispanos & quum qua
 dam die convenissent, paraturi expeditionem
 in nostros, Guarionexium præficiunt exerci
 tui, qui numerum quīdecim-millium homi
 num excedebat. Verum præfectus no ter, ubi
 de hac re certior factus est, mox eos diligētia
 & sollicitudine prævenit, cœpitq; ad unum
 omnes profigare, veluti manum tumultuari
 am, non tamen sine magno sudore ac labore,
 ac magnis periculis, utpote qui cum Barbaris
 præliabāmur. Monet Admirans, ut his omissis
 ad eum redeāmus.

*De novis insulis, & gente multiplici compertis
 ab Admirante Columbo.*

CAPVT XXII.

Admirans itaq; Columbus die xxviii.
 Maij, m. ccccxcviii. solvit à Barameda
 oppido

ppido non longe à Cades cum liburnicis
to onustis iter agens versus insulas Fortu-
atas, prout consueverat. Verum pet id tem-
us vitum est conducere plurimū, si illac iter
aceret ob nonnullos piratas, qui tunc mare
festabant. Illinc vero ad Mederæ insulas
ontēdit, & ibi classem partitus est bifariam:
am quinq; naves ad insulam, quæ dicitur
Hispana, direxit, reliquas vero secum retinēs,
erlus meridie pergit, destinans animo velle
neam æquinoctialem tandem aliquando su-
erare, & inde ad occidentē vergere, ut ferē
omnia scrutaretur, ea in primis, quæ Christia-
is fuere hæcenus inaccesa incognitaq;. Is
nim erat vir alto animo celsq;, nec nisi ma-
gnifica aggrediebatur, & tandem pervenit ad
Caput viride. Inde q; soluens flante Austro
maria fulcabat, & quum in altum provectus
isset ad milliaria ferē CCCCLXXX. in quandam
evenit regionem, ubi adeò sol torrebat om-
nia, ut propè ipsa classis conflagraret, virique
omnes æstu magno quasi animam exhalabāt:
nam impellente calore dolia complura cre-
uere, effusumq; est vinum oleumq; simul,
quum id eis usu evenisset in exortu caniculæ,
quo conflagrant propè omnia. In his itaque
caloribus per octo dies versati sunt, non sine
vitæ discrimine: poenituit eos sæpenumero
has partes adivisse. Transactis autem octo
diebus, flante vento Favonio, iter vertunt ad
occidentem, rati clementius cœlum nancisci
posse, & accepto in puppi vento, citatissime
centendunt, indies clementius cœlum salu-
brioremq; aërem nacti: nam tertia die
postque

postquam illinc abiverant, compererunt
tantam temperiem aeris, ut si priori confera-
tur, hæc sit prorsus felix & fausta. Ultima
vero Iulij è specula eminentiori nostrum
quispiam eminus tellurem conspexit, id est
montes editissimos: quæ res tanto nos asper-
sit gaudio, ut propè gestiremus, exiliremus-
que: quandoquidem usque ad id tempus nos
nostræ vitæ tædebat plurimum: nam deficie-
bant commeatus ferè omnes, calere dolia
crepuerant, & vitam propè desponderamus,
ut usi venit aliquando à morte parum distan-
tibus: tandem aliquando superis faventibus,
terræ appropinquamus, verum non appuli-
mus ob brevia quædam, quæ mare procello-
sum reddunt, faciuntque ne ad litus tuto
accedas, tamen cognovere terram cultam
esse, & habitari frequentissime: nam è classe
conspicebant locorum amœnitatem, prata
præsertim virentia, inque eis innumeros flo-
res, qui suavitatem fragrant inenarrabi-
lem, ut vel ad ipsam classē mirus odor per-
venerit. Illinc solvantes ad xx. milliaria
portum nanciscuntur absque flumine, alio-
quin optimum: propterea inibi haud im-
morati, ultra progrediuntur, & mox alium
comperiunt portum stationemque; per oppor-
tunam: eò itaque proficiscuntur ocysime, ut
aquæ nonnihil haurirent: portum appellant
Charanz, Cuspidem accolæ: prope portum
nullæ erant domus, verum animalium com-
plurium innumera vestigia. Postridie vero
eminus conspeximus caneam citatissime
adventantem, id est, apud eos cymbæ genas:
in

in eaque xxiiii. juvenes sagittis propè
nudi, gestantes clypeos, pudore tantum
operto, cetera nudi: nam pudibunda
numbraverat bombycino panno, capillum-
que admodum promissum habebant. Hos
ubi Admirans conspexit, nutu & signis quo-
modocumque quibat, invitat provocatque
ad mutua colloquia. Illi vero quanto magis
accersebantur, tanto minus nobis fidebant,
veriti semper ne fraus subesset quæpiam.
Paulatim discedentes à conspectu nostro, &
subinde post terga respicientes, demiraban-
tur ritus nostros, formam corporum hacte-
nus eis invisam incompertamque. Videns
itaque Admirans minime allicere posse hos
viros nutibus neque inclamationibus, decre-
vit eorum feritatem lenire melodia aut con-
centu aliquo. Mandat propterea existentibus
in specula eminentiore, ut musicam
multijugam excitent, choraules, videlicet, &
tibicines, ac id genus alios moneant, ut con-
centum efficiant non mediocrem, quo allesti
barbari propius accedant. Hi vero ubi au-
divere constrepentes tibia, rati sunt belli
signum esse, veluti si ad arma conclamatum
foret, expediunt arcus sagittasque bello se
preparantes: & quoniam mirum in modum
fidunt suæ pernicitati, condito deserta ma-
jore canea, cymbam minorem ingrediuntur,
ut fuga sibi consulerent vi remorum adjuti:
tamen tantum eis appropinquavimus, ut
quidam è nostris jecerit in eorum cymbam
prætextam & birretum: quo facto convenit
inter eos, ut litus appellentes mutuo frue-
rentur

rentur colloquio. Dum igitur præfectus it ad Admirantem, impetraturus com meatum egrediendi classem, illi rati rursus ne sibi imponeretur, effusissime fugerunt. Igitur nihil aliud de populis huiusmodi comperti habuimus. Et post hæc illinc abivimus, & non longe proVecti, devenimus ad profluentem quendam adeò rapidissimum, ut Admirans, qui à puero assuevit mari, confessus sit ingenue se non tantundem pavisse, formidavisseque: nam derivabatur is profluens ab oriente, petens occidentem gradu citatissimo. Eo itaque propè superato, paulum pro gressi, devenimus ad quoddam ostium, quod videbatur ad portum quempiam navigantes admittere, eoque proficiscebatur profluens, interque ostium & alium profluentem sinus est ad potandum suavissimus, unde aquæ plurimam hausimus: post quem ajunt semper aquas suas ad leucas viginti sex invenisse, & quanto magis appropinquabant occidenti, tanto plus ubertatis suavitatisque aquarum nacti sunt. Deinde deveniunt ad montes quosdam eminentissimos, & eò accedentes videre prædialia admodum: verum hominibus domibusque vacabat regio; & ab alio latere montis occidentem versus visitur planicies maxima, exploratumque habuere regionem nuncupari Rariam, esseque pergrandem, nec raro habitatore. Inibi igitur pilotas accipiunt itineris duces quatuor, quorum una die ferè præterVecti sunt insulam, ejus amœnitate allesti terræ magis apro pinquant, & insulam explorantes invenerunt frequentiorem hominum

minum numerum quàm unquam alibi nacti
uissent, & in primis reges qui Cachi dicun-
tur, quique continuo ad Admirantem lega-
tos mittunt, se suaque ultro offerentes, enixe
preprecantes eum, ut continentem attingens,
sui suis bonis pro arbitratu non dedigne-
tur: verùm Admirans his minime assensus
est. Illi verò ut hominem sibi demererentur,
postridie innumeras cymbas exornari
iubent, quibus patricij primoresque vesti-
astu non mediocri ad Admirantem conten-
derent, torquibus aureis baccisque, ac armil-
is decentissime honestati insigniti que. Hos
nostri incipiunt percunctari amice, unde
tantum auri eruerint, & ubi margaritas le-
gant: at illi illico respondent nutu, uniones
reperi in harenis maris sibi contermini:
significantes rursus nutibus vim maxi-
mam baccarum inveniri inibi: verùm vix
esse apud eos in pretio, utpote qui ferè nihili
eas pendunt. Has igitur tantas opes subinde
ostentantes nostris offerebant, modo non ni-
hil illic commorarentur. Verum quoniam
triticum classis fathiscere incipiebat, visum est
conducibilius, si hæc mercimonia in aliud tẽ-
pus dilata forent: mittunt tamen è suis non-
nullos, qui terram perquam diligenter explorèt,
mores ac ritus accolarum, necnòn situm re-
gionis. Profecti sunt itaque eò è nostris qui-
dam, qui ab eis honorificentissime sunt ex-
cepti, & quidem honorificentius quam un-
quam autumassent: nam ad eos salutatim
accurrebant accolæ certatim catervatim-
que, non secus quàm si visum irent numen.

D

quod;

Cachi.

quodpiam: eos itaque primo duo patricij excipiunt pater & filius, suoque more consalutant, & mox consalutatos ad domum instat theatri factam ducunt. Ante eam autem platea conspicitur gradibus admodum, & eò allata sunt sella complures, fabrefactæ ex ligno nigricante, & quidem faberrime. Confederunt ergo omnes, & illico erupit adolescentum caterva, ferens fructus omne genus uberriores nobis prorsus incognitos. Posthac cœnophori subsequuntur vina electissima propinantes, quum fulua, tum etiam rubicantia: neque id vinum expressum uvis aut racemis erat, verum ex fructibus baccisque multijugis eisdemque suavissimis: vitem non habent viniferam. Vbi itaque commessati sunt apud senem, in nati juvenis mox divertunt ædes, ubi complures visebantur mulieres adolescentulæ formosæque admodum, quæ bombicino panno versicolori coopertis tantum pudibundis, cætera sunt nudæ, & hæc hominum conventus reperiunt, solitariam vitam degentes. Hos igitur viros cœpere nostri percunctari, unde tantum auri eruerent. At hi quibus pro sermone nutus erat, innuebant id è montibus quibusdam egestum esse, nec tutò nos eò per id tēpus proficisci posse: quandoquidem prout colligere potuimus eorum nutibus, aut ibi sunt fera quædam animalia, aut anthropophagi Canibali, qui montes observant infensi: id nobis permolestum fuit, nam alter alterum haud intelligebat.

De reditu Admirantis ad insulam Hispanam.

CAPVT XXIII.

ITaque nostri illic immorati sunt ferè usq;
ad meridiem, tempus non colloquijs, sed
nutribus terentes: tandem valedicto eis illinc
abeunt non indonati, nam prope quisque
illorum donatus fuit baccharum torque non
contemnendo. Hòs igitur Admirans saluos
excipit in classem, velaque ventis dedit
ocysime: nam triticum, ut præfecimus, non
patiebatur moras ulteriores: hærebat tamen
cordi ed rursus redire. Progredientes igitur
indies minus profunditatis comperiunt, adeo
ut vix mare capax esset liburnicarum aquis
deficientibus: propterea visum est expedire
plurimum, si præmitteretur celox quæpiam,
quæ contis vada exploraret, & subsequenti
classi iter præpararet. Dum ergo diebus com-
plussculis cunctantur, pavideque maria sul-
cant huiusmodi, uti esse insulam secus quam
adnavigabant, ut deum eam circumvesti
Aquilone flante, vergerent ad Hispanam in-
sulam. Igitur inter navigandum deveniunt
ad quoddam flumen, cuius altitudo mensu-
ram triginta cubitorum excedebat: latitudo
autem prope immensa credebatur, adeo ut
supra leucas x x. pateret: inter meridiem &
occidentem decurrit, licet adeo sinuet, ut ad
meridiem inclinare magis videatur: mare
illic implicatur herbis, perinde ut vix sulcari
queat navibus fluitantibus seminibus herba-
rum instar lèticularum. Ibi refert Admirans

cœlum esse usquequaque clemens saluberrimumque, & ferè toto anno pars noctibus dies esse, ut sit sub ipso æquatore: ubi itaque animadvertit sinum esse implicitum, & vix exitum habere, præsertim versus Aquilonē, ut ad insulam Hispanā remearet, naves vertendo, facit ut prora puppim consequatur, ordine præpostero, eā igitur agens, quā ingressus fuerat: & herbas frequentiores tandē evasit, dirigens gressus ad Aquilonē: non desunt qui affirmant eam tellurē continentē Indiæ esse: utcunque fuerit, id Admirantem latuit, qui terræ exitum nusquam nactus est: propterea gradu relato, favētibz superis, versus Aquilonem navigans, tandem aliquando ad insulam Hispanam devenit vigesimo octavo Augusti, M. ccccxcviii. prout instituerat.

De discordijs repertis in insula Hispana.

CAPVT XXXIV.

VBi igitur Admirans appulit insulam Hispanam, nactus est ferè cuncta confusa, & in primis comperit Orlandum quendā alumnū suū descivisse, qui asylum improbis omnibus aperuerat. Hunc igitur Admirans totis conatibus nixus est sibi reconciliare: verū is nedum reconciliari voluit, sed & regi serenissimo graviter de Admirante conquestus est literis quibusdam, hujus ferè tenoris: Noverit V. regia M. nos jampridem passos fuisse ab Admirante. Bartholo-

holomæoque fratribus, quæ ab impiissimis
hostibus nusquam expectavisset quispiam,
nam præter illud quod sunt omnibus scele-
ribus addicti, vacantque omni honestate. Id
plusetiam habent, quod viri truculentissi-
mi, pro re quaque minima veluti vitæ necis-
que nostræ potestatem habentes, in homines
saviunt atrocissime, & nullus est innocentia-
tutus locus, eis est impune occidisse homi-
nem: viri sunt & injusti, & arrogantes, invi-
di que plurimum. & ambiunt supra modum
quæ sibi haudquaquam conveniunt. Propte-
rea rex serenissime, quum in nos grassarentur
veluti in pecudes, ab eis descivimus, quo-
niam nimium sunt sanguinis humani appe-
tentes, & vestrum imperium subvertere con-
tendunt, nihil relinquentes intentatum, ut
insula potiri queant aliquando: & hoc erit
vobis non obscurum argumentum, quod ubi
effodiendum est aurum, emendumve, nemi-
nem ad aurifodinas admittunt præter suos
complices & alumnos, quos habent suorum
scelerum consiliarios. At Admirans in hanc
ferè sententiam regi scribit: Rex serenissime,
ne vos horum virorum scelestorum impura
natura leteat, vobis testatissimum fiet, hos hic
jura omnia divina pariter & humana con-
tempnisse: vitam nanque agunt impurissi-
mam, per cedes, stupra, ac rapinas se exercen-
tes: qui veriti ne horum interdum poenas
luerent, desciverunt ab imperio regio, vo-
luptati, desidia, ac libidini supra quam
scribere possim, dediti: qui ubi laxiori
otio prosiunt, corpora exercent inter

humanas cædes : nam voluptas apud eos ducitur maxima, hominem patibulo suspendere. Interea dum maledictis & probris mutuo contendunt, rex quidam, quem appellant Cigianorum, desciverat ab Christianis, quique exercitum sex millia hominum secum trahebat, præter sagittas & arcus inermem : nam nudi incedunt, etiam exeuntes ad bella, corpora vero notis compluribus inurunt, compunguntque stigmatibus à vertice usque ad pedum plantas. Hunc igitur post varias interturbationes veluti tumultuariam manum fudit, ac protinus subegit, subactumque reddidit vectigalem.

*Quomodo Admirans falso delatus regi missus
est in Hispaniam vinctus veluti
captivus quispiam.*

CAPVT XXV.

INterea reges Hispaniarum ex utriusque literis certiores facti sunt controversiæ & velitationis suorum, qui insulas præsidij causa incolebant. Igitur ægreferentes quæ referebantur utrinque, quum præsertim in tanta auri copia nihil adhuc emolumentum susceptum esset, grassantibus inter se suis : decreverunt his quamprimum occurrere : propterea virum strenuum dictis insulis præficiunt, qui eò contendens nemine excepto, animadverteret in reos quoscunque, aut in Hispaniam mitteret puniendos. Profectus est igitur gubernator, à rege accepta persona, & ubi

& ubi delatoribus aures præbuit, mox ab invidis Admirantis subornatus, Admirantem & germanum vinctos in compedibus ad reges misit: qui ubi Gades applicuere soluti sunt, & ultro sese conspectui regio præsentarunt, inque regum regia splendidissima usque in diem præsentē non inhonori degunt.

De insulis inaccessis, & varijs moribus.

CAPVT XXVI.

Postquam Admirans eo infelicitatis devenit, ut regum indignationem incurrisse videretur, complures è suis alumnis, qui sulcandi maris probe noverant artes, decreverunt inter se irrevocabili proposito, ut sese fortunæ committentes, orbis partes adirent hætenus inaccessas: & mœstissime valedictio Admiranti, impetratoque ab eo commeatu, sua impensa liburnicas quasdam expediunt: alij alias petentes orbis partes, ea lege, ut nemo eorum ad quinquaginta leucas illis locis appropinquaret ubi Admirans fuisset. Igitur Petrus Alonsus dictus Niger, celocem communiavit suis impensis, decernens ad meridiem contendere. Dum itaque adnavigat, pervenit ad id loci qui dicitur Parias, cujus in superioribus commemorimus, ubi baccas margaritasque multiplices Admirans invenit: & ut à præscripto regio non discederet, locum præterivit, nusquam appropinquans ad leucas 1. Illinc itaque solvens, devenit ad provinciam, quæ Curtana dicitur, ubi portus

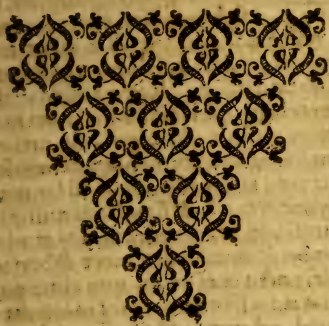
Petrus.
Alonsus.

visitur non absimilis illi qui Cades appellatur. Ingressus igitur portum, vidit vicum non mediocrē, domorum forte Lxx. & propius accedens, nactus est viros quinquaginta nudos, qui eum locum minime accolebant, verum illinc ad tertium lapidem oppidum habebant, cum quibus cœpit commercia exercere, complura permutans : nam pro mercibus quibusdam, ut sunt acus, & sonalia, licet non nihil reluctati fuerint, unionum uncias quindecim consequuti sunt : hos enim appētos collo habebant. Postridie illinc solvit, & ad vicum minorem rediit : quò cum devenit, omnis populus effusus illi obviam profectus est, rogans enixe, ut continentem attingens secum moram longiusculam traheret. verum Petrus Alonsus, ubi conspexit tantam hominum frequentiam, nam supra triginta tres viros celox minime vehebat, timuit ne sibi male succederet cum gente barbara, propterea nutu & signis innuebat accolis, ut si quæ emere vellēt eò contenderēt, se haudquaquam descensurum adfirmabat : quare his visis accolæ lembis quibusdam vestiti ad celocem contendunt onusti unionibus & baccis, qui cœpere cum nostris mercimonia exercere, & pro nonnullis vilissimis mercibus dederunt libras ferè quinquaginta unionum. Postquam autem Alonsus Niger comperit habuit gentem huiusmodi minime feram esse : nam per xx. propè dies illic immoratus, quum eam comperit nihil feritatis habere, statuit in terram descendere, & huic genti fidere humaniori. Igitur ubi
terram

erram tenuit, adeò honorifice exceptus est,
 ut id vix referre queam : domos habent lig-
 neas, & pro imbrice palmarum folia habent,
 his tegunt omnia : in cibatu ostreas habent
 gratissimas, & illorum complures legunt
 aniones, apros, lepores, columbos, turtures
 affatim habent : mulieres vero anseres sagi-
 nant & anates, ut nostræ. In eorum nemo-
 ribus visuntur pavones innumeri, à nostris
 nihil absimiles, si pennas spectes : mares
 pavi vix differunt à foeminis, fassianis regio
 scatet : accolæ sagittandi sunt peritissimi,
 quancumque rem pro scopo posuerint, nus-
 quam aberrant. Ibi igitur Alonsus cum
 socijs lautissime multis diebus vixit frustum
 panis pro clavis ferreis quatuor consequen-
 bantur : pro uno clavo fassianos, columbos
 & turtures emebant : loco pecuniæ corollas
 vitreas dabamus & acus : percunctabamur
 quandoque eos, quur tanti facerent corol-
 las huiusmodi, id est, ferta vitrea, & acus : re-
 spondebant quòd eis compurgant dentes,
 evelluntque sentes è pedibus, quoniam nudi
 usquequaque incedunt, propterea magnifi-
 ciunt acus, & in primis magni pendunt so-
 nalia : ubi vero introrsus provecti sunt, con-
 spexere condensissima nemora, varijsque qua-
 drupedum mugitus reboarunt, adeò ut cœ-
 lum ipsum intonuisse videretur. tamen
 rati sunt ea animalia minime fera esse, ar-
 gumento quòd accolæ intrepide nudi ne-
 mora lustrant, solis arcubus & sagittis
 communiti : pro arbitratu apros in promp-
 tu semper habent, mitiora armenta

habent nulla, ut sunt boves, caprae, & pecora viri non sunt absimiles illis, qui insulam incolunt Hispanam, capillum nigrum promittunt, illumque quasi more Theutonico calamistratum ferunt: ut autem dentes habeant albicantes, herbam quandam assidue esitant ruminantque tritam expuunt, moxque abluunt latice: eorum mulieres colunt curantque rem domesticam, at viri venatu exercent corpora, tripudijs ac ferè ludicris omnibus usquequaque insistentes: vasa Samia habent complura, quæ aliunde eò comportantur: figlinas tabernas ipsi nesciunt, nundinas habent & emporia, eoque confluant ferè contermini finitimiq; omnes, varias multijugasque ferentes merces, prout cujusque solum gignit: pecunia eis haud est in usu, cuncta venduntur emunturque permutatione rerum, non signata pecunia: aves mansuefactas, & cicurata animalia circumferunt ludicri causa, eaque exornant torquibus unionum baccarumve, necnon auri, ut apud nos mos est colla canum torque quapiam condecorare. Ea regio non fert aurum, importatur aliunde, idque consequuntur suarum mercium permutationibus, & excuduntur Germanorum nummi aurei, quos Rhenenses vocant. Viri loco scemoralium utre utuntur: itidem mulieres agunt. verum hæ perraro exeunt, domi se continentes: coeperunt nostri viros hujusmodi percunctari, an longe ab ea regione essent maria, an forte regio in immensum protenderetur. Responderunt se id nescire, verum credidere nostri

stri eam regionem non insulam sed continentem, quandoquidem adeò scatet omnino animalium, ut non sit absolum credere continentem potius esse quam insulam: quum praesertim per id latus versus occidentem navigaverint ad millia propè mille, nec tamen terminus repertus est quidam. Demùm sciscitabamur ab eis, unde aurum haberent: pro responso habuimus, id aurum in regione quæ dicitur Caniaria, quæ abest ab eis itinere sex dierum occidentem versus.

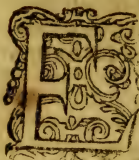


DE

DE GENTIBVS VARIIS, LOCISQUE

innumeris ab Alonso
repertis.

CAPVT I.



Eoigitur Alonsus Niger proficisci decrevit, & tandem prima Novembris M. D. Canchietem regionem applicuit, quem ut videre accollæ, mox exuto timore, commercij causa honorifice exceperunt, ferentes quicquid auri per id tempus habebant: parum quidem tulerunt, verum obryzum, defecatumque. Regio abundat psitacis, temperieque est incredibili: nam mense Novembri multus ibi alior, & rursus in æstate nullus æstus, torret plagam hujusmodi, téperata est regio admodum: id hominum genus syncerum est, & simularis nullius, fiunt cunctis, lædunt neminem. Ibant ad nos vestri lembis & cymbis suo more fabrefactis intrepide, noctu præsertim, non aliter quam si proprias ædes frequentarent: id habent tamen quod zelotypia plurimum laborant: quum nos adeunt, mulieres domi dimittunt: bombyce scatet regio, quippe qui suapte natura gignitur, colente nemine, eo sabligacula conficiunt, quibus occulunt inguina. Tandem illinc solvere & progredientes itinere dierum

erum decem, nati sunt regionem amœ-
ssimam, ubi erant complura oppida, flumi-
a, viridaria, adeò ut spectatiorem nusquam
cum viderim: eò igitur ubi accedere volui-
us, mox apparuere ferè duo millia homi-
um, qui suo more arcus & sagittas gestabant
bracisq̃ue, litus perquam diligenter obser-
antes: hos cœpimus nutibus, signis, & in-
lamationibus ad amicitiam & fœdera pro-
ocare, verùm nusquam adduci quiverunt,
t nobiscum inirent fœdus, videbantur mag-
am rusticitatem, imò ferocitatem quandam
ræ se ferre: quamobrem credimus sylve-
res esse, corpora tamen habent habilissima
ymmetricaq̃ue, colore ad nigritudinem in-
linato, in universum macilenta. Quare
Alonfus Niger jam repertis contentus, sta-
uit referre gradum, & patriam versus eà
ursus transire quâ venerat.

*Quomodo Alonfus patriam repetijt onustus
baccis & margaritis, & quomodo con-
gressus est cum Canibalis.*

CAPVT II.

Igitur relato gradu Alonfus adnavigans
devenit in eam regionem quæ Ciniana
dicitur, ubi innumeri sunt uniones, &
illic immorati sunt x x. dies, ut fessa
foverent corpora: & priusquam eò deve-
nissent, non longè à regione obviarunt
canex,

canes, id est, cymbæ xviii. Canibalorum quos anthropophagos jam diximus: qui ubi nostros eminens conspexere, continuo celum ambiunt, arcus & sagittas intrepidè expedites: at nostri tormenta exonerant & veluti manum tumultuariam protinus fundunt: qui quum terga dedissent, a nostri haud deserti cymbam amittere: qui vero in cymba erant, præcipientes se in pelagus derunt, & nando ferè omnes exaserunt unum tamen ex illis corripuere, qui adesse viebat in homines ut in promptu viros res ligatos haberet quos illico comederet. His itaque solutis, illis custodiendum, Canibalum dedimus, qui non immemores cædis suorum, virum atrocissimum mox aggrediuntur pugnis scipionibusque: quibus confectus parum absuit, quin animam efflaverit: nam is socios contrucidaverat suos, & postridie eos quos libertate donavimus, trucidaturus erat. Post hæc percunctamur eos de Canibalorum moribus, hi nobis respondent ejus consuetudinis esse ac feritatis, ut humanum sanguinem plus nimio appetentes, peragrent circumadjacentes regiones, & ubi terræ appropinquaverint, mox aggrem palis & id genus lignis complutibus extruunt, quo se tutantur tantisper, donec regionem devastaverint: homines corripientes. Regio baccis abundat plurimum. In funere primorum hunc morem servant: Patricius ubi vitam exiit, in carpento quodam collocatur, & igne subdito sensim veluti in suffitu corpus consumitur, guttatim distillante liquore

quore humano, donec sola supersit cum
 ossibus cutis, & eam recondunt veluti rem
 sacram: & is est vita functi non mediocris
 honos. Itaque his acceptis illinc per xiiii.
 menses soluerunt, patriam repetentes, ferè
 onusti unionibus plurifariam: nam vehebant
 complura, & in primis baccharum omne ge-
 nus, libras xcvi. Libram vero uncia octo
 efficiunt. Emerant enim huiusmodi mar-
 garitas perquam vili pretio. Navigando tan-
 dem in Gallitiam diebus xvi. devenimus,
 & ibi Mangonibus, quorum ingenium est
 & uniones & gemmas ad amissim cognosce-
 re, margaritas huiuscemodi ostendimus visu
 quidem pulcherrimas, verum eorum senten-
 tia pretij perquam mediocris.



DE

DE NAVIGATIONE PINZONI SOCIJ

Admirantis, & derebus per
eum repertis.

CAPVT I.



VINCENTIANVS di-
ctus Pinzonus, necnon Aries
ejus germanus socij olim
Columbi in primæva navi-
gatione, anni videlicet,
M.CCCC.XCIX. sua impensa
celoces quatuor expediunt,
cōmuniuntq̃ue omni genere comineatum,
& tandem superis faventibus, à Palos oppido
solvunt XVIII. Novembris versus insulas
Canarias, quas Fortunatas appellamus, & ut
ipsi hætenus inaccessa adirent, & inde hono-
rem, decus & emolumentum aliquando con-
sequerentur. Relictis igitur insulis Fortu-
natis, ad Caput viride deveniunt Apeliote
flante: quo vento navigarunt ad leucas pro-
pèccc. & in ea navigatione tantum pro-
gressi sunt, ut Aquilonem jam non cerne-
rent: & ubi id sydus, quo duce utebantur,
evanuit ab eorum oculis, mox atrox sequuta
est tempestas, ventus videlicet validus cum
imbre grandine mixto: tamen Apeliote ven-
to adhuc vehebantur, non sine magno di-
scrimine ad leucas cxxl. processerunt: &
tandem aliquando xx. Ianuarij eminens con-
spexere tellurem: cui quanto magis appro-
pin-

inquabant, tanto minus profunditatis inve-
iebant, deficientibus subinde aquis, propte-
ea contis vada explorantes, nacti sunt pro-
funditatem non excedere sedecim cubito-
rum: tandem in terram descendunt, & quum
ibi biduo immorati fuissent, nemo usquam
apparuit. Paulo igitur progressi noctu quum
luna pernox esset, conspicati sunt à longe
micantia arma, exercitumque non medio-
rem. Eò igitur è nostris triginta profecti
sunt, quibus præfectus iussit, ne hosté lace-
ssent: & quum comperissent armatorum aciem
se, gradum referunt, rem in crastinum dif-
ferentes, ne à præscripto præfecti recederent.
Postridie itaque prima luce triginta viri rur-
sus eò contendunt: qui tibi à Barbaris con-
specti sunt, mox excitantur triginta duos vi-
ros torvi atrocisque aspectus, qui eis occur-
erunt sagittis & arcubus suo more armati:
nos nostri coeperunt nutibus & inlatamatio-
nibus sibi velle conciliare: at illi sæviebant
magis, ferociam incredibilem præ se feren-
tes, nec unquam adduci quiverunt, ut fœdera
pacis nobiscum inirent. Quare nostri his vi-
s, classem repetunt, postero die Barbaris
congressuri. Verum illi nocte intempesta ca-
stra deseruere. Lusitani vero rati sunt vagos
huiusmodi populos, nec alias habere statio-
nes quàm Aegyptij populi habeant, Tarta-
ricque, qui errabundi per orbem, nec mapa-
lia nec domos habent, nisi quas quævis dies
obtulerit: apud omnes advenæ eò pergunt
quocunque voluptas trahit, modo huc, modo
illuc: uxores & natos suppellectilemque
E secum

secum trahunt: eorum vestigia è nostris con-
plures persequuti sunt, & ut ex pedum ves-
gijs animadverterunt, proceriores sunt no-
stris: nam planta pedis duplo majus-ve-
gium impresserat, quàm procerus quisq;
apud nos figeret. Progressi itaque ultra
deveniunt ad flumen quoddam magnu-
quidem, verum nostræ classis minime capa-
propterea cymbas expediunt, quæ terræ a-
propinquantibus regionē exactius explorare
His igitur jam terram tenentibus, mox oc-
currunt populi innumeri inermes, idemq;
nudi, qui nuntibus & signis nostram appetere
amicitiam videbantur: nostri tamen utpo-
tè morum eorum expertes, non intrepide acco-
debant: visum est itaque hoc modo populo-
rum ritus experiri, si quo modo adduci pos-
sent ad exercenda commercia. Igitur unus
è nostris jecit in consertam Barbarorum
turbam sonagium: at illi in nostros frustum
auri, quo facto Hispanus audaculus accu-
rit, ut aurum projectum acciperet: at illi
condictio hominem corripuit mira pernici-
tate, nostri vero relicta classe, socio suppetia
ferunt, & mox ingens prælium confertum
est, eoq; discriminis nostri pervenire, ut
vix eis pedem referre licuerit, urgentibus
Barbaris: nec profuit eis habuisse longiores
hastas, ensesq;: quandoquidem id genus
vulnerum & denique mortem contemnen-
tes, ruebant in eos veluti atrocissimæ feræ,
urinantes, id est, aquis immergi, adhuc clas-
sem infestabant, effeceruntq; sua feritate, ut
nostri male accepti celocem amiserint, occiso
illius

illius navis præfecto : nostri autem moestissime id ferentes, illinc amissa celoce soluerunt, & ad Aquilonem contenderunt, eo modo se sinuante litore.

Quomodo Pinzonus mare potu suave invenit, & de insulis varijs.

CAPVT II.

Progredi igitur ad leucas ferè x l. nacti sunt pelagus potu haud insuave : & dum causam suavitatis insolitam quærunt, deveniunt ad quoddam ostium ingentis fluminis, quod in mare vastissimo impetu exonerat : contra autem ostium insulæ visuntur complures cultæ admodum ac conspicabiles, verum ibi nihil compererunt, quod ad eorum spectaret commercia : mancipia tantum triginta sex emerunt, quoniam nihil comperitum est ibi, quod expectationi illorum faceret satis, eis præsertim qui avide lucris inhiabant : regioni nomen Chiana marina Tambala : ejus accolæ referebant introrsus esse aurifodinas complures. Postquam illinc abivimus, non longe à flumine itinere per paucorum dierum, rursus Septentrio apparuit ferè sub ipso horizonte, qui nostrum visum terminat. Peractis itaque leucis quinquaginta, ea computatione ad eam regionem deveniunt, quæ Payra dicitur, & inde ad ostium quod appellât Draconis, quodq; ejusdem est regionis, quò aliquando profectus

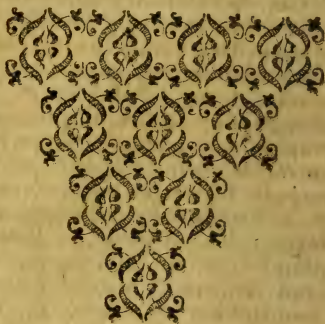
est Admirans, iter faciens per quasdam insulas, quæ sunt è regione Payræ provinciæ propè innumerabiles: ibi sunt nemora sandalii quo onerant negotiatores suas liburnicas, comportantq; alio. Inter has insulas, quarum meminimus, còplures sunt incultæ desertæq; Canibalorum metu: propterea ingens domorum ruina conspiciebatur: videre etiamnum plurimos homines, qui visis nostris mox dilapsi sunt in editissimos montes. Ea regio fert arbores, quæ gignunt casiam electissimam. Nos vero rati his mercimonijs inesse lucrum ingens, multum casiae in Hispaniam comportavimus: verum physici asseverabant, eam quidem optimam esse, si opportuno tempore legissent. Ibi videas arbores tantæ proceritatis ac magnitudinis, ut si sex homines restim ducerent, nec amplecti quirent arborem unam. Conspexere etiamnum ibi animal quadupes, prodigiosum quidem: nam pars anterior vulpem, posterior vero simiam præsentabat, nisi quod pedes effingit humanos: aures autem habet noctuæ, & infra consuetam alvum aliam habet instar crumenæ, in qua delitescunt catuli ejus tantisper, donec tutò prodire queant, & absque parentis tutela cibatum quærere: nec unquam exeunt crumenam, nisi quum fugunt. Portentosum hoc animal cum catulis tribus Sibiliam delatum est, & ex Sibilis Illiberim, id est Gratanam, in gratiam regum, qui novis semper rebus oblectantur. Catuli licet in itinere perierint, conspecti sunt tamen à compluribus, qui huic rei astipulantur. Is itaque

Vincen-

Monstro-
sum animal.

Vincentinus affirmat adnavigasse secus litus
Payræ ferè leucas D C. nec ambigit quin
continens existat. Illinc ergo solventes
ad insulam Hispanam devenerunt vigesima
tertia Iunij, M. D. & inde ajunt rursus ma-
ria sulcasse occidentem versus supra C C C.
leucas : & quum devenissent ad quandam
provinciam, atrox tempestas adorta est
eos, effecitque ut protinus duæ celoces
perissum ierint : altera vero crepuit : at altera
salutem socijs præbuit, non tamen sine in-
genti discrimine. Sciebat profecto supra
modum tempestas : verum ad id accedebat,
quod socij laboribus innumeris fessi, vix
sui potentes erant. Positi igitur inter
salutem ambiguam & metum, eminus na-
vim conspiciunt, quæ ventis prosperis vecta,
perquam celeriter maria sulcabat : & quo-
niam perpauci supererant, sibi nimium me-
tuentes, ac vitam prorsus despondentes, in
eam devenerant opinionem, ut se mutuo
occiderent : propterea in terram descen-
dunt, rati omnino se atrocia subituros.
Hæc meditantibus non defuit supernum
auxilium : nam pacatis ventis mari reddita
est tranquillitas : propterea conspecta navi,
in qua homines solum XVIII superstitēs
erant, resumunt animos, & in Hispa-
niam redire parant. Vtraque igitur navis
vela ventis dedit, patriam repetens, quò
deventum est ultima Septembris. Post
hos vero complures alij navigarunt me-
ridiem versus, iter agentes per Pay-
ram regionem, itinere milliarium quin-

quies mille, nec unquam terminum nacti
sunt : ideo arbitrantur continentem, non
insulam : unde nuperrime allata sunt com-
plura, ut sunt cassia, aurum, baccæ, piper,
cinamomum, herbæ, arbores, animalia mul-
tijuga, & alia compluscula, quæ apud nos
minime visuntur.



AMERICI

AMERICI VESPUTII NAVIGATIONES

Quatuor. Illustrissimo Renato

Hierusalem & Siciliae regi, duci Lo-
thoringiae ac Barñ. Americus

Vesputius humilem re-

verentiam, & debi-

tae recommen-

dationem.

FIERI potest Illustrissime
Rex, ut tua majestas mea ista
temeritate ducatur in Admi-
rationem, propterea quod
haec literas tam prolixas ad
te scribere non subverear,
quum tamen sciam te conti-
nuo in arduis consilijs & crebris reipublicae
negotijs occupatissimum. Atque existima-
bor forte non modo praesumptuosus, sed
etiam otiosus, id mihi muneris vendicans, ut
res statui tuo minus convenientes, non dele-
ctabili, sed Barbaro prorsus stylo, veluti
amusus ab humanitatis cultu alienus, ad
Fernandum Castiliae regē nominatim scri-
ptas, ad te quoque mittam. Sed ea quam in
tuas virtutes habeo confidentia, & comperta
sequentium rerum, neque ab antiquis neque
neotericis scriptarum veritas me coram t.
M. fortassis excusabunt. Movit me in primis
ad scribendum praesentium lator Benevenu-
tus, M. t. humilis famulus, & amicus meus

non pœnitendus : qui dum me Lisbonæ reperiret, precatus est ut t. M. rerum per me quatuor profectionibus in diversis plagis mundi visarum, participem facere vellem. Peregi enim bis binas navigationes ad novas terras inveniendas, quarum duas ex mandato Fernandi inclyti regis Castiliæ per magnum oceani sinum occidentem versus feci: alteras duas jussu Manuelis Lusitaniæ regis ad austrum. Itaque me ad id negotij accinxi, sperans quod t. M. me de clientulorum numero non excludet, ubi recordabitur, quòd olim mutuam habuerimus inter nos amicitiam tempore iuventutis nostræ, quum gràmatica rudimenta imbibentes sub probata vita & doctrina venerabilis & religiosi fratris de S. Marco Fra. Georgij Anthonij Vesputij avunculi mei pariter militaremus. Cujus avunculi vestigia utinam sequi potuissè, alius profecto, ut & ipse Petrarcha ait, essem quam sum. Vtcumque tamen sit, non me pudet esse qui sum. Semper enim in ipsa virtute & rebus studiosis summam habui delectationem. Quòd si tibi hæ narrationes omnino non placuerint, dicam sicut Plinius ad Mecenatem scribit: Olim facetijs meis delectari solebas. Et licet M. t. sine fine in reipublicæ negotijs occupata sit, nihilominus tantum temporis quandoque suffuraberis, ut has res quamvis ridiculas, quæ tamen sua novitate juvabunt, perlegere possis. Habebis enim hisce meis literis post curarum fomenta & meditamenta negotiorum, non modicam delectationem, sicut & ipse scæniculus prius sum-

sumptis esculentis, odorem dare, & meliorem digestionem facere assuevit. Enimvero i plus æquo prolixus fuero, veniam peto, vale Inclytissime rex, sciat t. M. quòd ad has ipsas regiones mercandi causa primum venimus. Dumque per quadriennij revolutionem in eis rebus negotiosus essem, & varias fortunæ mutationes animadverterem, atque viderem quo pacto caduca & transitoria bona hominem ad tempus in rotæ summo tenerent, & deinde ipsum præcipitarèt ad imum, qui se possidere multa dicere poterat, constitui mecum varijs talium rerum casibus exantlatis istiusmodi negotia dimittere, & meorum laborum finem in res laudabiliores ac plus stabiles ponere. Ita disposui me ad varias mundi partes contemplandas, & diversas res mirabiles vendendas. Adquam rem se & tempus & locus opportune obtulit. Ipse enim Castiliæ rex Fernandus tunc quatuor parabat naves ad terras novas occidentem versus discooperiendas, cujus celsitudo me ad talia investiganda in ipsam societatem elegit. Et solvimus xx. die Maij, M. cccc. xcvi. de portu Caliciæ, iter nostrum per magnum oceani sinum capientes, in qua profectioe decem & octo consummavimus menses, multas invenientes terras firmas, & insulas penè innumerales ut plurimum habitatas, quarum majores nostri mentionem nullam fecerunt: unde & ipsos antiquos talium non habuisse notitiam credimus. Et nisi memoria me fallat, memini me in aliquo

legere, quod mare vacuum, & sine hominibus esse tenuerint. Cujus opinionis ipse Dantes poëta noster fuit, ubi duo de vigesimo capite de Inferis loquens, Vlissis mortem confingit. Quæ autem mirabilia viderim, in sequentium processu tua majestas intelliget.

AMERICI VESPVTTII NAVIGATIO PRIMA.

ANNO domini, M. ccccxcvii. vigesimo mensis Maij die, nos cum quatuor conservantiæ navibus Calicium exeuntes portum, ad insulas olim Fortunatas, nunc vero magnam Canariam dictas, in fine occidentis habitati positas in tertio climate, super quo extra horizontem earum se xxvi. gradibus cum duobus tertijs, Septentrionalis elevat polus, distantesque ab hac civitate Lisbona, in qua conscriptum extitit hoc cene præsens opusculum. cclxxx. leucis, vento inter Meridiem & Lebecium spirante, cursu primo pertigimus. Vbi nobis de lignis, aqua cæterisque necessarijs providendo, consumptis octo ferè diebus, nos, facta in primis ad Deum oratione, elevatis dehinc & vento traditis velis, navigationem nostram per Ponentem incipientes, sumpta una Lebecij quarta, tali navigio transcurrimus, ut viginti septem vix elapsi diebus, terræ cuidam applicaremus, quam firmam fore existimavimus.

Distat-

distatque Canaria magna ab insulis mille
 el circiter leucis, extra id quod in zona tor-
 da habitatum est. Quod ex eo nobis con-
 tit, quod Septentrionalem polum extra
 uulscemodi telluris horizontem xvi. gra-
 ibus se elevare, magisque occidentalem
 xxv. quam magnæ Canariæ insulas gradi-
 us existere conspeximus, prout instrumenta
 omnia monstrabunt. Quo in loco, jactis de
 rectoris, classem nostram, leuca à litore
 um media distantem, restare coëgimus, non-
 nullis solutis phaselis armis & gente stipatis,
 um quibus ipsum usque ad litus attigimus.
 Quò quàm primum pervenimus, gentem nu-
 lam secundum litus euntem innumeram
 percepimus, unde non parvo affecti fuimus
 gaudio: omnes enim qui nudi incedere con-
 spiciebantur, videbantur quoque propter nos
 stupefacti vehementer esse, ex eo, ut arbitror,
 quod vestitos, alteriusque effigiei quàm ipsi
 forent, nos esse intuiti sunt. Hi postquam
 nos advenisse cognoverunt, omnes in pro-
 pinquum montem quendam aufugerunt, à
 quo tunc nec nutibus, nec signis pacis & ami-
 citiæ ullis, ut ad nos accederent, allici potue-
 runt. Irruente vero interea nocte, nos clas-
 sem nostram male tuto in loco, ubi nulla
 marinas adversus procellas tuta residentia
 foret, considere timentes: convenimus unà,
 ut hinc mane facto discederemus, exquirere-
 musque portum quempiam, ubi nostras sta-
 tionem in tuta collocaremus naves. Qua deli-
 beratione arrepta, nos vento secundum col-
 lem spiranti traditis velis, postquam vifu
 terram

terram ipsam sequendo, atque ipso plagæ i-
litore gentes continue percipiendo, duos in-
tegros navigavimus dies, locum navibus su-
tis aptum comperimus. In quo media tantum
leuca distantes ab arida constitimus, vidi-
musque tunc inibi innumerabilem gentium
turbam, quam nos cominus inspicere & allo-
qui desiderantes, ipsamet die litori cum cym-
bis & naviculis nostris appropriavimus, nec-
non & tunc in terram exivimus, ordine nul-
thro x l. circiter viri, hujusmodi gente se-
tamen à nobis & consortio nostro penitus
alienam præbente, ita ut nullis eam modis ad
colloquium communicationemque nostram
allicere valuerimus, præter illos paucos quos
multos post labores ob hoc susceptos, tandè
attraximus ad nos, dando eis nolas, specula,
crateres crystallinos, aliaque similia levia: qui-
rum securi de nobis effecti, conciliatum no-
biscum, necnon de pace & amicitia tractatum
venerunt. Subeunte autem interim nocte,
nos ab illis nosmet expedientes, relictis eis,
nostras ingressi sumus ad naves. Postea vero
subsequentis summo diluculo diei, infini-
tam in litore virorum & mulierum parvulos
suos secum vestantium gentem rursus con-
speximus, cognovimusque multitudinem
illam supellectilem suam secum deferre to-
tam, qualem infra suo loco dicetur. Quo-
rum complures quamprimum terræ appro-
piavimus, semet in æquor projicientes,
quum maximi natatores existant, quantus
est balistæ jactus, nobis venerunt natantes
obviam: susceperunt nos humaniter, atque

a securitate & confidentia seipfos inter nos commiscuerunt, ac si nobiscum diutius antea consuevissent, & pariter frequentius praticavissent. Pro qua re tunc haud parum oblectati fuimus. De quorum moribus, quales eos habere vidimus, hic quandoquidem commoditas offert, interdum etiam inferimus.

DE MORIBVS AC EORVM VIVENDI MODIS.

Quantum ad vitam eorumque mores, omnes tam mares quam fœminæ nudi penitus incedunt, testis non aliter verendis, quam quum ex utero prodierunt. Hi mediocris existentes staturæ multum bene proportionati sunt, quorum caro ad rufedinem, veluti leonum pili vergit : qui si vestimentis operiti mearent, albi credo tanquam nos extarent. Nullos habent in corpore pilos præterquam crines, quos proceros nigrescentesque gerunt, & præsertim fœminæ, quæ propterea sunt tali longo nigroque crine decoræ. Vultu non multum speciosi sunt, quoniam latas facies Tartarijs adsimilatas habent : nullos sibi sinunt in supercilijs, oculorumque palpebris, ac corpore toto, crinibus demptis, excrescere villos, ob id quod habitos in corpore pilos quid bestiale brutaleque reputant. Omnes tam viri quam mulieres, sive
meando,

meando, sive currendo leves admodum atque veloces existunt, quoniam, ut frequenter experti fuimus, ipsæ etiam mulieres unam aut duas percurrere leucas, nihil putant, & hoc nos Christicolas multum præcellunt. Mirabiliter ac ultra quàm sit credibile nant, multo quoque melius fœminæ quàm masculi, quod frequenti experimento didicimus, quum ipsas etiã fœminas omni prorsus sustentamine deficientes, duas in æquore leucas pernatate perspeximus. Armatorum arcus sunt & sagittæ, quas multum subtiliter fabricare norunt. Ferro metallisque alijs carent: sed pro ferro bestiarum pisciumque dentibus suas sagittas armant, quas etiam, ut fortiores existant, unamquamq; sæpe præurunt. Sagittarij sunt certissimi, ita ut quicquid voluerint, jaculis suis feriant, nonnullisque in locis mulieres quoque optimæ sagittatrices extant, Alia etiam arma habent veluti lanceas præacutæ sive fudes, necnon & clavas, capita mirifice laborata habentes. Pugnare potissimum assueti sunt adversus suos alienigenæ linguæ confines, contra quos nullis parcendo, nisi ut eos ad acriora tormenta reservent, multum crudeliter dimittant. Et quum in prælium properant, suas secum uxores, non belligeraturas, sed eorum post eos necessaria perlaturas ducunt, ob id quod sola ex eis mulier tergo sibi plus imponere possit, & deinde xxx. vel xl. leucis subvehere, pro ut ipsi sæpe vidimus, quàm vir, etiam validus, à terra levare queat. Nulla belli capita, nullosque præfectos habent, quinimo

nimo quum eorum quilibet ex se dominus extet, nullo servato ordine meant. Nulla regnandi dominiumue suum extendendi, aut alterius inordinatae cupiditatis gratia pugnant: sed veterem solum ob inimicitiam in illis ab antiquo insitam, cujus quidem inimicitiae causam interrogati, nullam aliam indicant, nisi ut suorum mortes vendicent antecessorum. Haec gens sua in libertate vivens, nullaque obediens, nec regem nec dominum habet. Ad praelium autem se potissimum animant & accingunt, quum eorum hostes ex eis quempiam aut captivum detinent aut interemerunt. Tunc enim ejusdem captivi interemptiue consanguineus senior quisquam exurgens, exit cito in plateas & vicos passim clamitans, invitansque omnes, & suadens ut cum eo in praelium consanguinei sui necem vindicaturi properent: qui omnes compassione moti, mox ad pugnam se accingunt, atque repente in suos amicos irruunt. Nulla iura, nullamue iustitiam servant, malefactores suos nequam puniunt, quinimo nec parentes ipsi parvulos suos edocent aut corripunt. Mirabiliter eos inter sese conquestionari nonnunquam vidimus. Simples in loquela se ostentant, verum callidi multum atque astuti sunt. Perraro & submissa voce loquuntur, eisdem quibus utimur accentibus utentes. Suas ut plurimum voces inter dentes & labra formantes, alijs utuntur vocabulis quam nos. Horum plurimae sunt idiomaticae varietates, quoniam a centenario leucarum in cen-

centenarium diversitatem linguarum se mutuo nullatenus intelligentium reperimus. Comessandi modum valde Barbarum retinent, nec quidem notatis manducant horis, sed sive nocte sive die, quoties edendi libido suadet. Solo manducantes accumbunt, & nulla mantilia, nulla aë gausapa, quum lineamentis pannisque alijs careant, habent. Epulas suas atque cibaria in vascula terrea quæ ipsimet confingunt, aut in medias cucurbitarum testas ponunt. In retiaculis quoniamdam magnis ex bombice factis & in aëre suspensis dormitant: qui modus quamvis insolitus & asperior fortassis videri queat, ego nihilominus talem dormitandi modum suavem plurimum judico. Etenim quum in eisdem eorum retiaculis mihi plerumque dormitasse contigerit, in illis mihi mer ipsi melius quàm in tapetibus, quæ habebamus, esse persensî. Corpore valde mundi sunt & expoliti, ex eo quod seipso frequentissime lavant. Et quum egestum ire, quod salva dixerim reverentia, coacti sunt, omni conamine nituntur, ut à nemine perspici possint: qui quidem in hoc quantum honesti sunt, tantum in dimittenda urina se immundos inverecundosque tam mares quàm fœminæ prebent: quum siquidem illos nobiscum loquentes, & coram positos suam impudicissime urinam sapius eminxisse perspeximus. Nullam legem, nullum legitimum thori fœdus in suis connubijs observant, quinimmo quotquot mulieres quisquam concupiscit, tot habere, & dein illas quandocunque volet, absque

que hoc quòd id pro iniuria aut oppro-
rio habeant, repudiare potest. Et in hac re
que tam viri quàm mulieres eadem liber-
te fruuntur. Zelosi parum, libidinosi verò
urimum extant, magis què fœminæ quàm
masculi, quarum artificia ut insatiabili suæ
sufficiat libidini. hic honestatis gratia sub-
ceda censuimus. Eæ ipsæ in generandis par-
ulis fœcundæ admodum sunt, neque dum
avidæ effectæ sunt, pœnas aut labores evi-
ant. Levissimò minimo què dolore pariunt,
a ut in crastinum alacres sanata què ubique
ambulant: præsertim què; post partum in flumē
quodpiam sese ablutum vadunt, tum què; sanæ
undatæ què; inde, veluti pisces apparent. Cru-
elitati autem ac odio maligno adedò deditæ
sunt, ut si illas sui forsitan exacerbaverint
iri, subito certum quoddam efficiant malefi-
cium, cum quo præ ingēti ira proprios fœtus
in proprijs uteris necant, abortiunt què de in-
le, cuius rei occasione infiniti eorum parvuli
pereunt. Venusto & eleganti proportionē
compacto corpore sunt, ita ut in illis quic-
quam deformie nullo inspicere modo possit. Et
quamvis desnude ambulant inter fœminas,
amen earum pudibunda sic honeste reposita
sunt, ut nullatenus videri queant: præter-
quam regiuncula illa anterior, quam vere-
cundiore vocabulo pectusculum inum vo-
camus, quod & in illis utiq; non aliter quàm
honeste natura ipsa videndum reliquit. Sed
& hoc nec quidem curant, quoniam, ut
paucis expediam, non magis in suorum
visione pudendorum moventur, quàm
F nos

nos in oris nostri aut vultus ostentatione. Admirandam pervalderem ducerent, mulierem in eis mamillas, pupasve laxas, aut ventrem rugatum ob nimium partum habentem quum omnes æque integræ ac solidæ post partum semper appareant, ac si nunquam peperissent. Hæ quidem se nostri cupientissimas esse monstrabant. Neminem in hac gente legem aliquam observare vidimus, nec quidem ludæi aut Mauri suncupare solide queunt, quum ipsis gentilibus ac paganiis multo deteriores sint. Etenim non persensimus quod sacrificia ulla faciant, aut quod loca orationisve domos aliquas habeant. Horum vitam, quæ omnino voluptuosa est, Epicuream existimo. Illorum habitationes singulis ipsis sunt communes, ipsæque illorum domus campanarum instar constructæ sunt, firmiter ex magnis arboribus solidatæ, palmarum folijs desuper contextæ, & adversus ventos & tempestates tutissimæ, nonnullisq; in locis tam magnæ, ut in illarum unici sexcentas esse personas invenerimus. Inter quas octo populosissimas esse comperimus, sic ut in eis essent habitaretq; pariter animarum decem millia. Octennio quolibet aut septennio, suas sedes habitationesve transferunt: qui ejus rei causam interrogati, naturale responsum dederunt, dicentes quod phœbi vehementis æstus occasione hoc facerent, ob id quod ex illorum longiore in eodem loco residentia aër infectus corruptusque redderetur: quæ res in eorum corporibus varias causaret agritudines, quæ quidem eorum

eorum ratio non male sumpta nobis visa est. Eorum divitiæ sunt, variorum colorum avium plumæ, aut in modum lapillorum illorum, quos vulgariter Pater noster vocitamus, laminæ sive calculi, quos ex piscium ossibus, lapillisque viridibus aut candidis faciunt, & hos ornatus gratia sibi ad genas, labia vel aures suspendunt. Alia quoque similia futilia & levia pro divitijs habent, quæ nos omnino parvi pendebamus. Commutationibus aut mercimonijs in vendendo aut emendo nullis utuntur, quibus satis est, quod natura sponte sua propinat: aurum, uniones, localia, cæteraque similia, quæ in hac Europa pro divitijs habemus, nihil extimant, imò penitus spernunt, nec habere curant. In dando sic naturaliter liberalissimi sunt, ut nihil quod ab eis expetatur abnegent. Et quemadmodum in dando liberales sunt, sic in petendo & accipiendo cupidissimi, postquam se cuiquam amicos exhibuerint. Maximum potissimumque amicitiae suæ signum in hoc perhibent, quod tam uxores quam filias proprias amicis suis pro libito habendas offerunt: in qua re parens uterque se longe honoratum iri existimat, quum natam ejus, & si virginem, ad concubitum suum quispiam dignatur & abducit, & in hoc suam inter se amicitiam potissimum conciliant Varijs in eorum decessu multiq; modis exequijs utuntur. Porro suos nonnulli defunctos in humo cum aqua sepeliunt, & inhumant illis ad caput victualia ponentes, quibus eos posse vesci & alimentari putant: nullum deinde

propter eos alium planctum, aut alias carimonias efficientes. Alijs quibusdam in locis barbarissimo atque inhumanissimo sepeliuntur modo. Quippe quum eorum quempiam mortis momento proximum autumant, illum ejus propinquiores in sylvam ingentem quandam deferunt, ubi eum in bombiceis retiaculis illis, in quibus dormitant, impositum & recubantem ad duas arbores in aëra suspendunt, ac postmodum ductis circa eum sic suspensum una tota die choreis, irruent e interim nocte, ei aquam, victumque alium, ex quo quatuor aut circiter dies vivere queat, ad caput apponunt : & deinde, sic inibi solo pendente relicto, ad suas habitationes redeunt : quibus ita peractis, si idem ægrotus postea manducet & bibat, ac inde ad convalescentiam sanitatemque redeat, & ad habitationem propriam remeet, illum ejus affines ac propinqui cum maximis suscipiunt carimonijs. At per pauci sunt qui tam grande prætereant periculum, quum eos ibidem nemo postea visitet. Qui si tunc inibi forsitan decedunt, nullam aliam habet postea sepulturam. Alios quoque cōplures barbaros habent ritus, quos evitandæ prolixitatis hic omittimus gratia. Diversis varijsq; medicaminibus in suis morbis & ægritudinibus utuntur, quæ sic à nostris discrepant & disconveniunt, ut mirarentur haud parum qualiter inde quis evadere posset. Nempe, ut frequenti didicimus experientia, quum eorum quempiam febricitare contigerit, hora qua febris eum asperius inquietat, ipsum in fringentissimam aquam

quam immergunt & balneant, postmodum-
que per duas horas circa ignem validum, do-
nec plurimum caleſcat, currere & recurrere co-
nſuevit, & poſtremo ad dormiendum deferunt,
quo quidem medicamēto complures eorum
ſanitati reſtitui vidimus. Diatis etiam, quibus
tribus quatuorve diebus abſq; cibo & potu
perſiſtunt, frequentiffimis utuntur. Sangui-
nem quoq; ſibi perſepe comminuunt non in
conchijs, ſalua ala, ſed in lumbis & tibi-
arum pulpis, ſeipſos etiam ad vomitum cum certis
herbis quas in ore deferunt medicaminis
gratia plerumque provocant, & multis alijs
remedijs antidotiſque utuntur, quæ longum
dinumerare foret. Multo ſanguine, multo-
que ſlegmatico humore abundant, cibario-
rum ſuorum occaſione, quæ ex radicibus,
fructibus, herbis, varijsque piſcibus faciunt.
Omni farris granorumque aliorum ſemine
carent. Communis verò eorum paſtus,
ſive viſtus, arborea quædam radix eſt, quam
in farinam ſatis bonam comminuunt, &
hanc radicem quidam eorum jucha, alij
chambi, alij vero igname vocitant : alijs
carnibus, præterquam hominum perraro
veſcuntur, in quibus quidem hominum car-
nibus vorandis ſic inhumani ſunt & imman-
ſueti, ut in hoc omnem feralem, omnemve
beſtialem modum ſuperent : omnes enim
hoſtes ſuos quos aut perimunt, aut captos
detinēt tam viros quàm ſcæminas indiſtincte
cum ea feritate deglutiunt, ut nihil ferum,
nihilve brutum magis dici vel inſpici queat:
quos quidem ſic efferos immanſque fore,

varijs in locis mihi frequentius contingit
 aspexisse, mirantibus illis quod inimicos
 nostros sic quoque nequaquam manducare-
 mus. Et hoc pro certo majestas vestra regia
 teneat : Eorum consuetudines, quas pluri-
 mas habent, sic barbaræ sunt, ut hic nunc suf-
 ficienter satis enarrari non valeant. Et quo-
 niam in meis hisce bis geminis navigationi-
 bus, tam varia diversaque, ac tam à nostris
 rebus & modis differentia perspexi, idcirco
 libellum quempiam, quem Quatuor diætas,
 sive Quatuor navigationes appello, conscri-
 bere paravi, conscripsi que, in quo majorum
 rerum à me visarum partem distincte satis,
 juxta ingenioli mei tenuitatem collegi, ve-
 runtamen non adhuc publicavi. In illo vero
 quoniam omnia particulariter magis ac sin-
 gillatim tangentur, idcirco universalia hic
 solummodo prosequens, ad navigationem
 nostram priorem perficiendam, à qua pau-
 lisper digressus fueram, jam redeo. IN HOC
 navigij nostri primordio notabilis commo-
 ditatis res non vidimus, idcirco, ut opinor,
 quod eorum linguam non capiebamus, præ-
 terquam nonnullam auri denotantiam, quod
 nonnulla indicia in tellure illa esse monstra-
 bant. Hæcce verò tellus quod ad sui situm
 positionemque tam bona est, ut vix dari me-
 lior queat. Concordavimus autem, ut illam
 derelinquentes, longius navigationem pro-
 duceremus. Qua unanimitate suscepta,
 nos dehinc aridam ipsam collateraliter sem-
 per sectantes, necnongyros multos, scalasque
 plures circumeuntes, & interim cum multis
 varijsq;

arijsque locorum illorum incolis conferen-
tiam habentes, tandem certos post aliquot
dies portui cuidam applicuimus in quo nos
grandi à periculo altitono spiritui compla-
uit eripere. Hujus enim modi portū quam-
primum introgressi fuimus, populationem
eorum, hoc est, pagum, aut villam super
aquas, ut Venetiæ, positam comperimus, in
qua ingentes xx. ædes aut circiter erant, in
modum companarum, ut præactum est,
effectæ, atque super ligneis vallis solidis &
fortibus firmiter fundatæ, præ quarum porti-
cibus levaticij pontes porrecti erant, per
quos ab altera ad alteram tanquam per com-
pactissimam stratam transitus erat. Igitur
hujusmodi populationis incolæ quampri-
mum nos intuiti sunt, magno propter nos
timore affecti sunt: quam ob rem suos con-
festim pontes omnes contra nos elevave-
runt, & sese deinde in suis domibus abdide-
runt. Quam rem prospectantibus nobis,
& haud parum Admirantibus, ecce duode-
cim eorum lintres vel circiter singulas ex
solo arboris caudice cavatas, quo navium
genere utuntur, ad nos interim per æquor
adventare conspeximus, quorum nacleri
effigiem nostram habitumque mirantes, ac
sese circum nos undique circumferentes, nos
eminus aspiciebant. Quos nos quoque ex
adverso prospicientes, plurima eis amicitia
signa dedimus, quibus eos, ut ad nos intrep-
di accederent exhortabamur, quod tamen
efficere contempserunt. Quam rem nobis
percipientibus mox ad eos remigare ince-
pimus,

pimus, qui nequaquam nos præstolati sunt, quinimmo omnes confestim in terram fugerunt, datis nobis interim singis, ut illos paulisper expectaremus, ipsi enim extemplo reversuri forent. Tumq; in montē quendam properaverunt, à quoeductis bis octo juvenculis, & in lintribus suis præfatis unà secū assumptis, mox versus nos regressi sunt. Et post hæc ex juvenculis ipsis quatuor in singulis navium nostrarum posuerunt, quem faciēdi modum nos haud parum admirati tunc fuimus, prout vestra satis perpendere potest majestas. Cæterumque cum lintribus suis præmissis inter nos naveq; nostras commixti sunt, & nobiscum sic pacifice loquuti sunt, ut illos amicos nostros fidelissimos esse reputaremus. Interea verò ecce quoq; ex domibus eorum præmemoratis gens non modica per mare natans adventare cœpit, quibus ita advenientibus & navibus nostris jam appropinquare incipientibus, nec tamen proinde mali quicquam adhuc suspicaremur, rursus ad earundē domorum eorum fores, vetulas nonnullas conspeximus, quæ immaniter vociferantes, & cœlum magnis clamoribus implentes, sibimet in magnæ anxietatis indicium proprios evelebant capillos : quæ res magnam mali suspicionē nobis tunc attulit. Tumq; subito factum est, ut juvenula illæ quas in nostris imposuerunt navibus, mox in mare proflirēt, ac illi qui in lintribus erant, sese à nobis elongantes mox contra nos arcus suos intenderent, nosq; durissime sagittarent. Qui vero à domibus per mare natantes adveniebant, lingu-

singulis latentes in undis lanceas ferebant,
 ex quibus eorum prodicionem cognovimus.
 Et tum non solum nosmet magnanimiter
 defendere, verumetiam illos graviter offen-
 dere incepimus. Ita ut plures eorum faselos
 cum strage eorum non parva perfregerimus,
 & penitus in ponto submerferimus: propter
 quod reliquis faselis suis cum damno eorum
 maximo relictis, per mare natantes omnes
 in terram fugerunt, interemptis ex eis
 viginti vel circiter, vulneratis verò pluri-
 bus: & ex nostris quinque duntaxat læsis,
 qui omnes ex Dei gratia incolumitati re-
 stituti sunt. Comprehendimus autem &
 tunc ex præactis juvenculis duas, & viros
 tres, ac dehinc domos eorum visitavimus,
 & in illas introivimus: verum in eis quic-
 quam, nisi vetulas duas & ægrotantem vi-
 rum unicum, non invenimus: quas quidem
 eorum domos igni succendere non volui-
 mus, ob id quod conscientia scrupulum
 hoc ipsum esse formidabamus. Post hæc
 autem ad naves nostras cum præactis ca-
 ptivis quinque remeavimus, & eosdem cap-
 tivos, præterquam juvenculas ipsas in com-
 pedibus ferreis alligavimus. Eadem vero
 juvenculæ, captivorumq; virorum unus super-
 venienti nocte à nobis subtilissime evase-
 runt. His itaque peractis, sequenti die con-
 cordavimus, ut relicto portu illo, longius se-
 cundum collem procederemus, percursisque
 LXXX. ferè leucis, gentem aliam quandam
 comperimus, lingua & conversatione penitus
 à priore diversam, Convenimusque ut

classē inibi nostram ancorāremus, & deinde in terram ipsam cum naviculis nostris accederemus. Vidimus autem tunc ad litus in plaga gentium turbam 1111. millia personarum vel circiter existere, qui quum nos appropinquare persenserunt, nequaquam nos præstolati sunt, quinimmo cunctis quæ habebant relictis, omnes in sylvas & nemora diffugerunt. Tum vero in terram profilientes, & viam unam in sylvas tendentē, quatuor est balistæ jactus perambulantes, mox tentoria plura invenimus, quæ ibidem ad piscandum gens illa tetenderat, & in illis copiosos ad decoquendas epulas suas ignes accenderat, ac profecto bestias ac plures variarum specierum pisces jam assabat. Vidimus autem inibi certum assari animal, quod erat, demptis alis quibus carebat, serpentis simillimum, tamque brutum ac sylvestre apparebat, ut ejus non modicum miraremur feritatem. Nobis vero per eadem tentoria longius progredientibus, plurimos hujusmodi serpentes vivos invenimus, qui ligatis pedibus, ora quoque funibus ligata, ne eadem aperire possent habebant, prout de canibus aut feris alijs, ne mordere queant efficitur solet. Aspectum tam ferum eadem præ se ferunt animalia, ut nos illa venenosa putantes nullatenus auderemus contingere. Capreolis in magnitudine, brachio vero cum medio in longitudine æqualia sunt. Pedes longos materialesque multum ac fortibus ungulis armatos, necnon & discolorē pellem diversissimam habent, rostrumque ac faciem veri serpentis

pentis gestant, à quorum naribus usque
extremam caudam seta quædam per ter-
ram sic protenditur, ut animalia illa veros
serpentes esse judicaremus, & nihilominus
ipsa gens præfata vescitur. Panem suum gens
idem ex piscibus quos in mari piscantur
faciunt. Primum enim pisciculos ipsos in
currenti aqua aliquantisper excoquunt.
Deinde vero contundunt & compstant & in
panes conglutinant, quos super prunas in-
super torrent, & tandem inde postea mandu-
cant: hos quidem panes probantes quam bo-
nos esse reperimus. Alia quoque quam
multa esculenta cibariaque tam in fructibus
quàm in varijs radicibus retinent, quæ lon-
gum enumerare foret. Quum autem à syl-
vis ad quas aufugerant non redirent, nihil de
rebus eorum, ut amplius de nobis securi fie-
rent, auferre voluimus, quin immo in eisdem
eorum tentorijs permulta de reculis nostris,
in locis quæ perpendere possent, derelin-
quentes ad naves nostras sub noctem repe-
ravimus. Sequenti vero die quum exoriri
inciperet, infinitam in litore gentem
existere percepimus, ad quos in terram tunc
accessimus. Et quamvis se nostri timidos
ostenderent, se ipsos tamen inter nos permis-
cuerunt, & nobiscum praticare ac conver-
sari cum securitate cœperunt, amicos nostros
se plurimum fore persimulantes, insinuan-
tesque illic habitationes eorum non esse,
verum quod piscandi gratia advenerant: &
idecirco rogantes, ut ad eorum pagos cum
eis accederemus, ipsi etenim nos tanquam
amicos

amicos recipere vellent : & hanc quidem de nobis conceperāt amicitiam, captivorum illorum duorum, quos tenebamus occasione qui eorum inimici erant. Visa autem eorum magna rogandi importunitate, concordavimus **xxi**. ex nobis cum illis in bono apparatu, cum stabili mente, si cog- ret necessitas, omnes strenue mori. Quum itaque nobiscum per tres extitissent dies, & tres cum eis per plagam terramq; illam excessissemus leucas, ad pagum unum novē duntaxat domorum venimus, ubi cum tot tamq; Barbaris carimonijs ab eis suscepti fuimus, ut scribere penna non valeat, utpote cum choreis, & canticis, ac planctibus hilaritate & lætitiæ mixtis, necnon cum ferculis cibarijsq; multis. Et ibidem nocte illa requievimus, ubi proprias uxores suas nobis cum omni prodigalitate obtulerunt : quæ quidem nos sic importune sollicitabant, ut vix eisdem resistere sufficeremus. Postquam autem illic nocte una cum media die perstitimus, ingens admirabilisq; populus absque cunctatione stuporeq; ad nos inspiciendos advenit, quorum seniores nos quoque rogabant, ut secum ad alios eorum pagos, qui longius in terra erant commearemus, quod & quidem eis annuimus. Hic dictu facile non est, quantos ipsi nobis impenderunt honores. Fuimus autem apud quam multas eorum populationes, per integros novem dies cum ipsis euntes, ob quod nobis nostri qui in navibus remanserant, retulerunt socij se idcirco plerumque in anxietate timoreq; non minime

no extitisse. Nobis autem bis novem leucis
ut circiter in eorum terra existentibus, ad
naves nostras repedare proposuimus. Et
quidem nostro in regressu tam copiosa ex-
is virorum ac mulierum multitudo accur-
rit, qui nos usque ad mare prosequuti sunt,
ut hoc ipsum mirabile foret. Quumque
nostri quempiam ex itinere fatigatum iri
contingeret, ipsi nos sublevabant, & in suis
retiaculis, in quibus dormitant, studiosissime
subvehebant. In transitu quoque flumi-
num, quæ apud eos plurima sunt & maxima,
sic nos cum suis artificijs secure transmit-
tebant, ut nulla usquam pericula pertimes-
ceremus. Plurimi etiam eorum eos co-
mitabantur rerum suarum onusti, quas nobis
dederant, in retiaculis illis quibus dor-
miunt vestætes plumaria, videlicet, præditi-
a, necnon arcus multos sagittasque multas
ac infinitos diversorum colorum psittacos.
Alij quoque complures supellectilem suam
totam ferentes, animalia etiam sua secum
ducebant. Et quiddam admirabile dicam,
quod is se fortunatum felicemque putabat,
qui in transmeandis aquis nos in collo dor-
sove suo transvestare poterat. Quam-
primum autem ad mare pertigimus, & fæ-
los nostros conscendere volumus, in ipso
fælorum nostrorum ascensu, tanta ipso-
rum nos comitantium & nobiscum ascen-
dere concertantium, ac naves nostras videre
concupiscentium pressura fuit, ut nostri
idem fæli penè præ pondere submergeren-
tur. In ipsis autem nostris eisdem fælis
recepti-

recepimus ex eis nobiscum quotquot potuimus, ac eos ad naves nostras usque perduximus. Tanti etiam illorum per mare nantes, & unâ nos concomitantes advenerunt, ut tot adventare molestiuscule ferremus, quum siquidem plures quàm mille in nostras naves, licet nudi & inermes introivissent, apparatus artificiumque nostrum, necnon & navium ipsarum magnitudinem mirantes. Ast tunc quiddam risu dignum accidit: nam quum machinarum tormentorumque bellicorum nostrorum quædam exonerare concuperemus, & propter hoc imposita igne, machinæ ipsæ horridissimæ tonuissent, pars illorum maxima, audito hujuscemodii tonitruo, sese in mare natitans præcipitavit, veluti solitæ sunt ranæ in ripa sidentes: quæ si fortassis tumultosum quicquam audiunt, sese in profundum luti latitaturæ immergunt, quemadmodum & gens illa tunc fecerunt, illique eorum qui ad naves aufugerant, sic tunc perterriti fuerunt, ut nos facti nostri nosmet reprehenderemus. Verum illos mox securos esse fecimus, nec amplius stupidos esse permisimus, insinuantés eis quod cum talibus armis hostes nostros perimeremus. Postquam autem illos illa tota die in navibus nostris festive tractavimus, ipsos à nobis abituros esse monuimus, quoniam sequenti nocte nos abhinc abscedere cupiebamus. Quo audito, ipsi cum summa amicitia benevolentiaque mox à nobis egressi sunt. In hac gente eorumque terra quam multos eorum ritus vidi cognovi, in quibus hic diutius

morari non cupio. Quum postea nosse
 vestra queat majestas, qualiter in quavis na-
 tigationum harum mearum magis Admi-
 anda annotatuque digniora conscripserim,
 in libellum unum stylo geographico col-
 legerim, quem libellum Quatuor dictas in-
 titulavi, & in quo singula particulariter &
 minutim notavi: sed hæcenus à me non
 missi, ob id quòd illum adhuc revisere colla-
 tionareque mihi necesse est. Terra illa gente
 multa populosa est, ac multis diversisque
 animalibus & nostris paucissime similibus
 undique densissima: demptis leonibus, ursis,
 cervis, suibus, cepreolisque, & damis, quæ &
 quidem deformitatem quandam à nostris re-
 tinent: equis, ac mulis, asinisque, & canibus,
 ac omni minuto pecore, ut sunt oves & simi-
 lia, necnon & vaccinis armentis penitus ca-
 rent: veruntamen alijs quamplurimis vario-
 rum generum animalibus, quæ non facile
 dixerim abundantes sunt, sed tamen omnia
 sylvestria sunt, quibus in suis agendis mini-
 me utuntur. Quid plura? Hi tot tantisque
 diversorum modorum ac colorum penna-
 rumque alitibus fecundi sunt, ut id sit visu
 enarratuque mirabile. regio siquidem illa
 multum amœna fructiferaque est sylvis ac
 nemoribus maximis plena, quæ omni tem-
 pore virent, nec eorum unquam folia fluunt.
 Fructus etiam innumerabiles & nostris om-
 nino dissimiles habent. Hæcce tellus in
 torrida zona sita est directe sub paralelo, qui
 cancri tropicum describit, unde polus hori-
 zontis ejusdem se viginti tribus gradibus
 elevat

elevat in fine climatis secundi. Nobis autem inibi existentibus nos contemplatum populus multus advenit, effigiem albedinemque nostram mirantes: quibus unde veniremus sciscitantibus, è cœlo invisendæ terræ gratia nos descendisse respondimus, quod & utique ipsi credebant: in hac tellure baptisteria fontesve sacros plures instituimus: in quibus eorum infiniti seipsos baptizari fecerunt, se eorum lingua charabi, hoc est, magnæ sapientiæ viros vocantes. Et provincia ipsa Parias ab ipsis nuncupata est. Postea autem portum illum terramque derelinquentes, ac secundum collem transnavigantes, & terram ipsam visu semper sequentes, DCCCIX. leucas à portu illo percurrimus, facientes gyros circuitusque interim multos, & cum gentibus multis conversantes practicantesque: ubi in plerisque locis aurum, sed non in grandi copia, eminus quum nobis terras illas reperire, & si in eis aurum foret, tunc sufficeret cognoscere. Et quia tunc tredecim jam mensibus in navigatione nostra perstiteramus, & navalia nostra, apparatusque nostri, toti penè consumpti erant, hominesque labore perfracti: communem inter nos de restaurandis naviculis nostris, quæ aquam undique recipiebant, & repetunda Hispania inivimus concordiam: in qua dum persisteremus unanimitate, prope portum unum eramus totius orbis optimum, in quem cum navibus nostris introeuntes, gentem ibidem infinitam invenimus, quæ nos cum magna suscepit amicitia: in terra autem

item illa naviculam unam cum reliquis
naviculis nostris ac dolijs novam fabricavi-
mus, ipsasque machinas nostras ac tormenta
ellica, quæ in aquis undiq; penè perierant,
in terram suscepimus, nostrasq; naves ab eis
coneravimus, & post hæc in terrâ traximus,
& refecimus correximusq; , & penitus repa-
ravimus. In qua re ejusdem telluris incolæ,
non parvum nobis adjuvamen exhibuere,
quin immo nobis de suis victualibus ex affe-
ctu largiti sponte sua fuere, propter quod ini-
per pauca de nostris consumpsimus: quam
videm rem ingenti pro beneplacito duxi-
mus, quum satis tenuia tunc teneremus, cum
quibus Hispaniam nostram non nisi indigē-
tes repetere potuissemus. In portu autem illo
xxxii. diebus perstitimus, frequentius ad
populationes eorum cum eis euntes, ubi sin-
guli nobis non parvum exhibebant hono-
rem. Nobis autem portum eundem exire, &
navigationem nostram reflectere concupis-
centibus, conquesti sunt illi gentem quan-
dam valde ferocem, & eis infestam existere,
qui certo anni tempore per viam maris in
ipsam eorum terram per insidias ingressi,
nunc proditorie, nunc per vim quam multos
eorum interimerent, manducarentque dein-
de: alios verò in suam terram suasque do-
mos captivos ducerent, contra quos ipsi
se vix defendere possent, nobis insinuantes
gentem illam quandam inhabitare insu-
lam, quæ in mari leucis centum aut cir-
citer erat. Quam rem ipsi nobis cum tanto
affectu ac querimonia commemoraverunt,

ut eis ex condolentia magna crederemus
promitteremusque, ut de tantis eos vindica-
remus injurijs : propter quod illi latante
non parum effecti, sese nobiscum ventum
sponte sua propria obtulerunt, quod plure
ob causas acceptare recusavimus, dempti
septem, quos data conditione recepimus, u
soli in suis lintribus in propria remearent
quoniam reducendorum eorum curam su
scipere nequaquam intendebamus, cui con-
ditioni ipsi quam gratanter acquieverunt
Et ita illos amicos nostros plurimum effecto
derelinqentes, ab eis absecessimus. Restaura-
tis autem reparatisq; navalibus nostris, sep-
tem per gyrum maris, vento inter Græcum
& Levantem nos ducente, navigavimus
dies. Post quos plurimis obviavimus insu-
lis, quarum quidem aliæ habitatæ, aliæ vero
desertæ erant. Harum igitur unitandem
appropinquantes, & naves nostras inibi si-
stere facientes, vidimus ibidem quammaxi-
mum gentis acervum, qui insulam illam Ity-
nuncuparent, quibus prospectis, & naviculis
phaselisque nostris viris validis, & machinis
tribus, stipatis, terræ eidem vicinius appro-
pinquantes, quadringentos viros cum mu-
lieribus quammultis juxta litus esse con-
speximus : qui, ut de prioribus habitum est,
omnes nudi meantes, corpore strenuo erant,
necnon bellicosi plurimum, validique appa-
rebant, quum siquidem omnes armis suis, ar-
cubus, videlicet, & sagittis, lanceisq; armati
essent, quorum quoque complures parmas
etiam, quadratave scuta gerebant, quibus sic
oppor-

opportune sese præmuniebant, ut eos in iaculandis sagittis suis in aliquo non impedirent. Quumque in phaselis nostris terræ quasi quantus est sagittæ volatus appropriasset, omnes citius in mare prosilierunt, & infinitis emissis sagittis sese contra nos streuerunt, ne in terram descendere possemus, descendere occeperunt. Omnes verò per corpus diversis coloribus depicti, & varijs vocum pennis ornati erant: quos hi qui notitiam venerant aspicientes, illos ad prælium paratos esse, quotiescunque sic picti, aut vivum plumis ornati sunt, nobis insinuerunt. Intantum autem introitum terræ nobis impedierunt, ut saxivomas machinas nostras in eos coacti fuerimus emittere, quum audito tumultu, impetuque viso, necnon ex eis plerisque in terram mortuis decidisse prospectis, omnes in terram sese receperunt. Tumque facto inter nos consilio LII. de nobis in terram post eos concorlavimus exilire, & adversus eos magno animo pugnare, quod & quidem fecimus. Nam cum adversum illos in terram cum armis nostris prosilivimus, contraque illi sic sese nobis opposuerunt, ut duabus ferme horis continuum invicem gesserimus prælium, præter id quod de eis magnam faceremus victoriam, demptis eorum per paucis, quos balistarii cubrinarii que nostri, suis interemerunt telis, quod idcirco ita effectum est, quia seipsum à nobis ac lanceis ensibusque nostris subtiliter subtrahebant. Veruntamen tanta demum in eos incurrimus violentia, ut illos cum

gladijs mucronibusque nostris cominus attingeremus. Quos quidem quum persequerentur, omnes in fugam per sylvas & nemora conversi sunt, ac nos campi victores, interfecistis ex eis vulneratisque plurimis, deseruerunt. Hos autem pro die illa longiore fugam nequaquam insequi voluimus, ob id quod fatigati nimium tunc essemus: quin potius naves nostras cum tanta septem illorum cum nobiscum venerant, remeavimus lætitia, tantum in se gaudium vix ipsi suscipere possent. Sequenti autem adventante die vidimus per insulam ipsam, copiosam gentium atque propinquare catervam, cornibus instrumentisque alijs, quibus in bellis utuntur, buccinantem: qui & quoque depicti omnes, varijs volucrum plumis ornati erant, ita tueri mirabile foret: quibus perceptis, subito inito rursus inter nos deliberavimus consilio, ut si gens hæc nobis inimicitias pararet, nosmet omnes in unum congregaremus, videremusque mutuo semper, ac interim satageremus, ut amicos nobis illos efficeremus, quibus amicitiam nostram non recipiebant, illos quasi hostes tractaremus, ac quotquot ex eis comprehendere valeremus, seque vos nostros ac mancipia perpetua faceremus, & tunc armatiores ut potuimus, circa plagam ipsam in gyrum nos collegimus. Illi vero ut puto, præ machinarumstrarum stuporem nos in terram tunc minime prohibuerunt exilire. Exivimus igitur in eos in terram quadrifariam divisi LVII. viri singuli decurionem suum sequentes, & cum eis longius

manual

male gessimus prælium. Verumtamen
est diuturnam pugnam, plurimumque cer-
nen, necnon interemptos ex eis multos,
nes in fugam coegimus, & adusque popu-
lationem eorum unâ prosequuti fuimus: ubi
mprehensis ex eis x x v. captivis, eandem
rum populationem igni combussimus, &
super ad naves nostras cum ipsis x x v. cap-
tis repedavimus, interfectis ex eadem gen-
vulneratisque plurimis. Ex nostris autem
terempto duntaxat uno, sed vulneratis
x i i. qui omnes ex dei adiutorio sanita-
m recuperaverunt. Caterum autem re-
rsu in patriam per nos deliberato ordina-
que, viri septem illi, qui nobiscum illuc
enerant, quorum quinque in præmissis bel-
o vulnerati extiterant, phaselo uno in in-
ula illa arrepto, cum captivis septem, quos
lis tribuimus, tres, videlicet, viros, & qua-
ior mulieres in terram suam cum gaudio
magno, magna virium nostrarum admira-
tione regressi sunt. Nosque Hispaniæ viam
equentes, Calicium tandem repetivimus
portum, cum c c x x i i. captivatis personis,
decimo quinto Octobris die. Anno domini
M. c c c c x c v i i i. Vbi latissime suscep-
i fuimus, ac ibi eosdem captivos nostros
vendidimus. Et hæc sunt quæ in hac navi-
gatione nostra priore, notatu digniora con-
peximus.

AMERICI VESPVTH

NAVIGATIO SECVNDA.

QVantum ad secundariæ navigationi
 cursum, & ea quæ in illa memoratu dig
 na conspexi, dicitur in sequentibus. Eandem
 igitur inchoantes navigationē, Caliciū exi
 vimus portū, año domini M. cccc. xxxix
 undecimo Maij die. Quo exitu facto, no
 cursum nostrum Capiviridis ad insulas arri
 pientes, necnon ad insularum magnæ Cana
 riæ visum transabeuntēs, in tantum naviga
 vimus, ut insulæ cuidam, quæ Ignis insula
 dicitur, applicarem: ubi facta nobis de lig
 nis & aqua provisione, & navigatione nostra
 rursum per Lebecium ventum incepta. post
 enavigatos x i x. dies, terram quandam
 novam tandem tenuimus, quam quidem fir
 mam existere censuimus, contra illam de
 qua facta in superioribus mentio est, & quæ
 quidem, terra in zona torrida extra lineam
 æquinoctialem ad partem Austri sita est: su
 pra quam meridionalis polus se quinque ex
 altat gradibus extra quodcunque clima, di
 stat quæ eadem terra à prænominatis insulis,
 ut per Lebecium ventum constabat, leucis
 quingentis. In qua terra dies cum noctibus
 æquales x v i i. Iunij, quum sol in cancri
 tropico est, existere reperimus. Eandem
 terram in aquis omnino submersam, nec non
 magnis fluminibus perfusam esse inveni
 mus, quæ & quidem semet plurimum viri
 dem,

em, & proceras altissimasque arbores habentem monstrabat, unde neminem in illa esse tunc percepimus. Tum vero constitutus, & classem nostram ancoravimus, solus nonnullis phaselis, cum quibus in terram ipsam accedere tentavimus. Porro nos adiutum in illam quærentes, & circum eam sæpius gyrantes, ipsam ut prædictum est, sic fluminum undis ubique perfusam invenimus, nusquam locus esset, qui maximis aquis non immadesceret. Vidimus tamen interim per flumina ipsa signa quàm multa, quæ admodum ipsa eadem tellus inhabitata esset & incolis multis fecunda. At quoniam eadem signa consideraturi, in ipsam descendere nequibamus, ad naves nostras reverti concordavimus, quod & quidem fecimus. Quibus ab hinc ex ancoratis, postea inter Levantem & Serocum ventum collateraliter secundum terram, sic spirante vento, navigavimus pertentantes sæpius interim, pluribus quàm quadraginta durantibus leucis, si in ipsam penetrare insulam valeremus. Qui labor omnis inanis extitit: quum siquidem illico in latere maris fluxum, qui à Serocco ad magistralem abibat, sic violentum comperimus, ut idem mare se navigabile non præberet. Quibus cognitis inconvenientibus, consilio facto convenimus, ut navigium nostrum per mare ad magistralem reflecteremus: tumque secundum terram ipsam in tantum navigavimus, ut tandem portui uni applicaremus, qui bellissimam insulam, bellissimumque sinum quandam in

ejus ingressu tenebat: supra quem nobis navigantibus, ut in illum introire possemus, immensam in insula ipsa gentium turbam in mari quatuor leucis aut circiter distantem vidimus. Cujus rei gratia lætari non parum exitimus. Igitur paratis naviculis nostris, ut in eadem insulam valam vaderemus, lintrem quandam, in qua personæ complures erant, ex alto mari venire vidimus: propter quod tunc convenimus, ut eis invasis ipsos comprehenderemus: & tunc illos navigare, & in gyrum, ne evadere possent circumdare occupamus: quibus sua quoque vice nitentibus vidimus illos, aura temperata manēte, remis suis omnibus fursum erectis, quasi firmos ac resistentes se significare velle: quam rem sic idcirco illos efficere putavimus, ut inde nos in admirationem converterent. Quum verò sibi nos cominus appropinquare cognovissent, remis suis in aquam conversis, terram versus remigare inceperunt. At tunc nobiscum carbasum unam quadraginta quinque dolio tum volatu celerrimam educebamus, quæ tunc tali navigio delata est, ut subito vnetum super eos obtineret. Quumq; irruendi in illos advenisset commoditas, ipsi sese apparatusq; suum in phaselo suo ordinate spargentes, se quoque ad navigandum accinxerunt. Itaque quum eos præterijsemus, tunc fugere conati sunt. At nos nonnullis tunc expeditis phaselis, validis viris stipatis, illos tunc comprehendere putantes, mox in eos incurrimus: contra quos bis geminis ferè horis nobis nitentibus, nisi carbasus nostra,

quæ

uæ cursu eos præterierat, rursum super eos
versa fuisset, illos penitus amittebamus.
Quum verò ipsi se eisdem nostris phaselis
arbasq; undiq; constrictos esse perspiceret,
omnes, qui circiter viginti erāt, & à terra dua-
bus ferè leucis distabant, in mare saltu prosi-
erunt : quos nos cum phaselis nostris tota
prosequentes die, nullos ex eis, nisi tantum-
modo duos, prendere potuimus, alijs omni-
bus in terram salvis abeuntibus. In lintre au-
tem eorum quam deseruerant, bis gemini ju-
venes extabant, non de eorum gente geniti,
sed quos in tellure aliena rapuerant, quorum
singulis ex recenti vulnere virilia abscede-
rant: quæ res admirantionem non parvam
nobis attulit. Hos autem quum in nostras
suscepissemus naviculas, nutibus nobis insi-
nuarunt, quemadmodū illi eos ab ipsis man-
ducandos abducerent : indicantes interim
quòd gens hæc tam effera & crudelis, huma-
narum carniū comestrix, Canibali nuncu-
paretur. Postea autem nos ipsam eorum lin-
trem nobiscum trahentes, & cum naviculis
nostris cursum terræ eorum versus arripiētes,
parumper interim constitimus, & naves no-
stras media tantum leuca à plaga illa distan-
tes ancoravimus, quum in litore populum
plurimum oberrare vidissemus, in illam cum
ipsis naviculis nostris subito properavimus,
ductis nobiscum duobus illis, quos in lintre
à nobis in vasa comprehenderamus. Quam-
primum autem terram ipsam pede contigi-
mus : omnis trepidi & seipso abdituri in
vicinas nemorum latebras diffugerunt:

Tum verò uno ex illis quos prehenderamus abire permissio, & plurimis illi amicitia signis, necnon nolis, cymbalis, ac speculis plerisque datis, diximus ei, ne propter nos ceteri qui aufugerant expavescerent, quoniam eorum amici esse plurimum cupiebamus. Qui abiens iussa nostra solerter implevit, gente illa tota, quadringentis, videlicet, ferè viris cum foeminis multis à sylvis secum ad nos eductis. Qui inermes ad nos ubi cum naviculis nostris eramus, omnes venerunt, & cum quibus tunc amicitiam bonam firmavimus, restituto quoque eis alio, quem captivum tenebamus, & pariter eorum lintrem, quam invaseramus per navium nostrarum socios, apud quos erat eis restitui mandavimus. Porro hæc eorum linter quæ ex solo arboris trunco cavata, & multum subtiliter effecta fuerat, longa viginti sex passibus, & lata duobus brachijs erat: hanc quum à nobis recuperassent, & tuto in loco fluminis reposuissent, omnes à nobis repente fugerunt, nec nobiscum amplius conversari voluerunt. Quo tam Barbaro facto comperto, illos malæ fidei, malæque conditionis existere cognovimus. Apud eos aurum duntaxat pauculum, quod ex auribus gestabant, vidimus. Itaque plaga illa relicta & secundum eam navigatis octoginta circiter leucis, stationem quandam naviculis tutam reperimus, in quam introeuntes tantas inibi comperimus gentes, ut id admirabile foret. Cum quibus facta amicitia, ivimus deinde cum eis ad complures eorum pagos, ubi multum secure,

mult

multumque honeste ab eis suscepti fuimus,
 & ab eis interim quingentos uniones uni-
 ca nola emimus, cum auro modico, quod eis
 ex gratia contulimus. In hac terra vinum
 ex fructibus sementibusque expressum, ut
 ciceram cervisiamve albam & rubentem bi-
 bunt: melius autem ex myrrhæ pomis valde
 bonis confectum erat: ex quibus cum multis
 quam bonis alijs fructibus gustui sapidis, &
 corpori salubribus, abundanter comedimus:
 propterea quod tempestive illuc advenera-
 mus. Hæc eadem insula eorum rebus su-
 pellectilive quam multum abundans est,
 gensque ipsa bonæ conversationis & majoris
 pacificentiae est, quam usquam alibi reperire-
 mus aliam. In hoc portu decem & septem
 diebus cum ingenti placito perstitimus, ve-
 nientibus quotidie ad nos populis multis, nos
 effigiemque nostram & albedinem necnon
 vestimenta armaque nostra, & navium nostra-
 rum magnitudinem admirantibus. Hi etiam
 nobis gentem quandam eis infestam occi-
 dentem versus existere retulerunt: quæ gens
 infinitam habebat unionum quantitatem,
 quodque quos ipsi habebant uniones, eisdem
 inimicis suis in belligerationibus adversus
 eos habitis abstulerant: nos quoque & quem-
 admodum illos piscarentur, & quemadmo-
 dum nascerentur edocentes. Quorum dicta
 vera profecto esse cognovimus, prout &
 majestas vestra posthæc amplius intelligere
 poterit. Relicto autem portu illo, & secun-
 dum plagam eandem, in quam continue gen-
 tes affluere prospiciebamus, cursu nostro
 pro-

producto, portum quendam alium reficien-
dæ unius naviculæ nostræ gratia, subivimus,
in quo gentem multam esse comperimus,
cum quibus nec vi, nec amicitia conversatio-
nem obtinere valuimus : illis si quandoque
in terram cum naviculis nostris descendere-
mus, se contra nos asperere defendentibus, &
si quandoque nos sustinere non valerent, in
sylvas aufugientibus, & nos nequaquam ex-
pectantibus : quorum tantam barbariem nos
cognoscentes, ab eis hinc discessimus. Tunc-
que inter navigandum insulam quandam in
mari leucis à terra quindecim distantem vi-
dimus, quam si in ea populus quispiam esset,
invisere concordavimus. In illam igitur
accelerantes, quandam inibi invenimus gen-
tem, quæ omnium bestialissima simplicissi-
maque omnium quoque gratiosissima beni-
gnissimaque erat. Cujus quidem gentis ri-
tus & mores ejusmodi sunt.

De ejusdem gentis ritu & moribus.

HI vultu ac gestu corporis brutales ad-
modum extant singuliq; maxillas herba
quadam viridi introrsum repletas habebant,
quam pecudum instar usque ruminabant, ita
ut vix quicquam eloqui possent : quorum
quoque singuli ex collo pusillas sicca-
tasque cucurbitas duas, alteram herba ipsa
quam in ore tenebant, alteram verò farina
quadam albida, gypso minuto simili ple-
nam gerebant, habito bacillo quodam, quem
in ore suo madefactum masticatumque
sæpius,

sapius, in cucurbitam farina repletam mitte-
bant, & deinde cum eo de eadem farina ex-
trahebant, quam sibi post hæc in ore utrinq;
ponebant, herbam ipsam, quam in ore gesta-
bant, eadem farina respergitando: & hoc fre-
quentissime paulatimque efficiebant. Quam
rem nos admirati, illius causam secretumque,
aut cur ita facerent, fatis nequivimus com-
prehendere. Hæcce gens, ut experimento di-
dicimus, ad nos adeo familiariter aduenit,
ac si nobiscum sapius antea negotiati fuissent,
& longævam amicitiam habuissent. Nobis
autem per plagam ipsam cum eis ambulan-
tibus colloquentibusque, & interim recen-
tem aquam bibere desiderantibus, ipsi per
signa, se talibus aquis penitus carere insi-
nuantes, ultro de herba farinaque quam in
ore gestabant offerebāt: propter quod regio-
nem eandem aquis deficientem, quodque ut
sitim sublevarent suam, herbam ac farinam
talem in ore gastarent intelleximus. Vnde
factum est, ut nobis ita meantibus, & circum
plagam eandem una die cum inedia illos
concomitantibus, vividam aquam nusquam
invenerimus, cognoverimusque quod ea
quam bibebant aqua, ex rore noctu super
certis folijs, auriculis asini similibus, de-
cidente collecta erat. Quæ quidem folia
ejusmodi rore nocturno tempore se imple-
bant: ex quo rore, qui optimus est, idem
populus bibebat: sed tamen talibus folijs
pleraque eorum loca deficiebant. Hæcce
gens victualibus, quæ in terra solida sunt,
penitus carent: quinimmo ex piscibus
quos

110 NAVIGATIO SECVNDA

quos in mari piscantur vivunt. Etenim apud eos, qui magni piscatores existunt, piscium ingens abundat copia, ex quibus ipsi plurimos turtures, ac quam bonos pisces alio plures ultro nobis obtulerunt. Eorum uxores herba, quam in ore viri ipsi gerebant, nusquam utebantur: verum singulæ cucurbitam unam aqua impletam, ex qua biberent habebant. Nullos domorum pagos, nullaque tigurii gens hæc habent, præterquam folia grandia quædam, sub quibus à solis fervore, sed non ab imbribus se protegunt: propter quod autumnabile est, quod parum in terra illa pluitet. Quum autem ad piscandum mare adierint, folium unum adeò grande secum quisque piscaturus effert, ut illo in terram defixo, & ad solis meatum versato, sub illius umbra adversus æstum totum se abscondat. Hæc in insula quam multa variorum generum animalia sunt, quæ omnia aquam lutulentam bibunt. Videntes autem quod in ea commodi nihil nancisceremur, nos relicta illa aliam quandam insulam tenuimus: in quam nos ingredienti, & recentem unde biberemus aquam investigantes, putantes interini ipsam eandem terram à nullis esse habitatam, propterea quòd in ea neminem inter adveniendum prospexeramus, dum per arenam deambularem, vestigia pedum quam magna nonnulla vidimus, ex quibus censuimus, quod si eisdem pedibus reliqua membra respondebant, homines in eadem terra grandissimi habitabant. Nobis autem ita per arenam deambulantibus, viam unam

in terram deducentem comperimus, secundum quam novem de nobis euntes, insulam ipsam invisere paravimus, ob id quod non quam spatiosam illam, nec quam multas in ea habitare gentes existimavimus. Pererrata igitur secundum eandem viam una ferè leucae, quinque in convalle quadem, quæ populatorum apparebant, vidimus casas: in quas introeuntes quinque in illis reperimus mulieres, vetulas, videlicet, duas & juvenculas tres: quæ quidem omnes sic statura proceræ erant, ut inde valde miraremur. Hæ autem protinus ut nos intuitæ sunt, adeo stupefactæ permanferunt, ut aufugendi animo penitus deficerent. Tumque vetulæ ipsæ lingua eorum nobiscum blandiuscule loquentes, & sese omnes in casam unam recipientes, per multa nobis de suis victualibus obtulerunt. Eadem verò omnes longissimo viro statura grandiores erant, & quidem æque grandes ut Franciscus de Albicio, sed meliore quam nos sumus proportionem compactæ. Quibus ita compertis, posthæc unà convenimus, ut juvenculis ipsis per vim arreptis, eas in Castilliam quasi rem admirandam abduceremus: in qua deliberatione nobis existentibus, ecce triginta sex, vel circiter viri, multo quam femina ipsæ, altiores, adeo egregie compositi, ut illos inspicere delectabile foret, casam ipsam introire occæperunt: propter quos tanta tunc affecti fuimus animi turbatione, ut satius apud naviculas nostras quam cum tali gente esse duxissemus. Hi etenim ingentes arcus & sagittas, necnon & fudes per-

perticasque magnas instar clavarum fere-
 bant. Qui ingressi loquebantur quoque in-
 ter se mutuo, ac si nos comprehendere vel-
 lent. Quo tali periculo percepto, diver-
 etiam inter nos tunc fecimus consilia : unus
 ut illos in ipsa eadem casa invaderemus : alijs
 verò nequaquam, sed foris potius & in pla-
 tea, & alijs, ut nusquam adversus eos pu-
 gnam quæreremus, donec quid agere vel-
 lent intelligeremus, asseverantibus. Inter
 quæ consilia casam illam simulate exivimus,
 & ad naves nostras remeare occœpimus :
 ipsique quantus est lapidis jactus, mutuo
 semper loquentes nos insequuti sunt, haud
 minore quàm nos, ut autumo, trepidantes
 formidine, quum nobis manentibus ipsi
 quoque eminus manerent, & nisi nobis am-
 bulantibus non ambularent. Quum verò
 ad naves nostras pertigissemus, & in illas ex
 ordine introiremus, mox omnes in mare
 profilierunt, & quam multas post nos sagit-
 tas suas jaculati sunt, sed tunc eos perpau-
 cum metuebamus : nam tunc machinarum
 nostrarum duas in eos, potius ut terrentur
 quàm ut interirent, emisimus. Quarum qui-
 dem tumultu percepto, omnes confestim in
 montem unum propinquum fuga abierunt.
 Et ita ab eis erepti fuimus, discessimusque
 pariter. Hi omnes nudi, ut de prioribus ha-
 bitum est, eunt : appellavimusque insulam
 illam Gigantum, ob proceritatem eorum.
 Nobis autē ulterius & à terra paulo distan-
 tius transfremigantibus sæpius interdum
 cum eis pugnasse nobis accidit, ob id quod
 quic-

uicquam à tellure sua sibi tolli nequaquam
 ermittere vellent. Et utique quidem repe-
 undæ Castiliæ propositum jam nobis in-
 nemem subierat, ob id potissimum, quòd
 no jam ferè anno in mari perstiteramur, nec
 is tenuem alimentorum necessariorumque
 liorum munitionem retinebamus. Quæ
 uidem adhuc ex vehementibus, quos per-
 uleramus, solis caloribus jam contaminata
 uiquinataque erant, quum ab exitu nostro
 Campiviridis insulis usque tunc continue
 er torridam navigassemus zonam, & trans-
 ersim per lineam æquinoctialem bis, ut
 rahabitum est. In qua quidem voluntate
 obis perseverantibus, nos à laboribus
 ublevare nostris sanctifico complacuit
 piritui: nempe receptum quempiam pro-
 ursum novandis navalibus nostris nobis
 quærentibus, ad gentem quandam perveni-
 nus, quæ nos cum maxima suscepit amici-
 ia, & quam quidem unionum perlarum-
 ve Orientalium comperimus in numero
 maximo tenere. Propter quod quadraginta
 & septem diebus ibi perstitimus, & cen-
 tum decem & novem unionum marchas,
 pretio, ut æstimabamus, quadraginta non
 superante ducatos, ab eis comparavimus.
 Nam nolas, specularia, crySTALLINOSQUE non-
 nullos, necnon levissima electri folia eis tan-
 tum propter ea tradidimus. Nempe quot-
 quot quilibet eorum obtineret uniones, eos
 pro sola nola donabat. Didicimus quoque in-
 terdum ab eis, quomodo & ubi illos piscarè-
 tur: qui & quidem ostreolas, in quibus nas-
 cuntur,

cuntur, nobis plures largiti sunt. Et pariter nonnullas mercati fuimus: ubi in quibusdam centum & triginta uniones, in quibusdā vero non totidem reperiebantur. Noveritq; majestas vestra, quod nisi permaturi sint, & à conchilijs in quibus gignuntur, per sese excidant, omnino perfecti non sunt. Quinimo in brevi, ut sæpius ipse expertus sum, emarcescunt, & in nihil redacti sunt. Quum verò maturi fuerint, in ostrea ipsa inter carnes, præter id quod ipsis carnibus hæreant, se separant: & hujusmodi optimi sunt. Effluxis igitur quadraginta & septem diebus, nec non gente illa, quam nobis plurimum amicam effeceramus, relicta, hinc ab eis excessimur, ob plurimarum rerum nostrarum indigentiam, venimusque ad Antigliæ insulam, quam paucis nuper ab annis Christophorus Columbus discooperuit, in qua reculas nostras ac navalia reficiendo, mensibus duobus & diebus totidem permansimus, plures interdum Christicolarum inibi conversantium contumelias perpetiundo, quas, prolixius nemini fiam, hic omitto. Eandem verò insulam vigesima secunda Iulij deferentes, percursa unius mensis cum medio navigatione, Calicium tandem portum octavo mensis Septembris subivimus: ubi cum honore profectūque suscepti fuimus. Et sic per dei placitum finem nostra cepit secunda navigatio.

AMERICI VESPUTII

NAVIGATIO TERTIA.

ME in Sibyllia existente, & à pœnis atque laboribus, quos inter præmemoratas pertuleram navigationes, paulisper requiescente, desideranteque post hæc in perlarum terram remeare, fortuna fatigationum mearum nequaquam adhuc satura, serenissimo illi domino Emanueli Portugalliæ regi misit in cor, nescio ut quid, ut destinato nuncio literas regales suas ad me transmitteret, quibus plurimum rogabat ut ad eum apud Lisbonam celerius me transferrem: ipse etenim mirabilia mihi plurima faceret. Super qua re nondum tunc deliberavi: quinimo ei per eundemmet nuncium me minus bene dispositum, & tunc male habere significavi. Verum si quandoque reconvalescerem, & majestati ejus regiæ meum forsan complaceret obsequium, omnia quæcunque vellet ex animo perficerem. Qui rex percipiens, quod me ad se tunc traducere nequirem, Iulianum Bartholomæum Iocundum, qui tunc in Lisbona erat, rursus ad me destinavit cum commissione, ut omnibus modis me ad eundem regem secum perduceret. Propter cujus Iuliani adventum & preces coactus tunc fui ad regem ipsum meare: quod qui me noverant omnes, malum esse judicarunt. Et ita à Castilia, ubi honor mihi non modicus exhibitus extiterat, ac rex ipse Castiliæ existi-

mationem de me bonam conceperat, profectus sum : & quod deterius fuit, hospite in-
salutato, ac mox coram ipso rege domino
Emanuele meipsum obtuli. Qui rex de ad-
ventu meo non parvam visus est concepisse
lætitiā, plurimum me interdum rogans,
ut unā cum tribus eis conservantiæ navibus,
quæ ad exeundum, & ad novarum terrarum
inquisitionem præparatæ erant, proficisci vel-
lem: & ita, quia regum preces præcepta sunt,
ad ejus votum consensī.

Tempus profectiois tertiæ.

Igitur ab hoc Lisbonæ portu cum tribus
conservantiæ navibus die Maij decima
M. D. I. abeuntes, cursum nostrum versus
magnæ Canariæ insulas arripuimus, secun-
dum quas & ad earum prospectum instanter
enavigantes, idem navigium nostrum collate-
raliter secundum Africam occidentem ver-
sus sequuti fuimus. Vbi piscium quorun-
dam, quos Phargi nuncupant, multitudinem
maximam in æquore prendidimus, tribus in-
ibi diebus moram facientes. Exinde autem
ad partem illam Aethiopiæ, quæ Besilicca di-
citur, devenimus: quæ quidem sub torrida
zona posita est, & superquam quatuorde-
cim gradibus se septentrionalis erigit polus
in climate primo: ubi diebus undecim no-
bis de lignis & aqua provisionem parantes
restitimus, propter id quod Austrum ver-
sus per Atlanticum pelagus navigandi mihi
inisset

nesset affectus. Itaque portum Æthiopiæ illum post hæc relinquentes, tunc per Lebecium vetum in tantum navigavimus, ut sexaginta & septem infra dies insulæ cuidam applicuerimus, quæ insula septingentis à portu eodem leucis ad Lebecij partem distaret. In quibus quidem diebus pejus perpassi tempus fuimus, quàm unquam in mari quispiam antea pertulerit, propter ventorum nimborumque impetus, qui quamplurimum nobis intulere gravamina, ex eo quòd navigium nostrum lineæ præsertim æquinoctiali continue junctum fuit. Inibique in mense Iunio hyems exat, ac dies noctibus æquales sunt, atque ipsæ umbræ nostræ continue versus meridiem erant. Tandem verò omnino tanti placuit novam unam nobis ostendere plagam, decima septima, scilicet, Augusti, juxta quam, leuca sepositi ab eadem cum media, restitimus, & postea assumptis cymbis nonnullis in ipsam visuri si inhabitata esset, profecti fuimus. Quam & quidem incolas plurimos habitare reperimus, qui bestiis praviores erant, quemadmodum majestas regia vestra post hæc intelliget. In hoc verò introitus nostri principio gentem non percepimus aliquam, quamvis oram ipsam per signa plurima, quæ vidimus, populo multo repletam esse intellexerimus. De qua quidem ora pro ipso serenissimo Castiliæ rege possessorum cepimus, invenimusque illam multum amœnam ac viridem esse, & apparentiæ bonæ. Est autem extra lineam æquinoctialem Austrum versus quinque gradibus:

& ita eadem die, ad naves nostras repedavimus. Quia verò lignorum & aquæ penuriam patiebamur, concordavimus iterum in terram altera die reverti, ut nobis de necessarijs provideremus: in qua quidem nobis extantibus, vidimus stantes in unius montis cacumine gentes, quæ deorsum descendere non auderent, erantque nudi omnes, nec non consimilis effigiei colorisque, ut de superioribus habitum est. Nobis autem satagentibus, ut nobiscum conversatum accederent, non sic securos eos efficere valuimus, ut de nobis adhuc non diffiderent. Quorum obstinatione proterviaque cognita, ad naves sub noctem remeavimus, relictis in terra, videntibus illis, nolis speculisque nonnullis, ac rebus alijs. Quumque nos in mari eminus esse prospicerent, omnes de ipso monte propter reculas quas reliqueramus descenderunt, plurima inter se admirationis signa facientes. Nec tunc de aliquo, nisi de aqua nobis providimus. Crastino autem effecto mane, vidimus è navibus gentem eandem numero quàm antea majorè, passim per terram ignes fumosque facientem: unde nos existimantes, quòd nos per hoc ad se invitarent, ivimus ad eos in terram, ubi tunc populum plurimum advenisse conspeximus, qui tamen à nobis longe se ipsos tenebant, signa facientes interim nonnulla, ut cum eis interius in insulam vaderemus. Propter quod factum est, ut ex Christicolis nostris duo protinus ad hoc parati, periculo ad tales eundi semetipsos exponerent, ut quales gentes

es ipsi forent, aut si quas divitias speciesvé
aromaticas ullas haberent, ipsi cognoscerent.
Quapropter in tantum navium prætorem
rogitaverunt, ut eis quod postulabant an-
nueret. Tum verò illi ad hoc sese accin-
gentes, necnon plerasque de rebus suis mi-
nutis secum fumentes, ut inde agentibus
eisdem mercarentur alias, abierunt à nobis,
data conditione, ut ad nos post quinque dies
ad summum remeare solliciti essent: nos ete-
nim illos tamdiu expectaremus. Et ita tunc
iter suum in terram arripuerunt, atque nos
ad naves nostras regressum cepimus, ubi
expectando eos diebus octo perstitimus: in
quibus diebus gens permulta nova dietim
ferè ad plagam ipsam adveniebat, sed nus-
quam nobiscum colloqui voluerunt. Sep-
tima igitur adventante die nos in terram ip-
sam iterum tendentes, gentem illam mulie-
res suas omnes secum adduxisse reperimus.
Quàm verò primum illuc pervenimus, mox
ex eisdem uxoribus suis ad colloquendum
nobiscum quamplures miserunt, fœminis
tamen eisdem non satis de nobis confidenti-
bus. Quod quidem nos attendentes, con-
cordavimus ut juvenem unum è nobis, qui
validus agilisque nimium esset, ad eas quo-
que transmitteremus: & tunc ut minus fœ-
minæ eadem metuerent, in naviculas nostras
introivimus. Quo egresso juvene, quum
seipsum inter illas immiscuisset, ac illæ om-
nes circumstantes contingerent palparentq;
eum, & propter eum non parum admiraren-
tur: ecce interea de monte fœmina una val-

lum magnum manu gestans advenit : quæ postquam ubi juvenis ipse erat appropriavit, tali eum valli sui ictu à tergo percussit, ut subito mortuus in terram concideret : quem confestim mulieres aliæ corripientes, illum in montem à pedibus pertraxerunt, virique ipsi qui in monte erant, ad litus cum arcibus & sagittis advenientes, ac sagittas suas in nos conjicientes, tali gentem nostram affecerunt stupore, ob id quod naviculæ illæ in quibus erant, harenam navigando radebant, nec celeriter aufugere tunc poterant, ut sumendorum armorum suorum memoriam nemo tunc haberet : & ita complures contra nos sagittas suas ejaculabantur. Tum verò in eos quatuor machinarum nostrarum fulmina, licet neminem attingentia, emisimus. Quo audito tonitruo, omnes cursim in montem fugerunt, ubi mulieres ipsæ erant, quæ juvenem nostrum quem trucidaverunt, nobis videntibus in frustra secabant, necnon frustra ipsa nobis ostentantes, ad ingentem quem succenderant ignem torrebant, & deinde post hæc manducabant. Viri quoque ipsi signa nobis similiter facientes, geminos Christicolas nostros alios se pariter peremisse māducasseq; insinuabant : quibus, qui & utique vera loquebantur, in hoc ipso credidimus. Cujus nos improperij vehementius piguit, quum immanitatem quam in mortuum exercebant, oculis intueremur ipsi proprijs. Quamobrem plures quàm quadraginta de nobis in animo stabiliveramus, ut omnes pariter terram ipsam impetu petentes,

entes, tam immane factum, tamque bestiam ferociam vindicatum vaderemus. Sed hoc ipsum nobis Naviprætor non permisit: ita tam magnam ac tam gravem injuriam passi, cum malevolo animo, & grandi proprio nostro, efficiente hoc Navipræceptore nostro, impunitis illis abcessimus. Postquam autem terram illam reliquimus, mox inter Levantem & Seroccum ventum, secundum quos se continet terra, navigare incepimus, plurimos ambitus, plurimosque viros interdum sectantes: quibus durantiis gentes non vidimus, quæ nobiscum tractare, aut ad nos appropinquare voverint. In tantum vero navigavimus, ut cellurem unam novam, quæ secundum Lebecium se porrigeret, invenerimus. In qua quum campum unum circuivissemus, cui sancti Vincentij campo nomen indidimus, secundum Lebecium ventum post hæc navigare incepimus: distatque idem sancti Vincentij campus à priore terra illa, ubi Christicolæ nostri extiterunt interempti, centum quinquaginta leucis ad partem levantis: qui & quidem campus octo gradibus extra lineam æquinoctialem versus Austrum est. Quum igitur ita vagantes iremus, quadam die copiosam gentium multitudinem, nos naviumque nostrarum vastitatem mirantium, in terra una alia esse conspeximus, apud quos tuto in loco mox restitimus, & deinde in terram ipsam ad eos ex naviculis nostris descendimus: quos quidem mitioris esse conditionis quam priores

reperimus : nam etsi in edomandis illis d
elaboravimus, amicos tamē nostros eos ta
dem effecimus : cum quibus negotiando pr
ficandoque varie quinque mansimus die
bus, ubi cannas, fistulas virides, plurimu
grossas, & etiam nonnullas in arborum cacu
minibus siccas invenimus. Concordavimu
autem, ut ex eadem gente duos, qui nos ec
rum linguam edocerent, inde traduceremus.
Quamobrem tres ex eis, ut in Portugallia
venirent, nos ultro comitati sunt. Et quo
niam me omnia prosequi ac describere pige
dignetur vestra nosse majestas quod nos por
tum illum linquentes, per Lebecium ven
tum, & in visu terræ semper transcurrimus
plures continue faciendo scalas pluresque
ambitus, ac interdum cum multis populi
loquendo, donec tandē vēsus austrum extr
Capricorni tropicum fuimus. Vbi super
horizonta illum meridionalis polus triginta
duobus sese extollebat gradibus, atque mi
norem jam perdideramus ursam, ipsaque
major ursa multum in fima videbatur, ferē
in fine horizontis se ostentans, & tunc per
stellas alterius meridionalis poli nosmetip
sos dirigebamus, quæ multo plures, multoq
maiores ac lucidiores, quàm nostri poli stellæ
existunt : propter quod plurimarum illarum
figuras confinxi, & præsertim earum quæ
prioris ac majoris magnitudinis erant, unā
cum declinatione diametrorum, quas circa
polum austri efficiunt, & unā cum denota
tione earundem diametrorum, & semidia
metrorum earum, prout in meis quatuor
diarīs,

atis, sive navigationibus inspicere facile po-
 rit. Hocce verò navigio nostro, à campo
 sancti Augustini incepto, septingentas per-
 arrimus laucas, videlicet, versus Ponentem
 entum, & versus Lebecium sexingentas:
 quas quidem dum peragraremus, si quis quæ
 vidimus enumerare vellet, non totidem ei
 apyrea chartæ sufficerent. Nec quidem
 interdum magni commodi res invenimus,
 emptis infinitis casæ arboribus, & pariter
 lurimis, quæ laminas certas producunt, cum
 quibus & miranda alia permulta vidimus,
 quæ fastidiosa recensitu forent. Et in hac
 quidem peragratione decem ferè mensibus
 extitimus. In qua cognito quod mineralia
 nulla reperiebamus, convenimus unà, ut ab-
 inde surgentes aliò per mare evagaremur.
 Quo inito inter nos consilio, mox edictum
 fuit, ac in omnè cœtum nostrum vulgatum,
 ut quicquid in tali navigatione præcipien-
 dum censerem, id ipsum integrè fieret.
 Propter quod confestim edixi, mandavi quæ
 ubique, ut de lignis & aqua pro sex mensibus
 munitionem omnes sibi pararent: Nam per
 navium magistros nos cum navibus nostris
 adhuc tantundem navigare posse judicatum
 est. Qua quidem, quam edixeram, facta
 provisione, nos oram illam linquentes, &
 inde navigationem nostram per Serocum
 ventum initiantes, Februarij decima tertia,
 videlicet, quum sol æquinoctio jam appro-
 pinquaret, & ad hoc Septentrionis hemi-
 sphærium nostrum vergeret, in tantam per-
 vagati fuimus, ut meridianum polum super
 hori-

horizonta illum quinquaginta duobus gradibus sublimatum invenerimus, ita ut non minoris ursæ: nec majoris stellæ amodo inspicere valerent. Nam tunc à portu illo, quo per Serocum abieramus, quingentis leucis longe jam facti eramus, tertia, videlicet Aprilis. Qua die tempestas ac procella in mari tam vehemens exorta est, ut vela nostra omnia colligere, & cum solo nudoque malis remigare compelleremur, perflante vehementissime Lebeccio, ac mari intumescente & aëre turbulentissimo extante. Propter quem turbinis violentissimum impetum nostrates omnes non modico affecti fuerunt stupore. Noctes quoque tunc inibi quam maximæ erant. Etenim Aprilis septima, sol circa Arietis finem extante, ipsæ eadem noctes horarum quindecim repertæ sunt hyemsque etiam tunc inibi erat, ut vestra satis perpendere potest majestas. Nobis autem sub hac navigantibus turbulentia, terram unam Aprilis secunda vidimus, penes quam viginti circiter leucas navigantes appropriavimus: verum illam omnimodo brutalem & extraneam esse comperimus, in qua quidem nec portum quempiam, nec gentes aliquas fore conspeximus, ob id, ut arbitror, quod tam asperum in ea frigus algeret, ut tam acerbum vix quisquam perpeti posset. Porro in tanto periculo, in tantaque tempestatis importunitate nosmet tum reperimus, ut vix alteri alteros prægrandi turbine nos videremus. Quamobrem demum cum navium prætores pariter concordavimus, ut

conna-

onnavitis nostris omnibus, terram illam
inquendi, seque ab ea elongandi, & in
portugalliâ remeandi signa faceremus. Quod
consilium sanum quidem & utile fuit, quum
inibi nocte solum adhuc illa perstitissemus,
isperditi omnes eramus: nempe quum
tunc abissemus, tam grandis die sequen-
tempestatas in mari excitata est, ut peni-
us obrui perditæ metueremus. Propter
quod plurima peregrinationum vota, nec-
on alias quamplures cæremonias, prout
autis mos esse solet, tunc fecimus. Sub quo
tempestatis infortunio quinque navigavi-
mus diebus, demissis omnino velis. In
quibus quidem quinque diebus ducentas &
quingenta in mari penetravimus leucas,
neque interdum æquinoctiali, necnon mari
& auræ temperatori semper appropinquan-
to, per quod nos à præmissis eripere peri-
culis altissimo Deo placuit. Eratque hu-
uscemodi nostra navigatio ad transmon-
tanum ventum & Græcum, ob id quod ad
Ethiopiæ latus pertingere cupiebamus, à
quo per maris Atlantici fauces eundo, mil-
le tercentum distabamus leucis. Ad illam
autem per summi tonantis gratiam Maij bis
quinta pertigimus die. Vbi in plaga una
ad latus Austri, quæ Serralliona dicitur, quin-
decim diebus nos ipsos refrigerando fuimus.
Et post hæc cursum nostrum versus insulas
Lyazori dictas arripuimus: quæ quidem insu-
læ à Serralliona ipsa septingentis & quinqu-
aginta leucis distabant, ad quas sub Iulij fi-
nem pervenimus, & pariter quindecim
inibi

inibi nos reficiendo perstitimus diebus. Po-
quos inde exivimus, & ad Lisbonæ nostræ
recursum nos accinximus, à qua ad occiden-
tis partem tercentum sepositi leucis eramus
& cujus tandem deinde portum M. D. I I cur
prospera salvatione & cunctipotentis nut
rursum subivimus cum duabus duntaxat
navibus, ob id quod tertiam in Serrallionæ
quoniam amplius navigare non posset, igne
combusseramus. In hac autem nostra terti-
cursa navigatione, sexdecim circiter mense
permanimus : è quibus undecim absque
transmontanæ stellæ, necnon & majori
ursæ minorisve aspectu navigavimus, quæ
tempore nosmetipsos per aliam meridionali
poli stellam regebamus : quæ superius com-
memorata sunt, quæ in eadem nostra terti-
facta navigatione, relatu magis digna con-
spexi.

AMERICI VESPVTHII

NAVIGATIO QUARTA.

RELIQUVM autem est, ut quæ in quarta
navigatione nostra prospexerim edisse-
ram. Quia verò jam quæ longa narratione
fathisco, & quoque hæc eadem nostra navi-
gatio ad speratam à nobis finem minime per-
ducta est, ob adversitatem infortuniumve
quoddam, quod in maris Atlantici nobis
accidit sinu: idcirco brevior fiam. Igitur ex
Lisbonæ portu cum sex conservantiæ navi-
bus

seximus, cum propositio, insulam unam
 usque horizontem positam invisendi, quæ
 Melcha dicitur, & divitiarum multarum fa-
 mosa, necnon navium omnium, sive à Gan-
 getico, sive ab Indico mari venientium, re-
 ceptus sive statio est, quemadmodum Calicia
 ceptus sive hospitale omnium navigan-
 um est, qui ab oriente in occidentem, &
 converso vagantur, prout de hoc ipso per
 Calicutiæ viam fama est. Quæ quidem
 insula Melcha plus ad occidentem, Calicu-
 tia verò ipsa plus ad meridiem respicit.
 Quod idcirco cognovimus, quia ipsa in a-
 nte trīginta trium graduum poli antarci-
 tica sita est. Decima ergo Maij die, M. D. LIII.
 nobis unde supra egredientibus, cursum no-
 strum ad insulas Virides nuncupatas, primo
 direximus: ubi rerum necessariorum muni-
 mina, necnon & plura diversorum modo-
 rum refrigeramina sumentes, duodecim in-
 terdum inibi diebus cessantes, per ventum
 procerum post hæc enavigare occurrimus,
 cum Navidominus noster tanquam præ-
 sumptuosus capitosusq; præter necessitatem,
 & omnium nostrum unanimitatem, sed ho-
 um ut sese nostri & sex navium præpositum
 ostentaret, iussit ut in Serralionam Australe
 Aethiopiæ terram tenderemus. Ad quam
 nobis acclerantibus, & illam tandem in con-
 spectu habentibus, tam immanis & acerba
 suborta tempestas est, ac ventus contrarius,
 & fortuna adversa invaluit, ut in ipsam, quæ
 nostris ipsi videbamus oculis, per quadri-
 duum applicare non valuerimus: quinimo
 coacti

coacti fuerimus, ut illa relicta ad priorem navigationem nostram regrederemur: quandoquidem nos per Suduestium, qui ventus est inter meridiem & Lebeccium, reassumentes tercentum per illam arctitudinem navigavimus leucas. Vnde factum est, ut nobis extra lineam æquinoctialem tribu penè gradibus jam tunc existentibus, terra quædam à qua duodecim distabamus leucis apparuerit: quæ apparitio non parva nos effecit admiratione. Terra etenim illa, insula in medio mari multum alta & admirabilior, quæ leucis duabus longior, & una dilatior non existerat: in qua quidem terram nunquam quisquam hominum aut fuerat aut habitaverat: & nihilominus nobis infelicissima fuit. In illa enim per stolidum consilium suum & regimen, præfectus navium noster navem suam perdidit: nempe illa à scopulo quodam elisa, & inde propter hoc in rivas diversa, sancti Laurentij nocte, quæ Augusti decima est, in mari penitus submersa extitit, nihil inde salvo manente, demptis tantummodo nautis: eratque navis eadem doliorum trecentorum, in qua nostra totius turbe totalis potentia erat. Quum autem omnes circa illam satageremus, ut si forte ipsam è periculo subtrahere valeremus, dedit mihi in mandatis idem navium præfectus, ut cum navicula una receptum quempiam bonum, ubi puppes nostras secure omnes recipere possemus, apud insulam eandem inventum pergerem: nolens tamen ipse idem præfectus, ut navem meam, quæ no-

vem

em nautis meis stipata, & in navis periculis
 adjutorio intenta foret, mecum tunc
 aducerem, sed solum ut edixerat portum
 inquisitum irem, & in illo navem
 meam ipsam mihi restitueret. Qua jussione
 accepta, ego ut mandaverat, sumpta mecum
 nautarum meorum medietate, in insulam
 ipsam, à qua quatuor distabamus leucis, pro-
 currens, pulcherrimum inibi portum, ubi
 nos nostram omnem tute satis suscipere
 visissemus inveni. Quo comperto, octo ibi
 diebus eundem navium præfectum cum
 reliqua turba expectando perstiti. Qui quum
 non advenirent, moleste non parum pertuli:
 neque qui mecum erant sic obstupescabant,
 ut nullo consolari modo vellent. Nobis au-
 tem in hac existentibus angustia, ipsa octa-
 va die puppim unam per æquor adventare
 conspeximus, cui ut nos percipere possent,
 nos obviam ivimus, confidentes speran-
 tesq; unà quod ad meliorem portum quem-
 iam nos secum ducerent. Quibus dum nos
 propinquassimus, & vicissim nos resalu-
 tassimus, retulerunt illi nobis, ejusdem præ-
 fecti nostri navem in mari penitus, demptis
 nautis, perditam extitisse. Quæ nuncia, ut
 contempleri vestra potest majestas, me non
 parva affecerunt molestia, quum à Lisbona,
 ad quam reverti habebam, mille longe exi-
 tens leucis, in longo remotoque mari me
 esse sentirem: nihilominus tamen fortunæ
 nosmet subjicientes ulterius processimus, re-
 versique in primis fuimus ad memoratam
 insulam, ubi nobis de lignis & aqua in con-
 servan-

servantię meę navi providimus. Erat ve-
 cadem insula penitus inhospitata inhabi-
 taque multa aqua vivida & suavi in illa se-
 turiente, cum infinitis arboribus innume-
 que volucris marinis & terrestribus, quę
 adeo simplices erant, ut sese manu compri-
 hendi intrepide permitterent. Propter quod
 tot tunc prendidimus, ut naviculam una
 ex illis adimpleverimus. In ea autem multa
 alia invenimus animalia, præterquam mus-
 quammaximos, & lacertas bifurcam cauda
 habentes, cum nonnullis serpentibus, quę
 etiam in ea vidimus. Igitur parata nobis in-
 bi provisione, sub vento inter meridiem
 Lebecium ducente perreximus, ob
 quod à rege mandatum acceperamus, ut
 qualicunque non obstante periculo, præce-
 dentis navigationis viam insequeremur. In-
 cepto ergo hujuscemodi navigio, portum
 tandem unum invenimus, quem Omnia
 sanctorum abbatiam nuncupavimus, ad quem
 prosperam annuente nobis auram altissimo
 infra x vii. pertigimus dies: distatque idem
 portus tercentum à præfata insula leucis: in
 quo quidem portu nec præfectum nostrum
 nec quenquam de turba alium reperimus
 etsi tamen in illo mensibus duobus & diebus
 quatuor expectaverimus: quibus effluxis
 viso quod illuc nemo veniret, conservanti
 nostra tunc & ego concordavimus, ut secun-
 dum latus longius progredieremur. percur-
 sis itaque ducentis sexaginta leucis, portum
 cuidam alij applicuimus, in quo castellum
 unum erigere proposuimus: quod & qui-
 dem

m profecto fecimus, relictis in illo viginti
 atur Christicolis nobiscum existentibus,
 i ex præfecti nostri puppe perdita collecti
 erant. Porro in eodem portu præfatum
 instruendo castellum, & bresílico puppes
 stras onustas efficiendo, quinque perititi-
 us mensibus, ob id quòd præ nautarum
 rpaucitate, & plurimorum apparatusum
 cessitate, longius progredi non valehamus.
 bus superioribus ita peractis, concordam-
 mus post hæc in Portugalliam reverti: quã
 m per Græcum transmontanumq; ventum
 cesse nobis erat efficere. Relictis igitur in
 tello præfato Christicolis viginti quatuor,
 cum illis duodecim machinis, ac alijs plu-
 us armis unà cum provisione pro sex mē-
 us sufficiente, necnon pacata nobiscum
 luris illius gente, de qua hic minima sit mē-
 o, licet infinitos inibi tunc viderimus, &
 m illis practicaverimus. Nam quadraginta
 è leucas cum triginta ex eis in insulam
 am penetravimus. Vbi interdum plurima
 rspeximus, quæ nunc subticescens, libello
 eo quatuor navigationum reservo. Estque
 dem terra extra lineam æquinoctialem ad
 rtem austri octodecim gradibus, & extra
 sbonæ meridianum ad occidentis partem
 ginta quinque prout instrumēta nostra mō-
 abant. Nos navigationē nostram per Nor-
 ordensium, qui inter Græcum transmonta-
 mque ventus est, cum animi proposito ad
 nc Lisbonæ civitatem proficiscendi ini-
 ntes, tandem post multos labores, mul-
 que pericula in hunc ejusdem Lisbonæ

portum infra LXXVII. dies XXVIII. Iun.
M.D.IV. cum Dei laude introivimus. Vbi ho-
norifice multum, & ultra quàm sit credi-
festive suscepti fuimus, ob id quòd ipsa co-
civitas nos in mari disperditos esse existim-
bat, quemadmodum reliqui omnes de tur-
nostra per præfecti nostri navium stulta
præsumptionem extiterant. Quo superbia
modo justus omnium censor Deus compe-
sat. Et ita nunc apud Lis bonam ipsam sub-
sto, ignorans quid de me serenissimus ip-
rex deinceps efficere cogitet, qui à tantis li-
boribus meis jam ex nunc requiescere plu-
mum peroptarem. Hunc nuncium majesta-
vestræ plurimum quoque interdum com-
mendans,

AMERICVS VESPVTVS

in Lisbona.



PETRVS MARTYR

DE INSVLIS NVPER

REPERTIS, ET DE MORIBVS

incolarum earundem.



EX mearum decadam libellis
 in vulgus emissis colligere li-
 cet, fugitivos quosdam ad
 vicina Darienis appulso- darienes flus
 nostrorum libellos admiran-
 tes dixisse, terras se aliquan-
 do incoluisse, quarum habi-
 tores instrumentis uterentur ejuscemodi,
 politice legibus parentes viverent, atriaq;
 templa lapidibus constructa magnifice,
 lateas etiam, stratasque vias ordine com-
 posito, ubi negotientur, haberent. Eas nunc
 terras nostri reperere: qui autores fuerint,
 quomodo res processerit, attente audiat quis-
 quis peregrinarum regionum condiciones &
 populi mores scire desiderat. De insula Cu-
 ba, quam Fernandinam placuit appellari,
 Hispaniolæ occidentali proxima. Septen-
 trionalis tamen adeo, ut Cancri tropicus
 mediam secet Cubam, Hispaniola verò à tro-
 pico distet ad æquatorem gradus aliquot,
 paucis tetigimus hactenus. In hac insula sex
 sunt oppida erecta: primum à divo
 Jacobo Hispaniarum patrono nomen sumit.
 Nativum est ibi aurum, & montanum, &
 fluviale: auro suffodiendo invigilatur. Quo
 anno libelli mei portas clausurunt, tres His-
 pani

In Cuba op-
pida exer-
citata.

Iucatana
Ins.

pani ex antiquioribus Cubę civibus, Franciscus Fernandes Cordubensis: Lupus Cho, Caicedus & Christophorus Morante novas querere terras instituunt. Est inquit & semper magna moliens Hispanorum animus: tria instruunt ejus generis navigia quę appellat Hispanus Caravellas, propriis impensis, habita à gubernatore Diego Valdemorem quem navigandi potestate ex angulo Cubę occidentali, qui sancti Antonij nomen adeptus est, altum capiunt cum centum & decem viris. Est hic angulus ad reficiendas naves, ad aquationi, ac lignationi aptissimus: cœlo tantum & aqua contenti sex adnavigant inter Zephyrum & Austrum dies ac dimidium quo tempore sex tantum & sexaginta milliaria percurrisse arbitrantur. Stabant autem in ancoris ubicunque sol cadens illos deprehendebat, ne per ignotum pelagus errantes, scopulis illiderentur, aut arenosis vadis impliciti mergerentur. In insulam incidunt ingentem, nomine Iucatanam, cujus initium incolę Eccampi vocant. Oppidum in litore situm adeunt, magnum adeo, ut Cayrum illud nostri dixerint, hospitaliter ab incolis nostri suscipiuntur: ingressi summa sunt repleti admiratione, turritas domos, templa magnifica, vias ordine stratas ac plateas, ac nundinaria ibi agi commercia reperiunt: lapideę sunt domus, aut ex lateribus & calce, arte & industria constructę: ad prima domorum impluvia, & primas habitationes per duodecim aut decem gradus ascenditur, non tegulis tantum, sed culmis

lomis aut herbarum fruticibus cooperta
 unt. Mutuuisse muneribus afficiunt, bullas
 reas & ex auro fabrefacta monilia perpul-
 re formata barbari nostris, nostri autem
 is sericeas ac laneas vestes, vitreos etiam
 leculos, & auricalchea tintinnabula, mu-
 ra illis grata, quia peregrina, sunt impar-
 ti. Specula floccifaciebant nostra, quia illi
 cidiora ex quibusdam lapillis assequuntur.
 estita est hæc gens non lana, quia pecudes
 on habent, gonfapio mille modis & varijs
 cato coloribus. Fœminæ à cingulo ad ta-
 m induuntur, velaminibusque diversis ca-
 ut & pectora tegunt, & pudice cavent, ne
 es aut crus illis visatur. Templâ frequen-
 unt, ad quæ primarij vias ex proprijs domus
 ernunt: idolorum culturæ indulgent, sunt
 ecutiti: summa fide negotiantur, permuta-
 o tamen sine pecunijs: crines ornant. Vnde
 l habuerint interrogati per interpretes, di-
 unt aliqui, transiisse aliquando virum quen-
 am formosissimum per eo tractus, qui eis id
 asigne in sui memoriam reliquerit. Alij, ob-
 sse lucidiorem sole hominem in eo opifi-
 io, certi nil habetur. Aliquot ibi dies com-
 norati jam videbantur incolis esse molesti:
 ullius enim hospitis est grata mora longa:
 ommeatum capiunt, rectâ tendunt ad occi-
 entem per provinciam Comi & Maiam di-
 tas ab accolis: præter lapsi sunt, aquâ tantum
 & ligna ex itinere capiêtes: barbari litorales
 nostras admirabantur naves mari innatâtes,
 d quas visendas & fœminæ permixtę viris
 û infâtibz passim prodibât. Nā ex mari non

Cāpechium,

sine stupore illorum ædificia, sed præcipue tēpla litoribus proxima, in modum arcium erecta prospectabant. Iacere tandem ancora placuit ad milliaria centum, decem in provincia, cui nomen Campechium, cujus oppidum est domorum trium millium, amice se invicem complectuntur, nauticam nostrorum artem, navigiorum magnitudinem, vela, amplustra, resque cæteras barbari attoniti admirabantur. Vbi excussorum tormentorum tonitrua, fumosum ac sulphureum odoremque ignitum senserunt, à Deo mitti fulmina arbitrabantur. In atrio regulus nostris benigne magnificeque hospitatus est. Post sumptas more illorum epulas in quibus pavones habent & altilia, volucres etiam montanas & nemorales, ac aquatiles, perdices, coturnices, turtures, anates, & anseres, cuniculos: ultra hæc lupos, leones, tigres vulpes, & quadrupedes agrestes, ut apros, cervos & lepores. Ducti sunt nostri cum regio comitatu ad latum compitum in oppidi latere situm, ostendunt nostris quadratum quatuor graduum erectum marmoreum, partim ex tenaci bitumine, partim ex lapillis pulpium, cui hominis inhebat simulacrum super sculptum, adhærentibus illi duobus quadrupedibus ignotis, qui marmorei hominis uterum, uti canes rabidi videbantur velle dilacerare. Serpens bitumine ac lapillis compacta, pedum longa septem & xl. uti bos magnus marmoreum leonem vorans, recenti cruore irrorata simulacro astabat: proximi solo affixi erant tres tigni, quos tres alij

lij lapidibus suffulti transversabant. In eo loco reos puniunt, in cuius rei argumentum, tratas viderunt innumeras cruore illitas & confractas sagittas, & mortuorum ossa in vinum cortem conjecta. Domus & hic sunt ex calce & lapidibus ædificatæ. Regulo Lazari nomen indiderunt, quia Lazari die terram ceperunt. Abeunt ad millia inde, ad occidentem semper, quindecim. Provinciam captant nomine Aquanil, cuius oppidum Mosco dicitur, regulus Capoton, ultima acuta. Hostiliter inspectat nostros hic regulus, insidias nostris struit, petentibus aquam, trans collem proximum fontes esse innuunt, quæ iter erat per angustas semitas. Ex mutatis in fronte coloribus, & arcuum & telorum gestamine, fraudem sensere, tendere ulterius nostri recusant. Palantes & imparatos adoriuntur nostros barbari, mille amplius, sternunt fugientes nostros, cœnoso in littore (erat enim ibi mare cœnoso) implicantur, duos & viginti sagittis transverberatos perimunt, reliquos majori ex parte vulnerant. Tribus & triginta, inquiunt, classis ipsum prætorem Franciscum Fernandem vulneribus percussum, Ferè nullus evasit incolumis. Si ad monstratos colles processissent, perempti fuissent ad unum. Mœsti ergo redeunt qui superfuere ad Fernandinam insulam unde venerant, ac cum fletu & gemitibus ob relictos & præsentis vulneratos à socijs recipiuntur. His intellectis Cubæ Fernandinæ gubernator Diecus Velasquem, quatuor Caravallarum classem instruit cum

hominibus circiter trecentis. Huic classiculæ præfecit nepotem suum Ioannem Grisaluam, additis subprætoribus Alfonso Avila, Francisco Montegio, & commendatario Petro Alvarado, nauclero autem eodem Antonio Alamino prioris classiculæ rectore. Idem iter capiunt, sed Australius aliquâto ad millia forte septuaginta, turrim ex alto vident, terram minime. Ea turri duce, insulam apprehendunt nomine Cozumellam, qua suaves se olfecisse odores spatio trium milliarum vento inde perflante, inquit. Ambitu reperiunt esse milliariorum quinque ac quadraginta: plana est, gleba fortunatissima: aurum habet, sed peregrinum aliunde allatum: melle abundat & fruticibus ac hortensibus, volucris etiam & quadrupedibus. Est horum incolarum, ut brevibus absolvam, ea œconomia & politia, quæ de Iucatana: domus, templa, viæ, commercia, virorum ac fœminarum gestamina ex gossipino, non laneo vel serico: domus lapideæ, culmo contestæ, ubi sit lapidum penuria: sed ubi sit lapicidarum copia, laminis lapideis conteguntur, marmoreos postes in plerisque, veluti apud nos pleræque domus habent. Turres ibi vetustas dirutarum vestigia redolentes repperunt, unam præ cæteris graduum octodecim, ut ad illustria templa conscenditur. Nostras sunt admirati naves, & nauticam artem, voluerunt hospites primo impetu, benigne eos tandem admiserunt: turrim conscendunt duce primario, quem sacerdotem credunt: vexillum in

in cacumine sistunt, regi Castellæ imperium
 adjudicant, Sanctæ crucis nomen insulæ af-
 signant, quia ad nonas Maij Sanctę crucis
 festo sunt insulam ingressi. Cozumellam ve-
 ro, inquit, appellari à regulo Cozumellao,
 cujus majores ipse jactat fuisse hujus insulæ
 habitatores. Cameras in turri reperere, sta-
 tuis tum marmoreis, tum fictilibus urforum
 simulacris instructas, quos unisono cantu
 elato invocant, suavibus adolent odoribus,
 ubi penates eos colunt: res ibi divina cele-
 brata est, sunt recutiti. Regulus hic elegan-
 ter ex gosipino velamine indutus, pedis
 unius digitos abscissos habebat: natanti
 piscis vorax, qui Tuberon dicitur, uno
 morsu digitos raptaverat, laute copioseque
 nostros aluit. Post triduum abeunt ad occi-
 dentem semper, vident procul montes, Iu-
 catana erat insula quæ à Cozumella quinque
 tantum millibus passuum distat. Iucatanæ
 latus meridionale capiunt, putato continen-
 ti proximum circumeunt, illam nequeunt
 universam, ob frequentes scopulos, & ob are-
 nosa vada. Ad jam notum latus boreale A-
 laminus nauclerus naves reducit. Ad idem
 oppidum Campechium & Lazarum rég-
 lum, ad quem priores superiori anno profi-
 ciscuntur, placide suscepti ad oppidum invi-
 tantur: invitasse pœnituit: ad lapidis jactum
 ab oppido nostros sistere jubent: accolę abire
 imperant, aquandi petunt copiam prius-
 quam discedant nostri, puteum à tergo reli-
 ctum monstrant: licere inde aquam hauri-
 re, aliunde minime inquit: pernoctatum
 est in

est in vicino putei campo diffidunt barbari, armatorum tria circiter millia castra locant non longe à nostris : pars utraque noctem duxit insomnem : illi nostrorum eruptio nem in pagum, nostri barbarorum impetum repentinum veriti, tubarum clangoribus, & tympanorum boatu somnolentos excitabant : ubi illuxit, accedunt barbari, appellant interpretes Cubenses nostros, quorum idioma, si non idem, consanguineum tamen : face thurea inter utrunque agmen accensa, minantur internecionem, ni prius abire properaverint quàm fax extingatur : nolle se hospites protestantur, fax consumitur, devenitur ad manus, perimunt è nostris unum, quem sagitta male scutatum reperit, multi feriuntur : ad tormenta quæ apud puteum erant locata, se reducunt nostros, ut inde globos jaculentur in barbaros : retrocedunt ad oppidum barbari, milites ferventi animo cupiebant illos persequi, vetuit Grifalua prætor. Inde procedunt ad Iucatanæ calcem ultimum, ducentorum reperiunt esse milliarium, amplius productam ab oriente in occidentem : portum petunt egregium, cui nomen dedere Portus desideratus. Ad terras deinde transfretant alias, & terramprehendunt Iucatanæ vicinam ab occidente : dubitant sit insula nec ne, continenti esse annexam arbitrantur. Est ibi sinus quem suspicantur ambitum utraque terra, nil certi, Caluacam, aliàs Oloan ab accolis hæc tellus appellatur. Flumen ingens ibi repertum, dat suo furore in pelagus potabiles aquas, duorum

rum millium spatio à prætorè Grifalua appellarunt flumen. Admirati nostras moles mari natantes barbari accolæ utranque fluminis ripam ad sex millia armatorum, scutis aureis, arcubus & sagittis, ensibus etiam latis, & hastis adustus armati obsident, prohibitori descensum & litus tutaturi. Stat ea nocte pars utraque in alis, prima luce ecce Canoas circiter centum armatis plenas: diximus alias, Canoas esse lembos uniligneos: & hic se Cubenses interpretes, & hi sat commodo conveniebant in lingua: pax oblata per interpretes admittitur, accedit una Canoas, reliquæ sistunt. Canoas rector quid nostri quærissent per alienas terras percontatur: aurum cupere respondetur, permutatione tamen, non gratuito aut violenter. Redit Canoas, quid actum sit regulo referunt nautæ: accersitus regulus venit libens: narratu dignum: cubicularium ad se vocat regulus, cubicularia jubet afferre ornamenta, ut prætorem nostrum Grifaluam ornet imperat, à calceo incipit aureo illum induere, ocreas, thoracem, & quicquid armorum ex ferro aut calybe solet cataphractus noster aliquis proditurus ad pugnam sibi sumere, universum id ex auro miris modis formato regulus Grifaluae impartitur. Compéfat Grifalua fericeis, laneis ac lineis vestibus, rebusque alijs nostratibus. In hujus Iucatanæ initio, quando in Cozumellam trajecerunt, in Canoam piscatoriam inciderunt: novem inierant hamis aureis piscantes incolæ inermes, capiunt omnes nil timentes. Ex illis
unum

unum agnovit hic regulus, se tantundem aurum missurum in crastinum pollicetur ad Grifalvam, quanti ponderis vir ille reperiretur, negavit redemptionem socijs invitis prætor, illum retinuit ac discessit, quid ultra faciat recogniturus ad millia cētum circiter, ad zephyrum semper, sinum ingentem reperiunt, in quo tres parvæ insulæ sitæ erant, adeunt grandiores: proh crudele facinus, proh truculentas hominum mentes, stomacho claudat portas quisque pius ne perturbetur, pueros puellasque suis dijs immolant passim, sunt recutiti, simulacra quæ colunt, partim sunt marmorea quædam, alia fictilia: marmoreas inter imagines exstat leo pertusa cervice, inquam miserorum sanguinē projiciunt, ut inde fluat in lacunam marmoream. Quibus carimonijs miserorum sanguinem litent referamus, non jungulis, sed pectoribus apertis ex infausta victima cor eruunt, ex cujus calido crurore idolorum labia illiniunt, reliquum fluere patiuntur in lacunam: inde in apertum, cor & extra comburant, gratum summum dijs fore arbitrantur. Ex idolis unum est virile quod inflexo capite lacunam sanguinariam super inspectat, tanquam acceptans sacrificium hostiarum. Torulos brachiorum & fœmorum, ac surarum pulpas edunt, præcipue si hostem bello victum sacrificaverint. Rivum concreti sanguinis, veluti ex carnificina exeuntem repperunt. Ex insulis vicinis ad id facinoris miseros transportant, capita cadaveraque ibi truncata viderunt innumera, integra etiam pleraque vela-

velaminibus conteſta. Vniuerſi tractus illi
auro gemmiſque abundant. Pererrans inſu-
lam unus è noſtris in duos ſemiſuffuſos ur-
ceos alabaſtrinos perpulchre laboratos lapil-
lis incidit, diverſorum colorū plenos. Ajunt
apillum ſe reperiſſe, qui miſſus eſt ad guber-
natorem, valoris duorum millium Caſtella-
norum auri. Sacrificij hanc inſulam appella-
runt. Extant & in hujus Colluacanæ lateri-
bus aliæ ſitæ inſulæ, in quibus ſolæ mulieres
habitant ſine virorum commercio. Putant
aliqui Amazonico vivere more, qui pruden-
tius rem ponderant, cœnobitas eſſe virgines,
ſeceſſu gaudentes, uti apud nos, & multis in
locis apud veteres Vaſtales, aut Bonæ deę ſa-
cre. Certis anni temporibus trajiciunt ad eas
viri, non coitus cauſa, ſed moti pietate, cam-
pos & hortos illis cōpoſituri, quo cultu queāt
vitā ducere. Fama tamen viget, eſſe alias inſu-
las ſcēminarū ſedes, ſed corruptarū, quę mā-
millam à teneris ſcindūt, quo facilius queant
ſagittariam artē exercere: ad eaſq; trajicere
coitus cauſa viros, nec retinere mares. Fabu-
lam puto. Ad litus ergo Colluacanę terrę ſe
applicāt noſtri, placide negotiantur, aureum
regulus cacabum, armillas, torques, bullas,
multaq; præterea diverſorū generū monilia
noſtris impartitus eſt: noſtri contrā noſtrati-
bus illum alacrem reddūt. Figere hic pedem,
& coloniā deducere cupiebant: prohibuit
Griſalua prætor, deſperatis animis vixerunt
eo tempore commilitones in prætorē. Tur-
ritis conſtat ædificijs hæc provincia, oppidis
ampliſſ. quindecim, & alicui viginti millium
domo-

domorum se aliqui vidisse attestantur. Sun
 non ubique connexæ domus, hortis & corti
 bus interfecantibus, multæ distant à seipsis
 plateas habent mœnibus circumseptas,
 quibus fora nundinasque exercent, vias or
 dine stratas, furnos, fornacesque, calcem a
 lateres coctos habent, figulos, lignariosque
 fabros, & artifices, mechanicarumque ar
 tium omnium opifices assequuntur egregios
 Potanchanus hic regulus dicitur, regio Pal
 maria, ejus oppidum regium ajunt esse de
 morum quindecim milliuni. Quando novo
 hospites suscipiunt, qui pacem in illis terri
 admittunt, in amicitiaæ foedus sibiipsis cum
 novacula vel gaudio lapideo sanguinis pa
 rumper ex lingua vel manu, aut lacerto, ve
 alia quavis corporis parte, hospite inspe
 ctante eruunt, Sacerdotes vivunt coelibes &
 incorrupti. Quid sit coire nemo intelligit
 donec nubat. Nephas & morte piandum est
 aliter accidere. In foeminis mira castitas. Li
 cet unicuique potenti, postquam unam duxerit
 uxorem, habere pellices quotquot voluerit
 sed nupta adulterio comprehensa venditur à
 marito, primario tamen principi, à quo li
 cet mulieris propinquis illam redimere. Ne
 mini non conjugato phas est jungi in mensa,
 vel eadem lance vesci, aut poculo bibere, pa
 remque conjugato se præbere. Augusto
 Septembriq; mense quinque ac triginta dies
 abstinent, non à carnibus modo, quas asse
 quuntur optimas, sed neque piscibus vescun
 tur, aut re aliqua quæ sanguinem nutriat:
 hortensibus ac leguminibus illos dies pera
 gunt.

unt. Menses viginti dierum numero clau-
 unt: annum vero mensibus viginti: aliquot
 dies lautos egere. Abeunt, litus idem se-
 uenti, regulum conveniunt alium, cui nomē
 edere Ovandus: regulus ubi nostros aurum
 upere intellexit, laminas conflatas attulit
 ureas, se copiam ejus metalli desiderare
 rator significavit per interpretes. Postero
 ie aureum hominis simulacrum, pigmeum,
 abellumque aureum, & artificio vario lar-
 am jubet afferri, calculorumq; ferta, pecto-
 alium, & bullarum copiam, & diversorum
 generum ornamenta & variorum colorum
 apillos nostris est impertitus, dapibus quoq;
 autissimis persapide conditis saturavit. In
 citore invitatos properanti cursu, frondenti-
 bus ramis ex reguli mādato erectis, ilico sce-
 nis contegebant, inertes in ramis ferendis fa-
 miliares, regulus percutiebat sceptro, quod
 manu gestabat: servi demisso vultu quæcunq;
 verbera patienter sustinebant. Interrogatus,
 ubinam auri tanta colligeretur copia, proxi-
 mos digito monstravit montes, & flumina ab
 illis decurrentia. Sunt hi fluminibus ac lacu-
 bus adeo assueti, ut idem illis sit natare, quod
 terra incedere. Merguntur flumine quando
 aurum placet colligere, manusq; arenis effe-
 runt plenas, demum de manu in manum cri-
 brantes arenam, aurum deligunt. Spatio dua-
 rum horarum dicunt auro implere cannulam
 digitalem. De suffumijs & harum terrarum
 odoribus dulcia molliaque dici queunt, quæ
 prætermittimus, quia magis ad effœminan-
 dos animos faciunt, quàm ad bonos mores.

K Puerum

Puerum annorum duodecim oblatum à regulo recusavit prætor, puellam admisit puellam chre ornatam, socijs invitis puerum abiecit. Ex lapillis ab hoc regulo habitis, unum fecerunt esse valoris duorum millium castellorum auri. Discedunt tandem ab hoc regulo auro & gemmis onusti. Grifalua prætor uiam è Caravellis ad patrum gubernatorem destinat ad Fernandinam cum nuntijs & habitibus, auro & gemmis. Litus interea secant reliqui occidentem versus, una uero propius ferè litus abradebat, qua Franciscus Montegius subprætor ueniebatur: duæ per altum pendebant in prospectu: admirati incolæ, rem novam miraculo ascribunt. Duo decem ad Montegium veniunt Canoæ, per interpretes colloquuntur, benigne se invicem salutant, supplices orant incolæ ut descendant, magna pollicentur si regulum patriæ adierint: precibus eorum negat Montegius se posse annuere, quia socij nimis à se distarent, contentos tamen dimisit, datis quibusdam nostratibus muneribus illis gratias, quia ignota sunt. Celebre oppidum aliud adeunt, ad litus se applicant unâ tres Caravallæ, prohibentur ab accolis descendere, scutis, arcibus, plenis pharetris, & ligneis latis ensibus atque hastis adustis armati, ad nostros prodeunt, sagittas jaculantur eminens illi, tormentorum globulos in barbaros nostri. Machinarum strepitum admirati, ac furore perterriti aufugiunt, pacem optant. Iam commeatus nostris deficiebāt, jam quasfatæ longis itineribus naves erant. Ad insulam

am igitur Fernandinam factis & repertis
 antedictis, contentus Grifalua, socij haud-
 uaquam revertuntur. Nunc divertendum
 est parumper, & alia navigatio pertractanda.
 Hinc ad has progrediemur terras, quas no-
 tri reperierunt. Dicens idem Velasquen gu-
 bernator eodem ferè tempore, quo classem
 am quatuor Caravellarum paraverat, aliam
 destinavit unius Caravellæ tantum, & uno
 Bergantino comite, cum viris quinque ac
 quadraginta. Violentas hi manus in accolas
 exercuerunt. Idolorum sectatores sunt & re-
 utiti, propterea licere illos trahere ad au-
 tum suffodiendum putaverunt. Sunt litori
 continentis in modum proximæ parvæ insule
 multæ, ubertate soli, & fortunatissima gleba
 creata, Guanapan, Guanguan, Quitilla: ex
 una istarum tercentum rapiunt utriusque
 sexus accolas (huic insulæ posuere nomen
 Sanctæ Marinæ) in Caravellam hos incul-
 cant, & ad Fernandinam tendunt, Berganti-
 um cum socijs quinque ac viginti relin-
 quunt, qui dent operam venationi hominum
 ulteriori. portus quemprehendit Caravella,
 Carénas dicitur: distat is ab angulo Cubæ
 primario divi Iacobi millia ducenta quin-
 quaginta. Hæc insula est longissima, porrecta
 ab oriente in occidentem; quam cancri tropi-
 cus interfecat. Miserorum vindictam que-
 rente fortuna, è custodibus in terram des-
 cendunt quidam, pauci remanent. Nacti
 occasionem recuperandæ libertatis insulares,
 raptis nostrorum telis ruunt in custodes:
 perimunt sex, desiliunt in mare reliqui: Ca-

ravella potiuntur insulares, regere illâ dic-
 cerant, redeunt in patriam: sed primo in ea-
 dem insulam vicinam descendunt, Caravellam
 exurunt, tela secum asportant, lembos
 trajiciunt ad suos, relictos nostros cum Bergantino
 adoriuntur, prosternunt, perimunt, qui evasere,
 infelices ad Bergantinum profugiunt. Arbor est
 litori proxima, crucē in ejus arboris cacumine
 locant, & superiorem arboris corticē his verbis
 inscribunt. Vann Aldarieci. Est Darien fluvius,
 in cujus ripis situm est oppidum putati continen-
 tis primum. Re intellecta gubernator, in relictos
 auxilium propere mittit naves duas bellat-
 ribus onustas, fero sapiunt: res jam acta era-
 crucē sequuti litus adeunt: literas legunt a
 bori insculptas, nō ausi sunt fortunā tentare
 cum desperatis egregie armatis præcipue re-
 cedunt: ex insula proxima isti tanquam lembo-
 pores abducunt utriusque sexus quingentos
 eadem causa arbitrati jure merito posse efficiere,
 quia recutiti. Idem his evenit ad Ferdinandam
 applicatis, unam ē navibus ferociter aggrediuntur,
 acriter dimicando, custodibus Hispanos perimunt
 quosdam, cæteri sese in mare projiciunt, & ad
 sociam, quæ proxima erat, Caravellam adnatant,
 unā omnes cum superstite Caravella raptatam
 adoriuntur. Dubia fuit quatuor horarum spatio
 victoria pro libertate recuperanda tam viri quam
 fœminæ rabide pugnabant, ne adeptam amitterent
 prædam, Hispani acius dimicabant: vicerunt
 Hispani tandem: quia pertractandis essent
 agiliores: in mare se-
 pro

proiciunt victi barbari, cum lintribus re-
colliguntur, tum ferro perempti in certami-
ne, tum aquis suffocati circiter centum:
desuere ex Hispanis pauci, ad Divi Iacobi
oppidum & aurifodinas trahuntur. Ad aliam
dehinc tendunt è vicinis insulis, quæ sunt
ibi frequentiores, quàm in nostro Ionio sym-
plegades, quarum congeriem Archipelagus
vulgus appellat: hostiliter suscipiuntur, quot-
quot è navibus descenderunt, perempti aut
percuissi sunt. Putant hanc esse insulam.
Ioannes quidam Pontius, unius classiculæ
præfectus adivit, & perturbatos reliquit: fu-
gatur ab accolis, Floridamq; appellaverunt,
quia resurrectionis die eam insulâ reperirêt,
vocat Hispanus pascha floridum resurrectio-
nis diem. Sex & viginti, inquit, se vidisse
insulas, sed à colono prius præterlapsas, tan-
quam Hispaniæ Cubæq; custodes, in quibus
venientes oceani procellæ illiduntur. Nati-
vum in plerisq; granatum aurum reperiunt,
monilia & isti varia gestant: & larvis utuntur,
tum ligneis deauratis, tum aureis perpulchre
ornatis. Opifices sunt ubique argutissimi. Ex
larvis unam secum attulit Franciscus Chie-
regattus, ex ea colligere licebit, quali pol-
leant ingenio. Novacularum structuram
mirum est videre, ex lapidibus flavis
quibusdam diaphonis uti crystallinis eas
formant, & cum eis radunt haud secus
ac si ex egregio chalybe factæ essent:
sed quod spectatu dignum est, quando
obtusam jam habent ex exercitatione
aciem, non cote, non lapide, neque

pulvere illas aciunt, sed tantum aqua im-
 posita temperantur. Sunt & apud hos instru-
 mentorum & elegantium rerum mille gene-
 ra, quæ longum esset narrare. Redeamus
 ergo unde sumus digressi, ad Cozumellam,
 Iucatanam, ac Collucanam sive Olloam, tar-
 ras dites ac elysias recenter repertas à quibus
 diverteram revertor: ubi quanti sint mo-
 menti tractus illi cognitum est. Cubæ insulæ
 habitatores Hispani, gubernatore Annun-
 cte, novam classem instruunt Caravellarum
 decem, cum viris quingentis, additis, uti le-
 vis armaturæ, equis duobus bergantinis, quo-
 rum opera utuntur ad vadosa litora, frequen-
 tium scopulorum discrimina tentanda.
 Equos navibus imponunt, quinque mares,
 fœmellas vero sedecim bello aptas. Fernan-
 dum Cortesium, qui tunc erat prætor ur-
 banus, generalem eligunt classem guberna-
 torem & prætorem, subprætores, vero Al-
 fonsum Fernandem Portucararium, Fran-
 ciscum Montegium, Alfonsum Avilam, Al-
 veradum comendatarium Spatensem, Ioan-
 nem Velasquen, Diecum Ordassum: ventum
 sequuntur eundem, ab angulo Cubæ ultimo
 ad occidentem. Quamprimum Franciscus
 Fernandes Cordubensis, mox Ioannes Gri-
 salua, ad prospectum insulæ sacrificiorum,
 de qua mentionem fecimus, deveniunt, in-
 speratus acer turbo captare terram vetuit,
 versis illos vestigijs ad Cozumellam Iucata-
 næ orientalem fera tempestas transportavit.
 Portum habet unicum hæc insula, cui no-
 men Sancti Ioannis porta, latine indiderunt,

ex oppidis tantum contenta est, & aqua
 uteali, aut cisternali, fluminibus caret &
 ontibus, quia plana, quinque tantum ac qua-
 raginta mille passuum spatio ambitur. Au-
 giunt incolæ ad sylvas nemorosas, oppida
 eleferunt præ timore: vacuas domos ingre-
 diuntur nostri, patrijs fruuntur cibus, domo-
 rum ornatus variorum colorum, aulæ, ve-
 tesque ac Iodices, amaccas appellant, ex
 consapio nativo reperiunt. Habent etiam
 innumeros libros. De his cum cæteris ad no-
 rum Cæsarem nostrum advectus late dice-
 mus. Perlustrant universam nostri milites,
 compositis tamen agminibus, nequavis in-
 grueret: paucos reppererunt accolæ, una fœ-
 mina comite, per interpretem Cubensem,
 Iucatanos tres alios abductos à primis Hispa-
 nis, fœminam hortantur, ut absentes accersat
 regulos. Fœminæ familiares erant accolæ cum
 ea ducti, à fœmina vocati per nūtiōs veniunt
 reguli, fidem amicitiae præstant, domos pa-
 trias alacres repetunt, multa ex raptis supel-
 lectilibus restituuntur, idololatrias & recuti-
 tos esse reperiunt: pueros puellasque Cemi-
 bus immolant. Sunt Cemes nocturnorum
 lemorum simulacra quæ colunt. Interro-
 gatus à me Alaminus Naucerus, Franciscus
 Montegius, & Portucarerius nuntij, qui regi
 munera attulerunt unde immolandos ha-
 beant, pueros puellasque: Ab insulis colla-
 teralibus, inquit venum ducuntur permu-
 ratione auri aut aliarum mercium. Nusquam
 enim feralis monetæ dira sollicitudo in tam
 vasto terrarum spatio habitatores premit.

Idem ajunt de reliquis nuper invétis insulis
 è quibus duas nominant, Destam & Sestam
 ubi nudi degunt, puerorum puellarumq;
 inopia canibus litant. Canes alunt comeden-
 dos, uti cuniculos alit gens nostra, non fun-
 latrabiles, rostro vulpino, quos ad esum desti-
 nant, pullos castrant, ad sobolè procreandan-
 foeminarum copiam, marium numerū exiguū
 servant, ut de ovibus pastores nostri: pigue-
 scunt castrat usq; ad quadrimestre mirum in
 modum. Ab his sacris nostri illos deterrent,
 nephas esse ostendunt, legem petunt quam
 sequatur, esse deum unicum qui cœlū creavit
 ac terras, bonorum omnium datorē, sub tri-
 plici persona unitum in substantia, facile per-
 suadent: Cemes perfringi patiuntur. Beatæ
 virginis imaginē depictam à nostris præbitā
 in sacro sui tēpli loco sistunt, templum ac ejus
 pavimenta verrunt & abradunt, crucē ob ip-
 sius dei atq; hominis laudē, ob salutē humani
 generis super impositam recordatione ado-
 randam receperunt, in templi cacumine unā
 ingentē ligneam locant. Conveniunt omnes
 deiparæ Virginis cum tremore reverenti fi-
 guram suppliciter veneraturi. Per interpre-
 tes significarunt hi accolæ esse in lucatana
 vicina insula Christianos captivos septem,
 qui ad eam, tempestatibus raptati, appulerāt:
 quinque tantum milliorum spatío dirimi-
 tur à lucatana hæc insula. Quinquaginta
 viros cum duabus caravellis prætor Corte-
 sius ad id negotij destinat perquisitores,
 Cozumellanos tres secum advehunt cum
 literis ad Christianos, si qui reperiantur:
 quàm

quam egregium facinus sint acturi, si aliuem adduxerint, ostendit, rem ardentem commendat ab illis nanque sperat lucidiorē sole se tractuum illorum omnium notiam habiturum. Abeunt bonis avibus, sex dies eis assignantur ad reditum, octo expectarunt: demissos in terram Cozumellanos nuntios trucidatos aut detentos suspicari sunt: illis relictis, redeunt ad Cozumellam nostri. De discessu ex Cozumella cogitabat jam universa classis, opposita illam vis maris detinuit. Ecce ab occidente Canoam inspeçant venientem ab lucatana, Christianum unum è captivis advehit, septennio is vitam degerat apud lucatanos, Hieronymum Aquillarem nomine, virum Astigetanus Vandalum: quo gaudio se invicem fuerint complexi, casus loquatur: infelicem sortem suam, & sociorum unà amissorum enarrat, auditur attentis mentibus: nec dissonum fore arbitror, nec tuæ beatitudini molestum, si rem, ut accidit, recensuero. In meis decadibus mentio facta est de nobili quodam Aldivia ab Dariensibus missō. Sinus Vrabæ in putato continenti habitatoribus, ad Hispaniolam. Admiranti Colono, proregi & senatui regis (ad quos pertinet putati continentis remedium) signatum quæ rerum omnium penuria urgerentur: sinistris avibus miser Aldivia provinciam suscepit: in lamaicæ insulæ Hispaniolæ Cubæque laterali à meridie prospectu repentinus vortex in arenosas detulit syrtes. Ea voracia cæcæque vada Hispani vocant viperas, &

quadranter viperas, quia ibi multæ naves
 implicantur, uti viperina cauda lacerti : dis-
 cinditur Caravella, vix Aldiviæ & è socij
 triginta licuit in Caravellæ schapham de-
 scendere : sine remis, sine velis misere raptan-
 tur à pelago defluenti : diximus nanque in
 Decadibus, esse ibi maria perpetuo fluxu la-
 bentia in occidentem : tredecim errarunt
 dies inscij quò tenderent, nil esui aptum re-
 pererunt unquam, septem ex eis consumpsit
 fames, fuerunt ipsi marinis piscibus esca, in
 Lucatanam transportantur. Superstites jam
 inediâ deficientes in crudelis reguli potesta-
 tem inciderunt. Valdiviam prætorem unâ
 & socios quosdam trucidavit, mox immola-
 vit Cemibus, demum cum unitatis amicis co-
 medit. Hostes autem, aut appulsos hospites hi
 depascunt, de reliquo, à carne humana ab-
 stinent. Hic Hieronymus Aquillaris, &
 socij sex in tertium diem immolandi ser-
 vabantur, nocte ruptis vinculis truculenti
 manus tyranni evasere : ad regulum huic in-
 fensum, supplices confugiunt : admittuntur,
 sed in servitutem. Admirandum auditu est
 de hujus Aquillaris genitrice : ubi rem intel-
 lexit, illico insanivit præ dolore, licet in urbe
 tantum filium audiverit, in potestatem car-
 nes humanas edentium incidisse. Hæc si
 quando carnes assatas inspectat, aut verubus
 affixas, clamoribus domum replet, inquiens :
 En matrem omnium miserrimam, en filij
 mei frustra. Habita igitur epistola prætoris
 Aquillaris per Cozumellanos nuntios, coram
 regulo Hero, qui Taxmarus dicitur, quid
 Cozu-

ozumellani afferant enarrat, de potentia
 is eorum, qui ad eas partes appulerunt,
 que virorum fortitudine, de illorum be-
 ficientia in amicos, de favitia in detrectan-
 s, vel eorum postulata respuentes, multa
 fferit : trementem reddidit Taxmarum,
 et operam, ne hostes suam ditionem ingre-
 antur, servum rogat, sed pacato veniant
 imo. Pollicetur Aquillaris pacem, & si
 us fuerit, contra hostes auxilium & favo-
 m. Aquillarem demittit, tresque illi dat
 miliares comites : ita junctim trajiciunt ex
 ozumella in lucatanam, ad flumen, Alami-
 o nauclero regente, alias repertum tendunt:
 uces ejus arenis erant conclusæ, uti de
 Nylo Ægyptio legitur, flantibus Etesijs, pro-
 terea majoribus non licuit navibus adves-
 sumine procedere, quamvis sit alias hujus-
 modi navibus aptum suscipiendis. In Ber-
 antinos & navium lintres ducentos viros
 a littus exponit prætor. Per Aquillarem
 pax offertur. Quid sibi velint percontantur
 accolæ : Dapes inquit Hieronymus Aquilla-
 ris. Spatium erat ingens arenosum ad latus
 oppidi, illuc tendant, insinuant accolæ. Eunt,
 Postero die afferunt gallinas octo, earum
 more, quæ sunt pavonibus neque minores,
 neque insipidiores, suffusci coloris, & tan-
 tum Maijci, quantum vix sufficeret decem
 famelicis. Est autem Maijcium frumenti
 granum quo ipsi panem conficiunt, nostro
 panico non multum dissimile. Protestantur
 unà ut inde discedant, propere ingens arma-
 torum ad nostros discedere renuentes mul-
 tudo

ritudo concurrat iterum, quid sibi velint per
 alienas terras vagantes interrogat: pacem se
 cupere, per Aquillarem respondent nostri
 & rerum permutatione dapes, aurumque,
 si aurum possident: nolle se pacem aut
 bellum cum eis, respondent: abeant ite-
 rum, ni malint usque ad unum trucidari:
 nolle abire, nostri inquit, non habita-
 ciborum copia, quæ alendis militibus præ-
 sentibus sufficiat: crastinum adferenda ciba-
 ria signant. mentiti sunt: mane sequenti no-
 stris, qui castra locarant in arena, & fuerant
 pernoctati, tantundem afferunt epularum, &
 sui reguli nomine iubent abire. Cupere se
 oppidum videre, & potiores dapes, nostri di-
 cunt. Recusant illi, & terga vertunt submur-
 murantes: inedia nostri urgebantur, victum
 quærere coguntur. In terram mittit subpræ-
 tores prætor cum viris centum quinquagin-
 ta. Per diversa tendunt ad oppidana rura:
 è turmis unam, obvij barbari male tracta-
 bant: non longe aberant socij, audito stre-
 pitu, laborantibus socijs opem ferunt. Alia
 ex parte prætor tormenta in Bergantinos &
 schaphas locat, ad litus se applicat cum reli-
 quis militibus, litus tutaturi, & prohibitori
 descensum properanti cursu ad pugnam pa-
 rati, occurrunt Barbari, sagittis & jaculis e-
 minus nostros impetunt, feriunt imparatos:
 viginti circiter tormenta in hostes prætor
 exonerat: strage globorum & stridore, ac
 flammaram eruptione perculsi, perturban-
 tur palantes crurum tenuis, in aquas se proji-
 ciunt: & nostri hostes insequuntur fugientes,

nà cum perterritis oppidum ingrediuntur:
 continuo cursu barbari trajiciunt oppidum,
 & domos deserunt. Ad fluminis ripam pro-
 entum dicunt esse oppidum, quantum non
 usum dicere, mille quingentorum passuum,
 ait Alaminus nauclerus, & domorum quinq;
 ac viginti millium: stringunt alij, ingens ta-
 men fatentur & celebre: hortis intersecan-
 tur domus. quæ sunt egregie lapidibus &
 calce fabrefactæ, maxima industria & archi-
 tectorum arte. Ad quarum fedes habitabiles
 per decem & duodecim alicubi gradus ascen-
 ditur, & spatij interjectis secantur. Nemini
 quidè licet vicini murum trabibus onerare,
 sunt domus omnes trium domorum inter-
 capedine separatæ, culmis tamen & paleis
 coopertæ majori ex parte, lapideis laminis
 pleræque. Quadraginta hominum millia
 barbari professi sunt eo die pugnae interfuisse,
 victos tamè à paucis ob novum pugnandi
 genus cum tormentis: & quia prætor in ter-
 ram equites sexdecim exposuerat, qui pugnae
 interfuerunt: à tergo barbaros adorti, tur-
 mas findebant celeri cursu, non aliter
 quàm si greges ovium interficerent, peri-
 mendo, feriendo à dextris & à sinistris: mira-
 culo percussi miseri hæsitabant, neq; exercendi
 tela locus dabatur, idè animal arbitrabantur
 hominè equo annexum, uti de centauris nata
 est fabula. Duos & x x. dies sunt potiti oppi-
 do, laute sub tecto nostri, subdio barbari
 esurientes degunt: neque sunt ausi nostros
 adorti: munitiorem oppidi partem, veluti
 arce tuti elegerunt, nocturnisq; freti custodijs
 suspecti

suspecti semper eruptione timentes, somno
 vacabant. Potanchanum dicitur ab accolis
 oppidum, & à victoria ibi adepta, Victoriam
 nostri appellarunt. Mira etiam de atriorum
 ruralium ad delicias in prædijs ædificiorum
 magnificentia, magnitudine atque elegantia,
 cum solarijs, impluvijs, & tabulatis egregijs
 more nostro : ut quatuor Hispani rurale
 quoddam ingressi, per horas quatuor in eo
 vagati fuerint, antequam ipsius exitum ob
 magnitudinem comperire potuerint. Per
 interpretes tandem & captos in prælio, regu-
 lum & ejus primarios accersunt, ut inermes
 & supplices veniant : datur opera, parent
 dicto, domus quisque suas repetit, pacem illis
 præstant lege proposita, ut ab horrentibus
 humanorum corporum carimonijs erga ma-
 nes & perniciosos dæmones, quorum simula-
 cra venerantur, abstinerent, nostroque Deo
 Christo cæli terrarumque satori, ex Virgine
 munda præstito, & ad humani generis leva-
 men crucifixo, dirigant mentis oculos, utque
 regi Hispaniæ se subditos fore profiteantur.
 Pollicentur utrumque, quantum brevis
 temporis passa est instruuntur, restitutos no-
 stratibus muneribus contentos reddunt. E
 cælo missos arbitrantur viros, qui adeo pauci
 numero ausi sint contra ingentem multitu-
 dinem manum conferere : nostros & illi qui-
 busdam aureis donis affecerunt, servas etiam
 viginti donarunt. His ita relictis, alias ex un-
 dem litorum terras quæsitura abeunt, in unum
 repetunt sub Grisalua repertum ab Almino,
 cui nomen dedere Bian sancti Ioannis : Bian
 vocat

vocat Hispanus sinum, pacatis animis ve-
 niunt accolæ. Ab litore oppidum erat di-
 stans milliæ, domorum ajunt mille quin-
 centarum, super tumulo erectum: ad oppidi
 hospitia invitant nostros, dimidiam oppidi
 partem offerunt, si perpetui velint esse habi-
 tatores secum: putant, vel potanchamensium
 xéplo perterritos, ad quos jam forte fama
 pervenerat, vel sub talium virorû umbra spe-
 rasse in vicinos hostes favorem & auxilium
 habituros. Perpetuis nanque mutuis se bel-
 lis conficiunt imperij cupiditate. Recusant
 eternam sedem, annuunt temporaneam.
 Redeunt ad litus, nostros sequitur popu-
 lus, scenas illis & ramata mapalia summa
 cum diligentia erigunt, & tutissimis tegmini-
 bus à pluvia cooperiunt: castra ibi locant, ne
 marcescant focij. Prætor Alamino nauclero
 & Francisco Montegio dat negotium, ut
 illius terræ occidentem vestigare intendant,
 cessos interim ipse recreaturus, & curaturus
 faucios. In Potanchano manet ergo prætor
 cum reliquis, Bergatinos præbet ituris duos,
 homines quinquaginta. Ad hunc usque si-
 num lenis erat decursus aquarum: ubi paulo
 inferius ad occidentem ad navigarunt, ac si
 ex montibus altis à torrente raperentur, ita
 impetus illos æquoris brevi spatio ad quin-
 quaginta à socijs transportavit milliaria: in
 aquarum concursum incidunt. A læva vasta
 maris planicies sese ostendit, quæ descenden-
 tibus ad occidentem undis obviabat, uti duo
 ingentia flumina, quando conveniunt ex ad-
 verso, ita videbantur à meridie venientes
 aquæ,

aquæ, tanquam hostibus in jus alienum pe-
 dem interentibus, primis possessoribus velle
 obistere. Ex opposito terram viderunt longè
 à læva & à dextra, minime fluctuabant, intus
 eos conflictus vorticibus agitabantur in di-
 versa, qui ferè illos deglutierant sine spe vita-
 diu hæsitant, flectunt proras, adverso tor-
 rente unde venerant, luctantur remis velis-
 que innixi, superare vix poterant impetum
 quādo secessisse putarunt ad minus passuum
 duo millia, una nocte quatuor se fuisse re-
 tractos invenerunt. Vicerunt tandem illuc
 grave certamen deo favente. Duos & vi-
 ginti dies in eo parvo maris spatio consum-
 pserunt, ad socios tandem redeunt, rem ape-
 riunt, finem eum esse terram Colluacanæ
 putatque continentis adjudicarunt. Terram
 vero procul visam à fronte, vel continentem
 nostro annexam, vel Septentrionalibus con-
 jungi plagis ad Bachalaos, de quibus late in
 decadibus. Restat adhuc res hæc in dubio
 detegetur aliquando. Dum Alaminus &
 Franciscus Montegius hæc secreta investi-
 garent à rege provinciæ. qui Multoxumam
 dicitur, per unum ex ejus proceribus præ-
 dicto imperantem oppido, nomine Quintal-
 bitor, multis prætiosis mirisque modis labo-
 ratis muneribus aureis argenteisque, & lapil-
 lis ornatis nostri donantur: statuunt ad
 novum Cæsarem nostrum mittere de colo-
 nia deducenda, gubernatore Dieco Velas-
 quen inconsulto, qui eos cum mandatis mi-
 ferat, ut provincijs peragrat, & redempto
 auro, regrederentur. Consilium ineunt, in
 diversa

iverſa tendunt, errorem fore proponunt
 liqui: pars major ſuffragatur, non eſſe de
 gubernatore curandum, quandoquidem res
 id majus tribunal, ad regem ſcilicet deduce-
 retur: vicit populus. A Benigno rege com-
 neatum capiunt. Ad millia inde duodecim
 gleba fortunatiſſima condendæ cononiæ
 ocum assignant, generalé eligunt gubernato-
 rem, prætoré ipſum Cortheſium: non deſunt
 ui putét eo invito. Is magiſtratus alios creat,
 id condendæ urbis regimen, Portucarerium
 & Montegium, de quibus ſatis: nuntios ad re-
 gem mittendos eligunt eodé Alamino nau-
 lero duce, quatuor ſponte ſua primarij no-
 tras viſum terras veniunt, regemque adeo
 potentem, ut ejus autoritas jam in infinitum
 protendatur: ducuntur & fœminæ duæ, quæ
 noſtris more patrio pareant & obſequantur.
 Suffuſca gens eſt, auricularum torulos uter-
 que ſexus perforat, gemmatosq; aureos per-
 pendiculos circumferunt. Sed viri quicquid
 eſt inter inferioris labij marginem extre-
 num, & dentium inferiorum radices pertu-
 rant (uti nos auro digitos geſtando circumli-
 gamus) in eo labiorum foramine ampliori,
 lamina ſubtili retinente interius prodeun-
 tem, argenteum Carolenum æquat ejus mo-
 culis rotunditas, craſſitudo digitum. Fœdius
 me vidiffe nunquam recorder. Putant ta-
 men illi elegantius nihil eſſe ſub orbe lunæ.
 Quo exemplo quàm vane ruat gens huma-
 na in ſui cæcitatem, quàmque fallamur om-
 nes edocemur. Exiſtimat Aethiops nigrum
 colorem candido pulchriorem, putat &
 L candi-

candidus aliter : detonsus capillato, barbatus imberbi se credit esse spectabiliorem. Appetit ergo urgente, non ratione suadente tendit gens humana ad ineptias huiusmodi, regiturque suo sensu quæque provincia, uenit inquit divus Hieronymus, vana eligimus, incertis & commodis abhorremus. Vnde habebant aurum satis dictum est, sed unde argentum nostri sunt admirati. Montes alto ostendunt, horum cacumina perpetuis canescunt nivibus, & paucis anni temporibus verticem ostendunt, ob nubium aut nebularum densitatem. Plana ergo vel mitia montana, aurum procreare videntur, asperi vero montes & gelidæ eorum valles argentum aurichalcum etiam assequuntur. Secure bellicas nanque ac ligones fossorios apud hos inveniunt, ferrum aut chalybem minime. Ad munera ergo regi allata deveniamus, & à libris ordiamur. Diximus libros habere gentes has: libros attulerunt unà cum cæteris muneribus, hi Colluacanæ novi coloni, procuratores, nuntij multos. Scriptibilia sunt eorum folia ex interiore arborum tenui cortice, sub libro superiore creato. Rarum ajunt esse, uti videmus, non in saliceo aut ulmeo, sed uti cernere fas est in palmularum esui aptarum tela dura folia exteriora interfecante, veluti retia foraminibus & maculis angustis contexta, bitumine tenaci retiacula compingunt. Ad optatam hinc formam mollescunt, convertunt, & extendunt ad libitum, dureque facta liniunt gipso Putandum est autem eos aliqua gipso cōsanguinea materia tabel-

vidisse. Credendum est gipso in farinam
 tribrato superfultas, in quibus quicquid ve-
 nit in mentem, scribi potest, deinde spongia
 vel panniculo deleri, ut denuo reiteretur. Ex
 tabulis fiunt libelli, quos magnarum
 rerum dispensatores per fora secum fe-
 runt, stiloque metallico merces emptas coap-
 unt, delendas quando jam in computatorios
 indices traduxerint. Non foliatim libros
 concinnant, sed in longum distendunt, ad
 plures cubitos : materias in quadratas redu-
 cunt partes, non solutas, sed tenaci bitumine
 flexibili adeo conjunctas, ut ligneis cōpactæ
 tabellis, arguti librarij videantur manus su-
 pisse. Quacunque pateat liber apertus,
 duæ sese facies inscriptæ offerunt, duæ pagi-
 næ apparent, totidem sub illis latent, nisi
 protendatur in longum. Sub uno nanque
 folio multa conjuncta folia consistunt. Sunt
 characteres à nostris valde dissimiles, taxillis,
 hamis, laqueis, limis, stellisque ac formis
 ejusmodi, lineatim exarati nostro more,
 Aegyptias ferè formas æmulantur : interli-
 neatim hominum, animaliumque species,
 regum præcipue ac procerum depingunt,
 quare credendum est gesta esse ibi majorum
 cujusque regis conscripta, quemadmodum
 nostra fit tempestate. Videmus sæpenumero
 eos generalibus historijs, fabulosis etiam co-
 dicibus, ipsius rei, quæ narratur, ad allicien-
 dos emere cupientium animos, autorum fi-
 guras interferere, arte quoque grata superio-
 res tabulas compingunt, nil differre à nostris
 clausi videtur : legum quoque & sacrificiorum

Tona.

carimoniarumque ritus, astronomicasque
 annotationes, & computationes quasdam, se-
 minandique rationes & tempora, libris com-
 mendant. Annum ab occasu heliaco Vergilia-
 rum incipiunt, & mensibus claudunt lunaribus.
 Menses autem à luna nominant tonas, quoniam
 menses signare intendunt, tonas inquit : lunam
 eorum lingua tona dicunt. Dies autem à sole,
 unde tot soles quot dies : eorum idiomate sol
 tonaticus dicitur, alicubi tamen aliter : sed nulla
 ratione moti, annum distribuunt in menses
 viginti, menses autem etiam diebus viginti
 concludunt. Templà quæ frequentant, aureis
 ornant auleis, & suppellectilibus gemineis
 admixtis, die illucescente thurificunt templa,
 piasque spargunt preces antererum initia.
 Horrendum facinus in sacrificijs, & istorum
 tractuum habitatores omnes pro victimis
 pueros puellasque sacrificant, eo modo quo
 supra dictum est. Quo tempore semina jaciunt
 in terram, & quando jam spicati segetes,
 populos servos pretio emptos, antedepastos,
 & prætiosis vestibus ornatos suis Cemibus
 destinant sacrificandos : per dies viginti
 immolandos circumducunt, transeuntes per
 vicos oppidani suppliciter salutant, veluti
 inter cœlites propediem annumerandos. Acri
 alia pietate Cemes venerantur, suum proprium
 sanguinem offerunt, è lingua, hic è labijs,
 ille ex auribus, aliqui à pectore vel femore,
 aut cruribus, multi acutis novaculis vulneratim
 emungunt sanguinem, quem manu receptum
 roratim projectum cœlum versus, per templi
 pavimenta conspergunt,

pergunt, ita placatos reddi deos arbitrantur. A villa Ricca, id est, nova colonia, distat miliaria novem oppidum domorum quindecim millium, veteri incolarum nomine Cemoal, nova Sibylia : regulum reperiunt clauos habentem immolandos servos quinque: abductos regulus supplex repetit, inquires perniciem mihi regnoq; huic meo universo fruitis, si servos immolandos mihi aufereis. Irati nostri Cemes fata omnia à gurgulionibus corrodi, vel grandinibus deturbari, aut siccitate consumi, vel torrentibus imbibus vastari permittent cessantibus sacrificijs. Ne desperati desciscerent Cempoalani, minas malum elegerunt, in praesentia rati non esse tempus eis invitis prohibere, quin veteres ritus exerceant, servos restituerunt. Licet illis sacerdotes gloriam aeternam, & perpetuas delitias polliceantur, deorumque familiaritatem post huius seculi procellosos dies: moesti tamen hanc promissa auscultabant, maluissentque liberari. Sacerdotes Quines appellant, singulari numero Quin, coelibes vivunt & incorrupti. Cum timore reverenti sacerdotes venerantur : hostium & in bello captorum ossa carnibus exesis in fasciculos ligata, ad Cemium pedes suspendunt, veluti victoriae trophæa, luctorum titulis superpositis. Notandum aliud : Referunt, anniculos jam pueros puellasque cum pijs caerimonijs, sacerdotes in templis aqua in crucem cum urceolo capiti superinjecta baptizare videntur, verba non recipiunt, actus & murmura licet animadvertere.

Neque illi, uti Mahumetici aut Iudæi, putant eorum templum violari, si alienigena leg quisquam eorum sacris intersit. De libris templis, ac sacrorum ritibus satis dictum putamus, ad alia regi allata munera devenimus. Duas attulerunt molas, uti trusatile unam auream, argenteam alteram, solidas tamen : circumferentia ferè pari spatianarum octo & viginti ponderis Castellatorum, est aurea trium millium octingentorum. Diximus castellanum esse monetarum auream, quæ ducatum triente superat. Ejus centrum occupat veluti regis in throno sedentis cubitalis imago dimidia, ad genu usque vestita Genij similis, eo vultu quo nocturnos lemuris pictores nostri pingere sunt soliti, campus ramis, floribus effigiatus : eadem est argenteæ facies. Ferè idem pondus utrumque metallum purum. Aurea etiam grana rudia, non conflata, in argumentum auri nativum, ut ciceres aut lentes attulerunt. Torques quoque aureos duos, quorum alter constat catenulis octo, quibus inserti sunt rubri lapilli, non pyropi tamen, duo & triginta supra ducentos : virides autem tres & octoginta supra centum, non smaragdi tamen. Eiusdem sunt existimationis illi, qua hi apud nostros nobiles. Ab ejus torquis simbriae tintinnabula pendent aures septem & viginti, figuris quatuor gemmeis auro ligatis interfecta. Dependent à singulis aurei perpendiculi. Torquis alter est quatuor catenularum aurearum, per gyros rubris ornatarum lapillis centum duobus, viridibus autem centum

um septuaginta duobus, sex & viginti aurorum tintinnabulorum eleganter comitorum. In ipsius torquis medio decem sunt insertæ magnæ gemmæ auro circumligatæ, à quibus centum perpendiculi suspensi egregie laborati. Coriaceos cothurnos diversorum colorum afferunt, forte duodecim, hos auro, argento illos, gemmis alios fultos, coloribus tum glaucis, tum viridibus, à singulis tintinnabula pendent aurea. Tiaras mitras, varijs gemmis insutas, glaucis sapphyros æmulantibus refertas portant. De cristis, zonis, & flabellis plumeis quid referre queam non sentio. Si quid unquam honoris humana ingenia in hujusmodi artibus sunt adepta, principatum jure merito ista consequentur. Aurum gemmasque non admiror quidem: qua industria, quove studio superet opus, materiâ stupeo: mille figuras, & facies mille perspexi, quas scribere nequeo. Quid oculos hominum sua pulchritudine æque possit allicere, meo judicio vidi nunquam. Notarum nobis volucrum sunt pennæ lucidissimæ, uti pavonum aut phasianorum caudas visas admirarentur: ita & nos illorum pennas, quibus & flabella & cristas conficiunt, & elegantia ornant cuncta. Glauco, virides, flavosque ac rubros, ac candidos, suffuscos etiam colores pennis inesse nativos inspeximus: auro cuncta illa instrumenta confingunt. Galeas attulere duas gemmis glaucis coopertas: unam tintinnabulis aureis fimbriatam, & aureis pluribus laminis, duobus aureis calculis tintinnabula sustentibus:

bus : altera gemmis eisdem, sed quinque a
viginti fimbriata est tintinnabulis aureis
cristata viridi volucre conum occupâre, cuius
pedes, rostrum, & oculi, aurea. Singula vero
tintinnabula singuli sustinent aurei calculi
fuscinas quatuor tridentes pennatas varijs
coloribus intextas, quarum dentes sunt gem-
mei, filis aureis colligati. Eodem ordine scap-
trum ingens gemmatum cum duobus aureis
tintinnabulis, Aureum etiam brachiale, cal-
ceos ex corio cervino, aureo filo confutos,
solea candida subjecta: ex lucido lapillo se-
miglaucio, unâ & candido circumseptum
auro speculum, sphingem, forte lapidem
diaphonium auro circumligatum : magni
lacerti caput, & cochleas ingêtes duas, anates
aureas duas, & variarum volucrum species
aureas. Quatuor & pisces cephalos aureos &
ex aurichalco virgam : pennis miris modis
insuta omnia. Portarunt bellicas peltas,
& ancylia. Scuta quatuor & viginti aurea,
& argentea quinque. Mitram plumis va-
rijs contextam, in cuius fronte media lamina
in sculpta est aurea, effigiata Cemi idolo. Fi-
guram quatuor alia sepiunt in modum cru-
cis aureæ laminæ, variorum animalium,
leonum puta, tigrum, & luporum capita,
virgis & tabellis formata animalia, ipsorum
corijs superinsutis, aurichalceis tintinnabu-
lis ornata, & diversorum animalium corijs
integra, & egregie confecta. Lodices va-
rias gossapinas, candido, nigro & flavo co-
loribus intextas, duas auro & gemmis ditas,
tresque alias pennis & gossapino intextas
scacorum

cacorum ludo, quod argumentum est & sca-
 orum fritillos habere eos in usu. Aliam à
 ronte nigro, candido, rubroque coloribus
 intrinsecus rasam sine varietate. Aliam e-
 dem modo intextam, aliorum colorum, rota
 nigra medium tenente, radiata pennis lucen-
 tibus intermixtis : candidas & alias lodices
 suas peristromata, aulæa, & sagulum patrio
 more viri gestamen, & textas interiores, &
 capitis velamina varia tenuissima, & pleraque
 alia pulchra visu magis quam prætiosa, quæ
 arbitror jam plurimorum lectorum ingenij,
 quod harum rerum cognitio parū sit fructi-
 fera, tædiosa potius fore, quam delectabilia
 narratu. Prætermitto & innumeras na-
 vigantium particulas, de laboribus, egestate,
 & periculis, & de monstis, & adversis mul-
 tis, quibus interdum non absque vitæ disci-
 pline exerciti fuerunt, quæ in suis annota-
 tionibus quisque edisserit, in nostroque re-
 gio rerum Indicarum senatu leguntur, ex
 varijs & multis eorum indicibus & privatis
 literis hæc pauca collegi. Munerum tamen
 latrores & Ferdinandus Cortesius, classis ip-
 sius præfectus, & condédæ Colonia novæ in
 extremis terris autor, à regio Indico senatu
 contra rectum justumque fecisse judicantur,
 qui inconsulto Cubæ gubernatore, qui
 eos autoritate regia miserat, provinciam
 susceperint ab ejus mandato alienam, qui-
 que venerint, licet ad regem, se insalutato.
 Per procuratorem fugitivos latrones, &
 læsæ majestatis reos Cubæ gubernator ap-
 pellat, ac in jus vocat. Illi autem se majus

multo præstitisse regi obsequium, venisseque ad majus tribunal arguunt. Petit capitulum puniantur gubernator. Petunt magistratum isti, & sumptorum tot laborum & periculorum præmium. Præmium & multa differuntur: ut pars utraque audiat, statutum & sancitum est. Iam ad Darienenses Vrabæ sinus in putato continenti habitatores veniamus. Darienem diximus esse fluvium in occidentale Vrabæ sinus cadentem latus. In hujus ripa Hispani coloniam, regulo Cemate vi armorum pulso, posuerunt. Colonia nomen ex voto pugnae tempore promisso dixerat, Sancta Maria antiqua. Ad hos diximus in calce Decadum fuisse missos eo anno quo scribere desimus, duce Petro Aria Abulensi viros mille ducentos, id petente Vasco Muñoze Balboa, qui primus australe pelagus latens adhuc detexerat, & Darienensibus præerat. Appulso ad Darienem Petro Aria gubernatore, cum ampla regia potestate, diximus fuisse destinatos per diversa cum varijs peditum turmis diversos centuriones. Brevibus absolvam, quia horrida omnia, sua via nulla: ex quo nostræ Decades desierunt, nil aliud actum est, nisi perimere ac perimere, trucidare ac trucidari. Ad voluntatem creaverat rex Vascum: nequivit diu ferre Petri Ariæ imperium: dissiderunt animis. confuderunt omnia: intercessit tempus, Ioannes Caicedus Franciscanæ religionis pulpitarium Vasco promissit filiam in uxorem Petri Ariæ. Ars inter rerum duces, qua conveniant, nulla reperitur. Dissident multo acrius,

cius, & res ad talem casum deducta est, ut occasione nactus in Vascum Petrus Aries, processu per prætores urbanos formato, jugulari Vascum mandaverit, & unâ primarios quinque alios: inquit Vascum lociosque defectioni studuisse in mari australi, ubi classiculâ navigiorum quatuor Vascus ipse contruxerat, ad australia purati continentis litora investiganda, dixisse Vascum commilitonibus trecentis, quos secum habet: En quid viri tot laborum & periculorum mecum participes alieno semper subiecti imperio erimus? Quis ferre possit jam hujus gubernatoris insolentiam: litora hæc sequamur quò fors dederit, & inter tot Elysiæ provincias tam vastæ telluris unam eligamus, in qua nobis ipsis quod vitæ superest, liberi jam tandem vivere possimus. Quis hominum nos repèrere poterit, aut repertis vim inferre? Res ad gubernatorem delata est: Vascum ab Austro accersit Petrus Aries: paret dicto Vascus: in catenas conjicitur, negat Vascus tale consilium cogitasse: testes quærentur malefactorum quæ patraverat: ab initio dicta colliguntur: morte dignus censetur: perimitur. Ita laboribus & periculis, quæ subivit innumera miser Vascus, quando majores se titulos adepturum sperabat, finem imposuit. Classiculam Petrus Aries ipse, uxore in Dariene relicta, conscendit, scrutaturus litora: nondum an redierit intelligimus: neque ipsi deest fortuna. Jam alius est designatus gubernator, dictus Lupus Sosa, ex fortunatis insulis, ubi extitit prorex, revocatus
ab Da-

ab Dariene, quid stomachi sit habiturus si redierit Petrus Aries, boni judicent : nil unquam gloria dignum sub eo actum est : nimium remissum ab initio fuisse hinc arguitur : illi autem nimis indulgentem, & parum severum in corrigendis erroribus. De hoc satis. Ommissa quædam repetamus de flumine ingenti Dabaida profundissimo, quem nostri ob latitudinem ac magnitudinem ejus immensam Grandem vocitarunt: qui labitur in ultimum Vrabæ sinus angulum, per portas (uti Nilus in Aegyptium mare) septem. Cujus copiosam descriptionem reperi in Decadibus nostris. Quod ejus montana sint auro ditissima, ex accolarum quos superiis rebus accurate interrogavimus relatu, dixi. Dabaidæ arcana scrutatæ Vascus & prætores alij compositis agminibus adverso flumine cum navibus diversarum specierum, quater conscenderunt, quadraginta millia passuum primo, mox quinquaginta, dein octuaginta, ex transverso alias. O ingens facinus, ô nostram detestandam ignaviam, gens nuda vestitam, inermis armatam in omni ferè conflictu profligavit semper, trucidavit ad unum, aliquando vulneribus confecit omnes. Sagittis belligeres venenatis hostem laceffentem impetunt: & quæ visu hostium carnes assequuntur detestatas, ictum figunt certissimum. Habent & jacula, quæ pugnae tempore tam crebra jaculantur eminus, ut more nubis solem hostibus eripiant. Habent & ligneos durefactos enses latos, quibus cominus certant ferociter, si ad manus deveniatur, & Vascum ipsum

ipsum multis vulneribus confecerunt aliquando. Ita flumen Dabaida propulsantium accolarum rabie exploratum relinquitur. Restat ut de Hispaniola reliquarum insularum genitrice ac cœu primaria earum, de quibus narrare instituimus, pauca dicamus. Resciscit in ea senatus, quinque sunt additi iudices, qui universis illis tractibus leges præbeant. Sed propediem in ea colligere aurum, licet sit auro prægnans, desinent, quia fossores deerunt: ad exiguum miseri accolæ redacti sunt numerum, quorum opera auro legendo usi sunt. Absumpti sunt ab initio bellis acribus, fame multo plures: quo anno radicem, qua panem nobilium conficiebant, eruerunt, & à maijcio grano seminando pæne populari abstinuerunt: reliquos varij morbi, ignoti hætenus, anno millesimo quingentesimo decimo octavo, qui tanquam morbosas pecudes contagioso halitu eos invaserant, & unâ, ne mentiamur, auri cupiditas: in quo effodiendo, cribrando ac legendo miseros post jacta semina, otiosis ludis ac tripudijs, & piscationi, aut parvi cuniculi venationi assuetos, inhumane nimis exagitarunt. Iam per regium universum senatum sancitum est, ut liberi reducantur in populos & agriculturæ generationique indulgeant, Servi autem & aliunde empti, ad id aurifodinarum opificium trahantur. De auri mortifera fame satis dictum. Auditum est mirandum, quantum in hac insula coalescant omnia. Octo & viginti in ea sunt torcularia erecta, quibus magna sacchari copia extorquetur. Saccareas
ajunt

ajunt cannas altiores crassioresque in hac insula creari quam alibi usquam reperiuntur ad crassitudinem lacertalem ajunt & virili staturæ, ac semis altitudinem nutriri, & quod majus, Valentia Hispanæ, ubi ingens saccharum copia quotannis elicitur, ubicunque saccharis cannis invigilatur, quinque vel sex, aut quando copiosius, septem phialas cannarum quæque radix parturit: in Hispaniola viginti aut triginta interdum. Quadrupedum est in ea copia immensa. Auri rabida sitis à cultura Hispanos hætenus divertit. Triticum augetur in immensum, ita ut centesimum aliquando reddidisse dicatur: ubi cura sit, in collibus aut montanis jugis, ad Boream præcipue versis, tritico ferendo intendere. Coalescunt & vites in eisdem partibus. De arboribus vero cassiam fistulam gignentibus, ex insulis putato continenti vicinis asportatis (de quibus mentionem fecimus in Decadum libellis) quid dicemus? Tanta est jam copia, ut post paucos annos libram sinus uncia loco à pharmacopolis habituri. De sylvis coccineis, deque reliquis hujus beatæ insulæ prærogativis, & naturæ in illam porrecta beneficentia, satis multa in Decadibus. Placuit tamen pleraque repetere, quia à grandium negotiorum mole arbitror ad hujuscemodi rerum recordationem multorum lectorum ingenia divertisse: nec labia detorquent, quæ sunt sapida, modo materia pretiosa pretiosis vestibus induatur.

FERDINANDI CORTESII
DE INSVLIS NOVI-
TER INVENTIS
NARRATIO.

A D

Carolus Quintus Impe-
ratorem.

ARGVMENTVM.

FERDINANDVS Cor-
tesius natione Hispanus, Sa-
cræ Cæsareæ & Catholicæ
majestatis in Iuchutan gene-
ralis præfectus, ut magnanimi
viri mos est, à civitate Cem-
poal quindecim levis arma-
turæ equitibus, & peditibus quingentis Hi-
spanis ad dominum Muteezuma primatem
illarum regionum dominum subigendum
proficiscitur. In itinere milites quidam
Didaco Velazquez suadente deficere studēt,
in eos de more animadvertit, iter prosequen-
ti hostiliter obuij sunt incolæ è Tascaltcal,
quos fundit, vincit, & Vasallos Sacræ Catho-
licæ Majestati facit una cum alia provincia
Guaxacingo nomine, illis comitantibus civi-
tatem Chuxrustecal capit, diripit, imperataq;
faciunt.

faciunt. Nunciat Dominus Muteezuma ne ad ejus regionem proficiscatur. Constituit Cortesius proficisci. Transcendit montes asperissimos, nivibus altissimis refertos: quibus ingens fumeus globus ascendit visum mirabile. Hispanis modis varijs obesse studet, & delere Dominus Muteezuma. Tandem annuente Muteezuma ad celebrem civitatem Temixtitan illius regiam proficiscitur in lacu mirabiliter constitutam, visum prius varijs, & egregijs civitatibus. Obviavit Muteezuma omnibus provinciarum principibus assistentibus, varia pompa, & ceremonijs introducitur Cortesius: quo introducto Dominus Muteezuma se in vasallum subdit Sacrae Catholicae Majestati, & obedientiam exhibet Cortesio, & suae nationis originem refert. Bergantinos construendos curat quatuor praefectus Cortesius: quibus, si civitas defectioni studeret, litori milites posset exponere. In civitate Temixtitan existenti Cortesio nunciatur, Dominum Muteezuma Qualpopoca cum alijs in Hispanos in civitate Verae Crucis relictos, concitasse. Dominum Muteezuma levi carceris genere mancipat, & Qualpopoca cum conjuratis adduci committit, quem adductum publice comburi jubet. Narrantur à Cortesio miranda Domini Muteezuma palatia ad ejus habitationes, narrat praeterea varias domos voluptatis causa extructas, in quibus varia animalium volantium, & quadrupedum genera continentur. Narrat Domini Muteezuma obsequium nullo Christiano principi com-

Comparandum, narrat religioſorum mores,
et habitum, religionemque, & quibꝯ ex re-
bus idolorum imagines conſent. Sacrificij
modum in pueris, aut alijs majoribus ſacri-
candis, deſcribit Meſchitarum, & religioſa-
rum domuum modũ. Convocat Muteezuma
proceres omnes eidem Vaſallos, ut Sacræ
Catholicæ Majeſtati ſe ſubdant jubet, quod
reſequuntur, & Cortefius auri plurimum, &
ſerena alia emblemata ab eis petit, & obtinet,
portum in ea ad naves ſuſcipiendas inveſti-
gat, & invenit in fluvio nomine Panuco. Au-
ſtodinas inveſtigat, & invenit plures, & di-
es. Domos Sa. Catho. Majeſta. extruendas
jubet à Domino Muteezuma, quæ mira arte
& celeritate conſciuntur. Narrat aurum,
argentum, veſtes, vaſa, aliasque ex plumis
mira arte contexta munera à Domino Mu-
teezuma Cortefio data, Sacræ Catholicæ
Majeſtati tranſmittenda. Dum ipſe Cor-
teſius Sacræ Catholicæ Majeſtatis res diri-
git, æmulus Didacus Velazquez Pamphilum
Narvaez octingentis peditibus, octuaginta
equitibus, & tormentis plurimis ad ea loca
decem & octo navibus malo animo deſtinat,
hoc Cortefio nunciato, relictis præſidio Hi-
ſpanis in celebri civitate Temixtitan, tre-
centis peditibus ei obviam proficiſcitur, ut
quid velit cognoscat. Multa hinc inde eve-
niunt, ut concordia intercedat: quæ cum non
ſuccederet, magnanimus Cortefius Narvaez
aggreditur, & capit, & ejus milites ſibi ſocios
reddit. In civitate Veræ Crucis exiſtenti
Cortefio nunciatur, ab incolis è Culva
M Hispanos

Hispanos praesidio civitatis Temixtitam impositos oppugnari. Praefectos cum Hispanis ad varia loca transmissos magna celeritate convenire jubet, & nullo repugnante celobrem civitatem ingreditur : quem una cum Hispanis in fortilitio aggreditur innumeri Indorum multitudo, pluries fortilitio exeuntes domos comburunt, turrim expugnant, multi ex Hispanis interimuntur, & vulnerantur, & ipse Cortesius vulneratur, à suis Dominum Muteezuima fortuito casu interficitur. Pluries Cortesium colloquijs decipere studens Indi. Vaser Cortesius intrepidus permanens annonae, & comineatuum caritate cum premeretur, civitate egredi cum socijs & auro constituit : & mira difficultate, & periculo egreditur, amissis Hispanis plurimis, & auro. Illum insequuntur Indi per leucas viginti, & die noctuque assidue eos oppugnant. Deveniunt ad provinciam Tascaltecal, benigne excipitur à Dominis illius: vulneribus medicamina adhibent, ex Hispanis moriuntur plures, aliqui manci permansere, & ipse praefectus Cortesius sinistrae manus digitis duobus mutilis, sanitati pristinae nondum restitutus bellum hostibus è Culva, & foedere junctis movere constituit Cortesius: & incolis è Tascaltecal, & Churultecal opem ferentibus castra movet contra provinciam Tepeaca, quam viginti dierum spatio potitur, ex ea quosdam, quia humanis vescuntur carnibus, servituti ascribit, potitur provincia Guacachula, & alijs quibusdam. Bergantinos duodecim construendos curat, quibus

uitatibus in lacu constitutis obesse possit,
aves duas ad equos, & arma adducenda
um pecunijs ad insulam Hispanam mittit.
Videbis praelia innumera, & belli eventum
incipitem, & tandem Hispana virtus quan-
ta sit, & quo ingenio polleat Cortesius, lector
prætime cernes.

ARGVMENTI FINIS.

FERDINANDI CORTESII
IN SECVNDAM DE
NOVA MARIS O-
CEANI HISPANIA
NARRATIONEM:

A D

Carolū v. Romanorum
Imperatorem, Præfatio.

EA navi quam sextadecima mensis
Iulij, Anno Millesimo, quingente-
simo decimonono, ex hac nova Maje-
statis vestræ Hispania expediui, celsi-
tudini vestræ latam, & particularem de om-
nibus, quæ in his locis post meum adventum

M 2 gesta

gesta sunt, & succedere, informationē trans-
 misi, quam Alphunso Fernandez, Puer-
 Carrero, & Francisco de Monteio procura-
 toribus civitatis Veræ Crucis, à me nomi-
 nate Majestatis vestræ à fundamentis constructam
 perferendam tradidi. Et postea quia occu-
 sationem non sum nactus, partim defec-
 tionem navium, & etiam quia in acquirendis & con-
 ciliandis his regionibus & provincijs max-
 ime eram anxius & occupatus, & quoniam
 de prædicta navi, & dictis procuratoribus
 nil ad nos allatum fuerat, ulterius Majesta-
 tem vestram certiore non reddideram de
 his quæ huic patriæ insunt & gesta fuere-
 unt quæ tanta & talia sunt, ut quemadmodum
 aliàs primis informationibus Majestati ve-
 stræ transmissis demonstraveram, merito
 novi orbis Imperator appellari possit. Et
 hic fortassis Imperialis titulus non minor
 est censendus, quàm ille Germanorum
 quem Dei Optimi Maximi auxilio, & claris
 suis virtutibus Catholica Majestas vestra
 impræsentiarum obtinet. Et si sigillatim
 res quæ in illis habentur exprimere aggre-
 derer, nunquam finem imponerem. Ideo si
 forte plenam (prout celsitudo vestra deside-
 rat, & ipse teneor) notitiam non exhibuero:
 illa mihi clementer veniam dare dignabitur;
 quum ad hoc scribendi munus inhabilis sim,
 nec temporis opportunitas adsit. Omnibus
 tamen ingenij mei viribus operam dabo om-
 nimodam rei veritatem exprimere. Et illud
 præterea, quod Majestatem vestram scire
 oportere cognovero. Et similiter mihi indul-
 geat

geat celsitudini vestræ supplico, si ad unguem
quomodo & quando res gestæ sint non re-
censuero. Et si aliqua civitatum, villarum
& ipsorum dominorum nomina prætermi-
sero, qui audito Majestatis vestræ nomine
se illius servitio sponte obtulerunt, & in
subditos & vasallos subdidere. Quando-
quidem gravi quodam infortunio, quod no-
bis nuper evenit, ut in hujus nostri operis
progressu celsitudini vestræ latius innote-
scet, scripta & monumenta omnia quæ cum
harum regionum incolis in unum congesse-
ram, varijs cum rebus amisi.

FERDINANDI CORTESII
DE NOVA MARIS
OCEANI HISPANIA,

Narratio secunda.

P R I M A relatione, serenissime ac
invidissime Imperator, civitates &
villas, quæ regali Majestatis vestræ
servitio se obtulerant, quasque acqui-
sitæ retinebam, exposueram. Innuebam
præterea mihi relatum esse de quodā potenti
domino, qui MonteZuma appellabatur, quē
istius provinciæ incolæ secundum eorum

M 3

com-

computationem per nonaginta aut centum leucas ab ipso maris litore & portu, ad quem applicueram abesse putabant. Divino fretu auxilio, ac celsitudinis vestræ nominis celebritate ad quæcunque loca quæ inhabitare penetrare constitueram. Et præterea recolome quo ad istius magni domini acquisitionem ultra proprias vires obtulisse. fueram enim celsitudini vestræ ingenue pollicitus, quod illum aut captivum haberem, aut interimerem, aut omnino suæ regali coronæ subjicerem. Et hac sententia à civitate Cinpual (quam Hispalim appellari placuit) sextadecima Augusti profectus sum quindecim levis armaturæ equitibus, & peditibus quingentis melius ad bellum accinctis & aptioribus quos invenire potui. Et præsidio civitatis Veræ Crucis dimissi pedites centum & quinquaginta & equites duos, qui fortilitium seu arcem ibi construendam modis omnibus curarent, quæ pene jam confecta est, & reliqui illam provinciam Cinpual, & montana contermina dictæ civitati pacifica, quibus in locis arbitror esse ad quinquaginta millia hominum ad pugnam aptorum, & quinquaginta villas, ac castra Majestati vestræ fidelia & sincere subiecta, quemadmodum hactenus extitere & in præsentiarum existunt, quoniam ad meum adventum subiciebantur domino MonteZuma, & ut mihi retulerant, non diu fuere illi subditi. Et quamprimo, & regalis potentia Majestatis vestræ fama ad illorum aures devenit, ilico acclamarunt velle esse subditos Majestatis vestræ.

& amici-

& amicitiam meam desiderare. Rogantes
 insuper, eos à prælato domino Monte-
 Zuma defenderem, qui eos vi, & tyrannide
 subditos detinuerat, qui liberos ab eis acci-
 piebat, ut illos dijs suis sacrificaret. Sunt
 equidem fideles celsitudinis vestræ subditi,
 eosque in fide permanfuros arbitror, ut à
 præfati domini tyrannide liberentur, tum
 etiam quoniam à me hæcenus bene tuti fue-
 re, & maximis sum eos profecutus favori-
 bus. Et pro majori munimine eorum, qui
 in civitate remanebant, aliquos ex primati-
 bus cum quibusdam alijs, qui mihi in itinere
 non parum profuere mecum eduxi. Et quo-
 niam, ut opinor, in prima relatione Majestati
 Vestræ significaveram, aliquos, qui mecum
 transfretaverant fuisse alumnos, familiares,
 & amicos Didaci Velazquez, illi moleste fe-
 rebant, quod talia ad Majestatis Vestræ no-
 men, & incrementum, forti animo & felici-
 ter exequeretur, & ex ipsis quidam voluere à
 me deficere, & ab ea patria recedere, & præ-
 cipue Hispani quatuor quorum nomina sunt
 Ioannes scutifer, Didacus Armeno, Condi-
 salvus Dumbria naucleri, quos pilotos nomi-
 nant, & Alphonfus Pennato, qui (ut ipsi sua
 sponte professi sunt) constituerant parvam
 triremem abducere, quam bergantinum ap-
 pellant: in ipso portu existentem cum pane
 & carne suilla. Et interfecto nauclero cum
 eadem proficisci ad insulam Fernandinam:
 ut Didaco Velazquez significarent me navē
 ad Majestatem vestram transmittere, & ad-
 monere eum de omnibus quæ ea importa-

rentur, & quā dicta navis iter esset factura: ut dictus Didacus Velazquez naves in insidijs collocaret, quo dictam navem capere posset, quemadmodum re ipsa postea executus est. Etenim quamprimum cognovit navē meam transivisse, jussit navem (quam caravelam appellavit) ut navem meam apprehenderet, subsequi: quod tamen exequi non potuit. Quoniam nimium navis nostra fuerat progressa. Confessi sunt præterea alios ejusdē esse sententiæ, ut dictum Didacum Velazquez certiores facerent de antedicta navi. Visis confessionibus dictorum delinquentium, secundum justitiam, & prout temporis necessitas, & Majestatis vestræ servitium postulabat, punivi: quia præter familiares alumnos & amicos Di Daci Valazquez, alij quoque provinciam exire admodū desiderabant, cum viderent dictam patriam tam latam & tot hominibus refertam, paucitatem Hispanorum cōsiderantes, idem sentiebant: ratus si ibi naves remanerent, illi qui desiderio defectionis flagrant, & qui patriam exire cuperent, facillime eisdem exire possent, & ipse pene solus remanerem. Et propterea ea quæ gesseram in Dei Optimi Maximi, & Majestatis vestræ servitio in his partibus impediri possent. Simulavi naves eas ad navigandum non fore idoneas, illasque in littus subducēdas curavi. Quapropter spem omnem abiecere migrandi ab illis locis. Et ego iter meum securius peregi, & absque aliquo timore, quoniam postquam discessissem à civitate, gens custodiæ à me constituta nullo pacto mihi deesse poterat.

Transactis

Transactis decem diebus, postquam naves
 subdixeram : cum exissem civitatem Veræ
 Crucis, & pervenissem ad civitatem Cinpual,
 quæ abest à civitate Veræ Crucis per quatuor
 leucas, ut inde cœptum iter prosequerer
 (continet autem leuca quatuor milliaria Ita-
 lica) significaverunt mihi habitatores civita-
 tis Veræ Crucis, quatuor naves per ea littora
 vagari, & præfectum, quem in civitate Veræ
 crucis dimiseram ad eas scapha transvectum,
 & ipsos eidem indicasse, qualiter erant naves
 Francisci de Garay locum tenentis, & præ-
 fecti in insula de Xamaycan, & veniebant ad
 novas detegendas provincias. Et eundem
 meum præfectum eisdem in navibus commo-
 rantibus aperuisse, qualiter ego nomine
 Majestatis vestræ habitandam susceperam
 illam provinciam, & ædificaveram civitatem
 distantem per unam leucam ab eo loco ubi
 naves constitierant, & quod eo secum profi-
 cisci poterant, meque certiore reddendum
 de eorum adventu curaret, & si aliquibus in-
 digerent, possent in ea relevari. Subjunxit
 idem præfectus, quod eos scapha sua in por-
 tum anteiret, quem actu demonstravit. Et in
 navibus existētes responderunt, dictum por-
 tum vidisse, quoniam ante eundem progressi
 fuerant, & quod consilium ejus exequerētur.
 Cumq; ipse præfectus scapha ad portum iter
 vertisset, naves eam non sunt subsecutæ, nec
 demonstratum portum petiere, & ulterius
 per ea litora vagabantur, & quod ipsi incolæ,
 posteaquam in portum non venerant, qualis
 esset eorum animus, penitus ignorabant,

M s

& ilico

& ilico ad eam villam, ubi naves ancoras jecisse cognoveram, profecturus discessi, quæ est ad tres leucas infra civitatem Veræ Crucis, & cum nullus ex Hispanis prænominationis terram cepisset, ut eorum voluntatem, & intentionem exploratam haberem, per eadem litora progressus sum. Iamque per leucam aberam ab eisdem navibus, cum mihi tres ex prædictis navibus socij obviij facti sunt. Primus tanquam publicus notarius, & duo alij tanquam testes, ut sui præfecti nomine mihi monitionem facerent, profecti fuerant, quam inscriptis attulerant in qua continebatur, quod ipse me certiore per eos faciebat, cum ad eam regionem primò adventasse, & quod in ea habitare constituerat, propterea me commonefaciebat, ut inter me & eundem præfectum terminos ponerem, quoniam ipse coloniam suam collocare volebat per quinque leucas infra villam Nautel, quæ abest per duodecim leucas à civitate, quæ in præsentiarum Almeria nuncupatur. Quibus auditis responsum dedi, quod eorum præfectus personaliter ad me veniret, proficiscereturque suis navibus ad portum Veræ Crucis, ibi colloqueremur, & ex eo tunc cognoscerem quali esset intentione, & si forte naves suæ aut ipsius milites necessitate aliqua premerentur, modis omnibus eisdem opem ferendam curarem, eo maxime postquam servitijs Majestatis vestræ innitebantur, & ego nil aliud mente & animo agitarem, nisi ut se offerret occasio, quo celsitudini vestræ possem gratam efficere quam evenisse putabam,

si præ-

præfecto suo, & illius militibus in Majestatis vestræ servitijs existentibus opem tulissem. Et illi mihi responsum dedere, quod nullo pacto eorum præfectus, aut aliquis comitum terram attingere volebat, aut eo ubi essem convenire. Ipse dubitans eosdem damna aliqua, posteaquam ad me venire recusabant loco, ubi constiterant intulisse, secuta nocte secreto me collocavi ad littus maris contra locum ubi naves ancoras jecerant, ibique delitui usque ad horam duodecimam diē subsequēntis, animo volvens præfectum, aut aliquem ex naucleris terram caputurum, ut ab eis sciscitari possem, quidnam agerent, quas regiones peragrassent (& si quid damni locis intulissent) certiorē Majestatem vestram facere possem. Nunquam tamen ipse, aut comitum aliquis descendit, & posteaquam nullus descendebat, mandavi tribus illis, qui ad me cum monitione antedicta advenerant, ut ornamenta sua exuerent, illisque tres ex meis commilitonibus induendos curavi, qui propere ad proximum littus præfecti existentibus in navibus acclamarunt, quibus visis illico scapha duodecim qui in navibus erāt viri balistis & pixidibus fulciti (Sunt autem pixides parvæ manuales bombardæ, quas vulgus sclopetos vocat) litori applicuere. Hispani verò, qui ad eos acclamaverant, à littore secessere, & non aliter quam si umbra indigerent ad dumerā ibi proxima ex industria præfecti sunt, & hoc pacto è scapha quatuor profiliere, duo balistis, & reliqui pixidibus armati, qui circum-

septi à commilitonibus, quos in litore insidij collocaveram capti omnes fuerunt. Vnus ex captivis nauclerus præfectum, quem præposueram civitati Veræ Crucis, interemisset adjecto pixidi suo igni, nisi ignis fomento defuisset, qui in scapha remanserant ad naves retrocessere, quæ antequam scapha ad eas adventasset, jam ventis vela dederant antequam ab illis qui in scapha erant, aliquid cognoscerent, ab eisdem quatuor qui captivi apud me remanserunt intellexi, qualiter pervenerant ad fluvium quendam infra per triginta leucas infra Almeriam, & incolæ placide, & libèri animo eos susceperant, & duce pecunia omnia necessaria eisdem fuerant elargiti, & viderant aliquid auri, quod incolæ ad eos attulere in modica tamen quantitate, nam tantum aliarum rerum permutatione ad tria pondera auri receperant & ad littus non pervenerant, sed penes conspexerant quasdā colonias in ripa fluminis constitutas, erant enim tam prope, ut facillime è navibus conspici possent. Nullum ibi lapideum extat ædificium, sed domus omnes ex palea & limo habent alta manu fabricata, quæ omnia postea clarius & latius accepi ab illo magno domino Monte Zuma, & quibusdam alijs, quos ipse secum retinebat ex dicta patria, & ab Indo, qui vehebatur eisdem navibus, dicti fluminis accola, quem etiam ipse captivum detinueram, & eundem Indum cum nuncijs dicti domini magni Monte Zuma ad dominum illius fluminis, qui Panuco nuncupatur, destinavi ut eum alloquerentur, & ad servi-

servitium & devotionem Majestatis vestræ allicerent. Et ipse Panuco oratorem ad me destinavit unum ex suis proceribus. & (prout dicunt) dominum unius coloniz, qui me suo nomine donavit vestibus quibusdam emblematicis & pennis varijs. Nunciavitque præterea illum cum universa ipsius patria admodum desiderare subesse vestræ Majestati, & meam cupere amicitiam, ego quoque bona quæ ex Hispanijs attuleram, eidem sum impartitus, ex quibus plurimum voluptatis accepit, & adeo quod quando naves Francisci de Garai, quarum superius memini, reversæ sunt ad illa loca, mihi illico nunciandum curavit, dictas naves à prælibato flumine quinque dierum spacio abesse, & quod eidem indicarem an illi, qui vehebantur illis navibus, essent à mea patria, quoniam ipse omnia necessaria impartiretur, & navibus jam fœminas quasdam, & gallinas importari fecerat.

Per provinciam Cinpual tribus continuis diebus progressus sum serenissime ac potentissime domine, omnibus in locis bene acceptus. Quarta vero luce provinciam aliam ingressus fui Sienchimalen nuncupatam, in qua est oppidum munitissimum tuto, & arduo loco situm, est enim ad latus asperrimi montis, & ad illud ingressus non patet nisi per locum in graduum similitudinem: quem soli pedites & ipsi difficillime, si incolæ locum tueri velint, transire possunt. In planicie sunt plurimæ villæ, & pagi usque ad quingentas, trecentas, ducentas, & centum habi-

habitationes, & loca hæc subsunt Domino MonteZuma. Illi me grato exceperunt animo, & necessaria ad prosequendum cœp- tumiter contribuere: indicaruntque eos op- time scire, quòd ad eorum dominum Monte- Zuma invisendum proficiscebamur, & pro- comperto haberem illum sincere mihi ami- cum, ipsumque eisdem mandasse, ut me quàm gratissime reciperent: ego autem eisdem de omnibus nobis concessis satiffeci, gratiasque immortales egi de eorum grato in nos ani- mo, & impensis officijs. Exposui præterea eisdem, quòd ad aures Majestatis vestræ illius fama pervenerat, & propterea Majestas ve- stra mihi seriose injunxerat, ut illum Maje- statis vestræ nomine inviserem: illucque il- lius videndi gratia tantum proficiscebar, & sic montis cacumen transgressus sum, quod est in fine istius provinciæ: & illud vocamus cacumen dei nominis, illud enim primo in istis partibus transivimus, quod est tam ar- duum & excelsum ut par sibi in Hispanijs, quo ad difficultatē transeundi, inveniri posse minime cogitem, illud tamen tuto transivi, & in ipsius cacuminis descensu sunt aliæ villæ castro cuidam, quod Teyxnacan appellatur subjectæ, quarum incolæ nos quoque benigne exceperere non minus, quàm illi ex SiENCHI- malen, declararuntque bonum domini sui MonteZuma in nos animum, & alia eadem multa, quæ nobis alij superius aperuerant, ipse pariformiter omnibus integre satiffici.

Et inde digressus trium dierum spacio loca sine domibus, & inculta emensi fuimus, & propter

Frigore ho-
mines aliqui
moriuntur.

& propter sterilitatem, defectum aquarum & intensa frigora, deus cordium scrutator testis est, quæ, quanta, & qualia, & præsertim siti, fameque perpeffi fuerimus, & præcipue ex maximo grandinis, & aquarum turbine, qui in illa inhabitata regione nos interceptit, quo urgente ratus sum multos ex nostris frigore perituros. Mortui tamen sunt plures Indi, quos nobiscum ex insula Fernandina duxeramus pannis, & vestibus obfiti, post eos in solitudine peractos dies aliud excelsam montis cacumen, non adeò tamen arduum, ut primum extiterat, pertransivimus, in cuius vertice turris modicæ magnitudinis erat pene columnis lapideis similis, quibus apud nos in trivijs, & locis alijs sacrosanctæ imagines venerandæ imponuntur, in qua deos suos collocarant. Circundabant turrim prædictâ plurima incisa ligna in strue congesta, & forte ultra mille currus, & ab eventu appellavimus lignorum verticem. In descensu autem ipsius verticis est vallis multum habitata inter duos asperrimos montes cõstituta, & prout conicere potuimus, habitatores satis pauperes erant: & per duas leucas per loca semper habitata progressus deveni in planiorem regionem: in qua nobis visum est dominum illius provinciæ residere debere, ibi enim melius ædificatæ domus existebant, quàm aliquo in loco ubi fueramus, omnes erant ex quadratis lapidibus & noviter constructæ, illis enim decoræ multæ magnæ, & sumptuosæ aulae & optime fabrefactæ, beneque ordinatæ inerant habitationes. Vallis hæc,

hec, & colonie nominantur Cartaney, earum dominus & habitatores læto vultu me recepere, & commode sunt hospitati. Posteaquam illum allocutus sum vestrę Majestatis nomine, & ei mei adventus ad has regiones causas exposui, ab eo petij an subesset domino MonteZuma, aut si alterius cujuslibet factionis existeret. Illi maximam attulit admirationem perscrutatio mea, & respondendo dixit: Quis non est subditus, & subiectus domino MonteZuma, innuens quod ferè universo terrarum orbi dominaretur. Tunc eidem vires potentiam, & etiam in varias gentes & nationes ampla Majestatis vestrę imperia abunde recensui, & plurimos potentiores Dominos MonteZuma, Celsitudinis vestrę imperio parere, quod sibi gratum fuit auditu, & similiter Dominum MonteZuma, & reliquos incolas illarum provinciarum facere oportere, eumque ilico, ut se in vasallum vestrę Majestatis subderet requisivi, addendo, quod si se in vestrę Celsitudinis vasallū subderet, esset inde plurimum favoris, & honoris consecuturus. Et ut Majestas vestra dignaretur illum benigne suscipere, petij in signum subjectionis ab eo aliquid auri Celsitudini vestrę transmittendum. Et replicavit se quidem aurum tenere, aliquid tamen ex eo se mihi daturum negavit, si dominus suus MonteZuma eidem non commisisset, & si ipse Dominus eidem mandaret corpus proprium, aurum, & quicquid possidebat, impendere paratus existeret, & ne illum exacerbarē, & ne ab incepto,

& inita

& inita sententia desistere cogerer, melius
 quàm fieri potuit omnia dissimulavi, & ipsi
 responsum dedi, me sperare dominum Mon-
 teZuma propediem eidem mandaturum,
 quod aurum & alia quæ obtinebat, & com-
 mode dare posset nobis impartiri deberet.
 Huc mei videndi causa venerè & duo ali-
 j procures, qui eadem in valle dominia sua
 obtinebant, alter per quatuor leucas in de-
 scensu, alter vero per duas in ascensu ejusdè
 vallis, obtulere torques quosdam aureos mo-
 dici tamen valoris, & momenti, & octo ser-
 vos, ibi fuimus spacio quinque dierum. Illis
 contētis relictis pervenimus ad residentiam
 unius ex Dominis superius nominatis per
 duas leucas in ascensu vallis Yztalmastitan,
 ejus dominium & colonia continuabatur
 assiduis conjunctis, & adhærentibus domibus
 & ædificijs per quatuor leucas in ripa cujus-
 dam fluminis, quod ea valle præterlabitur.
 In proximo colle residet Dominus in opti-
 ma & tuta arce, cui similem non esset inve-
 nire in media parte Hispaniarum. Arx est
 muris validis circumdata antemuralibus, &
 fossis profundissimis, & in collis vertice est
 colonia habitationum ad quinquies mille,
 domus apte constructæ, aliquantulum ibi
 homines ditiores, quam inferius cerneban-
 tur, hic bene fuimus, & ipse loci dominus se
 domini MonteZuma vasallum professus est,
 hic dies tres consumpsi, partim ut mili-
 tes rescicerem à laboribus, quos in tran-
 seunda inhabitata supradicta provincia
 perpassi fuerant, partim ut expectarem
 N quatuor

quatuor ex incolis è Cinpual, qui mecum
 proficiscebantur, & eos nuncios jam mise-
 ram ex Catamian ad eam magnam regionē
 quam Tascaltecal appellant, quam non mul-
 tum abesse affirmabant, quod etiam postea
 apparuit, & significarunt mihi, quod incolae
 dictae regionis erant maxima secum juncti
 amicitia, & acerrimi hostes domino Monte-
 Zuma, & omnis illa regio erat contermina
 regioni MonteZuma, & assidue duae illae pro-
 vinciae bella inter se nutriebant & putabant,
 quod ipsi maxime lætarentur meo adventu,
 & omnem possibilem favorem mihi esse præ-
 stituros, si dominus MonteZuma aliquid vel-
 let contra me aut machinari, aut obistere. Illis
 tamen diebus, quibus fuimus in prælibata
 valle qui fuerunt octo, nunquā dicti nuncij
 rediere, quæsi tunc ab illis primatibus è
 Cinpual, qui aderant, cur dicti nuncij non
 redijissent. Illi responderunt, quod forte
 regio multum ab erat, & tam brevi tempore
 reverti non poterant. Ipse prospiciens illo-
 rum adventum differri, & incolas è Cinpual
 mihi omnimodam & tutam dictae provinciae
 amicitiam proponere, illuc profecturus di-
 scessi, & in ipsius vallis egressu, murus sectis
 lapidibus fabricatus existerat, in altitudine
 hominis cum dimidio, qui incipiebat ab uno
 montium & ad alium protendebatur, & erat
 latitudinis viginti pedum, in cujus muri sum-
 mitate gradum constituerant ad pedem cum
 dimidio, in quo dimicantes & lapides eji-
 cientes consistere possent, & illius ingressus
 non erat amplior decem passuum spacio, &
 hoc

hōc ingressu murus duplicabatur ad formam
 antemuralis, & ingressus non rectus, sed in
 obliquum ductus, à quibus sciscitatus sum,
 in quem usum murus ille ibi foret constitu-
 tus, retulere ea de causa fabricatum, quoniam
 in consinibus illius provinciæ Tascaltcal
 constituti erant, quæ Domino MonteZuma
 adversabatur, & illi hostes esse consueve-
 rant, & incolæ ejusdem vallis assidue illis
 bellum inferebant, & me hortati sunt, post-
 quam ad videndum MonteZuma eorum do-
 minum proficiscebam, nullo pacto inimico-
 rum suorum regionem attingerem, quoniam
 pessimi existeabant, & forte aliquid mali, &
 incommodi mihi, & meis inferre possent, &
 illi me semper per regionem domini Monte-
 Zuma deducendum curarent, & in ea semper
 optime reciperer, & commodè hospitaren-
 tur. Illi verò è Cinpual, quod nullo pacto
 eorum consilijs parerem admonuere, sed per
 regionem Tascaltcal prosequi deberem,
 quoniam quicquid illi mihi fuggerant, eo
 animo facitabant, ut ab illius provinciæ
 amicitia segregarer, omnesque illi è Monte-
 Zuma erant iniqui, & proditores, & si eorum
 verbis fidem adhiberem, eo me deducerent,
 unde postea exire non possem. Et quoniam
 ego plus fidei adhibebam hominibus è Cin-
 pual, quam è MonteZuma, eorum consilio
 adhæsi secutus incaptum iter per territorium
 Tascaltcal. Commilitones meos majori
 cura & industria, quibus fieri potuit con-
 ducebam. Et forte fortuna septem comita-
 tus equitibus antecedebam quasi mediæ leucæ

spatio, illud animo voluens quod mihi postea occurrit, ut regionem perlustrarem quod si quid eveniret mihi tempus ad colligendos, & ad pugnam ordinandos milites suppeditaretur. Postquam fueram per leucas quatuor progressus, in cuiusdam parvi collis ascensu duo ex meis equitibus conspexerunt Indos aliquos venientes pinnas capitibus suis gerentes (quibus maxime in bello ad ornatum utuntur) ensibus & brevibus parmis fulcitos, qui quamprimum equites viderunt, dederunt terga fugæ, tunc temporis ad eos advolavi, eosque revocandos commisi, & quod minime timerent significavi, eo pacto ad eos profecti fuimus, erant numero quindecim, qui se ilico constipavere, ut nobiscum certarent, & vociferare coeperunt innuentes, quod illi qui in valle quadam latebant eisdem subvenirent, & adeo nobiscum viriliter decertavere, quod duos equos perimerunt & tres vulnerarunt, & duos equites. Isto interim prodire ad quinque millia hominum, & hoc instanti advenerant octo ex meis equitibus, prælium inivimus, & aliquando eos retrocedere coëgimus, donec adventarent Hispani, quibus nunciatum miseram equitum ex meis ut properarent, & in eo certamine aliquid damni illis intulimus, quoniam ipsorum interfecimus ad sexaginta sine aliqua nostri iactura aut incommodo, quamvis viriliter & audacter pugnarent, tamen cum essemus equites, poteramus in eos irruere, & tuto retrocedere, audito nostrorum adventu abjere, erant enim pauci numero. Post eorum discessum

discessum venerunt ad nos nuncij, qui se missos à Dominis illarum provinciarum asserabant, & cum illis duo ex nuncijs, quos jam commemoravi ad provinciam Tascaltecal destinasse, asseuerantes, quod Domini provinciarum eorum quæ successerant, erāt penitus infontes : quoniam erant communitates, & illud sine illorum consilio perpetraverant, & maxime contristabantur, offerentes se ad equos occisos persolvendum, & mei amicitiam admodum cupiebant, & ad eos absque metu fraudis, proficiscerer, quoniam læto & grato animo me susciperent. Respondi, quod illis gratias maximas agebam, volebamq; eorum morem gerere voluntati : ea nocte mihi & socijs necesse fuit in campis degere per leuæ spatium, ubi ea evenerant apud torrentem quendam, tum quoniam tarda erat hora, tum quoniam milites itineris labore premebantur, ibi dispositis, vigilibus & excubijs tæ equitum quàm peditum, donec illicesceret constitimus, & inde agmine composito (ante & retro, qui agmen tutarentur collocatis militibus, & præeuntibus præcursoribus) discessi & orto jam sole cum ad parvum oppidulum pervenissem, alij supradicti duo nuncij ex Tascaltecal mihi flentes obvij facti sunt, & indicarunt gentes illas ut eos interimerent, illis vincula iniecisse, & ea nocte furtim auferant, nō per binos lapidis jactus apparuit multitudo Indorum optime armatorum, & elato clamore præliari nobiscum cœpere, sagittas & jacula in nos projiciendo : ego adhibitis interpretibus quos mecum adducebam,

assistente notario eos monere cœpi, me se-
 cum pacem desiderare : quanto plus mone-
 bam, tanto plus armata manu contra nos in-
 stabant : & viso quod monitiones non pro-
 derant, cœpimus nos defendere, & eosdem
 offendere, quantum vires suggerebant : & sic
 certando, nos devenimus intra forte centum
 millia armatorum bellatorum, qui nos undi-
 que circumdederant. Certavimus acriter ea
 die usque ad horam ante solis occasum, quia
 eo tunc hostes se recepere, & sex bombardis,
 sex pixidibus, quadraginta balistis, tredecim
 equitibus, qui supererant, & supra nominatis
 peditibus multum hostibus damni, & terro-
 ris injeci absque meorum jactura, & detri-
 mento præter laborem pugnandi, sitim, &
 famem. Et vere apparet, ea die Deum Opti-
 mum Maximum pro nobis contra hostes no-
 stros pugnasse : cum in tanta hominum mul-
 titudine tam ardenti animo, & dexteritate
 ad bellum concitata, & tot generibus armo-
 rum fulcita illæsi permanferimus, & liberi.
 Ea nocte castra posui ad quandam parvam
 turrin in proximi collis vertice constitutâ,
 quæ dijs suis erat dicata. Die illucescente
 (quoniam ipse eis bellum inferebam) tor-
 menta cum ducentis viris in castris reliqui,
 & tredecim equitibus, & Hispanis centum
 unâ cum quadragintis Indis, quos è provin-
 cia Cinpual eduxeram, ad eorum damna
 profectus sum. Antequam hostes sui colli-
 gendi copiam haberent, sex pagos igne con-
 sumpsi usque ad centum habitationes pro
 quolibet continentes, & captis forte trecen-
 tis

is utriusque sexus personis meos sospites
 in castra reduxi, quamvis usque ad ea nobis-
 cum certando infecuti fuerint. Postero au-
 tem die summo mane forte centum, & quin-
 quaginta millia hominū castra nostra adorti
 sunt, & tanta erat hostium multitudo, ut
 illis loca omnia operirentur, & tam audacter
 & strenuē adoriebantur castra, ut illorum
 aliqui eadem ingressi fuerint, & in eis cum
 Hispanis congregiebantur. In eos irru-
 mus, & ita Deo Optimo Maximo opem fe-
 rente effecimus, & quatuor horarum spatio
 castra nostra ita munita reddidimus, ut no-
 bis in eis consistentibus nullo pacto dam-
 num inferre possent, quamvis sæpius in nos
 irruerint, & sic nos pugnautes in noctem fere
 detinuere, qua appropinquante retrocessere.
 Secundo die postquam ad turrim castra me-
 ratus fueram, ante lucem magno omnium
 silentio, adeo quod nullus hostium rescive-
 rit cum equitibus, centum peditibus, & Indis
 amicis meis castris egressus sum, & discurrens
 ad decem colonias igne consumpsi, quarum
 una ascendebat ad ter mille domos, & cum
 habitatoribus illius colonix tunc nobis pu-
 gnandum fuit, quoniam præter eos nullus
 nobis erat molestus, cum reliqui abessent: &
 quia Sanctæ Crucis insignia præcedebant, &
 pro catholica fide, & pro Celsitudinis vestræ
 regali servitio pugnavimus, omnipotens tot
 vires fœliciter subministravit, quod absque
 nostro incommodo ex eis multos neci dedi-
 mus, & ante meridiem maxima hostium
 multitudine undique affluente adepta jam

victoria in castra nos receperamus. Tertia
 autem luce legati ab eisdem provinciarum
 dominis ad nos convenere, afferentes velle
 Majestati vestræ subjici, & mihi esse amici
 rogantes insuper, ut illorum commissis erro-
 ribus indulgerem, cibariaque & alia ex plu-
 mis, quibus illi utuntur, & peninis fabre-
 facta, quæ apud eos maximi æstimantur, no-
 bis attulere, illis responsum benignum red-
 didi, commemorans eos minus belle fe-
 cisse, tamen eos in amicos suscipiebam, in-
 dulgebamque omnibus, quæ contra me per-
 petraverant. Quarto die in castra nostra in-
 troivere quinquaginta Indi, & prout elicere
 potui inter incolas omnes maximæ autori-
 tatis, qui afferendorum cibariorum gratia
 adventasse simulabant, circumspiciebantque
 curiose nostrorum castrorum ingressum,
 egressumque; & casulas quasdam quibus inha-
 bitabamus. Illi vero è Cempual me secreto
 monuerunt, ut animadverterem, quoniam
 illi erant animo iniquo, & nulla alia de causa
 in castra nostra pervenerant, nisi explora-
 rum, quibus modis nobis maxime obesse pos-
 sent, & pro comperto haberem eos nulla de
 alia causa eo adventasse. Ego unum ex ipsis
 secreto capiendum curavi, & adeò secreto,
 quod nullus sociorum præsensit, & adhibi-
 tis interpretibus illi timorem injeci, ut de his
 quæ ab eodem peteré vera referret, qui mihi
 fassus est, quod Sintegal provinciæ illius su-
 premus dux, & præfectus maximis homi-
 num copijs post collem contra castra nostra
 latebat, ut futura nocte nos incautos
 adori-

doriretur, asseribat enim quod jam tribus
 diebus nobiscum periculum certando fece-
 rat, nil tamen proficere potuerat, & admo-
 dum optabat nobiscum noctu congregari, ne
 equites nostri tormenta & enses commilitio-
 nibus suis terrorem inferrent, & ipsos castra
 nostra exploratum destinaverat, & loca per
 quæ ad nos facilis esset ingressus, & quo pa-
 to eas casulas comburere possent. Et ilico
 alium capiendum curavi ex eisdem quinquaginta,
 & eadem quæ à primo audiveram se-
 cundus quoque narravit & eisdem verbis, &
 postquam illi duo erant conformes, alios
 quinque & postremo reliquos omnes quin-
 quaginta capiendos commisi, & eisdem ma-
 nus amputandas curavi, eosque ut Domino
 suo significarent, dimisi, quod die noctuque
 & quodcumque ad nos proficisceretur, ex-
 periretur quales essemus futuri. Tutiora ca-
 stris nostra reddidimus, & milites in locis ne-
 cessarijs collocavi, & hac sententia fuimus,
 donec nox superveniret, qua secuta hostes
 jam binis vallibus, ad quas se secreto perven-
 turos putabant, ut nos circundarent & pro-
 pius accederent, ut illud quod animo pro-
 posuerant, executioni mandarent, collem
 descendere cœperunt. Cum jam ad omnia
 accinctus & paratus existerem, mihi visum
 est, si eos castris nostris appropinquare per-
 mitterem, aliquid incommodi nobis facilli-
 me evenire posset, quoniam nocte non cer-
 nentes milites, qui mecum essent, deposito
 timore in nos irruerent, & etiam, quia nostri
 milites Hispani plus timoris haberent eos

non videndo, & præterea timui, ne modo aliquo casulis nostris ignem injicerent, quod si evenisset, tanto incommodo nobis fuisset, quod nullus nostrum evadere valuisset, constitui equitibus ut eos deterrerem, turbaremque, in hostes impetum facere, quod ex sententia successit. Nam quam primum nos contra eos equitibus sine timore aut clamore audacter irruentes audivere, depositis armis per montes sese dejecere, & tanta multitudo se dejicientium fuit, ut illis plena essent omnia circum vicina loca, dimiserunt etiam cibaria, quæ secum attulerant, quibus uti volebant, si nocte ea nos non debellassent, aut penitus eradicassent, & eo pacto tuti remansimus. His confectis aliquot diebus castris nos continuimus, & eis egressi non sumus nisi circum circa, ut quorundam Indorum ingressum tueremur, qui nobis prælia levissima maximis clamoribus inferebant, & aliquamdiu fuimus in castris non sine mœrore. Postea vero una nostrum acceptis centum peditibus, equestribus omnibus, & Indis mihi amicis post custodiâ primæ vigiliæ castris exivi. & postquam aberâ per spacium unius leucæ à nostris castris, quinque equites cum equibus, quibus insidebant, corruere, quæ nullo pacto ulterius progredi potuerunt, & eos in castra remissi cohortantibus socijs, ut ipse cum eisdem reverti deberem, quia illud malo omni ascribebam, tego vero animo volens deum præesse naturæ iter inceptum prosecutus sum, & antequam illucesceret, invasi duas colonias, in quibus multos interemi,

as tamen igne concremari non sum passus, ne viso incendio me adesse reliquæ colonix, quæ proximæ erant prælagirent. Et postquam dies advenerat aliam coloniam adorsus sum adeo latam, quod ut ex investigatione postea per me diligenter facta cognitum est, in ea erant viginti millia domorum, illi incauti & ad talia imparati, inermes exibant domibus, & fœminæ pueris mixtæ nudæ passim per vicos cernebantur, quibus damnum inferre cœperam, videntes quod nullo pacto obsistere poterant, aliqui ex primatiis dictæ colonix ad me supplices venire, rogantes ut ulterius eisdem damna inferri non paterer, quia volebant Majestati vestræ subjici, & esse mei amici, & quod optime considerabant eos sui damni fuisse autores, quoniam verbis meis fidē non adhibuissent. Sed posthac optime cognoscerem, eos præceptis meis obtemperatum iri, & essent fideles, & vere Majestatis vestræ subditi, & depositis armis ad quatuor millia hominum mihi præsto fuere, & optima ad quendam fontem cibaria nobis attulere, & siceis pacificis relictis in castra sum reversus. In castris existentes maximo timore perculsos offendi, suspicantes aliquid mali nobis evenisse, propter dictorum equitum lapsum, qui in castra cum equabus suis redierant, qui audita victoria, quam Dei clementia nobis concesserat, & quod nostræ amicitix fuerant conjunctæ colonix, maximo gaudio repleti sunt. Et sciât Majestas vestra, quod nullus nostrum erat, qui non maxime sibi timeret,

cum

cum tantum in eorum provinciam penetrasse nos videremus, & in tanta & tali hominum multitudine, & sine aliqua spe subsidij, & adeo ut proprijs auribus audiverim, & dicebant in suis colloquijs, & publice Petrus Carbonero, quod ego eos illuc deduxeram, unde nunquam exirent, & plus dum colloquerentur milites in casula quadam, nec me cernebant, ausi sunt dicere, quod si parum prudens existerem, & eos unde exire non possent, collocare vellem, illuc subsequi non deberent, sed ad naves reverti, & si secum ire vellem, possem, sin minus, me ibi defererent, & pluries, ut huic illorum opinioni acquiescerem institere. Ego eos jubebam bono esse animo, & quod recordarentur se vestræ Majestatis subditos, & quod nunquam Hispani alibi animis defecerant, & eramus in ea felicitate, ut acquirere possemus Ma. V. majora regna & imperia, quam in universo terrarum orbe comperiantur, & quod tales nos præstare oporteret, quales decet optimos, & Christicolas contra infideles pugnantes, & quod in alio seculo summam felicitatē acquireremus, & in hoc majori potiremur honore & gloria, quam aliqua unquam natio fuerit hactenus consecuta, considerarentq; Deum Opt. Max. cui nil impossibile nobis adesse, quod lucet clarius considerare poterant ex victorijs, quas ejus auxilio obtinuerant, quibus tot hostium perire, & ex nostris nullus penitus. Dixi præterea multa in hanc sententiam, & certe regali Majestatis vestræ favore animis maxime resipiscere cœperunt, eosdem in
meam

meam sententiam traxi, mihiq; obediētes reddidi, & ad finem incēptis nostris imponendum paratos disposui. Postera vero die hora decima ad me profectus Sicutengal totius illius provinciæ dux, & præfectus, cum quinquaginta ex primatibus eorum & Magiscacin, quæ primaria dignitas est totius illius provinciæ, & aliorum plurimorum principū & dominorum in ea nomine deprecati sunt ut eos in celsitudinis vestræ regale servitium reciperem, & meam amicitiam, suisq; præteritis erroribus parcerē, quoniam illi nullam nostri notitiam, aut consuetudinem prius habuerant, nec qui essemus cognoverāt, modis tamen omnibus tam die quam noctu periculum fecerant, ne alicui subicerentur, nullo enim unquam tempore dicta provincia alicui inservierat, nec alium externum habuerat, aut habebat in dominum, sed ab hominum memoria semper liberi vixerant, & semper se defenderant ab illo potenti domino Muteezuma & illius patre & avo, & quamvis illa provincia tota esset illi subiecta eosdem tamen subiectos nunquā facere poterat, quamvis undique circumdarentur, & nullum à patria exitum obtinerent, & nullum salis usum habebant, quia in sua provincia non conficiebatur, nec permittebant extra provinciam eos emptum proficisci, nec utebantur vestibus bombicinis, eo namque loci non nascitur ob intensa frigora & alijs plurimis rebus ad usum humanum necessarijs carebant, quia undiq; claudebantur, quæ omnia placide & ex animo patiebantur, ne alicui subjice-

subjicerentur, & idem mecum agere omnibus viribus fuerant experti, & aperte videbant, quod omnia quæ experti erant, nec illorum vires eisdem prodesse potuerant, & malebant vestræ Majestati subijci, quam crudeliter trucidari, & domos suas destrui, vastarique & conjuges liberosque abduci. Ego respondi, quod ipsi cognoscere poterant ipsosmet eorum damnis fomenta præstitisse, & ad eorum provinciam veluti amicam, propitiam & favorabilem venire cogitabam. Quemadmodum illi è Cempoal multoties retulere eos esse, & esse desiderare, & propterea præmiseram nuncios meos, ut eos de meo adventu certiores facerēt, & amicum meum animum in eos demonstrarēt, quemadmodum ex illis è Cempoal gratum esse perceperam, me sine aliqua responsione, & sine metu procedentem fuissent aggressi, & duos ex equis interemissent, & alios vulnerassent, & postquam mecum pugnaverant legatos suos ad me destinaverant, gesta illa omnia illis inscijs non sua voluntate, aut consilio processisse asseverantes, & quod communitates quædam illis inconsultis motæ fuerant, & illi eas jam redarguerant, & meam amicitiam desiderabant, & ipse credideram ea ex vero animo profecta, responderam per eos proposita mihi cordi esse, & libere sequenti die tanquam ad amicos hospitatum veni apud eosdem, & qualiter tota sequenti die me in itinere quoque oppugnaverant, donec nox supervenisset, aliaq; omnia per eosdem contra me gesta & perpetrata, recensebam. Quæ
ne

le Ma. vestrae sacras aures obtundam, præ-
 ermitto, & conclusivè, illi remanere sub-
 liti Majest. vestrae, & se & bona eorum eidè
 Majest. vestrae obrulere: & tales hæcenus
 nvenis, & in futurum me inventurum spero,
 prout in progressu latius Majest. vestrae pa-
 rebit. Ea turri & castris eisdem me continui
 diebus sex, cum adhuc illis non considerem,
 nec recedere volui, quamvis pluries ipsi
 enixis præcibus afflagitassent, ut accederem
 ad quandam magnam civitatem ubi universi
 illius provinciæ procures & domini reside-
 bant, donec omnes illi domini ad castra me
 rogatum venerint, ut civitatem ingrederer,
 & melius necessaria in civitate, quam in ca-
 stris suppeditarent. Et moleste ferre dice-
 bant postquam eorum eram amicus, tam ma-
 lum fuissem fortitus hospitium. Ideo eorum
 precibus victus, civitatem sum ingressus, quæ
 leucis sex aberat à dictis castris, & turri, qui-
 bus confederam. quæ civitas est adeo ampla,
 & admirabilis, quod quamvis plerima, quæ
 recensere possem prætermittam, tamen illud
 adhuc incredibile videatur, quoniam eam
 arbitror esse ambitu latiorè Granatensi
 civitate munitiorèquæ, & tam conspicuis,
 & forte opulentioribus edificijs, & majori
 populo, quàm erat Granata, eo tempore, quo
 à nostris è Maurorum faucibus erepta est, &
 multo abundantior rebus patrijs, ut pane,
 avibus, piscibus, tam ex fluminibus quàm la-
 cubus, & his quæ in venationibus capiun-
 tur, rebusquæ alijs, quibus pro ipsorum victu
 fruuntur optimis. Hac in civitate est forum,
 in

in quo quotidie cernuntur ultra triginta millia hominum ementium, & vendentium, ultra alia plurima parva fora, quæ in civitatibus reperiuntur. Hoc in foro habentur omnia indumentorum genera venalia, quibus illi uti consueverunt, sunt ibi loca disposita ad vendendum aurum, argentum, lapillos, aliæque genera emblematum, & plumarum tam bene comparum, ut in nullis foris aut plateis universi terrarum orbis ornatiores compariri possent, sunt ibi venationes adeo apte, ut nullis optimis ex Hispanijs cedere debeant, venduntur holera & herbæ medicinales, ligna carbonēsque in bona quantitate, habentur balnea, & denique inter eos vigeret aspectus cujuslibet boni ordinis & regulæ, & est natio multæ rationis, & talis, quod melior sibi in Africa non esset comparanda. Ista provincia habet valles, planiciem, ornatas, laboratas & seminatas, adeo quod nil à cultura vacat, & ut colligere potui gens ista sequitur Venetorum, Ianuensium, Pisanorumque regimen. Quoniam nullum habent dominum, plurimi sunt domini, omnes in eadem civitate moram trahentes. Incolæ patriæ sunt coloni, & istis dominis subjacēt, & quilibet proprias habet civitates, sed unus plus alio & pro negocijs emergentibus, & bellis in unum conveniunt omnes, & suis rebus consulunt & constituunt. Arbitramur eosdem ordinem aliquem in administranda justitia, & ut mali castigentur obtinere, quoniam quidam ex suis incolis, uni ex nostris subtraxerat aliquid auri, illud nun-

ciavi

ciavi eorum Magiscacin, qui est major inter eos, illi diligentiam omnem adhibuerunt, & eundem insequendum curarunt, usque ad quandam civitatem quæ adjacet provinciæ illi Churultecal nominatam, illumque reducere, & ad manus meas redigere una cum auro, & dixerunt, ut illum punirem, ego gratias egi, quod eam adhibuissent diligentiam, & respondi, quod postquam illi erant in sua provincia illum corrigerent secundum eorum morem, nollebamque me ingerere ad puniendos suos existens in sua provincia. Illum recepere, & præcone prævio, qui delictum ejus alta voce recensebat, præfatum magnum forum cogeatur circumire, & eo pacto illum sistere jussere ad molem quandam ad instar theatri, quæ stabat in medio dicti fori. Præco vero dictam molem ascendens, reiteratò illius delictum, & crimen alta voce recensebat, & illius caput ligno in modum mallei in summitate rotundè fabrefacto, percussere, donec animam omnibus videntibus redderet. Vidimus præterea plurimos carcere tentos, quos agebant ob furta, & alia per eos commissæ crimina detineri. In hac provincia secundum computationem, quam diligenter fieri curavi, sunt centum & quinquaginta millia domorum, una cum alia parva provincia eidem adhærenti Gnascincango nuncupata, qui eisdem legibus & consuetudine vivunt, sine domino. Qui & non minus subditi sunt regali Majestatis vestræ coronæ, quàm illi provinciæ Tascaltecal.

O

Cum

Nunciij
Muteezuma
ad cortesii,

Cum essem serenissime & potentissime domine in castris bella gerens cum incolis istius patriæ Tascaltecal, quatuor ex potentioribus subditis Domini Muteezuma a me profecti sunt cum ducentis eis familiaribus, & dixerunt ea de causa adventasse ut mihi nunciarent, qualiter eorum dominus Majestati vestræ subjici desiderabat, & mecum inire amicitiam, & quid sibi constituere pro annuo censu Majestati vestræ persolvendo desiderabam, tam in auro, argento, vestimentis sericis, & bombicinis, quàm alijs rebus, quibus provincia abundaret, quæ omnia impartiretur, dummodo ejus provinciam non ingrederer, & illud tantummodo desiderabat, quoniam sua provincia erat sterilis, & com meatibus non affluebat, & molestè ferret, si aliquid incommodi aut penuriæ sustinerem una cum commilitonibus meis. Et eisdem ad me dedit ad mille pondera auri & totidem vestes ex bombice quibus illi maxime uti solent. Hi mecum degere pro majori parte illius belli, & perbelle videre potuerunt, quantum Hispani valeant, & interfuere, dum pacem & fœdus cum illis dominis Tascaltecal inivimus, & ad quæ domini & universi incolæ sese obtulerant vestræ Majest. servitia. Et, prout videbatur, eis hujusmodi maxime displicebant, quia varijs modis me secum abducere tentarunt, asserentes promissa & oblationes, quas illi domini & incolæ fecerant, non fore ex animo, nec sincere amicitiam contraxisse, & illud, ut liberè ipsis considerem, ostendebāt ut postea

tuto

Baronia.

tūtō mihi incauto insidiarentur. Incolæ
 vero Tascaltecal pluries me admonuerant,
 ne subditis domini Muteezuma aliquo
 pacto confiderem, quoniam erant verè pro-
 ditores & omnia fraudulenter agebant, &
 dominus illorum fraudibus uniuersam illam
 provinciam ditioni suæ subegerat, & me ad-
 monere voluerant, sicut facere tenentur verī
 amici, & qui diu cognouerunt Muteezuma.
 Visa dissensione, & simultatibus ambarū
 partium inde non parum voluptatis sum
 consecutus, quoniam multum ad rem meam
 ea pertinere cognoscebam, & facillimè habe-
 rem aditum ad illos subigēdos, iuxta id com-
 mune adagium : Ex monte procedit, quod
 montem comburit. Etiam mente revolve-
 bam illud sacri Evangelici verbi dictum:
 Omne regnum in se diuisum desolabitur,
 modo tamen hos, modo illos secretō allo-
 quebar, & gratias unicuique agebam de illo-
 rum optimo animo, consilio, & admonitio-
 ne, & plus me amare præsentes, & quos allo-
 quebar profitebar, quā alios qui aberant &
 de quibus maledicebant. Fuimus in hac
 celebri civitate dies viginti, & nunciij Mutee-
 zuma, quos apud me fuisse superius retuli,
 me hortati sunt, quod proficisci deberem ad
 civitatem Churultecal, quæ aberat per leucas
 sex, & cives & incolæ illius erant maxima
 amicitia conjuncti domino eorum Muteezu-
 ma, & ibi ipsius animum facilius compre-
 hendere possem, utrum desideraret, profi-
 ciscerer ad suam provinciam, & quod aliquis
 ipsorum ex ea civitate posset ire allocutum

eorum dominum, significatum ea, quæ ego
 injunxissem, & reverti cum responso, &
 compertum habebant alios nuncios me in ea
 præstolari, ut colloqueremur. Eis respon-
 sum dedi, mihi placere illuc proficisci, & quo-
 dam die, quem eisdem indixi recederemus.
 Postquam vero domini è Tascaltecal re-
 scivere ea, quæ cum prædictis nuncijs ege-
 ram, & constitueram discedere ad illam civi-
 tatem, me mœstiria pleni convenere rogan-
 tes, nullo pacto illuc proficisci deberem,
 quoniam jam mihi insidias præparaverant,
 ut me unà cum commilitonibus neci darent,
 & ad hoc negotium ipse Muteezuma, ex
 provincia dictæ civitati contermina, desti-
 naverat ad quinquaginta millia hominum,
 & constitierant per duas leucas à præfata
 civitate, & ipsi obsidebant iter consuetum
 quâ proficisci deberem & novum construxe-
 rant, altis fossis refertum, in quibus præa-
 cutæ fudes fixæ solo contegebantur, ut equi
 in eas præcipitarentur, & eo modo confo-
 derentur, & ex industria multos vicos ob-
 struxerant, & in supremis & subdialibus do-
 morum pavimentis lapides undique conges-
 serant, ut nos civitatem ingressos capere pos-
 sent, & deinde de nobis ad libitum dispo-
 nere. Et ad detegendam veritatem eo uterer
 argumento, quod nunquam domini illius
 civitatis me visum aut allocutum venerant,
 cum jam diu venissent illi de Guafancigo, qui
 plus aberant quàm ipsi : & mitterem eos
 evocatum, & viderem an venirent. Illis
 gratias ingentes egi, & ab eis petij mihi ali-
 quos

quos concederent, qui eosdem meo nomine rogatos haberent, ut ad me proficiscerentur, habebam enim quædam, quæ cum illis communicare desiderabam, commodum Majestatis vestræ concernentia, eisdem nuncijs causam mei adventus explanavi, ut eam illis enarrarent. Qui nuncijs eò sunt profecti, & mandata mea exposuere dominis illius civitatis, & secum advenerunt tres personæ, haud magnæ existimationis, & retulere, nomine dominorum illius civitatis adventasse, & eos non potuisse ad me proficisci assererent, quia adversa detinebantur valetudine: illisque intentionem meam ad illos perferendam exponerem. Illi autem ex Tascaltecal mihi significarunt, eos esse inter cives nullius autoritatis, & prædicti cives me irridere videbantur, & eis fidem non adhiberem, nisi domini civitatis ad me personaliter proficiscerentur. Eosdem nuncios audiavi & respondendi, quod tam alti & potentis principis (qualis est Majestas vestra) legatio humilibus personis exponi non debebat, & nedum ipsi nuncijs, sed & ipsorum domini vix erant tantæ dignitatis, quibus dicta legatio à me explicari deberet, & propterea jubebam, quod trium dierum spacio coram me comparerent vestræ Majestati obedientiam præstituri, & in subditos se subiecturi, prævia protestatione, quod si ei assignato termino non comparerent, castra mea in eos moverem, tanquam contra Majestatis vestræ rebelles, & subijci recusantes ditioni Majestatis vestræ, & ad hanc causam nisi mandatum manu-

propria, & notarij subscriptum, cum lata commissione vestræ Majestatis, in eodē causam mei adventus commemorando, & quod istæ provinciæ, & multæ aliæ erant vestræ Majestati subjctæ, & illi qui libenti animo vellent subjici vestræ Majestati, benè à me haberentur, & eos maximis eram profecutus honoribus & favore & econtra rebelles. Sequenti vero die venerunt ad me ferè omnes domini dictæ civitatis se excusantes, quod prius non venerant, hoc evenisse inde affirmabant, quia illi ex provincia in qua morabar, erant eorum hostes, & non ausi fuerant eò accedere, quia se fore tutos non arbitrabantur, & quod aliquid mihi detulissent contra eos, animo arbitrabantur, sed illis fidem adhibere non deberem, tanquam ab hostibus eorum nominis prolata, & quod non ita erat, & si secum ad eorum civitatem accederem, ibi cognoscerem prolata per eorum hostes esse falsa & vera esse quæ ipsi proponebant, Et exinde Majestati vestræ se subiciebant & permansurierant, & quod parerent & omnia quæ Majestatis Vestræ nomine imposuissem, parati erant contribuere, & omnia hæc notarius, interpretibus adhibitis, scriptis demandavit, & tunc cum eisdē proficisci constitui, partim ne animo defecisse viderer, partim quoniam ibi sperabam posse omnia scèlicius quæ mihi incumbebāt, componere cum Muteezuma, quoniam illa civitas est contermina illi provinciæ (ut relatum est) subjcti enim Muteezuma illic tutò proficiscebantur, & econtra cum in eo-

rum

rum itinere nullum obstat impedimentum, quare cognita domini è Tascaltecal maximè indoluere, & multoties me multum errare affirmarunt, & postquam jam se Majestati Vestræ dediderāt, & meam amicitiam inivērant mecum ire volebant, & omnibus in rebus quæ evenirent opē ferre, & non obstante quod multum reluctatus fuerim, & precibus ab eis contenderim ne venirent, quoniam necessitas non impendebat, tamen ad centum millia hominum ad pugnam aptorum me subsecuta sunt & me comitata sunt per leucas duas à civitate, & ab eo loco maximo rogatu meo, præter sex millia hominum omnes recessere & ea nocte castra posui ad quēdam fluvium, qui duabus leucis aberat ab ipsa civitate, partim ut expedirem dictos homines è Tascaltecal qui mecum venerant, ne aliquid scandali tanta multitudo civitati inferret, partim quia nox appropinquabat, & ea hora nolebam civitatem ingredi. Postero die omnes cives mihi obviam venere, tubis & tympanis ut me exciperent cum multis alijs personis, quæ apud eos religiosæ habentur, vestibus suis solitis indutis canendo & psallendo, ut facere solent in suis Meschitis, quas pro ecclesijs tenent, & ea solennitate usque ad ingressum civitatis nos perduxere, & in optima domo collocarunt, in qua ego cum universis meis socijs fui cōmodè hospitatus, & ad vota nobis cibaria attulere, levia tamē. Et dum iter faceremus ad civitatem, multae eorum signorum quæ nobis aperuerant incolæ ex Tascaltecal, offendimus, quoniam

iter obstrusum invenimus, & aliud noviter
 fabrefactum & scrobes altas aliquas in quas
 homines decidebant, & vias aliquas in civi-
 tate obstrusas, & lapides congestos in pavi-
 mentis subdialibus, & ista nos vegetiores &
 vigilantiores reddidere. Ibi inveni nuncios
 aliquos à Muteezuma missos, ut nuncios
 illius qui apud me erant alloquerentur, nil
 tamen ad me se in commissis habere dixe-
 runt, sed tantum venisse, ut ab illis nuncijs
 intelligerent quid mecum egissent aut con-
 stituissent, ut ea domino suo possent nuncia-
 re, & sic me allocuti discessere. Et unus ex
 primatibus nuncijs Muteezuma qui mecum
 erat, cum his profectus est. Et his tribus die-
 bus quibus ibi moram traxi, mihi minimum
 alimentorum contribuerunt, & indies pejus,
 & raro me visum, & allocutum veniebant
 Domini & primates civitatis. Et dum ex
 hoc aliquid timoris haberemus, interpreti
 meo quotidiano (quæ est scæmina ex illis
 Indis, quam accepi in Putuncham, qui est
 fluvius Grizaluæ, de qua etiam in prima rela-
 tione Majestati Vestræ transmissa mentionem
 feci) incola quædam ex Tascaltcal aperuit,
 non longe maximam multitudinem homi-
 num subjeutorum Muteezuma in unum con-
 venisse. Et quod omnes habitatores civi-
 tatis eduxerant uxores, filios, & bona cupie-
 bant nos aggredi, omnes interimere, & si se-
 cum vellet abire illam sospitem conservaret,
 quæ omnia retulit illi Hieronymo Agillari,
 quem habui in Iucatan, & de quo alias Maje-
 stati Vestræ mentionem feci, qui postea hæc
 mihi

mihi exposuit, & illico incolam quendam illac prætereuntem capiendum curavi, & ab illo secreto in loco collocato diligenter percunctatus sum, & ea mihi aperuit quæ fœmina ex Churultecal interpreti meo retulerat, & propterea ex præmissis & etiam præcedentibus indicijs quæ prius videramus in itinere, constitui melius esse illos prævenire, quàm præveniri, & dominos omnes illius civitatis alloquendi gratia convenire curavi, quos, posteaquam convenere, in magna quadam aula collocavi, & interim iussi milites esse in armis, & ad omnia paratos, quo illico in eam multitudinem Indorum, qui habitationi meæ inerant ex proximiori loco irruerent. Et sic evenit, quoniam postquam convenerant domini in ea aula, eos vinctos ibidem reliqui, equum ascendi, & emissio pavidis sono taliter egimus, quod duarum horarum spacio ad tria millia hominum neci dedimus. Et ultra Majestas Vestra cognoscat, qualiter contra nos se accinxerant. Antequam exirem hospitio, omnes ferè viros obstruxerant, & erant ordinati: & tamen quoniam illos incautos aggressi fuimus, facile fuit eos dissipare, maxime, deficientibus eorum ducibus, quos in aula in vincula conjectos detinebam. Ignem quibusdam turribus & munitis domibus, in quibus se tuebantur injici mandavi, & decertando civitatem totam peragravi: in hospitio tamen optimo relicto præsidio. Et eo pacto quinque horarum spacio populum omnem è civitate migrare coëgi: opem ferentibus quater

O s mille

mille viris ex Tascaltecal, & quadringenti
 è Cempoal. Post meum reditum ad hospi-
 tium eos dominos civitatis, quos in vinculis
 detinebam, allocutus sum, & ab illis quære-
 bam, cur me ea proditione interimere curas-
 sent : responderunt causam ab eis non prove-
 nisse, sed ab incolis è Culva subditis domini
 Muteezuma, qui eos ad tale facinus suasioni-
 bus suis impulerant, & dominus Muteezuma
 per leucam cum dimidia collocaverat ab ea
 civitate (ut ipsi cogitare poterant) ad quin-
 quaginta millia armatorum, ut illud exequere-
 retur : sed tamen eos jam cognoscere se fore
 deceptos, & me rogabant unum, aut duos ex
 illis solutos dimitterem, quoniam illi polli-
 cebantur reducere populum quem ejeceram,
 & fœminas, liberos, & bona quæ eduxerant,
 & ut illis parcerem supplices rogabant, pro-
 mittentes, quod in posterum an nullis se de-
 cipi permitterent, & volebant esse veri & fi-
 deles Majestatis Vestræ subditi. Et postquam
 fui eorum errores & crimina maxime dete-
 ctus, & reprehendi, duos ex eis dimisi. Se-
 quenti vero die civitas adeo habitata vide-
 batur, & fœminis, & pueris referta, & pa-
 cificus populus, non aliter, quàm si nil eve-
 nisset : solvique omnes reliquos civitatis do-
 minos, quoniam sunt polliciti se Majestati
 Vestræ perpetuò inservituros. Et eo viginti
 dierum spacio, quibus ibi moram traximus,
 fuit civitas tam pacifica, & videbatur non
 aliter, quàm si nullus fuisset interemptus, aut
 defuisset : & fora, & commercia sua habe-
 bant, & exercebant per civitatem, quemad-
 modum

modum prius facere consueverant, effecique,
 quod incolæ è Churultecal & Tascaltecal
 foedere, & amicitia jungerentur, & amici ex
 inimicis efficerentur, quos à paucis annis
 muneribus sibi conciliaverat Muteezuma,
 & hostes reddiderat incolis è Tascaltecal.
 Civitas hæc Churultecal sita est in loco pla-
 no, & intra mœnia habet viginti millia do-
 morum, & totidem in suburbijs, sunt soli
 domini, & habent confinia separata, nec ali-
 cui parent, nec aliquem cognoscunt in domi-
 num aut superiorem, & habent regimen si-
 mile incolis è Tascaltecal, gens ista meliori-
 bus utitur ornamentis quàm è Tascaltecal.
 Omnes post hanc cladem sunt, & fuerunt fi-
 deles subiecti Regali Majestati Vestræ, &
 spero eos in futurum permanfuros. Ista regio
 est foecundissima, quoniam latam habet pro-
 vinciam & confinia, & loca pro majori parte
 irrigua, & civitas hæc ab extra est visu pul-
 cherrima quia est plena, & turribus maximè
 referta, & Majestati Vestræ vera refero, quod
 ex alta turri cujusdā Meschitæ prospectans,
 recensui ad quadringentas turritas Meschi-
 tas in dicta civitate. Et ex omnibus provin-
 cijs, quas hætenus in his regionibus viderā,
 hæc aptior est ad Hispanorum habitationē,
 quia in ea habentur pascua, & aquæ habiles
 ad alendas pecudes, quæ alia loca, quæ hæte-
 nus peragravimus, non habent, quoniam cæ-
 teris in provincijs tanta est hominum copia,
 quod nulla sit provinciarum portio, etiam
 minima, quæ culturâ vacet, & tamen multis
 in locis panis defectum patiuntur, sunt etiam
 pau-

pauperes multi, & mendicant ad domos & templa, quemadmodum fieri solet in Hispanijs, & alibi.

Allocutus sum illos nuncios Muteezuma circa proditiōē, quam mihi paraverant domini ē Churultecal, & qualiter prædicti domini assererent evenisse, & primordia habuisse à persuasione Muteezuma, & quod hæc proditio non videbatur mihi digna tanto viro, qualis ipforum dominus erat : & hinc mittebat honoratos nuncios suam mihi ingrens amicitiam, illinc vero quærebat mihi proditoriē insidiari viribus alienis, ut se à crimine protegere posset, & excusare, si res ad vota non succederet, & posteaquam ipse promissam fidem fregerat, nec pollicitis steterat, nec in ore illius veritas comperiebatur, ego quoque sententiam mutaveram, & si prius ad ejus provinciam ipsius videndi & alloquendi tantum gratia, & ut secum amicitia & consuetudine jungerer, nunc eam ut hostis ingredi properarem, ejus provinciæ damna omnia, & incommoda, quæ hostis asferre potest, inferre desiderans, quo ego maxime dolebam : cupiebam enim libentius eum amicum habere, & illum omnibus in rebus, quas in his partibus gesturus eram, consulere, & datum mihi ab illo consilium exequi. Illi vero responderunt mecum diu fuisse, nec ad aures suas pervenisse talem proditiōem, & nullo pacto adduci poterant, ea quæ facta fuerant, fuisse sententia & consilio domini Muteezuma commissa, & à me exposcebant, ut antequā con-

constituere ejus amicitia renuntiare, & bellum contra eum suscipere, prout assereram, optime prius omnia cognoscerem, & ad veritatem eruendam cuncta experirer, & unum ex eis dimitterem, qui proficisceretur ad dominum suum alloquendum, & propediem reverteretur. Sunt ab ista civitate ad locum ubi Muteezuma residebat, viginti leuca. Respondi mihi placere & aliquot ex eis dimisi, & ipsi una cum alio qui prius discesserat, post dies sex reversi sunt, mihi que attulere dono decem puro auro paropsides, & mille & quingentas vestes, & com meatum gallinarum, & Panicacap (quod genus est potus, quo utuntur) & retulerunt dominum suum Muteezuma molestè tulisse paratas mihi insidias per illos è Churultecal, & me certo persuasum, quod ille huic negotio prætisset consilium & favorem, quia ipse mihi fidè astringebat, ita non procedere, & gentè illam esse suam, quæ ubi supra constiterat, motu tamen proprio non ejus mandato convenisse, suasionè illorum è Churultecal, quia erant ex duabus provincijs, quarum altera vocatur Accancigo, altera vero Yzuchan, quæ sunt conterminæ regioni Tascaltecal, & propter propinquitatem quoddam fœdus inter se iniverant, ut alter alteri opem ferat, & ea de causâ convenerant, non autem ejus mandato, & infuturum viderem ipsius operibus, si illa quæ ei nuncianda miseram, forent vera vel non. Et denuo me enixè rogabat, ut ad suam provinciam proficisci non deberem, quia erat sterilis, & multa pati possem
& ubi

& ubicunque permanerem, mitterem illuc quæsitum quæ vellem, ea enim perficeret & adimpleret. Respondi iter meum ad illius provinciam non posse evitari, quoniam de ipso Muttezuma & illius provincia tenebar Majestati Vestræ sigillatim omnia referre. Et me credere ea quæ retulerant nuncij, simulabam, & propterea quia aliter fieri non poterat, nisi ut illum inviserem, quod moleste nõ ferret, & si aliud animo volueret malè sibi evenire posset, & ægrè ferrem illatum sibi damnum & incommodum. Ille vero postquam cognovit me constituisse ire illum visum, respondit, quod fœlix illuc progrederer, meque expectaret in illa civitate, in qua impræsentiæ se continebat, & ad me destinavit multos è suis, ut me illuc comitarètur, quia jam ingressus eram ejus provinciam, cupiebant me deducere per ea loca & itinera, in quibus insidias mihi parasse putavi, ut nos malè mulctarent per ea quæ postea evenere, quoniam Hispani multi, quos ad varia negotia per eam provinciam destinaveram, videre plures pontes & angusta itinera, per quæ si fuissetus progeffi, facillimè executioni intentione suam mittere potuissent. Sed Deus Optimus Maximus qui Majestatem Vestram à teneris annis tutatus est, prospectans nos Regali Majestatis Vestræ servitio intentos, aliud iter demonstravit, & quamvis esset asperius, tamen non erat tot periculis subiectum, ut illud, quo nos deducere nitebantur, quod nobis hoc pacto monstratum est. Ab ista civitate Churultecal sunt gemini excelsi montes,

montes, & frigiditatis maximæ, & in fine
 nensis Augusti habetur in illis tantū nivium,
 ut in eorum vertice non sit aliud cernere
 præter nives : & ab eorum altero qui excel-
 sor habetur, multoties tam die quam nocte
 egreditur ingens fumeus globus ad instar
 magnæ domus, & supra illius verticem tolli-
 tur usque ad nubes tam recto tramite & ve-
 lociter, ut sagitta globum illum velocitate
 non æquaret, & quamvis maximi, & vehe-
 mentes in illorum montium cacuminibus
 vagentur venti, tamē globum illum fumeum
 dissipare aut obliquare non possunt. Sed quia
 semper optavi de omnibus his in locis exi-
 stentibus vera sigillatim Majestati vestræ re-
 ferre, quoniam illud prospiciens visus sum
 videre miraculum, ut secretum perscrutarer,
 decem ex commilitonibus meis Hispanis, &
 eos quos arbitrabar perscrutationi hujusmo-
 di idoneos fore, cum aliquibus incolis ejus
 provinciæ illuc perscrutatum ire jussi, & illis
 seriose injunxi, ut modis omnibus dictum
 montem ascenderēt & secretum illius fumi,
 & unde & qualiter exiret perscrutarentur, &
 quantum eis possibile fuit, ut dictum montē
 ascenderent, laborabant, nunquam tamen
 illum scandere valuerunt, obstantibus cre-
 bris cinerum turbinibus qui à dicto monte
 egrediuntur, magnis nivibus, & intenso fri-
 gore quod in illis montibus vagabatur : ap-
 propinquaverunt tamen cacumini, & adeo
 quod cum esset ibi, incœpit exire ille fumeus
 globus tanto cum impetu & strepitu, ut
 mons videretur corruere, & infecto negotio
 reversi

reversi sunt, portantes multum nivis & glaci, vibebatur enim eis rem novam in his partibus tam calidis constitutos nos esse vi-
 suos, secundum sententiam nauclerorum, quoniam affirmant istam provinciam sitam in vigesimo gradu, qui est in paralelo insulæ Hispanæ, ubi assidue versantur maximi calores : & dum irent quæsitum hoc secretum, offe-
 derunt quoddam iter, & ab incolis quos secum miseram percunctati sunt, quorsum illud iter tenderet, ipsi retulere illac iri ad Culva, & illud esse optimum iter ad Culva, & non illud, per quod nos illi de Culva deducere volebant, & Hispani progressi sunt per illud ad fines montium usque, iter enim est in medio dictorum montium : tandem patere cœpit planities è Culva, & magna civitas Temixtitan, & lacus qui continentur in ea provincia, quos inferius celsitudini vestræ referam, & Hispani illi quos miseram ad perscrutandum secretum, cum socijs reversi sunt exultantes invento bono itinere, & cum ab illis & ab incolis provinciæ factus fuisset certior de novo bono adinvento itinere, nuncios ipsius Muteezuma sum allocutus, eos monendo, quod deducerent me ad eam provinciam per adinventum iter, & non per illud quo ipsi constituerant : Responderunt, quod erat magis planum & brevius, & cur me per illud non deducerent, dixere causam hanc subesse, quia debebamus transire per provinciam Guafacingo, cujus incolæ erant hostes Domino suo Muteezuma, & in ea non poteramus invenire commeatum & necessaria,
 prout

prout per loca domini sui, sed postquam constitueram ire illac, ipsi commeatum aliunde afferri curarent, & maxima anxietate transivimus timentes, ne illi in sua malitia vel-
lent perseverare, nobisque denuo insidiari, & quia jam omnibus innotuerat quod illuc progredi volebam, non videbatur ad rem pertinere retrocedere, ne illud timori & pusillanimitati ascriberetur. Etea die, qua à Churultecal discessimus, emensi quatuor leucas, devenimus ad pagos quosdam sub ditione civitatis Guafacingo, ibi ab incolis bene visus, meque donarunt quibusdam servis, vestibus, & parvis frustulis auri, quæ omnia parvi erant momenti, quoniam in provincia sua talia non habentur, qui sunt factionis illorum è Tascaltecal, & circundantur undique provincijs Domini Muteezuma, & adeo, quod nullum est illis commercium, nisi cum incolis propriæ patriæ, & ideo miserè degunt. Sequenti die ascendi faucem inter duos montes sitam, de quibus Majestati Vestræ retuli, & in ipsius descensu postquam oculis nostris patebat provincia domini Muteezuma, venimus per quandam illius provinciam, quæ appellatur Chalco, per duas leucas antequam perveniremus ad loca habitata, invenimus optimum hospitium noviter extructum ex tignis & palea, in eo me cum socijs omnibus commode collocavi cum omnibus Indis, quos mecum eduxeram ad quatuor millia hominum ex istis provincijs, videlicet ex Tascaltecal, Guafacingo, Churultecal,

P

& Cem-

& Cempoal, nobis necessaria victui concessere, & habuimus in omnibus habitationibus ignes multis injectis lignis, quia frigora & algores maximi vigeant, duobus enim altissimis montibus circumdabamur, quibus maxima nivium multitudo inerat. Eo quidam Muteezuma nomine ad me profecti sunt, qui videbantur procures, & inter eos ajebant venisse fratrem ipsius Muteezuma, & quater mihi attulere nulle auri pondera sui domini Muteezuma nomine, & me rogatum volebant, ad illius civitatem ulterius proficiscendi animum exuerem, quia illius provincia annonæ caritate premebatur, & iter erat ad illam difficile, tota enim erat aquis circumvallata & ad eam non nisi canois invehiri poteram, est autem canoa lembus uniligneus concavus, quibus ad aquas transferendas utuntur (illas incolæ Accaler nominant) aliaque multa difficilia esse in itinere commentabantur, & illi significarem quid ab eo postularem. Quoniam lubens omnia mihi ubicunque locorum existerem ab eodem petita proculdubio in signum tributi mittenda curaret, & usque ad mare & quocunque animo meo libuisset. Ipsos blande & amice excepi, eosque aliquibus quæ ex Hispanijs attulerā donavi, quæ maximo in precio apud eos habebantur, apud illum præsertim quem fratrem Muteezuma esse ajebant, & nomine domini sui expositæ legationi in hæc verba respondi: Ego, si in manu & potestate mea esset ab hac provincia recessus, libentiori animo quàm ipse desiderat, ab his regionibus ut magna-

magnanimo Domino vestro morem gerere, recederem, sed sacræ Catholicæ Majestatis domini & regis mei præcepta & mandata id me exequi non permittunt. Illius jussu hanc regionem petij, & inter alia quæ a Catholica Majestate magnoque Imperatore mihi in commissis data sunt, illud fuit imprimis, ut de magnanimo domino vestro Muteezuma, & illius tam celebri civitate Majestatem suam certiorerem facerem, cujus celebritas diu ad ejus sacras aures pervenit, illudque vos oratos velim, ut meo nomine domino vestro nunciatis, meum illuc iter æquo gratoque animo ferat, quandoquidem adventus iste meus domino vestro, aut illius provinciæ dānum aliquod, aut incommodum afferre non potest, sed plurimum utilitatis, honoris, & incrementi. Et postquam dominum vestrum allocutus fuero, si mea consuetudine uti noluerit, ilico pedem referam, satis enim mihi est illum alloqui, ut inter nos quibus modis sacratissimi mei potentissimi que regis negotia in his partibus gubernari queant, constituamus, quæ non possent per interpositas personas quamvis idoneas, & quibus maxima fides sit adhibenda, constitui. Et hoc habito responso recessere. In hoc hospitio, de quo superius mentionē habui, cogitarant (prout ex indicij & præparationibus conjicere potui) ea nocte nobis obesse, & aliquod damnum inferre, hoc percepto remedium adinveni. Propterea postquam cognoverant, me mutasse sententiam, secreto jussere illos viros, qui in montibus erant absconditi,

proficisci ad hospitium prædictum, & conspecti à meis vigilibus, & excubijs discessere. Postero die inde profectus perveni ad coloniam quandam, quam Amaqueruca appellant, quæ subjacet provinciæ Chalco, quæ habet in colonia principali, & villis per duas leucas circumcirca plus quam tria millia habitationum, & in hac colonia fuimus optimè hospitati in pulchra domo ipsius Domini. Multi, qui ex primatibus videbantur, me visum & salutatum venire, asserentes eorum Dominum eos ad me destinasse, ut me ibi expectarent, & de omnibus quibus indigerem, & mihi & meis providere curarent. Hujus provinciæ dominus mihi largitus est mille pondera auri, & quadraginta servos, & duos dies fuimus ibi, commode & uberrime nobis omnia quibus indigebamus, suppeditaverunt. Postero die cum ad me venissent quidam principales, significarunt, quod dominus Muteezuma me expectabat, discessi & ea nocte fuimus in quadam parva colonia abinde per leucas quatuor, quæ adhæret maximo lacui, & ferme illius media pars in aquas protenditur, à continente vero habet asperrimum montem cum rupibus & lapidibus ingentibus, & ibi modis omnibus conabantur nobis obesse, aliter autem quàm quærebant, evenit: constituerant enim nos noctu incautos offendere, & cum tam diligens, & vigilantissimus diu noctuque essem, cogitationes eorum irritas feci: & ea nocte vigiles ubique collocavi, & tales, quod tam ab exploratoribus illis, qui aqua
canonis

canonis vehebantur, quàm ab eis, qui monte descendebant conspici & videri potuit, eorum opinionem exequi potuissent: manè inventi sunt ad viginti exploratores illorum à nostris interfecti, adeo ut pauci ad dominos qui eos miserunt, reversi sint. Et cum nos semper ad quæcunque paratos & promptos cernerent, constituerunt mutare sententiam, & nos tanquam amicos deducere. Sequenti die summo mane cum discedere constituissem, præsto fuere duodecim viri ex primatibus, ut postea percepi, inter quos majori fulgebat dignitate juvenis annorum viginti quinque, quem omnes maxime venerabantur, & adeo quod quando lectica qua vehebatur descendit, reliqui omnes anteibant saxa & paleas qua ille progressurus erat è medio itineris auferentes. Et postquam me convenere, se Domini Muteezuma nomine venisse commemorarunt, ea de causa ut mihi in itinere adessent: & domino suo condonarem, quod ipse obviam eousque non venerat, quoniam adversa valetudinè detinebatur, & ejusdem celebris civitas non multum distabat, & postquam constitueram ad illum proficisci, ut coràm colloqui possemus, ut cognoscerem quali esset in Majestatem Vestram animo. Nihilominus enixis precibus contendeat, ne illuc progrededer, quia ibi multum penuriæ & laboris essem perpeffurus, multum comminabatur, ibi mihi de necessarijs provisum iri non posse curare, quemadmodum animo cõceperat: & in multum instigare præfati legati, & tantum ut nil aliud

aliud superesset, nisi aperte dicerent, si illuc proficisci perseverarem, obstare velle. Ego vero illis benignè respondi, & mitioribus verbis quibus fieri potuit: asserens, quod ex isto meo adventu nil sibi incommodi evenire poterat, sed plurimum utilitatis, & eos quibusdā quæ mecum adduxeram ex Hispanijs, donatos dimisi, & ilico discessi magna comitante caterva. Nam comitabantur me viri, qui maximæ videbantur auctoritatis, ut postea apparuit, & semper progrediebamur prope ripam illius magni lacus, & à domo in qua hospitatus fueram, vix per leucam profectus, vidi in ipso lacu parvam civitatem, quæ tantum à nobis aberat quantum continent duo jactus balistæ, habentem usque ad bis mille habitationes in ipso lacu sitam, ad quam nulum terrâ patebat iter & etiam multum turritam quantum videre potuimus, & progressus leucæ spacio ingressus fui viam stratam manu, & arte fabricatam in ipso lacu laram quantum equestris Hispana hasta extēditur, & eadem ferme per leucam profecti ad civitatem quandam devenimus, qua elegantiorē hactenus non videramus, quamvis esset ambitu non amplo. hac exigua in civitate erant domus ornatissimæ, & non tantum admirationem afferebant domus benè edificatæ, quantum domorum fundamenta, quæ miro artificio in aquis erant constituta, cum (ut relatum est) in lacu ipso sit sita civitas, hac in civitate, quæ ascendit ad duo millia domorum, bellè fuimus & lautè nos excipere, & primates, & dominus illius civitatis sum-

summopere expetebāt, ut ea nocte ibi quies-
 cerem, nuncij vero domini Muteezuma ad-
 monuerunt, ne illic vellem pernoctare, sed
 per tres leucas progredere ad civitatem no-
 mine Iztapalapa, quæ subjacet uni ex fratri-
 bus domini Muteezuma. Egressus vero illius
 civitatis, ubi pransi fueramus, cujus nomen
 impræsentiarum non occurrit, est per simi-
 lem viam stratam manu fabricatam, quæ du-
 cit per unam leucam ad continentem usque,
 & mihi civitati appropinquati obvius factus
 est dominus illius cum uno alio magno Do-
 mino alterius civitatis, quæ ab illa abest per
 tres leucas, quam Canaalcan appellant, &
 plurimi alij proceres & domini qui me ibi
 expectabant, mihi quæ obtulere quater mille
 auri pondera, & quasdam fericas vestes, &
 perhumanè me suscipere, habet Iztapalapa,
 quæ est ad latus unius magni lacus aquæ fal-
 sæ, usque ad quindecim millia domorum,
 quarum major pars est in aquis, reliquæ in
 continenti. Habet Dominus illius quæ-
 dam alta palatia, non tamen adhuc perfecta,
 quæ sunt tam magna & pulchra sicuti quæli-
 bet quæ in universis Hispanijs inveniri pos-
 sent, & dico de magnis & bene constructis,
 tam ex lapidibus quam ex tignis, pavimentis,
 & omnibus quibuscumque generibus in pala-
 tijs construendis necessarijs, & reliquis do-
 mus suppellectilibus, præterquàm ligneis linia-
 mentis, & figuris ditibusque alijs parietibus
 & solaribus apud nos adhiberi solitis, quibus
 ibi in superioribus à terra habitationibus uri
 non solent. Inferius vero habent viridaria

voluptuosa, arboribus, floribusque odoriferis referta. Piscinas præterea sive vivaria optime fabrefacta, habentia lapideos gradus à summo ad imum, habet amplum viridarium prope dictum palatium, cui impositum est prospectaculum varijs decoris aulis, & deambulationibus. In viridario continetur stagnum aquæ dulcis, in quadrangulum ductum eleganterq; lapidibus expolitis constructum, & in ipsius stagni ambitu stat latum deambulatorium pavimento lateribus stratum elegantissimo, adeo latum, quod quatuor homines juncti facillime & commode deambulare possent, & quælibet ipsius pars continet quadringentos passus, & totum in circuitu continet mille, & sexcentos passus, pars vero illa de ambulatorij proxima viridario est arundinibus fabrefacta, post illas vero sunt arbores & variæ odoriferæ herbæ, in ipso stagno plurimi natare videntur cujuscumque generis pisces & volucres, ut annates, fulicæ, & aliæ plurimæ, ut aliquando ipsum operiant stagnum. Sequenti die ab ea civitate decedens mediæ leucæ iter emensus viam aliam stratam medium lacus secantem ingressus sum, eademq; duarum leucarum itinere ad illam celebrem civitatem Temixtitan in ipso medio lacu constitutam pervenitur, illa via tantum patet, quantum geminæ Hispanæ equestres hastæ extenduntur, qua octo juncti equestres transire commode possunt. Ab utroque dictæ stratæ viæ latere sunt tres civitates, quarum unam Mesicalcingo appellant, quæ ex majori parte jacet in ipso lacu, & aliæ duæ, quarum altera

altera vocatur Hyciaca, alia vero Huchilohuhico lateri ipsius lacus hærent, & multæ domus dictarum civitatum aquis abluuntur. Prima ad tria millia, secunda sex millia, & ultima quinque millia domorum ascendere dicuntur, in quibus optimæ sunt domus, & turres, & maxime quibus ipsi domini inhabitant, & sacræ ædes eorum, quas Meschitas appellant, ubi suas fundunt orationes, & deos suos collocant. Ibi maxima sunt salis commercia, quod ex dicto lacu conficere consueverunt, & superficie terræ, quam lacus inundat, & cum illud ebullierit, redigunt in massas ad panis formam, & illud tam incolis, quam alienigenis vendunt. Et per medium leucæ priusquam quis perveniat ad ipsam celebrē civitatem Temixtitan (ubi dictam viam alia similiter strata subintrat, quæ à continenti progreditur) est murus munitissimus geminis turribus circumdatus muro in latitudinem geminæ hominis staturæ cum antemurali, & pinnis per totum ambitum, qui murus ambas præfatas stratas vias apprehendit, & dicta celebris civitas Temixtitan geminas tantum habet portas, una est qua ingrediuntur, altera qua egrediuntur. Huc processere mei salutandi gratia ad mille procures civitatis prædictæ omnes habitu consimili & decreto, secundum eorum morem & consuetudinem, & cum appropinquabant quilibet eorum patria utebatur ceremonia, quæ talis est: Eorum quilibet prout erat in ordine dum me salutatum accedebat, manu terram tangebatur, & illam postea deosculabatur in signum

maximæ reverentiæ, & horam ibi consumpsimus antequam quilibet ceremoniam perfecisset, & non longe à civitate erat ligneus pons, qui in latitudine patebat per passus decem, ibi intercipitur via strata, & hic pons est ad aquarum fluxum & refluxum, quoniam aquæ paludis illius in modum maritimarum aquarum augentur & imminuuntur, & etiam ad civitatis tutelam, quia trabes illas longas ad libitum imponunt, & abducunt, ex quibus pons ille construitur. Et in hujus pontis similitudinem sunt multi per universam illam celebrem civitatem, ut post in progressu meæ narrationis latius referam, & postquam pontem illum transivi, mihi obviam venit ille potens dominus Muteezuma ut me suspiceret, & cum eo ducenti procures nudis pedibus, & alio ditioni decreto habitu, quàm primi, & bini procedebant in modum processionis, & admodum parietibus domorum hærentes, & via erat ampla, & delectationem afferens, quia recto tramite per ferè leucam procedebat, & adeo recta quod poteramus conspiciere ab initio dictæ viæ usque ad extremum illius, & ab utroque illius latere sunt optimæ, & magnæ domus partim ad usum meschitarum partim ad habitandum. Et dominus Muteezuma medius progrediebatur inter duos magnos procures, quorum alter erat ille magnus Dominus de quo superius memini, qui me allocutum venerat lectica in vectus. Alter vero ipsius Domini Muteezuma frater, qui dominabatur civitati à qua eodem die discesseram, & hi tres erant
eodem

eodem decreto habitu, hoc dempto quod Dominus Muteezuma habebat calciamenta, reliqui vero erant nudis pedibus, quamvis omnes incolæ calciamenti utantur. Alter à dextris alter à sinistris domini Muteezuma brachia sustinebant. Et appropinquans equo descendendi, ut eum amplecterer, quod ne facerem duo illi proceres, & ne illum attingerem manibus innuerunt, & primo Dominus Muteezuma, & deinde illi duo proceres antedictam patriam cerimoniam confecere, quæ perfecta iussit fratrem, qui prius eum comitabatur, ut in posterum mihi assisteret, & ipse altero procere comitatus paululum antebat. Et ubi fuerat me allocutus, venere alij quoque ducenti Domini (de quibus superius) me salutatum suo ordine, & cerimonia facta quilibet ad locum unde digrediebatur reversus est, Et quando allocutus sum dominum Muteezuma, torquem humeris meis impendentem margaritis, & adamantibus vitreis extraxi, illumque domino Muteezuma inieci, & emensa aliqua parte itineris, advenit familiaris ejus afferens torques duos in modum parvi marini cancri elaboratos, panis rubeis limacis contexto involutos, quas ipsi maximi æstimant, & à quolibet torque pendebant octo aurei cancri miræ perfectionis ad latitudinem unius palmi, & illico illos collo meo iniecit, & secutus iter unde fuerat digressus abiit, ordine & habitu ante dictis, donec ad palatium quoddam amplum, & elegans in nostrum hospitium præparatum devenimus, & illico me in magnâ aulam junctis manibus

manibus deduxit, quæ erat ante atrium, quod ingressi fuëramus, meq; collocavit in ornato diviti folio, quod mei collocâdi gratia paratjufferat, meq; illû ibi præstolari jussit, & post pusillum meis optimis habitis hospitij ad me varijs, & pluribus rebus & ornamentis aureis, argenteis, & rebus ex pennis plumisq; eleganter cõfectis, & quinq; millibus vestium ex bombice præciose, varijsq; modis laboratis, & contextis profectus est, quæ omnia postquam mihi impartitus est, consedit altero folio non longo intervallo à meo distanti, quod sibi curaverat parari, & in hæc verba locutus est : Diu est quod ex majorum nostrorum annalibus, & scripturis compertum habemus, quod ipse, & omnes qui in hac provincia degimus, hinc orjundi non sumus, sed alienigenæ, qui ex remotis orbis provincijs huc advenimus. Scimusq; nos magno quodam domino Duce cui subiecti eramus ad hanc provinciam pervenisse, qui nobis relictis patriam revisit, & multo post tẽpore ad nos redijt, invenitq; nos omnes incolas hujus provinciæ in uxores duxisse, colonias habitandas suscepisse, & liberos præterea procreass, qui enitebatur nos hac provincia abducere, illud recusavimus, nec eundem in dominum ulterius, & ducem recipere volumus, & ipse dominus discessit, & hætenus certe credidimus, quod illius successores venturi essent ad subigendas has provincias, & nos tanquam proprios & veros subditos suos asserturos. Et considerantes locum unde vos venisse dicitis, & ea quæ prædicatis

catis de magno & potenti Domino & Rege, qui vos huc destinavit, vere credimus, quod ille sit noster verus Dominus, & eo maxime, quia dicitis, quod diu nos hæc loca habitasse cognovit. Ideo vobis proponite, nos vobis omnino parituros, & vos in Dominum illius vice & nomine, quem vos huc misisse asseritis suscepturos, & in hoc vobis non deerimus, nec fraudem commitemus, & universæ provinciæ quæ meæ subjacet ditioni ad libitum imperare potestis, quoniam omnes jussa capescent, & potestis omnibus quæ possidemus pro voluntate uti, estis enim in propria provincia, & domo, animo læto estote, & quieti vos date, scio enim vos labores varios passos, tam itinere quam assiduus bellis, quæ hæcenus vobis se obtulere. Non me latet profecto quæ ex Punachanaca hucusque vobis evenere. Nec dubito quin incolæ ex Churultecal, & Cempoal vobis de me male dixerint, obsecro vos ne ultra ea quæ experientia & proprijs oculis videbitis credatis, præsertim ab hostibus meis dicta, ex quibus aliqui mihi subiciebantur, & adventu vestro à me defecere, & ut à vobis favorem captent illa proferunt. Scio equidem, quod ipsi vobis asseruerant quod domos aureis parietibus, & auream solium possidebam, & mea omnia supellectilia erant aurea, & pariformiter eram deus, & me deum fingebam, & alia multa hujusmodi, domos jam cernitis ipsimet esse ex saxis, calce & terra. Et his dictis vestes extulit corpus ostentans, & ait, nonne me videtis ex carne

carne & ossibus compactum, mortalem & palpabilem, videtis eos jam fuisse mentitos. Habeo equidem aliqua suppellectilia, quæ majores mei mihi reliquerunt, omnia quæ habebo vestra sint, & de his ad libitum disponite, procedam ad alias domos ubi habitare soleo, curabo vobis provisum iri omnibus in rebus, vobis & socijs vestris convenientibus, & nulla adducamini molestia, imo latamini, quia estis in vestra patria, & domo: Ego paucis respondi, & maxime tetigi ea, quæ ad rem pertinere putavi, & potissimum ut in animum eorum infunderem, quod Majestas Vestra illa verè esset, quem venturum arbitrabantur, & his peractis discessit & post ejus discessum nobis attulere panem, gallinas, fructus varios, & alia ad usum domesticum, & hospitij facientia, fuimusque ibi sex dierum spacio bene hospitati, & multoties Domini provincie illius me allocutum, & salutatum veniebant.

Iam Catholice Rex initio hujus mee narrationis exposui, quod ego tempore quo à villa veræ Crucis discessi, ut diligenter perquirerem de hoc potenti Domino Muteezuma, ibi dimiseram centum & quinquaginta Hispanos, ut inchoatam à me arcem perficerent, & etiam dimiseram multas villas, & castra circumvicina eidem civitati veræ Crucis Sacre Majestatis vestræ ditioni subiectas, & incolas verè fideles: sed dum essem in civitate Churultecal mihi redditæ sunt literæ à præfecto, quem ibi constitueram meo nomine, quibus significabat, quod Qualpo-
poca

poca dominus civitatis, quæ Almeria appel-
 latur, significaverat dicto præfecto per suos
 nuncios, quod desiderabat esse vasallus ve-
 stræ Majestatis. Et quod eo usque non præ-
 stiterat eam obedientiam, quam præstare te-
 nebatur, & ad offerendum se cum universa
 sua provincia non venerat, per hoc stetit,
 quod illi necesse erat transire provinciam
 quæ sibi infensa erat, & quia timebat in tran-
 situ lædi, illud mandare executioni non po-
 tuerat, & propterea ad eum mittere dignaretur
 quatuor Hispanos, qui secum ad dictum
 præfectum per hostiles provincias proficis-
 rentur, quoniam illis ducibus confidebat se
 tuto perventurum ad eundem, & hoc pacto
 obedientiam debitam præstare posset. Qui
 præfectus illius verbis fidem adhibens, quæ
 nomine dicti Qualpopoca sibi nunciabantur,
 quod veniret ad præstandum obedientiam,
 ut alij quoque fecerant, illuc quatuor ex suis
 Hispanis destinaverat, quos postquam fuere
 domi dicti Qualpopoca simulans causam ne-
 cis se non præstare interficiendos curavit, &
 duos interfecerat, reliqui vulnerati per mon-
 tes aufugerant, quo audito ipse quinquagin-
 ta Hispanis peditibus, duobus illis equitibus,
 & decem millibus Indorum amicorum no-
 strorum contra civitatem Almeriam hostili-
 ter profectus fuerat, & certamen iniverat
 cum incolis Almeriæ, & occiderant septem
 Hispanos, sed postremo dictam civitatem
 Almeriam expugnaverant, & plures ex in-
 colis neci dederant. Dictos incolas migrare
 jusserat, & civitatem igne consumpserat,
 destru-

destruxeratque. Et cum indi quos secum adduxerat, essent eorum hostes acerrimi, omni in hoc fuerant usi diligentia. Qualpopoca autem & alij sibi foedere juncti, & qui ad id favorem præstiterant, sibi fuga salutem comparaverant. Ex quibusdam in prælio captis sciscitatus est, qui essent illi, qui civitati & Qualpopoca opem tulissent, & quare id facinus commiserant, & quid eos impulisset ad interficiendum Hispanos, quos ille miserat dicto Qualpopoca. Illi vero responderunt fuisse illud commissum facinus jussu domini Muteezuma, & quod cæteri quoque procures, qui civitati opem tulerant, mandato ipsius Muteezuma eo venerant, ut postquam discessissem à civitate Veræ crucis contra ibi existentes exirent, & eos qui defecerant ab illo, & Majestati Vestræ se subjecerant, & quod omnem possibilem adhiberent diligentiam, ut Hispanos interimerent ibi relictos, ut Hispani eisdem operi ferre non possent, aut favorem præstare, & quod propterea ea sic evenerant.

Muteezuma
in Cortesij
redigitur
potestatem,

Peractis diebus sex post meum ingressum in celebrē civitatem Temixtitan, cum aliqua ejusdem vidissem quamvis minima ad multa quæ videri possunt, præterea consideratis his quæ in provincia habetur, ratus sum ad rem, & incrementum status Majestatis Vestræ, & nostram tutelam, & munimē admodum pertinere, si dictus dominus Muteezuma in meam redigeretur potestatem & quod sua penitus non potiretur libertate, ne gratum in Majestati Vestræ serviendo animum eidē

mutare

mutare contingeret, & eo magis, quia nos Hispani sumus aliquantulum difficiles & importuni, etsi nobis succenseret, possent damni aliquid & incommodi inferre, & tantum; quod nullus nostrum tanti nuncius mali esset futurus superstes, partim quia maxime sunt potentia, partim quia si illum apud me retinerem reliquæ provinciæ, quæ eidem subiciebantur, facilius se Majestati Vestræ dedissent, ut etiam postea accidit. Constitui igitur illum domi, quam inhabitabam retinere, satis enim eam munitam, & tutam cogitabam. Et mihi cogitanti nedum illum capere contenderem, aliquid scandali aut tumultus suscitaretur, animo succurrit facilius illud de quo præfectus, quem dimiseram in civitate veræ Crucis, per litteras suas me certiore reddiderat in civitate Almeriæ perpetratum, ut ante dicto capite explanavi, & quemadmodum mihi constabat omnia ibi commissâ jussu & mandato evenisse dicti Domini Muteezuma, itaque collocato præsidio in angustiis viarum ad palatium Domini Muteezuma profectus sum ut alias facere solebam, & aliquamdiu cum eo nugatus sum, & aliqua voluptatē afferentia in medium protulimus, & post mihi data aliqua munera aurea & filiâ suam filiasque aliorum procerum quibusdam commilitonibus meis, exposui eidem ex ordine, quæ in civitate Naurecal sive Almeria evenierant, & quod Hispanos interfecerant. Subjuxi præterea quod Qualpopoca, & reliqui ista machinati fuerant mandato ejus, non sua sponte (ut ipsi affirmabant)

Q

sed

sed quod Domino suo non ausi fuerint non obtemperare. Sed quia nullo pacto persuaderi possem ea fuisse ejus mandato atque consilio gesta, prout Qualpopoca & alij asserabant, sed quod illa potius proferebant, ut se excusarent, ideo mihi consultum esse videri, ut mitteret evocatum dictum Qualpopoca cum sibi adjunctis proceribus, ut veritas appareret, & prædicti meritis luerent pœnas, & Majestas Vestra ejus bonum animum in eandem cognosceret, ne qua fieret, ut pro gratiarum actione quam Majestas Vestra eidem agenda committere deberet, è contrario cogeretur aliquid damni & incommodi eidem inferendum committere, postquam à veritate esset alienum, quod dictus Qualpopoca & conjuncti proferebant. Et ilico quosdam ex suis præsto esse jussit, quibus sigillum tradidit, quod in brachio ex gemmis gestabat, jussitque ut ad civitatem Almeriam (quæ septuaginta leucis abest à celebri civitate Temixtitan) proficiscerentur, & dictum Qualpopoca cum alijs, qui dictos Hispanos interfecerant adducerent, & si sponte venire nollent, eosdem victos adducerent, & si eisdem obstarent, quasdam communitates in sui auxilium, quas demonstravit contemnere dictæ civitati Almeriæ evocarent, easque vi capiendos curarent, & nullo pacto sine prælibatis ad eum reverterentur. Qui nunc datis parituri recessere, quibus viam ingressis Domino Muteezuma gratias egi de exacta per eum adhibita diligentia in prælibatis capiendis, ea de causa, quia cogerer reddere rationem

rationem Majestati vestræ de omnibus Hispanis, qui mecum transfretaverant. Ad hoc ergo ut possem reddere veram rationem Vestræ Majestati, necesse erat ut veniret & moraretur in hospitio meo, donec veritas elucesceret, & donec ille omni culpa vacuus appareret, petebamque ab eo ne illud ægrè aut molestè ferret, quia domi meæ non esset futurus captivus, sed omni parte liber, & me nec in ipsius obsequijs nec dominio quoquo pacto interponere constitueram, & in sua optione erat, quam partem vellet Palatij, in quo moram tunc temporis trahebam, & eidem fidem meam pollicebar, quod hac detentione nil tædij, aut molestiæ sibi contingere posse dabatur, & ultra suum servitium, meorum quoque adhiberetur, & omnibus ad libitum imperare proculdubio posset. Circa hoc diu fuimus altercati, & quæ hinc inde prolata fuerint, longum esset enumerare. Tandem placere sibi domum meam mecum accedere professus est, mandavitque locum in meo Palatio sibi parandum, & extruendum, quo præparato plurimi magni proceres affuerunt, & deductis vestibibus & brachijs eorum subductis nudis pedibus illius lecticam conducebant, non multum ornatam, & maximum silentio eum flentes lecticæ imposuerunt, & progressi fuimus ad nostrum palatium sine aliquo tumultu, quamvis postea tumultuari vulgus cœpisset: tamen quamprimum ad aures Muteezuma illa pervenere, illico omnes jussit quiescere, & sic omnis populus eo die & semper, dum domigus Muteezuma apud me

detentus fuit, quiete vixit, quia optime hospitabatur, & idem servitium habebat, quod prius domi suæ retinebat, quod fuit magnum & admiratione dignum, ut in futurum referam, & socij mei quoque eum, quibus poterant commodis, & obsequijs prosequerentur.

Dum Dominus Muteezuma à me detinebatur, qui ad adducendum Qualpopoca, & alios adhærentes, qui Hispanos morti dederant, profecti fuerant, rediere adducentes ipsum Qualpopoca cum uno ex ejusdem filijs, & alios præterea viros, qui dicebantur interfuisse neci dictorum Hispanorum. Ipsumque Qualpopoca lætica in modum magni domini conduxere, quem potestati meæ concessere una cum reliquis quem in carcerem cum alijs intrudendum commisi, & manicis, & compedibus alligari, aquibus, postquam se Hispanos interimisse, confessi sunt, sciscitatus sum an subessent domino Muteezuma præfatus vero Qualpopoca respondendo à me petijt, an esset alius dominus cui deberet subjici, quasi innuens quod nullus alius erat dominus, cui subjici deberet, & erat vassallus domini Muteezuma, & postea ab eisdem quæsi, an ea quæ fecissent, fecissēt suā sponte, aut mandato, & consilio Domini sui Muteezuma, omnes dixerunt sua sponte non mandato sui domini, quamvis postea dum sententia in eos prolata executioni mandabatur, & comburi debebant, clamaverint unanimes commisisse mandato Domini sui tale facinus, & suo jussu commiserant, & hoc modo

modo fuerunt publice in platea sine aliquo tumultu aut seditione combusti. Et eodem die quo combusti fuere, quia jam confessi fuerant dominum Muteezuma fuisse autorem prælibati homicidij in Hispanos perpetrati, eundem in compedes collocari iussi, quo spectaculo maxime animo consternatus est, quamvis eodem die postquam multa secum fueram collocutus eidem compedes eximendos ordinaverim, quo facto fuit maxime recreatus, & plurimum voluptatis est consecutus, & deinde assidue illi morem gerere quantum in me erat omnibus in rebus summopere studui, & præcipue quia publice ubique locorum profitebar tam ipsis incolis, quàm Dominis provinciarum, qui ad me confluebant, Majestati Vestræ summopere placere quod Dominus Muteezuma regnaret, ut prius regnare solebat, hac tamen conditione, ut recognosceret Majestatem Vestram in superiorem, & Dominum, ut Majestas Vestræ recognoscitur ab alijs omnibus, & quod illi subditi rem grâtam Majestati Vestræ facerent, si in posterum tenuissent illum in dominum, & superiorem quemadmodum faciebant ante adventum meum, & tam bene me secum gessi, & satisfeci, quod pluries illum rogans commisi, ut domum suam proficisceretur, tamen mihi responsum semper dederat se optime ibi in ea domo apud me commorari, cum nil sibi omnino deesset, non aliter quam si domi suæ fuisset. Nam si domi suæ esset facillime evenire posset, quod domini provinciarum capta occasione

possent illum sollicitare, & inducere ad perpetrandum aliquid contra me contra voluntatem suam, quod redundaret in Vestræ Majestatis damnum, cui jam constituerat quantum in eo poterat semper inservire, & donec redderet certiores suos, quid nam haberet in animo, optime erat ibi, & quamvis aliquid super hac re eidem proponerent, illis respondere facillimè poterat, quod ipse non erat in sua potestate, & hoc pacto se excusare poterat, & pluries à me petijt ut posset ire spaciatum quod eidem nunquam recusavi, ut ire posset spaciatum ad alias domos, quæ voluptatis causa ibi constructæ erant, & aliquando exivit spaciatum civitatē quatuor, aut quinque Hispanis comitantibus per duas leucas, & quotiescunque revertebatur, videbatur latus & vultu hilari, & cum exibat donabat varias gemmas, & vestes tam Hispanis quàm incolis, quem maxima caterva semper comitabatur, & ad minus ad tria millia hominū, & eorum major pars erat procerum, & Dominorum illius provinciæ, & assidue convivia opiparè parata, & tripudia celebrare delectabatur, quæ profecto maximis postea laudibus ab omnibus merito extolli debebant.

Postquam cognovi illum ex corde desiderare esse in regali Vestræ Majestatis servitio, rogavi, quo ampliorem relationem Majestati Vestræ transmittere possem de his, quæ in istis locis & provincijs continentur, ut mihi aurifodinas ostendendas curaret, quæ sibi placere hilari vultu & verbis demonstravit,

& eo

& eo instanti quosdam familiares ejus accersiri jussit, & ad quamlibet provinciam in qua aurum extrahebatur, misit duos ex eis, rogavitque ut totidem Hispanos sibi in comites illuc transmitterem, qui quo ingenio aurum eliciebatur conspicerent, quod facile executus sum, & ad quamlibet provinciam destinaui Hispanos duos, qui comitarentur Indos. Erant autem provinciæ quatuor, quidam ex illis devenere ad provinciam quandam, quam Cuzula appellât, quæ abest per leucas octuaginta à celebri civitate Temixtitan, cujus provinciæ incolæ subsunt Domino Muteezuma, & ipsi ostenderunt eisdem tria lata flumina, & ex omnibus adduxere inditia auri purissimi, quanquam modicum adduxerint, non enim habebant alia instrumenta, sed ea tantum, quibus ipsi Indi atrum extrahere solebant, & ut Hispani retulere, transgressi sunt tres provincias multis pagis, villis, & ædificijs refertas, ita ut in Hispania non reperiantur meliores. Sunt in illis provincijs multæ civitates, & coloniæ in magna quantitate, & asseruere vidisse habitationem quandam cum arce quæ est amplior, & magis munita castro Burgenfis civitatis Hispaniarum, & incolæ unius ex his provincijs, quæ Tamazulapa nuncupatur, ornatiori habitu & ditiori incedunt incolis provinciarum, quas hæcenus viderimus, & sunt maximæ prudentiæ. Secundi vero profecti sunt ad Provintiam, quæ dicitur Malinaltebeque, quæ etiam abest à dicta magna civitate Temixtitan per leucas septuaginta, & plus vergit ad littora maris,

Q 4

& illi

& illi quoque attulere inditia auri ex magno
 flumine, qui illac præterlabitur. Tertij vero
 aliam provinciam adiere, ubi sunt gentes,
 quæ differunt idiomate ab incolis proxime
 provinciæ Culva, quam Tenis appellant, &
 illius provinciæ Dominus nomine Coateli-
 camat, quia provinciam obtinet in excelſis
 montibus dicto Domino Muteezuma non
 paret, & etiam, quia illius provinciæ incolæ
 sunt martiales, & certamen ineunt hastis vi-
 gintiquinq;, aut aliquando triginta palmos
 in longitudinē continentibus. Et quoniam
 isti non erant subiecti Domino Muteezuma,
 Indi, qui profecti erant cum Hispanis, eam
 provinciā ingredi non sunt ausi, si prius Do-
 minum illius de eorum adventu certiorē non
 facerent, ab eoq; saluum conductum obtine-
 rent, asserentes eos eam ob causam advenisse,
 ut suas aurifodinas videndi copia eisde con-
 cederetur, & quod meo & Domini Mutee-
 zuma nomine dignaretur illis eas ostendere.
 Coatelicamat responsum dedit. Hispani eo
 tuto & libere accederent, & aurifodinas in-
 spicerent, & ea omnia quæ videre cuperent:
 sed eos è Culva quos sciebat missos nomine
 Muteezuma admonebat, ne provinciam suā
 ingrederentur, quia hostium loco ejus habe-
 bat. Ancipiti animo fuere aliquamdiu Hi-
 spani irent soli an non: maxime, quia Indi,
 quos secum adduxerant, eos admonebant, ne
 irent: quoniam ideo eos solos intromitte-
 bat, ut eos facilius interficere posset: Invidi
 tamen animo Hispani ulterius progredi con-
 stiterunt. Fuerunt bene, & placide ab inco-
 lis.

lis & eorum Domino sucepti, & eis ostenderunt septem aut octo flumina, ex quibus se aurum extrahere dicebant. Hispani una cum Indis ex omnibus illis fluminibus aurum extraxere, & inditia prædictorum fluminum attulere, & cum eisdem Hispanis dictus Coarellicamat misit ad me nuncios suos, quibus se ac provinciam suam Regali Majestatis vestræ servitio offerebat, & eisdem ad me misit quædam aurea emblemata, & vestes, quibus incolæ illius provinciæ maxime utuntur. Ultimi vero accessere ad aliam provinciam Tuchitebeque nominatam, quæ eodem directo vergit ad mare per duodecim leucas à provincia Malinaltebeque, in qua jam superius dixi inventum fuisse aurum, & incolæ ejusdem ostenderunt duo flumina, ex quibus pariformiter adduxere auri inditia. Et prout ex Hispanis, qui ibi fuerant percipere potui, provincia illa est admodum apta ad constituendas ibidem habitationes, & ad aurum extrahendum, petij à Domino Muteezuma, quod in illa provincia Malinaltebeque, quia illa ad prædicta magis apta videbatur, construi faceret unam habitationem pro Majestate vestra & in ea construenda omnem possibilem adhibuit diligentiam, & talem, quod duorum mensium spacio eo in loco jam seminaverant sexaginta mensuras (quas anegas Hispani vocant) ex quodam semine ab eis mayz, nuncupato, ex quo panem conficiunt, & decem mensuras cicerum & cacap, qui est fructus anygdolæ similis, quo fructu in pulverem

redacto vini loco utuntur, & tantæ in ea provincia est æstimationis, ut pecuniarum loco omnia in foris & ubique necessaria, eodem acquirant. Ibique binas habitationes amplas ædificari curavit, & in altera ultra habitationem apposuerunt stagnum, in quo erant quingenti anseres ex industria ibi collocati, qui ibi sunt in maximo præcio, quia eos quotannis deplumant, & illorû plumis, & pennis utuntur, & in dicta habitatione collocarunt ultra mille & quingentas gallinas, & alia plurima ad domesticum usum facientia, & multotiens Hispani, qui eam viderunt, & ornamenta diligenter perpenderunt, putarunt ascendere dictas habitationes ad viginti millia Castellanorum auri. Similiter petij ab eodem domino Muteezuma, ut mihi aperiret, si in littore illius maris esset fluvijs aliquis, vel sinus, quos naves illuc applicantes facile ingredi possent, & tuto in eisdem sistere, qui retulit se penitus ejus rei ignarum. Quo audito, hoc saltem petij, ut mihi maris illius panno depingi curaret littora, & sinus, & flumina in mare confluentia, quo postea possem mittere meos Hispanos ad perscrutandum, & diligenter inspiciendum, & ipse Muteezuma eligeret in eorum duces incolas dictæ provinciæ. Quod postea re effecit, quoniam sequenti diē mihi attulere lineo panno picta omnia maris littora, sinus & flumina in illud confluentia. Ibi conspiciebatur flumen quoddā cæteris magis amplum, prout ex ea figura colligi poterat, in mare profluēs, & videbatur fluere inter geminos montes,

qui

qui appellantur Sanayn in sinu quodam, ubi naucleri hætenus putabant, quod divideretur provincia Mazamalco nuncupata. Dixitque quos vellem destinare. Et eo pacto misi decem Hispanos, inter quos aliqui Maritima disciplina plurimum pollebant, & cum ducibus, quos dederat Muteezuma, progressi perlustrarunt omnia illa littora a portu Chalchilmeca, quem sanctivan appellant, ubi meis navibus applicueram, quæ perlustratio ascendit ad septuaginta leucas & ultra, & nullum fluvium, aut sinum adinvenere, in quem naves possent ingredi, quamvis dicta littora habeant plura & maxima, & in omnibus illis fluminibus periculum faciebant canois insidentes emissa in profundum bolide, & sic devenere ad provinciam Quacalcalco, qua supradictus fluvius præterlabitur, & illius provinciæ dominus qui Tuchintecla nuncupatur, illos benigne suscepit, & eisdem canoas consignari iussit, quibus flumen ingredi possent, & in illius fauce aquæ profunditatem ad duos cum dimidio hominum status invenere etiam eo tempore, quo aquæ maxime defluxere, & dicto fluvio delati sunt per leucas duodecim, & minor profunditas, quæ dicto spacio continebatur, accedit ad sextum hominis statum : & quatenus conjectura consequi potuerunt, ascendit ulterius per leucas triginta in tali profunditate. In ipsius fluvij ripa sunt magnæ & plurimæ coloniæ, & universa illa provincia est in plano sita, fertilis, & rebus omnibus quæ tellus ferre consuevit, exuberans, & gens quasi innume-
rabilis.

rabilis. Hujus autem provinciæ incolæ non subjiuntur domino Muteezuma, imo ejus hostes sunt acerrimi. Quamobrem cum Hispani ad illum venire, illis significatum voluit, ut illi è Culva nullo modo ad suam provinciam profiscerentur, quia erant ejus hostes. Cum illi Hispani ad me ista relatum reversi sunt, suos cum illis mihi nuncios quosdam destinavit: quibus ad me quædam aurea dedit, & plura tygridū coria, & plura ex plumis contexta, & vestimēta: & mihi asseruere, quo dominus eorum Tuchintecla diu nomē meum audierat: quoniam illi ex Puchuncā, qui est fluvius Grifaluæ, sunt eidem maxima juncti amicitia. eundemq; certiore reddiderant, quod illac transiveram, & cum eisdem fueram congressus, quia me arenæ hospitio prohibebant, & eorum coloniæ: & quemadmodum postea nos amicitiam iniveramus, & illi se subdiderant imperio vestræ Majestatis. Ideo ille quoque se regali Majestatis vestræ servitio cum universa sua provincia offerebat, rogabatq; ut illum in amicum reciperet: hac tamē conditione, quod incolæ provinciæ è Culva regionem suam nullo pacto ingrederentur, & peterem è rebus, quæ in provincia illa continentur, quoniam ea omnia quæ ab eo expeterem, impartiri & exequi paratus existerat.

Postquam mihi renunciatum est ab eis Hispanis, qui ab illa provincia exploratum venerant, illam ad coloniam ibi constituendam aptam & commodam, & ab eisdem portum adinventum, animo admodum læto fui,

fui, quoniam ab eo tempore, quo ad regionem hanc applicui, sollicitus fui de portu investigando in littoribus istis, & etiam ut prope eundem invenire possem locum aptum ad habitationes faciendas, tamen eouſq; invenire non potueram à littore incipiente à flumine Sancti Antonij, qui est proximus fluvio Grifaluzæ, usque ad fluvium Panuco, qui est in littore inferiori, ubi quidam Hispani mandato Francisci de Garay coloniam suam constituerant, de quibus posthac mentionem faciam, & ut melius exploratas haberem res illius provinciæ & portum antedictum, & incolarum in eis degentium in nos animos, resq; alias ad ibi habitandum conducentes, alios quoque ex meis commilitonibus ad similia idoneos cum eisdem nuncijs, quos Tuchintecla dominus illius provinciæ ad me cum muneribus destinaverat, proficisci jussi, deferentes ad eum aliqua munuscula, & ab dicto Domino læto vultu recepti portum denuo explorarunt, & periculum fecere, ut alij fecerant, & invenere locum idoneum ad constituendas habitationes, & coloniam deducendam in ea, & de omnibus vera mihi retulere, & dixere omnia utensilia ad coloniam constituendam adesse. Et dominum illius provinciæ maxime gaudere, & magno teneri desiderio inserviendi vestræ Majestati. Quibus reversis cum ea relatione, ilico præfectum cum centum & quinquaginta militibus eo destinavi ad fortilitium ibi construendum, ad quod construendum Dominus provinciæ se obtulerat,

obtulerat, & pariformiter domos omnes, quibus pro nostri habitatione egeremus, & quas eidem imponerem. Et ilico ubi coloniam locandam constitueram, sex domos ædificandas curavit, eisdem indicavit esse sibi gratum, quod in sua sisterent provincia, & quod eam inhabitandam suscipiebant.

Superioribus narrationis capitulis Potentissime Domine exposui, quod eo tempore, quo ad celebrem civitatem Temixtitan proficiscabar, mihi obviam venerat quidam magnus & potens Dominus, qui se missum à domino Muteezunia profitebatur, & ut postea perceperam, erat eidem sanguine junctus, & provincia, cui dominabatur erat contermina provinciæ Muteezuma, & ejus provincia nuncupatur Aculuacan, & caput provinciæ est civitas lacui falso proxima, & ex ea per lacum ad magnam civitatem Temixtitan canois sunt sex leucæ, si quis autem pedibus proficisceretur, habet decem leucas, hanc civitatem Tescucu appellant, habet in se ultra triginta millia domorum. Illius dominus habet ibi miranda palatia & habitationes. Meschitas præterea & oratoria magna & optime constructa, dominatur etiam duabus alijs civitatibus, altera abest à civitate Tescucu spacio leucarum trium Acuruma, altera vero spacio leucarum quatuor quam Orumpa appallant. Istarum quælibet habet ad quater mille habitationes. Habet præterea dicta provincia Aculuacan pagos & villas plurimas, est solum fecundissimum ad culturam, & tota regio, cui præest, ab uno latere

latere est contermina provinciæ Churultecal, de qua diu meminimus. Hic dominus nomine Cacamin post detentionem persone domini Muteezuma à me factâ tam à Majestate vestra, cui se subdiderat, quàm à domino Muteezuma defecerat : & quamvis pluries illum monerem, ut regale servitium & obedientiam Majestati Vestræ exhibere vellet, monitus tamen & à me & dicto domino Muteezuma, nunquam parere voluit. Imo superbe respondendo aiebat, quod si quis vellet ab eo aliquid, ad provinciam ejus proficisceretur, & ibi experiretur, quanti esset & quale foret regale servitium quod exequi tenebatur. Præparaverat ut audiveram jam maximas copias maxime belligeras, & postquam illum monitionibus adducere non potui dominum Muteezuma sum allocutus, & ab eo petij quid nobis agendum in hac re censeret, ne ille rebellionis contra nos factæ pœnarum expers persisteret : responsum dedit, velle eum vi expugnare. Quod erat difficile factu, quoniam magnus dominus habebatur & potens, copijs maxime abundans militiæ aptis, & sine maximo discrimine, & militum amissione eum expugnari posse non putabat. Sed quia ipse Muteezuma habebat in provincia illius Cacamacin plurimos ex primatibus qui cum eo morabantur, & eis dabat stipendium, eos constituerat alloqui, ut aliquos ex militibus dicti Cacamacin abducerent, qui postquam eis fidem nostram dedissemus, quod securi & tuti essent partibus nostris fayerent, sicque illum tuto expugnare

gnare possemus. Quod & ita evenit, quia dictus dominus Muteezuma ita egit cum eis, quod illi induxerunt dictum Cacamacin, ut cum illis conveniret in dicta civitate Tescucu, ipsi quippe tanquam primates darēt operam consulere rebus ad commodum sui Domini facientibus, & maxime tristarentur, si ille aliquid faceret unde periclitari, & ad ultimam internicionem dari posset. Sub hoc prætextu in unū convenere in amplo & elegantissimo palatio dicti Cacamacin, quod est in ipso lacus littore, & eo modo ædificatū extitit, quod subtus illud canoas patet iter, quod in lacū exeunt. Ibi præparatas canoas secreto collocaverant, eodemq; loci plures viros disposuerant, ut si forte dictus Cacamacin obstitet, nec se capi permetteret, eundem vi capere possent. Et cum omnes convenissent, illi conjurati primates Cacamacin apprehenderunt, antequam à suis audiretur, & canoæ impositum per lacum ad magnam civitatem deduxerunt, quæ (ut superius dixi) distat per leucas sex, quem adductum læticæ imposuere, ut tantum dominum decebat, illumque mihi exhibuere, cui ilico compedes injiciendos, & bene custodiri mandavi, & communicato consilio cum Domino Muteezuma, ipsius detenti fratrem nomine Celsitudinis vestræ provinciæ illi præfeci, qui Cocuzcacim nominabatur, cui ab omnibus communitatibus, & Dominis dictæ provinciæ debitam obedientiam exhibendam modis omnibus curavi, tanquam suo Domino, donec aliud per Majestatem Vestram esset con-

constitutum. Et ita executum est, quoniam in posterum omnes eidem paruerunt tanquam Domino, ut prius paruerant dicto Cacamacin & ille omnia quæ illi Majestatis vestræ nomine mandavi, libentissime & fideliter fuit exequutus. Post aliquot dies transactos à captivitate dicti Cacamacin, dictus Dominus Muteezuma omnes Dominos provinciarum suarum, & civitatum circumjacentium convenire jussit, & mihi postquam convenere nuntiavit, ut eo proficisci deberem, & post meum adventum talia fatus est. Charissimi fratres & amici, diu optime nostis vos omnes, patres vestros & majores, mihi & antecessoribus meis subditos extitisse, & à me & ab eisdem optime tentos, & omnibus honoribus condecoratos fuisse, & vos quoque mihi & majoribus meis ea exhibuistis, quæ boni & fideles vasalli Dominis suis præstare tenentur. Etiam arbitror vos illud ab antecessoribus memoria tenere, nostrum genus ex his provincijs originem non ducere, sed è longinquis provincijs huc advectum. Nam majores nostros huc adduxit quidam eorum Dominus, qui eos in ea dimisit atque discessit, & longo post tempore redijt, & majores nostros colonias his in regionibus posuisse, & ex incolis uxores duxisse, & ex eis liberos procreasse invenit, adeo quod ulterius secum progredi noluerunt, nec in Dominum suscipere. At ille discedens promisit, quod aut personaliter rediret, aut alios suonomine huc destinaret tot copijs, & tali potentia & potestate, ut posset eos ad illius servitia

R

constrin-

constringere, Scitisque, quod cum hætenus indies expectavimus. Nunc autem per ea, quæ præfens ejus præfectus nobis retulit de rege eo & potenti Domino, quem se huc destinasse ait, & à loco unde huc adventasse profitetur, pro comperto habeo, & vos similiter tenere debetis, quod hic vere est ille Dominus quem expectabamus, eo maxime argumento, quia præfectus eis affirmat diu nostri notitiam illum habuisse. Sed postquam nostri majores ea, quæ tenebantur Dominis suis præstare, non præstitere, nos id oportet facere : & Dijs nostris agamus gratias, quod illud, quod tam diu expectavimus nostris temporibus evenierit. Idcirco vos omnes obtestatos velim, postquam illud quod, exposui, diu vobis omnibus notum est, quemadmodum me hætenus in Dominum tenuistis, & mihi parvistis, post hac maximo & potenti huic regi pareatis, & illum in omnibus dominum habeatis. Postquam ille vester dominus naturalis existit. Et illius vice hunc ejus præfectum in Dominum habete, colite, & observate, & omnia tributa & obsequia quæ mihi hætenus impendere soliti estis, huic ejus præfecto exhibete, quoniã ego pariformiter contribuere, & omnibus ejus mandatis parere astringor, & ulterius omnia exequi & præstare, quæ de jure Domino præstare tenemini, in quo rem mihi gratissimam facietis. Hæc omnia pluribus lachrymis & majora imo trahens suspiria corde, quam quilibet fari posset, protulit. Comitabatur reliqui omnes procures lachry-

mas

Muteezuma
vasallus fit
Cæsar, Ma,

mas Muteezuma suis assiduīs lachrymis, adeo ut paululum immorati sint antequam respondere possent. Et profecto, serenissime Domine, nullus affuit ex Hispanis, qui eidem non plurimum compateretur. Tandem sedatis lachrymis responsum dedere, quod illi se in subditos dediderant, & eum in Dominum habebant & tenebant. Idcirco pollebantur se omnia executuros quæ ipse constituisset, & ea de causa, & etiam rationibus per eum deductis læto animo vellent illius iussu exequi: & deinceps se perpetuo subdebant Majestati Vestræ, & se in vasallos offerebant, & ibidem eorum quilibet pollicitus est exequi ea, quæ regali Majestatis Vestræ nomine fuissent imposita, & exhibere omnes contributiones & obsequia, quæ antea dicto Domino Muteezuma præstare soliti fuerunt & reliqua omnia, quæ regali Majestatis Vestræ nomine eisdem præciperentur. Quæ omnia per aliquos publicos notarios conscripta sunt, & de præmissis publicum confectum instrumentum, cujus copiam peti, præsentibus Hispanis multis. Postquam omnes præfati Domini se Majestati Vestræ subdiderāt, allocutus sum dictum Dominum Muteezuma, & ei significavi Majestati Vestræ aliquāta auri portione pro quibusdam operibus suis perficiendis opus esse. Rogabamque aliquos è suis, & ego similiter aliquos è meis Hispanis destinarem per provincias & habitationes illorum Dominorum, qui se eo die obtulerant, adhortandum eos & rogandum quo de ea auri & argenti quantitate quam

ipsi possidebant, ultra eorum exigentiam Majestati vestræ inservirent, & eo pacto apparet, quod illi jam inservire cœpissent, & Majestas vestra latius egregium eorum animum in serviendo perspectum haberet. Et similiter Dominus Muteezuma de eo, quod possidebat, mihi ipse impartiretur, quoniam ea omnia Majestati Vestræ mittere constitueram per nuncios, quos primo cum rebus alijs Majestati Vestræ eam transmissurus. At ille nihil moratus eodem instanti petijt à me sibi Hispanos consignari binos, quos in varias provincias ad negotium hoc exequendum destinaret. Quarum nomina, quoniam monumenta omnia amisi, non subveniunt. Illæ enim provinciæ sunt plurimæ & diversæ, quarum aliquæ per octuaginta & aliquæ per centum leucas aberant à dicta civitate Temixtitan, cum prædictis autem Hispanis ire jussit quosdam ex suis, quibus præcepit, ut ad dictarum provinciarum & civitatum Dominos proficiscerentur & exponerent, quod ego unicuique quandam auri summam quam ipse constituit imperarem, & hoc executum est, nam illi omnes Domini, ad quos profecti sunt, contribuerunt imperatam summam tam emblematum, quam auri in massis & folijs, & aliorum quæ ipsi possidebant, & fuso eo quod fundi potuit, ex quinta illorum portione, quæ Majestati vestræ debetur. Fuerunt triginta duo millia, & quadringenta pondera auri absq; suppellectilibus ex auro, argento, rebus ex plumis factis, parmis, gemmis & alijs pluribus rebus
maximi

maximi valoris, quæ omnia Majestati Vestre consignavi & seposui, quæ transcendunt valorem centum millium ducatorum. Erant præterea talia & tam mira quod varietate eorum & novitate erant inestimabilia : Nec putandum arbitror, quod omnes ex principibus tam Christicolis quàm infidelibus, de quibus apud mortales in præsentiarum mentio habeatur, talia haberi possint. Et certe Majest. Vestra illa, quæ expono, nimia videri non debent, postquam sic se habet veritas, quod eorum quæ terra mariq; haberi possunt, & de quibus ipse cognitionem aliquam habebat, simulacra ad veram formam tam aurea quam argentea & ex gemmis, & ex plumis obtinebat, & in tali excellentia & perfectione, quod pene viva spectantibus videbantur, quorum mihi nō modica impertitus est pro Majestate Vestra absq; alijs quæ sibi picta exhibui, quæ omnia ex auro fingi curavit, ut sunt imagines salvatoris crucifixi, emblemata, torques, numismata, & alia plura è nostris, ad quorum imaginem similia fieri curavit. Accessit etiam portioni Majestatis Vestrae argenti recepti ultra centum marcas, quod in varias tam parvas, quam majores fiendas paropsides distribui & scutellas, pateras, coclearea, quantum illis dicere potui. Ultra hæc dictus Muteezuma mihi donavit plura ornamenta ex suis quæ talia erant, ut perspecto quod ex omni parte erant ex bombice, & absque serico in toto terrarum orbe talia fieri & texi non possent, nec tot diversis proprijs coloribus & laboribus : & inter ea erant aliqua

vestium genera, ad usum mulierum, & virorum mirabilia. Erant præterea apparatus pro lectisternijs. quibus ex serico facti, merito, comparari non possent, erant alij apparatus quibus in ecclesijs & aulis uti possumus, erant culcitæ lectisterniorum cooperimenta, tam ex plumis, quam ex bombice variorum colorum, similiter & mirabilium, & alia multa, quæ cum talia & tanta sint, ea Majestati Vestræ exprimere nescio. Obrulit etiam duodecim zerbatanas. Est autē zerbatana lignum longum concavum, qua aves parvas insectamur, ex illis spicula seu globulos exiguos in modum fabarum excreta compactos statu emittendo, quarum excellentiam etiam exprimere nequeo, quia illæ elegantibus picturis, & coloribus perfectissimis constabant, in ejus extremitatibus & medio extabat aurum ad palmi altitudinem mira arte elaboratum, & peram aureis filis contextam, & globulos supradictos imponendos, quos aureos se mihi daturum pollicitus est, impertitus est modulum ad eosdem effingendos aureum, & alia multa, quorum infinitus est numerus.

Si Majestatem vestram potentissime Domine de varijs & mirandis rebus istius civitatis Temixtitan Dominio, & istius Domini Muteczuma obsequio certiolem reddere deberem, ac de ritu & consuetudine quam obtinent incolæ, ordine, & regimine tam civitatis quam aliarum quæ subiciebantur dicto Domino Muteczuma, longo tempore immorari oporteret, & multos qui eas exponere scirēt, habere necesse esset in tali genere exercitatos.

Ego

Ego non possem de mille portionibus minimam recensere, sed ut melius potero aliqua ex illis quæ vidi exprimam, quæ quamvis inculte promantur, tamen erunt tantæ admirationi, quod vix credi poterunt, nos enim presentes proprijs oculis intuendo eas vix intellectu percipimus. Sciat tamen Majestas Vestra, quod si in aliquo deficiam in prædictarum rerum relatione, plus peccabo minuendo, quam augendo, tam in his quam in alijs, quæ recensebo Celsitudini vestræ, quoniam æquum mihi videtur & apparet ea quæ regi meo & Domino recensere duxi, prævia veritate nil augendo aut minuendo aut interponendo exponere.

Prius tamen quam res istius celebris civitatis Temixtitan, & reliqua quæ in proximo præcedenti capite asserui recensere aggrediar, visum est ut omnia melius percipi possint, situm provinciæ de Messico, ubi dicta magna civitas est collocata, & ubi illius Domini Mu-teezuma regia consistit, explicare. Provincia hæc excelsis & asperrimis montibus circumsepta est, & in ea planicies est in circuitu ad septuaginta leueas, cui planiciei insunt gemini lacus, qui ferè universam occupant, quia duo illi lacus ambiunt spaciū quinquaginta leucarum, & in altero ex lacubus est aqua dulcis, altero vero qui major est aqua salua. Illa vero planicies ab uno latere segregatur colliculis quibusdā, qui in medio planiciei consistunt. Dicti autem lacus in fine junguntur in quadam angusta planicie, quæ inter dictos colles & excelsos montes consi-

stit, qua angustia extenduntur per balistæ
 jactum, & per ea alter lacum ingreditur
 alium, & ad civitates & colonias quæ in dictis
 lacubus existunt homines canois invehun-
 tur, absque eo quod aliquis terram attingat.
 Sed quia est magnus lacus falsus, habet fluxû
 & refluxum ad instar maris : quotiescunque
 aqua dicti lacus excrefcit, aqua falsa ingre-
 ditur lacum dulcis aque, & adeo violenter, ac si
 ingens & rapidus fluuius ingrederetur : &
 econtrario, quando decrefcit lacus alius, dul-
 cis falsam ingreditur. Et opulenta illa civitas
 Temixtitan est fundata in illa magno falso
 lacu & à continenti ad dictam civitatem, qua
 est iter duarum leucarum, quatuor habet
 ingressus stratis manu fabricatis vijs latis
 quantum extenditur lata Hispana equestris
 lancea. Civitas est tam ampla quantum est
 Hispalis aut Corduba. Illius præcipui vici
 amplissimi & recto tramite procedentes cer-
 nuntur, & omnes alij quorundam media pars
 in aquis, media in terris est, per quos canois
 invehuntur. Vici quoque omnes habent
 suos exitus, ut ab uno ad alium aqua per-
 meare possint. Omnes isti exitus quorum
 aliqui sunt latissimi, habent magnas trabes
 optime dolatas, & tales quod quibusdam in
 locis possunt per eas transire decem juncti
 equites. Porro cum considerarem, si incolæ
 vellent in me conspirare quod commode
 id facere possent (cum eo in sinu constituta
 sit civitas) ut supra dixi, & amovendo pontes
 egressum & ingressum dictæ civitatis facilli-
 me nobis eripere possent, sicque nos fame
 enecare,

enecare, priusquā ad continentē venire possemus. civitatem ingressus propere Bergantinos quatuor erigendos curavi, & tam celeriter perfecti sunt & tales, ut eisdē ducentos viros cum equis littori exponere possem, quotiescunque nobis videretur. Habet ista præclara civitas plurimas plateas, ubi assidue sua habent fora & commercia ad vendēdum & emendum. Est in eadē civitate platea, quæ est in duplo major platea Salamaticę civitatis undiq; porticibus circumdata, ubi quotidie ultra sexaginta millia hominum videntium, ementiumq; cernuntur, ubi est invenire omnia genera mercium, quæ in provincijs illis inveniri possint, tam ad esum quā ad vestitum facientia. Venduntur res ex auro argentoque, plumbo, cupro, aurichalco, lapidibus, ossibus, conchilibus, corallis, & ex plumis. Venditur calx, politi lapides & non politi, lateres crudi & cocti, ligna dolata varijs modis, & non dolata. Est vicus in quo venduntur omnia genera avium ad aucupium, ut gallinæ, perdices, coturnices, anates, turdi, fulicę, turtures, palumbes, passerēs, arundinibus collo astricti, psitaci, milvi parvi, afficionēs, tinunculi, accipitres, falcones & aquilæ, & aliquæ ex istis avibus rapina viventibus cum plumis capite, rostro & unguibus. Vendunt cuniculos, lepores, cervos, canes castratos parvos, quos ad comedendum educant. Sunt vici ad herbas vendendas, sunt ibi omnes herbæ & radices medicinales quæ nascuntur in tota provincia. Sunt Domus pharmaca vendentium tam potabilia

R 5 quā

quàm ex unguentis & emplastris, sunt barbitonforum domus, in quibus capita lavantur hominibus & raduntur. Sunt etiam ibi habitationes ubi conveniunt ad bibendum & comedendum pro pecunia. Sunt ibi plurimi bajuli, ut in Hispanijs, qui portant onera de domo eorum qui vèdiderunt, ad domum eorum qui emerunt. Sunt plura ligna, carbones, focularia, storæ variæ ad lectisternia, aliæ subtiliores ad sedilia ornanda, cameras, aulaeque. Sunt omnia olera & præsertim coepe, porri, allia, nasturtium tam terrestre quàm aquaticum, caules, acetosa, carduus. Sunt ibi fructus varij, inter quos sūt cerasa, pruna, quæ sunt simillima Hispanis. Sunt poma, uva, & alij fructus plurimi, quos producit illa provincia multū singulares. Vendunt mel apum, cerā, & mel arundinum ex Mayz, quæ arundines habent tantum mellis & sunt adeo dulces, ut sunt illæ ex quibus zaccarum conficitur. Vendunt mella ex arboribus quibusdam, quas vocant in reliquis insulis Magnei, & sunt dulciora musto decocto. Vendunt etiam vinum inde confectum. Vendunt varia genera fili omnium colorum in suis corollis, & est similis vico, ubi Grannatæ venduntur res ex serico, sed in majori quantitate. Venduntur ibi colores pro pictoribus & omnia genera, sicut in Hispanijs, & adeo illustria, ut meliora fieri non possent. Venduntur coria cervina optime aptata cum pilo & sine, albæ & tincta coloribus varijs. Venduntur fictilia multa, & optima vernice suffulta. Venduntur dolia maxima & parva

cenophora,

enophora, ollæ & alia vasa fictilia, & alia infinita genera vasculorum, & majori ex parte vernice suffultorum. Vendunt multum Mayz tam solidum quàm coctum in panem conversum, & de eo habent magna commercia, & in solido & in pane, quod eundem retinet saporem, quem in reliquis insulis retinere solet. Vendunt Artocreas ex avibus & piscibus recentibus, & falsis, crudis, & coctis. Vendunt ova gallinarum, & anserum aliarumque avium maxima in copia. Vendunt placentas ex ovis. Et denique vendunt in dictis foris quicquid gingitur & crescit in illis provincijs, quæ ultra ea quæ exposui sunt talia & tam diversa, quod propter prolixitatem, & quia eorum nomina non teneo, non recensebo: & genus quodlibet mercium habet vicum proprium nulla data alia mercium commixtione, & in hoc optimum habent ordinem, & omnia venduntur bene computata vel mensurata, non tamen hæc nus visum est, quod aliquid pondere vendât. In huiusmodi magna platea est domus ampla in modum iudicij, ubi semper morantur decem, aut duodecim personæ quæ judicant & constituunt omnia quæ in dicta platea eveniunt, & dubia quæ insurgunt malo sique & delinquentes puniri jubent. Versantur in dictis plateis aliæ personæ, quæ assidue diligenter explorant, quid vendatur, & mensuras quibus venduntur bona, inspestant. In hac civitate sunt plurimæ Meschitæ, & domus idolorum pulcherrimis ædificijs, pro parochijs & vicis eorum, & in dignioribus versantur

versantur homines qui pro religiosis more suo habentur & continue resident, pro quibus præter loca ubi idola collocantur, comperiuntur optimæ habitationes, Omnes illi sui religiosi nigris vestibus utuntur, nec capillos minuunt, aut peccant à die ingressus religionis, donec exierint. Filij omnes fere primatum civitatis & dominorum provinciae eo habitu in religionibus versantur à sexto & septimo anno, donec eos parentes matrimonio copulare constituerint: & hoc frequentius accidit in primogenitis, & eis qui in hæreditate succedunt, quam in ceteris. Morantes in illis locis accessum ad mulieres non habent, nec ad eas domos mulieri pater accessus, abstinent à cibis quibusdam, sed uno tempore plus alio. Et inter Meschitas est una suprema, cujus magnitudinem & illius particulas & res humana lingua exprimere non posset, quoniam ejus amplitudo tantum protenditur, ut intra ipsam (quæ altissimo & valido muro circumdata est) possit locari civitas quingentarum Domuum. Continentur intus in circuitu circumcirca pulcherrimæ habitationes, quibus insunt magnæ aulæ, & deambulatoria, quibus resident religiosi ibi collocati: sunt eo in circuitu quadraginta turres altissimæ, & bene constructæ, ad quarum penetralia itur per quinquaginta gradus, & minor inter eas est tantæ proceritatis, quantæ est turris Cathedralis Ecclesiæ Hispalensis, & tam bene constructæ videntur, tam expolitis lapidibus quàm ex tignis, ut eis politiores fieri non possent,

aut

aut fabricari ubique locorum. Omnes enim politi lapides Sacellorum ubi idola collocantur, varijs imaginibus constant & tecta & tigna omnia quæ ibi posita cernuntur, varijs picturis & liniamentis decorata & elaborata consistunt, & varijs monstris, figuris, & ornamentis picta. Omnes supradictæ turres sunt sepulturæ Dominorum istius provinciæ. Et capellæ in eisdem constructæ quælibet suo idolo est dicata, cui plus devotionis attribuebant. In hac ampla Meschita sunt tres latissimæ aulæ, in quibus sunt plurima idola miræ magnitudinis & altitudinis, varijs figuris & artibus sculpta, tam in lapidibus quam in tecto. Et dictis aulis insunt alia parva sacella angustis portis constructa, & sacella similiter nullam continent cœli claritatem, ea sacella non ingrediuntur nisi religiosi, & illi non omnes, & in illis sunt imagines & statuæ idolorum, quamvis etiam extra, ut superius dixi, reponantur. Digniores dictorum idolorum statuas & eorum, quibus plus fidei adhibebant, suis sedibus deturbavi, deieci quæ per gradus. Sacellaque ubi constiterant mundare & lustrare commisi, ea enim omnia sanguine sacrificatorum mortalium aspersa cernebantur. Ibique gloriosæ protectricis Mariæ & reliquorum sanctorum imagines collocavi. Quæ omnia Muteezuma & incolæ moleste tulerunt, & primo mihi significarunt, quod talia committere non deberem, quoniam si res divulgaretur per reliquas cõmunitates, & loca, eos mihi facillime rebelles reddere possem, quia illis arbitrabantur omnia

omnia bona temporalia à dictis idolis sibi exhiberi & concedi, & si incolę paterentur, quod sibi tales contumelię inferrentur, succenserent, nec ulterius quicquam illis exhiberent, & fructus terrę exiccarentur, quare homines fame perire cogerentur. Eos quotidianis adhibitis interpretibus admonui, quos maxime decipiebantur, spem in illis idolis collocare, quos proprijs manibus ex immunditijs confaiverant, & eos scire oportere, unum esse Deum omnium universalem Dominum, qui creaverat cœlum & terram, & omnia alia tam visibilia quam invisibilia, qui pariformiter illos creaverat, & nos alios omnes, deumq; esse sine principio, & immortalem, & quod illi soli credere, eundemque solum adorare, nec aliam creaturam, aut rem aliam præter solum Deum deberent, reliquęque alia explanavi, quę tali in re exponere scivi, ut illos à sua idololatria abducere possem, & ad cognitionem veri summi & omnipotentis Dei inducere. Omnes & potissimum Muteezuma, responderunt, quod illi jam mihi exposuerant, se non esse oriundos ex hac regione, & longa ante tempora majores suos ad has provincias adventasse, fieri potuisse, ut illi sint aliquo errore ducti in his rebus quę colebant, cum jam diu patriam suam exissent. Ceterum ego qui novissime veneram, melius recordari possem quę ipsi colere & credere deberent, & illis ea impartiri deberem ac eos docere, ipsique se paratos offerebant ad ea, quę ipsis tanquam meliora proponerem. Et dictus Muteezuma & alij plures

ex primatibus affuere, dum idola è sacellis deicerem, & dum illa mandarétur, & novas imagines imponerem, & omnes hilari fronte ut conjicere potui. Illisque seriose mandavi, ne impofterum idolis pueros facrificarent, ut prius foliti erant, quia hoc Deo Opt. Max. admodum displiceret. & Veftra Majeftas fuis facris legibus prohiberet & præciperet, quod quicunque interficit interficiatur. Illico ab ea facrificandi confuetudine abftinuerunt, & eo toto tēpore quo moratus fum in ea civitate nusquam vifum eft, pueros aliquos interfici aut idolis immolari. Imagines quibus ifti fidem adhibent, funt majoris proceritatis ftatu cujuflibet maximi hominis. Conficiuntur ex omnibus feminibus & leguminibus, quæ ipfi in ufu habent tritis & mixtis infimul, illa quæ interemptorum pro facrificijs cordium fanguine incorporant, quæ pe-
 & ore adhuc viventium extrahunt, & illo ex corde effufo fanguine farinam humectant in tanta quantitate, quæ fufficere poffit ad perficiendas magnas illas ftatuas, & eifdem perfectis & in facellis collocatis plurima mortaliū corda offerunt, & fimiliter eifdem facrificant & eorum faciem fanguine inde effufo illiniunt. Et pro quolibet neceffitate homini incumbenti habent propria idola, more priſcorum gētilium, qui ſua olim venerabantur idola. Ita ut pro captando favore in bello idolum habent, pro ſuarum legum cultura aliud, & deinde pro re qualibet quam quaerunt, aut exoptant bonos fortiri ſucceſſus, præcipuum idolum habent, quod veneretur.

Hæc

Idolorum
confectio.

Hac celebri in civitate sunt multæ magnæ & optimæ Domus, & propterea sunt tot egregiæ Domus, quia omnes primarij Domini illarum provinciarum, & vasalli Domini Muteezuma in ea suas habent habitationes, & resident in ea quadam anni parte. Sunt ulterius primi incolæ civitatis ditissimi, qui similiter egregijs potiuntur domibus ultra speciosas habitationes domus, egregios hortulos habent varijs floribus tam in superioribus quam in inferioribus habitationibus. Per viam ex quatuor stratis, quibus civitatem ingrediuntur, protenduntur gemini aquæ ductus, quorû amplitudo est ad passus duos, altitudo vero ad hominis statum, & uno ex illis invehitur dulcis aqua saporis optimi ad crassitudinem humani corporis, quæ progreditur in medium civitatis, ex qua bibunt, & reliquis in rebus necessarijs utuntur: alter vero alveus vacuus est, & dum ab uno ex illis immunditias dejicere volunt. in alium aquas ducunt, donec mundetur: & quia transit per pontes propter intervalla, quibus aqua falsa ingreditur, & egreditur, conducunt aquas prædictas dulces per cannales quosdam in crassitudinem unius magni bovis, qui extenduntur quantum crabs dictorum pontium, & illa est omnibus incolis communis. Conducunt undique aquam venalem canois, quam hoc pacto è cannalibus accipiunt, canoas pontibus subjiciunt, in quibus stant homines, & aqua canoas implent, & implentibus satisfaciunt, & similiter in omnibus ingressibus civitatis, & ubi exonerant canoas, qui

qui locus est ad quem major pars com-
 meatum, qui apportantur ingrediuntur civita-
 tem, sunt parvæ casulæ, quibus resident
 custodes, qui pro re qualibet ingrediente, aut
 illata civitati, certum quid pro vectigali reci-
 piunt, & nescio an Domino Muteezuma
 proveniat, aut præcipuæ civitati, quia ha-
 ctenus non investigavi, credo tamē esse Do-
 mini, quoniam in nundinis aliarum pro-
 vinciarum; illud vectigal visum est colligi in
 emolumentum Dominorum provinciarum.
 Sunt plurimi in omnibus publicis foris istius
 civitatis quotidie operarij, & magistri cu-
 juscunque artificij præstolantes, qui operas
 suas conducant. Hujus civitatis incolæ me-
 liorem modum habent, & sunt subtiliores
 circa victum, & alia domestica ceteris alia-
 rum provinciarum & civitatum, quia Domi-
 nus Muteezuma semper in ea versabatur.
 Et omnes provinciarum Domini illius va-
 salli conveniebant in eadem, propterea
 habebant meliorem ordinem, & politiam
 in omnibus. Et ne longior sim in rebus
 istius magnæ civitatis recensendis, quia tam
 cito me non expedirem, ulterius non sequar,
 nisi hoc unum, quod in obsequijs & victu
 habent modum in Hispanijs observa-
 tum, & similiter in suis ordinationibus
 & constitutionibus. Et dato, quod hæ-
 gentes sint barbare, & tam segregatę à
 cognitione summi opificis, & à com-
 munionem reliquarum nationum, mirabile
 est videre modum ab eis in omnibus ob-
 servatum,

S Circa

Circa obsequia domestica ipsius Domini Muteezuma, & res miras, quas ad magnanimitatem status habebat, est aliquid scribendum, & ingenue polliceor Majestati Vestræ, quod unde incipiam ignoro, nec quomodo finem imponere valeam, ut eorum minimam portionem finire possim. Quia ut Majestati Vestræ alias retuli, quæ barbari Domini qualis iste est potentia, aut opulencia major hac esse potest, qui simulacra aurea & argentea ex plumis & gemmis & omnibus generibus quæ sub cœlo sunt in Dominio possidere posset, & simulacra aurea & argentea tam bene effigiata, ut artifex quilibet aptius aptare non posset. Ea vero quæ sunt ex gemmis, humanum judicium conjicere non posset, quo instrumento tam perfecte conficiantur. Ea vero ex plumis talia erant, quod nec in cera, nec in rebus ferici acu pictis mirabiliora fieri possent. Non valui cognoscere quantum Dominium dicti Domini Muteezuma extendebatur: ille enim undique à sua magna civitate mittit nuncios cum suis mandatis per leucas ducentas, quibus omnes parent, quamvis habuisset quasdam provincias suis provincijs circumdatas, quibuscum bella gerebat: & ut comprehendere valui, ejus Dominium erat tam latum quantæ sunt universæ Hispaniæ, quia ad sexaginta leucas ultra Putunchan, qui est rivus Grisalvæ, nuncios suos misit ad civitatem nomine Cumatan, ut illi venirent præstatum obedientiam Majestati Vestræ, quæ distabat à magna civitate per ducentas & viginti leucas. Sed usque
ad

Dominium
Muteezuma

ad centum & quinquaginta nostri Hispani à me visum ire iussi sunt. Omnes fere Domini istarum provinciarum, & maxime circumvicini resident in illa civitate pro majori parte anni, ut superius retuli. Et ut plurimum, dicti Domini habent suos filios primogenitos ad servitia dicti Domini Muteezuma, & quilibet eorum Dominorum suis in locis habent castra, & in eis milites suos, & suorum redditum, & obsequiorum collectores & moderatores, quæ ex omnibus provincijs sibi eveniunt, & computum habent de omnibus, quæ quælibet provincia contribuere obligatur. Habent characteres & figuras quasdam in papiro quam faciunt, quas ipsi intelligunt. Et quælibet provincia habebat separatam obsequium, & contributiones secundum qualitatem servitij, ita quod ad manus dicti Domini Muteezuma perveniebant omnia genera rerum, quæ in dictis provincijs comperiri poterant, & eum tam præsentem quam absentes metuebant, quo nullos mortalium Dominos plus timeri crediderim. Habebat tam in civitate, quam extra, domos plurimas voluptatis gratia melius constructas quam dici possit, & quæ vere erant dignæ magno principe, & Domino. Habebat in civitate ad usum suum palatia tam lata & mirabilia, quod mihi impossibile videtur magnitudinem, amplitudinem, & bonitatem illorum recensere. Idcirco me non intromittam, ut aliquid de eis enarré, sed tantum hoc unum, quod in Hispanijs non sunt illis similia. Habet aliud palatium fere non minus bonum.

quam illud, in quo erat pulcherrimum viridarium quibusdam prospectaculis eidem insidentibus, & marmora, reliquaque ornamenta erant ex jaspide optime elaborato. Illi palatio inerant habitationes, quibus possent hospitari duo magni principes cum eorum obsequio, in hoc palatio erant decem stagna, ubi habebantur omnia genera avium aquatilium istarum provinciarum, quæ sunt multa & varia, & omnium altilium, & ad usum volucrum quæ mari aluntur, erant stagna falsæ aquæ, & ad usum fluminibus versantium erant aquæ dulces, quas aquas quodam constituto tempore emittebant, ut stagna emundarent, & postea suis canalibus ea replebant, & cuilibet speciei Volucrum impartiebantur cibum, qui eis erat proprius, ita quod illis quæ piscibus nutriuntur pisces dabant, & quæ vermibus vermes, & quæ Mayz, Mayz, & quæ alijs minoribus seminibus, minora semina concedebant. Et certa refero Majestati stestreg, quod volucris pisces edentibus ducentę & quinquaginta libræ quotidie exhibebantur ex illis, qui in dicto falso lacu capiebantur, his alendis volucris dabant operam trecenti viri, nulli negotio ulterius incumbentes. Erant præterea alij ad avibus præstanda medicamina præpositi, cuilibet stagno prospectacula imminerebant, & deambulatoria egregia & sumptuosa, quo dictus Muteezuma solatij gratia secedere solebat. In hujus palatij particula tenebat homines, pueros, foeminasque à nativitate candidos in facie, corpore,

corpore, capillis, supercilijs, & palpebris. Habebat aliam etiam domum amplissimam & munitissimam, in qua erat latum præi-
stillum pavimento ex crustis marmoreis egregijs ornatum in modum latrunculariæ tabulæ, & domus erant profundæ, quasi ad statum hominis cum dimidio, & ad magnitudinem sex passuum in quadrangulo, & in medio quarumlibet istarum habitationum, cernebatur volucris rapina vitam quærens à tinunculo usque ad aquilam, quotquot, comperiuntur in Hispanijs, & plura genera quæ nunquam in Hispanijs visa sunt, & in quolibet genere magna copia, & in qualibet istarum erat lignum, ubi volucres residebant, & aliud extra infra rete, & uni insidebant aves nocturno tempore, cum pluviosum erat tempus, in altero verò poterant esse exeuntes ad solem, & aëra, dum aliqua ægritudine laborant, Istis omnibus volucris pro eorum cibo gallinas impartiebantur, & non aliud. In eodem palatio inferius quædam aulæ magnæ plene sunt magnis caveis & grandibus lignis fabricatæ & conjunctæ, & in eis, ut plurimum, continebantur leones, tygrides, lupi, vulpes, catti varij. Et omnium horum animalium tam volantium quam quadrupedum erat maxima copia, quibus ad saturitatem gallinas apponebant, & ad horum animalium custodiam erant alij trecenti viri. Erat illi alia domus, ubi plurimos viros & feminas monstrosos, pumiliones, gibbosos, & adulterinos, & alios maxime deformitatis

Domesticū
Muteezuma
obsequium.

viros habebat, & genus quodlibet monstri
suas obtinebat separatas habitationes, & præ-
erant eorum infirmitatibus electi homines.
Reliquas domus voluptatis causa cōstructas
in dicta civitate prætermitto, cum & plures
sint & diversimodæ. Obsequij sui ordo talis
erat. Illucescente die, quingenti aut sexcenti
viri principales domum suam petebant, qui
sedebant & spaciabantur per aulas, & deambulatoria, quæ erant in domo, & ibi morabantur, non tamen ingrediebantur ad ejus
conspectum, & eorum familiares, & illi, qui
cum eis associati erant, occupabant duo aut
tria palatij impluvia, & vicum maximum, &
hi per diem continuum ibi moram trahebant, nec discedebant nisi adveniente nocte,
& eodem momento, quo discumbebat Dominus Muteezuma, ipsi quoque discumbebant, & non minus lauta convivia eisdem
apponebantur, quam eorum Domino, & familiaribus suis portionem suam impartiebantur. Penuariæ cellæ & vinariæ omnibus
venientibus patebant, omnibusque esurientibus & sitientibus cibum, potumque impartiebantur. In afferendo eidem cibo talis observabatur consuetudo, trecenti aut plures
adolescentes epulas innumeras afferunt, & tam in prandio quam cœna, omnia generarum comestibilia tam ex carne quam
piscibus, fructibus, & oleribus, quæ ea in regione haberi poterant, & ob frigiditatem regionis cuilibet scutellæ & paropsidi accensis
prunis prunarium suberat, ne epulæ frigiditate deteriores fierent, & epulas eas omnes in
aula

aula magna, ubi cibum capere solebat, insimul collocabant, & penè omnis aula steris ornata & munda epulis implebatur. Ipse vero Muteezuma parvo puluino coreaceo insidebat egregiè elaborato, tempore quo discumbebat, ab eo distantes quinque aut sex senes discumbebant, quibus ex apposis sibi epulis porrigebat. Aderat unus familiarium, qui epulas apponebat & amovebat & ab alijs, qui extra erant, cibaria magis Domino servientia expetebat. Lavabat manus ab initio, & in fine prandij aut cœnæ, & ea mappa qua semel manus exiccabat amplius non utebatur. Similiter & paropsidibus aut scutellis, quibus semel fuerant fercula allata, nefas erat epulas imponi, nisi noviter essent fabricatæ, & de prunarijs similis observabatur modus. Quater quotidie vestiebatur, nunquam eadem utebatur veste, quicumque palatium ingrediebatur, nudis pedibus illum ingredi oportebat, & cum vocati coram eo se exhibebant, capite & oculis inclinatis ibant, & corpore humillimo, & eum alloquentes vultum non inspectabant, quod magnæ venerationis & reverentiæ signum erat. Id quod in causa fuisse cognovi, cur quidam illius provinciæ Domini aliquos ex Hispanis increpabant, eo quod dum me alloquerentur, erecti me intuebantur, quod parvæ reverentiæ & verecundiæ ascribebant. Cum domo exhibat dictus Muteezuma, quod raro eveniebat, omnes eum associantes, & qui sibi obviam fiebant, eidem vultum avertebant, nec pacto aliquo eum inspiciebant, & omnes

donec transiret, immoti permanebant. Illum assidue præcedebat suorum aliquis tres sub- tiles & rectas gestans virgas, quod ideo fieri putavi, ut homines monerentur, eum adesse, quando vero lectica descendebat unam ex illis manu ipse gestabat, eamque donec ad constitutum locum pervenisset, retinebat. Erant tot & tam variz ceremoniz & modi, quos iste Dominus Muteezuma in suo obsequio servari volebat, quod multo majore indigerem ocio, quam impræsentiarum nactus sum, & tenaciori memoria, ut eas omnes possem retinere. Arbitror enim nullum ex Saladinis aut Dominis infidelibus, de quibus cognitionem habemus, tot & tales in eorum obsequiis retinere ceremonias. Fui in hac celebri civitate, ut rebus, quas ad Celsitudinis Vestræ servitium pertinere cogitabam, providerem, consuleremque, & ut provinciam pacarem, alliceremque eidem Majestati Vestræ regiones, & habitata loca plurimis maximis civitatibus, villis & castris, & investigarem aurifodinas, intelligeremque provinciarum secreta tam ipsius Domini Muteezuma, quam aliorum, qui sibi contemnerant, quibuscum cognitionem habet. Sunt res tales, & tam admirabiles, quod pene incredibiles videri debeant, & hæc erant bono animo suo, & incolarum à me facta, non aliter quam si ab initio Celsitudinem Vestram in regem verum & proprium Dominum cognovissent, & non minori animo à me regali Celsitudinis vestræ nomine imperata exequabantur. Et in quibusdam non

non minus Celsitudinis Vestrae servitio utilibus fui ibi præpeditus ab octava mensis Novemb. Anni M. D. XIX. usque ad ingressum mensis Maij instantis anni. M. D. XX. quo in dicta celebri civitate quiete & tranquille agebam, & Hispanos multos fueram partitus varias & plures regiones pacando, & colonias erigendo in istis provincijs, maximo detinebar desiderio, expectabamque novem cum responso relationis, quam ab istis regionibus ab initio Majestati Vestrae transmiseram, ut eisdem impartirer ad Majestatem Vestram, quæ impræsentiarum transmitto & omnia illa aurea & emblemata, quæ hic habueram pro Celsitudine Vestra.

Ad me profecti sunt non nulli incolæ provinciæ istius Domini Muteezuma vassalli, ex eis qui erant contermini maris littori, significantes prope montes Sancti Martini, qui sunt in littore ante portum, seu stationem Sancti Iohannis, adventasse decem & octo naves, & qui forent, dicebant ignorare, quia eis visis ilico mihi nunciatum prope-
rarant. Et post hos venit alius insulæ Fernandinæ incolæ, & attulit mihi literas ab uno Hispano (quem in ipso maris littore collocaram, ut si forte naves aliquæ illuc adventarent, eisdem cognitionem mei dare curaret, & illius civitatis quæ prope portum à me habitanda ferat suscepta, ne illis vagari contingeret ignorantibus quibus in locis consisterem) qualiter quodam die unica navis ante portum sancti Iohannis visa erat, & quantum ejus visus extendi poterat,

Aemulus
Cortesij ve-
lazques clas-
ses transmittit.

diligenter per maris littora prospexerat, & nullam aliam in conspectu viderat, & eam navim esse cogitabat, quam Majestati Vestræ transmiseram, cum tempus ejus reditus appropinquasset, & ut certior fieret ibi præstolabatur, donec dicta navis applicaret, vel portum ingrederetur, ut ab ea informationem capere posset, & ilico ad me advolaret omnia nunciatum. His literis visis, duos ex Hispanis expedivi, ut unus iret una via, alter vero alia, ne eveniret, quod illi qui forte mitterentur à dicta navi obvii illis non fierent, quibus injunxi nullibi moram traherent, donec ad dictum portum pervenirent, & cognoscerent quot naves advenerant, & ex qua patria essent, & quid importaretur navibus, & reverterentur mihi nunciatum. Alium etiam destinavi ad civitatem veræ Crucis declaratum ea, quæ audieram de prædictis navibus, & jubebam, ipsi quoque investigarent & inventa referrent, & alium præfecto illi, quem cum centum & quinquaginta peditibus (ut Majestati Vestræ superius declaravi) ire jusseram ad fundandam coloniam in provincia & portu Quacucalco, cui per meas literas mandavi, ubicunque locorum nuncius cum ostenderet, ibi consisteret, nec ulterius progredere, donec aliud haberet à me in mandatis, allatum enim mihi fuisse dicebam, naves quasdam portui applicuisse, qui ut deinde apparuit jam eorum adventum cognoverat, priusquàm sibi literæ meæ redderentur. Et post eorum discessum quindecim continui defluerunt dies, quod nihil penitus auditum est, nec

tec responsum ab eorum aliquo, ex quo non
 parum accepi admirationis. Quibus tran-
 sactis venerē alij Indi, vasalli quoque dicti
 Domini Muteezuma, qui mihi indicarunt
 dictas naves in ipso portu ancoras jecisse, &
 quod homines ex navibus descenderant, &
 eorum numerum secum afferebant, quod
 erant octuaginta equites, & octingenti pedi-
 tes, & decem aut duodecim tormenta. Et
 hæc omnia picta videbantur in quadam pa-
 piri papiro, ut ea ostenderent dicto Domino
 Muteezuma. Et nunciarunt, quod Hispanus
 ille quem littori præposueram, & nuncij alij
 quos ego miseram, erant apud homines qui ē
 navibus descenderant, commiserantq; dictis
 Indis ut exponerent mihi, quod eorum præ-
 fectus illos reverti non permittebat. Hoc in-
 tellecto, constitui mittere presbyterum, quē
 necum adduxeram, cum meis literis, & literis
 iudicum, & regentium civitatis verę Crucis,
 qui mecum erant in præfata civitate, quæ li-
 teræ dirigebantur præfecto, & viris, qui ap-
 plicuerant illi portui, nota eis faciendo plu-
 ribus omnia, quæ mihi in his partibus evenie-
 rant, & quod plurimas civitates, villas, &
 castra subegeram, acquisieramq; & eas pa-
 cificè subditas retinebam regali Celsitudinis
 Vestræ servitio, & captum detinebam prima-
 rium Dominum harum provinciarum, & me
 esse in illa celebri civitate, & de ipsius civita-
 tis qualitate & auro & emblematis quæ
 pro Majestate Vestra obtinebam, & me jam
 misisse Majestati Vestrę relationem istarum
 provinciarum, rogabamq; eos, ut mihi
 indica-

indicarent, qui forent, essent ne ex regnis & Dominij Vestræ Celsitudinis oriundi: & scriberét, si ad has provincias suo regali mandato profecti fuissent, aut ad ponendas colonias, & morari in eis: vel utrum ulterius progressuri. aut an vellent reverti: si premerentur necessitate alicujus rei, quod daturus essem omnem operam, ut sublevarentur. Si autem non essent è regnis, similiter mihi nunciandum curarent, si re aliqua premerentur. Offerebam nanque me, si possem, remedium præstaturum, Sin minus, quod eos Celsitudinis Vestræ nomine juberem à suis provincijs discedere, nec in eas descenderent, & si aliter fecissent meis omnibus viribus tam Hispanorum quam incolarum, eos essem aggressurus, ipsosque aut capiendos, aut ut interficerentur diligentiam adhibiturus, tanquam alienigenæ audentes ingerere se regnis & dominijs nostri regis & Domini. Et post dicti presbyteri cum prælibatis ad eos literis discessum, quinta luce ad me profecti sunt viginti Hispani in dicta civitate Temixtitan commorantem ex illis, quos in custodia civitatis veræ Crucis dimiseram, adducentes Presbyterum, & seculares duos in dicta civitate veræ Crucis inventos, ex quibus cognovi classem & viros, qui ad dictum portum advecti erant, eo Didaci Velazquez mandato pervenisse, qui est gubernator insulæ Fernandinæ, & locum tenens. Et Dux, & præfectus illius classis, erat quidam Pamphilus de Narvaez dictæ insulæ incola, & secum adduxerat equites octuaginta, tormenta

menta plura, & pedites octingentos, inter quos retulere octuaginta esse pixides gestantes, & gestantes balistas centum & viginti. Et proficiscebatur præfectus generalis, & locum tenens gubernatoris istarum omnium provinciarum vice, & nomine præfati Didaci Velazquez. & illum habere mandatum à Vestra Majestate, & illum quem in littore dimiseram, ac nuncios à me missos esse apud præfatum Narvaez, qui eos redire non permittebat, qui cognoverat ab eis me in ea provincia coloniam posuisse à dicto portu per leucas duodecim, & gentes quæ inerant, & pariformiter quos viros miseram in provinciam Quacucalco, & ab eo portu abesse per leucas triginta in provincia Tuchtibeque nuncupata, & omnia quæ in servitio Celsitudinis Vestræ in his provincijs gesseram, villasque & civitates quas Celsitudini Vestræ acquisieram & pacatas reddideram, & celebrem civitatem Temixtitan, aurumque & emblemata quæ in dictis provincijs habueramus, & ab eis certior fieri voluit de omnibus quæ mihi hætenus evenerant, eosque destinaverat dictus Narvaez ad civitatem Veræ Crucis, ut si fieri posset eos, qui in ea morabantur suo nomine alloquerentur, eisque suaderent, ut illum sequerentur, & contra me arma sumerent, secumque adduxere ad centum forte epistolas, quæ mittebantur à dicto Narvaez, & ejus socijs commorantibus in dicta civitate, in quibus continebatur, quod omnibus exponendis nomine suo per præfatum presbyterum, & alios

& alios ejus socios fidem indubiam adhiberent, promittens de illis qui eo modo fecissent, eum optimam habiturum rationem, & eos qui non obtemperarent, malè mulctare minabatur, multa quæ in dictis literis continebantur. Hæc prælibatus presbyter, & hi qui secum venerant exposuere. Et quasi eodem instanti supervenit alius Hispanus ex eis, quos miseram in provinciam Quacualco, & attulit ad me literas à Iohanne Velazques leone eorum præfecto, eisdem significabat, quod gens illa quæ portui applicuerat, erat Pamphilius de Narvaez, qui huc proficiscebatur mandato dicti Didaci Velazquez una cum militibus quos secum conducebat & literas, quas dictus Narvaez cuidam Indo ad eum præfectum dederat tanquam consanguineum dicti Didaci Velazquez, & sororium dicti Narvaez, per eundem ad me deferri curavit, quibus inscribatur ex meis nuncijs illum cognovisse, dictum præfectum meum ibi cum illis militibus constitisse. Suadebat quæ; ut illico ille cum commilitonibus ad eundem Narvaez proficisceretur, quod si exqueretur, ea quæ officij sui essent, & ad quæ teneretur præstaret. Sequæ optime scire, quod apud me non volens, sed vi coactus dederet: Qui præfectus tanquam homo devinctus, & obnoxius Majestatis Vestræ servitio, non solum ea, quæ à dicto Narvaez in literis proponebantur, respuit, sed missis ad me literis illico, ut se mecum conjungeret cum omnibus commilitonibus discesserat, & optima habita informatione à dicto Presbytero & à duobus

duobus socijs de plurimis, & de his quæ animo conceperant dictus Didacus Velazquez, & à Narvaez, & qualiter classe illa & viris qui invehantur, contra me moverat, ex eo quia relationem & res istius provinciæ Catholicæ Majestati Vestræ, & non dicto Didaco Velazquez transmisseram, quemadmodum malo animo proficiscebantur, ut me una cum multis quos mecum habebam, quos jam proscriberent, neci traderent. Audiveram præterea licentiatum Rodoricum de Figueroa judicem præfidentiam insulæ novæ, judices & reliquos Celsitudinis Vestræ officiales qui in ea resident, quam primum ad aures suas pervenerat dictum Didacum Velazquez eam classem parare inspecto ejus animo quo mittebat, cum eis pateret & constaret manifestum damnum & incommodum, quod ex eo eventu Majestati Vestræ redundare posset, misisse licentiatum Lucam Velasquez Aylon ex præfatis iudicibus unum cum procuratorio, ad monendum & jubendum dicto Didaco Velazquez, quod dictam classem nullo modo mitteret: qui eo profectus est, & offendit dictum Didacum Velazquez cum classe & viris ingressu dictæ insulæ Fernandinæ, qui ventis vela dare parabat: eum, & omnes cum dicta classe proficiscentes, ne venirent admonuit, quia ex eo Majestas Vestra multum incommodi, & damni perperessura esset, & insuper poenas addidit, quibus non obstantibus & omnibus illis, quæ per dictum licentiatum mandata fuerant, nec monitione, classem abire jusserat, & dictum licentiatum esse in dicto

dicto portu affirmabat, & cum ea intentione cum classe advenisse cogitando damnum quod ex tali itinere resuleret, avertere posse cum eidem & omnibus malus animus, & mens, quibus dicta classis ventis vela dedisset, optime innotescerent. Iam dictum presbyterum cum meis literis ad Narvaez destinavi, quibus significabam, me ab eo presbytero, & ab eis, qui secum venerant, certiore factum illum præesse viris, qui navi ea conducebantur, quare multum lætabar, alioqui mali quid suspicaturus, cum nuncios quos miseram, non reverterentur, & me mirari, quod postea quam acceperat me in his provinciis Majestatis vestræ servitijs inviti, nil literarum ad me dedisset, aut nuncium misisset mihi adventum suum significatum (cum certo sciret me ejus cognito adventu plurimum lætatum iri, partim quia olim amicitia juncti fuermus, partim quia arbitrabar eosdem ad inserviendum Ma. V. huc advenisse, quo nil jucundius mihi evenire potuisset) sed contra mitteret subornatores, ut facitabat, & suasorias literas commilitionibus meis in Majestatis V. servitio existentibus, ut contra me arma caperent, & ad eum transfugerent, non aliter quam si nostrorum aliqui essent Christianicolæ, alij vero infideles, aut aliqui Majestatis Vestræ, alij vero minime, rogabamque ab eo, ut in posterum ea non uteretur via, sed sui adventus causas mihi insinuaret. Præterea mihi dixisse illos, se generale præfectum locum tenentem, gubernatoremque pro Didaco Velasquez nominari, & quod tali se publice

publice nomine appellari mandaverat in universa illa provincia. Et eum jam constituisse iudices & regentes, & iusticiam ministrarat, quod erat contra servitium, & leges Vestræ Majestatis, cum istæ provincæ eidem Majestati Vestræ subjicerentur & colerentur à suis subditis, & in provincijs constituti essent jus dicentes, & regimen non debebat uti titulis istis, cum à nullo fuisset admissus, quamvis ut ea exerceret haberet mandatum à Vestra Majestate, quæ si haberet petebam, & monebam, ut ea mihi & regimini civitatis Vestræ veræ Crucis exhiberet, quibus ego & regimen parati eramus obedire tanquam mandatis nostri Regis, & veri Domini, ut opere complerentur, quantum regali servitio Majestatis Vestræ conducirer. Eram enim in ea civitate, & dominum captivum in eadem detinebam, & in ea congefferam maximam auri quantitatem tam pro Vestra Celsitudine, quam his, qui mecum erant, & me ipso quod ego dimittere non audebam, timens quod post meum ab ea civitate discessum, ejus habitatores à me deficerent, & talis civitas, & tanta auri, & emblematum copia amitteretur, qua civitate amissa omnes illæ provincie deficerent. Et similiter dicto presbytero dedi literas ad dictum licentiatum Aylon, quem ut postea rescivi, cum dictus presbyter eo pervenit dictus Narvaez cepit, & captivum cum duabus navibus remisit. Eodem die quo dictus presbyter discessit, ad me profectus est nūcius ex illis qui erant in civitate veræ Crucis, quo significarunt

T omnes

omnes incolas provinciarum defecisse ad dictum Narvaez, & potissimum illos è Cempoal, & illis fœdere junctos nullum ex incolis dictarum provinciarum ulterius velle accedere ad dictam civitatem præstatum obsequia tam in arce quam in rebus alijs, quas antea præstare soliti erant. Asserebant enim Narvaez illis retulisse, me malum, & eum ea de causa advenisse, ut me, & commilitones meos omnes caperet, & nos captivos abduceret, & provinciam defereret, & quod secum adduxerat gentes plurimas, & meæ erant parvo numero, & adduxerat equos multos, & plura tormenta, quam mea essent. Et illi sequi partes victoris volebant, & ulterius dicebant ab Indis eisdem illi innotuisse dictum Narvaez venturum hospitatum in dicta civitate Cempoal, quia optime sciebant quantum aberat à civitate Veræ Crucis, & arbitrabantur considerato malo animo dicti Narvaez in omnes, ab eo loco contra eos castra illum moturum, & præsertim cum sibi indos dictæ civitatis conjunctos retineret, & propterea significabant se civitatem deserturos, & ascensuros montem ad quendam procerem celsitudinis Vestræ vasallum, & nobis amicum ibique permansturos, donec nunciarem, quid sibi agendum esset. Et illico considerato detrimento magno quod incumbebat, cum dictæ provinciæ deficere cœpissent ex dicti Narvaez suasionem, videbatur, quod si me conferrem eo, ubi ille extitisset, multum cohiberentur incolæ me præsentem cernentes, nec contra me arma capere auderent, & etiam

& etiam cogitabam modum invenire, ut malum quod inceperat, sopiri posset. Inde eadem die discessi, fortilitium Mays plenum relinquens, & in eo centum & quadraginta homines, aquam, & aliqua tormenta: & cum reliquis, quos ibi habebam (qui erant sexaginta) sum meum iter profecutus, comitantibus quibusdam proceribus Domini Muttezuma, quem antequam discederem pluribus sum allocutus, proponendo, quod consideraret se esse Celsitudinis Vestræ vasallum, & nunc erant sibi agendæ gratiæ à Vestra Majestate de omnibus, quæ in Majestatem Vestram contulerat obsequijs. Hispanos eos, qui remanebant, sibi admodum commendavi, cum auro & emblematis, quæ mihi fuerat elargitus pro Celsitudine Vestra, & ab alijs dari jusserat, proficisci enim volebam exploratum, qui forent illi, qui ad portum nostrum applicuerant, quia eousque qui fuerant, ignorabam, arbitrabar tamen eos improbos, & minime Celsitudinis Vestræ subditos. Ille pollicitus est provisum iri eisdem de omnibus, quæ essent eis necessaria, & custodiam habiturum de his, quæ ibi dimittebam, cum illud Sacræ Majestati Vestræ pertineret, jussique ut illi, qui mecum proficiscebantur me per ea itinera deducerent, quo ab ejus provincijs non exirem, & de omnibus mihi providendum curarent. Me quoque enixè rogabat, si invenirem homines eos improbos, ut illico nunciarem, collecturum enim illico se maximas copias, quæ eos oppugnatum proficiscerentur, & ad eos à

provincia ejiciendum. At ego illi de omnibus gratias egi, & ingenue affirmavi Majestatem Vestram propterea aliqua gratitudine eum prosecuturam, & multa emblemata, & vestes uni ex filiis suis, & alijs plurimis Dominis, qui secum comperiebantur, impartitus fui. In civitate Churultecal factus est mihi ob-
 vius Iohannes Velazquez, quem alias profectum fuisse recensui, & miseram ad Quacucalco, qui ad me cum omnibus commilitonibus proficiscebatur, & demptis quibusdam adversa valetudine detentis, quos in civitatem ire jussi, cum eo & ejus commilitonibus, & reliquis coeptum iter prosecutus sum, & quindecim leucis ultra istam civitatem Churultecal inveni presbyterum, qui unus ex meis focijs erat, quem quaesitum miseram, qui nam essent illi, qui portum classe ingressi fuerant: mihiq; dicti Narvaez literas praesentavit, quibus continebatur, eum habere quaedam mandata, ut sibi consignarentur dictae provinciae pro Didaco Velazquez, & illico ad eum irem illis obtemperaturus, & illum jam aedificasse civitatem, judices & regentes constituisse. Et accepi à dicto presbytero, qualiter captivarat dictum licentiatum Aylon, & scribam suum & executorem, & impositos duabus navibus dimiserat, illumq; donis sollicitaverat, ut aliquibus ex nostris focijs, quod transfugerent ad dictum Narvaez, suaderet, & quod recensuerat quosdam Indos, qui secum venerant, & tam equites quam pedites, emiseratq; omnia tormenta tam in navibus

bus existentia, quam in littore, ut illis timorē incuteret. Considerate, inquit, quomodo poteritis vos à nobis protegere, si nobis non morē gesseritis. Retulit etiam se vidisse apud dictum Narvaez unum ex Dominis istius provinciae vasallū Domino Muteezuma, quē prapofuerat omnibus suis provincijs à montibus ad littora ipsius maris, & scivit eundem allocutum Narvaez nomine dicti Domini Muteezuma, & illi fuerat impartitus quēdam aurea emblemata. Et è converso dictus Narvaez eidē varia munuscula, & etiam sciverat eum ab eo loco expedivisse nuncios quosdam ad Dominum Muteezuma, promittendo se illum soluturum, & hac de causa huc adventasse, ut me caperet una cum meis commilitonibus, & illico eum discessurum, dimissurumq; provincias: nec aurum cupere, sed tantum me capto cum meis commilitonibus velle reverti, & provincias & earum incolas libertate donare. Postremo percepto ejus sententiam esse collocare se in his regionibus propria autoritate nemine eum recipiente, meque & commilitonibus meis illum inducem, & judicem recipere nolentibus nos aggredi, & bello expugnare, & ad id fœdus inivisse cum incolis provinciarum, & potissimum cum dicto Domino Muteezuma per ejus nuncios, & cum manifeste prospicerem damnum & incōmodum, quod Sacrae Majestati Vestrae ex præmissis emergere potuisset, quamvis mihi recenserent illum maximam afferre potestatem, & in mandatis habere à dicto Didaco Velazquez, ut me & ex meis

T 3 quosdam,

quosdam, quos jam proſcripſerat, ſi in ejus poteſtatem deveniremus, quamprimum laqueo vitam finire cogeret, non recuſavi propius accedere animo voluens aliquo modo ſibi demonſtrare maximum incommodum & detrimentum, quod Majeſtati Veſtræ infererebat, & poſſe eum avertere à malo animo & cogitatione, inceptum iter ſecutus ſum, & per quindecim leucas antequam ad civitatem Cempoal, in qua dictus Narvaez moram traherebat, pervenirem : ad me reverſus eſt ille preſbyter, quem milites civitatis veræ Crucis ad me miſiſſe dixi, & cui literas dederam ad dictum Narvaez, & licentiatum Aylon alio comitante preſbytero, & quodam Andrea de Duero incola inſulæ Fernandinæ, qui etiam cum dicto Narvaez illuc advenerat, qui loco & vice reſponſionis mearum literarum mihi nomine dicti Narvaez impoſuerunt, ut omnino ad ſibi parendum proficiſci deberem, & illum in ducem habere, eique provinciam dimittere, aliter enim mihi maximum damnum evenire poſſet, aſſerentes, dictum Narvaez maximam habere poteſtatem, & nos minimam, & fere nullam, & ultra Hiſpanos, quos adduxerat, incolæ quoque eidem faverebant. Et ſi conſtituerem illi provincias tradere, mihi naves, & commeatum ad libitum pollicebantur, & me poſſe cum omnibus qui mecum proficiſci cuperent, & cum omnibus quæ exportare vellemus, abſque impedimento aliquo diſcedere. Et alter ex preſbyteris retulit ita fuiſſe conſtitutum à dicto Didaco Velazquez, ut hoc pactum mecum inirent & ad

Nuncij Narvaez ad Cortes.

& ad hoc dederat procuratorium dicto Narvaez, & illis duobus presbyteris conjunctim, & circa hoc parati erant mecum quomodo-
cunque vellem pacisci. Respondi, me à
Majestate Vestra mandatum velle prospice-
re, ut deberem dictas provincias tradere, & si
quod haberent, mihi & regimini civitatis
veræ Crucis exhiberent, prout est ordo &
consuetudo in Hispanijs, eram enim illi pa-
riturus, idque executioni mandaturus, & do-
nec illud non viderem, nulla conditione illis,
quæ dixerant, morem gerere constitueram.
Sed potius ego, & omnes compilitones mei
pro defensione provinciarum vitam expo-
nere parati eramus posteaquam illas acqui-
siveramus pacificas tutoque detinebamus
pro Vestra Majestate, ne proditores, infidos-
que nostro Regi nos exhiberemus. Propo-
suerunt præterea conditiones plures, ut me
in suam sententiam allicerent, nulli tamen
earum volui acquiescere, nisi prius viso Cel-
situdinis Vestræ mandato: quod tamen nun-
quam voluerunt ostendere. Tandem duo
illi presbyteri, Andreas de Duero, & ego con-
cordes fuimus, quod dictus Narvaez cum de-
cem viris, & ego totidem comitatus, præmisso
ambarum partium salvo conductu colloque-
remur, ibique mandata, si qua haberet osten-
deret, & illi respondere deberem. Ego vero
misi saluum conductum subsignatum, & si-
militer ipse ad me misit suum manu propria
subscriptum, qui ut postea apparuit, insidias
mihi paraverat, ut illo in colloquio me inter-
rimerent: & huic negotio elegerat duos ex

illis decem, quos secum ducere constituerat reliqui vero cum eis, quos mecum ego adducere deberem, pugnarent. Asserebant enim me mortuo, se jam negotio finem imposuisse, ut re ipsa fuisset, nisi Deus. Opt. Max. qui in similibus opem ferre solet, remedium attulisset. Factus enim fui certior eodē tempore, quo nobis saluum conductum attulere ab eisdem, qui contra me conjuraverant: quod ubi percepi, dicto Narvaez nunciavi per meas literas, me suum malum in me animum percepisse, nolleque me eo, ut inter nos conventum fuerat proficisci, & eo instanti ei monitionem, & mandatum meo nomine coficiendum commisi, quo monebam dictum Narvaez, si aliqua mandata obtineret, Majestate Vestra, ea mihi exhiberet, & eousque non usurparet sibi nomen ducis, & judicis, nec se in re aliqua pertinenti dictis officijs sub pœna eidem imposita impediret, & præcipiebam dicto mandato omnibus qui cum dicto Narvaez advenerant, quod nullo modo eum in ducem haberent, aut eidem parenterantquam duci, aut judici. Imo intra certum spacium in mandato assignatum coram me comparere deberent audituri, quid in Celsitudinis Vestræ servitio acturi essent, præmissa protestatione, quod si secus agerent contra eosdem tanquam contra rebelles procederem, & proditores, infidos, & malos subditos à suo Rege deficientes, & illius provincias usurpantes, & Dominia, & earum possessionem eis dare cupientes, quibus non spectat jus, nec actio competit. Et si in
vim

vim talis mandati non comparerent, nec illud quod in dicto mandato continebatur, exequerentur, contra eos procederem secundum formam iustitiæ. Et responsum, quod mihi dictus Narvaez dedit, illud fuit, quod notarium, & eum, qui cum meo procuratorio profectus erat ad indicandum præceptum meum, carcere mancipavit, una cum quibusdam indis, quos secum habebant, qui detenti sunt, donec eo pervenisset alius nuncius meus, quem miseram sciscitatum ubi se continerent, coram quibus omnes milites denuo recensuerunt, & minati sunt eis, & mihi, si provincias eisdem non traderemus. Et cum cognoscerem non posse tantum malum, & scandalum evitari, & prospiciens, quod incolæ provinciarum jam tumultuari cœperant, & indies magis insurgebant, me Deo commendans, & deposito timore damni, quod evenire poterat, animo voluens mori in servitio nostri Regis, & ad protegendas ejus provincias, & si eas usurpare non permetterem, maxima mihi & commilitonibus meis gloria inde nasci poterat, Mandavi Condisalvo de Sandoval meo magno executori, ut dictum Narvaez, & eos qui se iudices et regentes vocari volebant, capere studeret, & ei tradidi octuaginta ex meis commilitonibus, quibus mandavi, ut illum sequerentur, & eos caperent, ego vero cum reliquis centum septuaginta qui in universum erant ducenti, & quinquaginta sine tormētis, & nullis comitantibus equitibus, sed solum peditibus dictum majorem executorem subsequutus fui,

ut eidem opem ferrem, si dictus Narvaez, & alij nollent se capi permittere. Eadem die, qua dictus magnus exequutor, & ego simul pervenimus ad civitatē Cempoal, ubi dictus Narvaez cum suis militibus constiterat, ille ut audivit adventum nostrum, octuaginta equitibus, & quingentis peditibus præter eos, quos in hospitio dimiserat, è civitate egressus est, erat autē ejus hospitium Mischi-ta major in illa civitate, quæ erat munitissima. Et his comitantibus equitibus, & peditibus advenit per leucā ab eo loco, ubi eram, & si adventum meum præciverat, quem ex indorum relatione intellexerat: sed cum me non invenisset, ratus quod illum deluderent, reversus est ad suum hospitium, semper tamē milites suos paratos retinens: & quasi per leucam à dicta civitate duos dimisit exploratores. Et quia maxime cupiebam scandalum evitare, mihi visum est, quod commodius, & minori scandalo noctu proficiscerer, si fieri posset tam tacite ingressurus, quod me non audirent, iremusque recto tramite ad hospitium ipsius Narvaez, quod ego, & commilitones mei optime noveramus, ad ipsum capiendum, quo capto putabā ulterius nullum scandalum eventurum, quia reliquos justitiæ parituros censebam, & præcipue quoniam major eorum pars coacta huc accesserat, & vi, quam dictus Didacus Velazquez eis intulerat, & timore ne Didacus Velazquez eis dē servos, quos in insula Fernandina obtinebant, auferret. Et ita successit, quia die Pentecostes parum post medium noctis dictum

hospitium

hospitium aggressus sum, offendi tamē prius exploratores, quos dictus Narvaez in itinere collocaverat, & illi quos prāmiseram, alterum cepere, & alter aufugit, ex quo percepi, quem ordinem obtinerent, & ne explorator, qui fuga captivitatem evitaverat, eo antequam ille perveniret, quantum fieri potuit festinavi : tamen tantum festinare non evalui, quin ille me per mediæ horę spatium pręveniret. Et cum ego adveni, dictus Narvaez & socij omnes arma induerant, equosq; suos præparaverant, & multum præparati ducenti viri pro quolibet quadrangulo vigilabant. Verum tam tacite eo devenimus, quod cum nos adesse cognovere, & ad arma conclamatum est, jam ingressus fueram impluvium sui hospitij, in quo omnes hospitabantur, & congregati morabantur, & ceperant tres, aut quatuor turres in eo existentes, & reliquas omnes munitas habitationes. In gradibus vero unius ex dictis turribus, quam dictus Narvaez inhabitabat, decem & novem tormenta fusilis æris collocata erant, nos autem tam veloces in eis ascensu fuimus, quod tormentis ignem admoveere non potuere, præterquam uni, quod etiam Deo sic volente globum non emisit, nec damnum alicui intulit, & sic turrim prædictam ascendimus, donec devenum est ad habitationem ipsius Narvaez, quā quinquaginta comitatus comilitonibus optime tuebatur, & cum magno executore decertabant, & socijs suis. Quamvis multoties eos monuisset, ut sese captivos Majestati Vestræ dederent, nunquam tamen annuere

Capitur Nar
vaez à Cor.

annuere voluerunt, donec turri ignis apponeretur, & igne premente, sui deditionem fecere. Dum dictus magnus executor operam dabat ut dictum Narvaez capere posset, ipse cum reliquis, qui apud me remanserant, turris ascensum tuebar adversus eos, qui ei suppetias ferebant, & tormenta illa omnia capienda curavi, & me illis adeo munitum reddidi, quod sine cæde hominum, præter quam duorum, qui tormenti ictu perierant, unius horæ intervallo omnes, quos capere volebam, in mei potestatem devenire, & armis concessis reliqui omnes mihi, justiciæq; parère promiserunt, & Majestati Vestræ : se deceptos hætenus asserentes, quia professi erant eosque, se à Celsitudine Vestra mandatum obtinere, & quod ego una cum provincia defecerim, essemque Celsitudinis Vestræ proditor, plurimæque alia eisdem exposuerant: & cognita rei veritate, & malo animo atque intentione, quibus dictus Didacus Velazquez & Narvaez moti fuerant, maxima affecti sunt voluptate, quod Deus ita fieri permisisset. Et certiore reddo Majestatem Vestram, si deus solita sua misericordia, & pietate huic negotio manum non apposuisset, & dictus Narvaez fuisset victoriam adeptus, majus damnum & incommodum fuisset secutum, quamdiu fuerit secutum inter Hispanos, data comparatione. Mandato enim Didaci Velazquez, ut me una cum socijs meis multis suspöderet, morem gessisset, ne aliquis superesset, qui de gestis per eos notitiam aliquam exhibere posset. Quia, ut ab Indis postea percepi,

cepi, si forte evenisset, quod dictus Narvaez me caperet (ut ipse eisdem aperuerat) quia non posset res tanta fieri sine damno ejus, & suorum quin multi ex suis & meis commilitonibus perirent, constituerant ipsi interim interficere eos, quos in civitate dimiseram (ut etiam conati sunt) & deinde omnes in unum conveniētes aggredi eos, qui hic superessent, adeo quod suæ provinciæ remanerent libere, & Hispanorum memoria non superesset. Et Ma. V. dubitare non debet, quod si ita fecisset & eam sententiam executi fuissent, quod viginti annorū circulo provinciæ, quæ subactæ & pacatæ erant, non vincerentur & pacarentur. Per tres dies post captivitatem dicti Narvaez cum in dicta civitate tanta multitudo ali non posset, & jam pene esset destructa (quia dictus Narvaez & ejus socij eandem deprædati fuerant, incolæ enim aberant, & domus erant solæ) expedivi duos præfectos, & cuilibet eorum tradidi trecentos viros, unum destinavi ad cœptam coloniam, de qua jam Ma. V. mentionem feci, in portu perficiendam. Alterum ad fluvium illum, in quo naves Francisci de Garai vidisse dicebant, quia eum locum mihi certum habebam, & ducentos ad civitatem veræ Crucis, quo naves omnes quas dictus Narvaez adduxerat, ancoras firmasse audiveram, cum reliquis militibus ire jussi, ut ibi consulērem rebus, quæ ad commodum V. M. pertinere putarem, & nuncium destinavi ad civitatem Temixtitan, quod omnia, quæ mihi evenerant, significabam Hispanis, quos ibi dimiseram, qui duodecim

duodecim dierum spacio reversus est, & mihi attulit literas à præfecto ibidem & militibus quibus me certiores reddebant, Indos fortilitium acriter oppugnasse, & multis locis ignem imposuisse, & cuniculos quosdam subterraneos effodisse, eosque fuisse in maximo vitæ discrimine & labore, & quod omnes illi fuissent interfecti, nisi Dominus Muteezuma eis imperasset, ut à dicta oppugnatione desisterent. Adhuc tamen eos obsideri quamvis non oppugnarentur, affirmabant, nullumque ex eis per binos passus extra fortilitium Indi exire patiebantur, & dum pugnarent maximam com meatuum portionem quam dimiseram, ipsis ereptam fuisse, & combusserant eos quatuor Bergantinos, quos construendos curaveram in dicta civitate Temixtitan, & versabantur in maxima rerum omnium egestate, rogantes ut illis opem ferre festinarem. Et visa eorum necessitate & considerato, quod ultra interfectos Hispanos omne aurum, argentum, & emblemata, quæ ex provincijs habita fuerant amitterentur, amitteretur melior & nobilior civitas, quæ si in universo noviter adinvento orbe, quam amissa omnia quæ hætenus in his provincijs acquisiveram ammitterentur, cum illa esset primaria, cui omnes reliquæ parebant, statim nuncios subsequi iussi qui præfectos subsequerentur, qui profecti fuerant cum dictis militibus enumerans eisdem omnia, quæ ad me scripserant milites Hispani ab ea civitate, quod illico ubicunque eos offenderent, pedem referre admonerent breviori itinere quo

quo fieri posset, ad civitatem Tascaltecal, ut cum militibus, qui mecum erant, & tormentis omnibus quibus potui, & cum septuaginta equitibus me illis conjungerem. Et postquam eoadvenere, milites omnes perlustravi erant autem septuaginta equites, & pedites quingenti, & eisdem comitantibus majori celeritate, qua potui discessi Temixtitan versus, in eo itinere nullus ex subditis Domini Muteezuma mihi obviam veniebat, ut prius facere consueverant, & provinciæ illæ omnes erant tumultuantes, & Domus penè inhabitata. Hac re in suspicionem maximam adducebar Hispanos, quos in dicta civitate Temixtitan dimiseram, jam interéptos, & quod omnis provinciarum multitudo in unum convenerit, expectantes me aliquo in arduo loco, aut angustijs quibus mihi facilius obesse possét, & hac suspicione paratiores meos continui quo fieri potuit, donec perveni ad civitatem Tescnacàn, quæ (ut superius aperui) est in ipso lacus littore, & ab incolis quibusdam quæsi vi quid esset actum de Hispanis, quos in Temixtitan reliqueram, qui eos mihi vivere retulere, eisque injunxi, ut canoam adducerent, volebam enim ea Hispanum Temixtitan ire visum. Et dum eo proficisceretur unum ex incolis mecum morari oportebat, ex incolis dictæ civitatis unus, qui mihi aliquantulum ex primatibus videbatur, reliqui vero quibuscum consuetudinem habebam, non apparebant. Hic igitur quemadmodum à me jussus fuerat, canoam adducendam curavit, & Hispano, quem mittebam

bam adjunxit Indos quosdam, ipse vero me-
 cum remansit. Et dum dictus Hispanus itur-
 us ad civitatem Temixtitan canoam ascen-
 deret, aliam canoam eo tendentem conspe-
 xit, eamq; ut propius accederet, expectavit,
 in ea vehebatur ex Hispanis unus quos in di-
 cta civitate dimiseram, ex quo cognovi Hi-
 spanos omnes vivere præter quatuor aut sex,
 quos Indi interemerant, reliqui vero obside-
 bantur, nec eos exire Indi patiebantur è for-
 tilitio, & nil sibi impartiebantur nisi maxi-
 ma pecunia, quamvis audito meo adventu,
 mitius cum eis egissent, & Muteezuma nihil
 aliud desiderare nisi meum adventum, ut sibi
 copia daretur spaciandi per civitatem, ut an-
 tea facere solitus fuerat, & se optime per-
 pendere ea, quæ in dicta civitate successerant,
 me jam præscivisse, & propterea me iratum,
 & animo aliquid damni inferendi eo profi-
 cisci. Ideo ipsum enixis me precibus rogare
 iram deponerem, quia ipse non minus ea
 molesto, & ægro animo tulerat quam ego-
 met, & nil ex suo consensu, aut voluntate fa-
 ctum, & alia multa mihi exponenda commi-
 sit, quo me ab ira quam concepissem cogitabat
 ex commissis, averteret, proficiscereturque ad
 civitatem is, qui ante fueram, quia impræsen-
 tiarum non minus executioni mandarent
 mandata mea quam prius, & illis obedirent.
 Respondi, me in illum nullam iram conce-
 pisse, cum optimum ejus animum cognosce-
 ré & esse credebam. Et sequenti die in vigilia
 Sancti Ioannis Baptistæ discessi, & hospitatus
 fui per leucas tres à civitate Temixtitan. Et
 alio

Ingreditur
 civitatem
 Temixtitan
 Cortesius.

alio die postquam divinis solennijs interfui,
 iter meum profecutus sum, & ferè ante meri-
 diem civitatem ingressus sum, & vidi homi-
 nes non multos in civitate, et portas aliquas
 in trivijs, quadrivijs amoras, quod mihi mini-
 me placuit, ratus tamè sum ex timore eorum,
 quæ commiserant fecisse, & ut cum ibi essem
 illis securitatem impartirer, ego autem recto
 itinere progressus sum ad fortilitium, in quo,
 & Meschita illa majori, quæ fortilitio hære-
 bat, omnes qui mecum proficiscebantur, ho-
 spitati sunt. Illi qui in fortilitio oppugna-
 bantur eo gaudio & animorum exultatione
 nos exceperè, tanquam eisdem vitam attulis-
 semus, aut de novo donavissemus, quam se
 jam amisisse putabant. Eum diem magno
 gaudio & exultatione transegimus nos quie-
 tem habere sperantes. Altero vero die post
 missarum solennia miserà nunciam ad civi-
 tatem veræ Crucis nova bona nuncians.
 Christianos adhuc vivere, & me civitatem
 ingressum, & tuto esse in ea, qui nuncius me-
 diæ horæ intervallo vulneribus plurimis af-
 fectus redijt clamans, Indos omnes civitatis
 bello aptos, ut in nos irruerent adventare, &
 eos pontes civitatis amovisse, & post eum
 tanta hominum multitudo undiq; confluens,
 nos aggressa est, ut nec vici nec subdialia
 pavimèta præ multitudine apparerèt, & pro-
 ficiscebantur majoribus ululatibus, & terri-
 bilioribus vociferationibus quæ unquam
 excogitari possent. Et tot erant lapides, quos
 in fortilitium fundis injecerāt, ut cælum la-
 pides pluere videretur, & tātus erat sagittarū
 V & jacu-

& jaculorum numerus, quod illis omnes parietes & impluvia erant referta, & per ea iri fere non poterat. Ego vero domo egressus in eos irui, & nobiscum acriter pugnauerunt, & ab uno latere ex præfectis meis unus cum ducentis viris fortilitio exierat, priusquam posset pedem referre quatuor ex suis trucidati sunt, & eundem præfectum, & alios plures vulnerarunt, nos vero paucos ex eis interficiebamus, quia illi se ultra pontes recipiebant, & ex subdialijs pavimentis lapidibus nobis maxime oberant, ex quibus expugnauimus & combussimus aliqua, tamen erant tam crebra & adeo munita, & tot viris, & lapidibus, alijsq; varijs armorum generibus referta, ut potentes non essemus ad omnia oppugnanda, & tuendum, quod illi obesse nobis non possent ad libitum. Fortilitium nostrum tam acriter oppugnarunt, ut varijs in locis ignem apposuerint, & in uno combusta est major pars, antequam opem ferre possemus, donec parietum incisione eum evitaverimus, & ex violenta parietum ejectione ignis extinctus est, & nisi ibi maximum, præsidium collocassem, videlicet homines balistis, & pixidibus utentes, aliaq; tormenta, eorum profecto repentino adventu nobis obsistere non valentibus fortilitium ingressi fuissent.

Eum diem certando usque in obscuram noctem consumpsimus, nec tamen ea secuta tuti fuimus ab eorum vociferationibus & tumultu, donec dies supervenit. Ea nocte per eos destructa reficienda, & alia multa, quibus fortilitium indigere videbatur, præparanda curavi,

curavi, & stationes aptavi, & in eis milites qui eas tuerentur, & sequenti luce essent pugnaturi collocavi, & militum vulneribus medicamenta sunt adhibita, qui erant ultra octuaginta numero. Luce vero accedente hostes nos acrius, quam præcedenti die oppugnare coeperunt, & tanta illorum advenerat multitudo, ut illi qui tormentis præerant in illis arte dirigendis diligentia uti non indigerent, sed tantum viso indorum agmine tormentis admovere. Et quanquam tormenta illis multum damni inferrent, quatuordecim enim in hostes utebamur tormentis non enumeratis pixidibus & balistis, ea tamen omnia tam levia damna tantæ multitudinis inferebāt, ut nil eis obesse videremur. Emissa enim tormento, decem aut duodecim interfectis, alij succedebant. Relicto in fortilitio condecienti præsidio, & quod dimitti poterat, illico exivi, & pontes aliquos occupavi, & domos quasdam igne consumpsi, & plures illorum interfecimus, qui eas tueri nitebantur. Verum tanta illorum erat multitudo, quod quamvis maximam stragem illis intulissemus, eorum tamen viris parum minui videbantur. Nos enim continuo integro die certare cōgebamur, illi vero per horas, quia vicissitudines habebant, & semper abundabant. Eodem quoque die vulnera intulerunt quinquaginta aut sexaginta Hispanis, quamvis nullus obierit. In noctem usque pugnavimus, et lassī retrocessimus ad fortilitium. Considerato maximo damno ab hostibus nobis illato, & quod hostes nos tuto

loco consistentes vulnerabant, & interficiebant, & damnum quod illis inferebamus, non videbatur cum tanta eorum esset multitudo, eam noctem & sequentem diem in machinis tribus ligneis conficiendis, & construendis consumpsimus, quarum quælibet intra se milites viginti continere poterat, ut eos lapidibus, quos à subdialibus pavementis jaciebant, offendere non possent. Aliqui intus existentes pixidibus aut balistis, reliqui vero acutis ferreis malleis, ligonibus, & massis ferreis ad effodiendas domos, destruendosq; aggeres per eos in vicis positos utebantur. Cum machinis conficiendis operam sedulo impenderemus, hostes nihilominus nos oppugnare non desistebant, adeo ut dum nos fortilitio nō exiremus, illi illud ingredi totis viribus nitebantur, quibus ne ingrederentur maximo cum labore vix restitimus. Dicitur autem Muteezuma, qui semper apud nos remanserat una cum filio et multis proceribus, qui à principio detenti fuerant, dixit, ut illum ad subdialia pavimenta fortilitij deduceremus: alloqui enim constituerat duces illius multitudinis & sperabat ita efficere, quod desisterent ab ea oppugnatione. Extrahendum eum commisi, qui cum pervenisset ad fornicem, ut ab eo illos alloqueretur, sui ejus caput lapide percussere, & tam violento vulnere est affectus, quod trium dierum spacio ab humanis excessit. Quem extrahendum è fortilitio imposui duobus Indis, quos captivos detinebam qui illum multitudini apportarunt: quid tamen fuerit

Muteezuma
à suis vul-
neratus mo-
zitur.

fuerit actum, ignoro. Propterea tamen oppugnatio non cessavit, & indies augebatur, & acrior, majorque reddebatur. Eo ipso die me ad eundem fornicem, ubi Dominum Muteezuma vulnerant, vocaverunt asserentes eo accederem, quia quidam ex illorum ducibus mecum colloqui desiderabant. Et ita feci, multaue fuimus colloquuti, & interrogavi, cur me oppugnarent, cum nullam causam haberent, prospicerentque bona, quæ à me habuerant & quam me secum bene gessissem. Respondebant, si provincia vellem excedere, illico cessatura esset oppugnatio. Alioqui ratum haberem, aut eos omnes perituros aut nos penitus eradicaturos. Qui, ut postea apparuit, ea proferebant, ut fortitio excederem, & me in egressu civitatis intra pontes prohibito interciperent. Respondi, eos cogitare non oportere, quod ideo pacem ab eis impetrarem, quia in aliquo timerē, sed ea tantum causa, quia dolebam, & moleste ferebam à me illis illatum damnum, & quod tam celebrem civitatem destruere cogerer, qualis erat illa. Idem præstabant responsum, quod nusquam ab oppugnatione prædicta desistere vellent, nisi civitatem exivissem. Perfectis machinis subito exivi, ut subdialia quædam pavimenta expugnarem, & pontes, præeuntibus Indis, & post eos quatuor tormentis, multisque alijs balistis & parvis utentibus, & plus tribus millibus Indorum, qui mecum advenerant ex provincijs Tascaltecal, & Hispanis inserviebant. Et postquam pervenimus ad pontem, machinas

V 3 parietibus

parietibus applicuimus quorundam pavimentorum, & scalas, quas ad ascensum attuleramus. Sed tanta multitudo hominum dictum pontem tutabatur, & pavimenta, & tam crebri & ponderosi erant lapides, qui ab eis vi jaciebantur, quod machinas nostras dissiparunt, & Hispanum unum interfecerunt, & plures vulnerarunt. Et quamvis acriter pugnatum fuerit, tamen egressum aliquem habere non potuimus, certavimus enim à summo mane ad meridiē, et maxima repleti mæsticia ad fortilitium devenimus. Quapropter tantum hostes animis crevere, ut ad portas fortilitij irruerent, & Meschitam illam magnam occupavere, & ampliorē, & editiorem illius turrim forte quingenti viri ex primatibus conscenderunt, & sibi commeatum amplum constituerunt, ut panis, aquæ, & aliorum esculentorum, & maximam lapidum copiam : quorum major pars habebat latas hastas cuspidibus ex silice nostris amplioribus, & nō minus acutis, & ab ea turri multum officiebant nostris in fortilitio versantibus, quod eidem adhærebat. Ea turris bis aut ter ab Hispanis frustra oppugnata est, & ut eam ascenderent audacter irruerunt. Verum cum esset excelsa, & ascensu ardua (quæ habebat ultra centum gradus) & superius existentes essent lapidibus muniti, multisque alijs armorum generibus, & animis aucti, quia eisdē subdialia pavimenta occupare non potueramus, nunquam Hispanorum aliquis ascendere cœpit, qui rotatim non descenderet, & multis vulnera inferebant.

bant. Tum illi qui hæc ab his geri videbant tantum animi accipiebant, ut in fortilitium irruerent sine timore. Prospiciens, si illi possiderent eam turrim, ultra nobis allata ab eis indies damna animis auferentur, ut nobis obessent, fortilitio exivi. Quamquam sinistra manu parum utilis ob illatum mihi ab eis primo die vulnus, brachio parma alligata cum quibusdam Hispanis, qui me subsecuti sunt, turri applicui, radicem illius diligenter circumdandam curavi: & illi, qui eam circumdabant, non quiescebant. Imò undique certamen cum hostibus committebant, & ut faverent existentibus in turri multi accurrerunt. Nos Hispani gradus cepimus ascendere, & quamvis ipsi ascensum maxime tuerentur, tantum tres aut quatuor Hispanos è gradibus ejecerunt Saluatoris nostri auxilio, & beatissimæ matris suæ Mariæ, cui dicta turris dicata fuerat, & in ea illius imago apposita, ascendimus, & in superiori parte turris tam acriter certavimus, quod eos coëgimus è turri proflire in quoddam deambulatorium, quod circumdabat dictam turrim in latitudinem unius hominis status. Et erant circa eam turrim tria, eidem similia distantia inter se per hominum status fere tres, aliqui vero eorum cecidere à summitate turris ad radicem ipsius, qui ultra ea, quæ casu patiebantur, ibi ab Hispanis necabantur. Illi vero qui in prælibatis deambulatorijs constiterant, tam acriter nobiscum decertarunt, ut tres consumpserimus horas, antequam illos omnes neci daremus, ex quibus nullus superfuit, sed

omnes trucidati fuere. Et fidem verbis meis adhibeat Sacra Majestas Vestra, tam ardua res fuit hanc turrin expugnare, quod si Deus eisdem vires, & animum non abstulisset, viginti ex illis facillime mille Hispanis ascensum prohibere potuissent, & si acriter ad necem usque decertaverint. Turri illi, & reliquis omnibus, quæ in dicta Mefchita continebantur, ignem injiciendum curavi, ex quibus jam imagines omnes, quas apposueramus, ademerant. Aliquid animi amiserunt expugnata hac turri, & adeo quod pluribus in locis se maxime remisere, & eo instanti redi ad illud subdiale pavimētum, & accersivi eos duces, qui prius fuerant me allocuti, qui videbantur aliquantulum animo remissiori ob ea, quæ viderant, qui eodem instanti applicuere. Et eos mihi jam obsistere non posse demonstravi, & quod nos singulo quoque die eisdem plurimum damni inferremus, & ex eis plurimi caderent, & eorum celebrem civitatem combureremus, destrueremusque, nec cessaturi essemus, donec aliquid ex ea & illis aliquid superesset. Responderunt, se optime cernere à nobis damnum ingens pati, & multos ex eis perire, tamen eos decrevisse nos omnino interficere. Et dicebant ut prospicerem vicos, plateas, & subdialia illa pavimenta viris maxime referta, quia computasse asserabant, si ex eis viginti millia caderent, & ex nostris unus, quod cito nos in nihilum deducerent, asserentes nos esse paucos numero, illos vero sine numero, & nobis significabant vias omnes stratas esse demolitas,

demolitas, quemadmodum reipsa e venerat, quia omnes præter unam erant demolitæ, & nulla ex parte nobis patebat iter, nisi aqua & optime scire possent nos com meatu non abundare, & aqua, & nos diu obistere non posse, quoniam fame periremus, dato quod ipsi nos non interficerent. Et vere vera proferebant quia si aliam oppugnationem non habuissemus præter famem, annonæ com meatuumque caritatem, satis erant, ut mori cogeremur. Diu altercati fuimus, & quilibet causam suam tuebatur. Nocte vero secuta egressus sum quibusdam Hispanis comitantibus, & eos incautos offendens vi vicum occupavimus, & in eo igne consumpsimus ultra trecentas domos: dum ad eum multitudo conflueret, per alium reversus sum, & eo pacto combussimus plures domos illius vici, & præsertim quædam subdialia pavimenta proxima fortilitio nostro, ex quibus maxime nos offendebant. Et ex gestis illius noctis aliquid timoris illis incussimus, & nocte eadem illas ligneas machinas reficiendas curavi, quas alio die nobis dissipaverant, ut victoriæ incumberemus, quam omnipotens condonabat. Exivi ad eundem vicum, in quo hesterno die nobis machinas destruxerant, ubi non minus acriter, & viriliter obstiterunt, & tamen cum ageretur de vita, & honore, quia ea erat unica integra strata via, ex illis quæ ducebant in continentē, quamvis priusquā ad eam devenire potuissemus, intercederent duo maximi & profundi pontes, & vicus omnis multis &

excelsis parietibus, domibus & turribus munitus, tantum vigoris & animi nobis refulsit sicque certavimus, ut deo auxilium & opem ferente quatuor ea die ex pontibus occupaverimus, & ea omnia subdialia pavimenta, domus, & turres, usque ad ultimam eorum combustæ sunt, quanquam fecerant nocte antecedenti plures aggeres lateribus crudis & creta fabricatos in dictis pontibus ob ea quæ successerant nocte antecedenti, adeo, ut tormenta, & balistæ sibi obesse non possent, quos quatuor pontes terra opplevimus, & crudis illis lateribus & plurimis lapidibus & tignis combustarum domuum : tamen non potuit fieri tantum sine periculo, ut multi Hispani non vulnerarentur. Magnam adhibui diligentiam ea nocte in custodiendis illis pontibus, ne denuo nobis eos occuparent. Alio die summo mane exivi, & Deus omnipotens eundem bonum successum concessit, quoniam quamvis multitudo esset innumera, quæ alios pontes tueretur, fossæque & maximi aggeres, quos illi nocte ea erexerant, intercederent, nos eosdem cepimus & implevimus, & equestrium aliqui eos insecuti sunt victoriæ inhærentes in continentem usque. Dum ego aptandos eos pontes, & replendos curarem, venerunt me vocatum summa celeritate asserentes indos, qui oppugnaverant fortilitium, concordiam cupere, & pacem, & eos expectare quosdam eorum Dominos, & duces. Ibi relictis omnibus commilitonibus, & quibusdam tormentis omni equitatu profectus sum visum, quid
nam

nam illi procures cuperent : qui asseruere, si eis fidem præstarem eos de perpetratis impunis dimittere, ipsi me ulterius non oppugnant, denuoque pontes, & demolitas stratas vias reficiendas curarent, & Majestati Vestre, ut antea fecerant, inservirent, & ut eo adducendum curarem quendam ex religiosis suis apud me captivum, quem illi veluti generalem suæ religionis venerantur. Qui advenit, & illos allocutus inter illos & me pactum sancivit, et illico visum est (ut ipse assererat) nunciassse Ducibus multitudinis in stationibus collocatis, ut à dicti fortilitij oppugnatione abstinerent, & ab omni alia offensione, & eo pacto discessimus. Ingressus fortilitium prandere cœperam, maxima festinatione mihi allatum est, Indos denuo pontes occupasse, quos eo die ab eorum manibus acquisiveramus, & quosdā Hispanos occidisse, quo nuncio quantum mihi mœroris accesserit, Deus testis est, ratus enim fueram occupatis pontibus, cum mihi egressus ad continentem pateret, maximum negocium non superesse, majori, qua fieri potuit celeritate eo equitavi, atque quo potui celerius cum aliquibus equitibus, qui me subsequuti fuerāt, totum illud iter emensus sum, & nullo in loco moram trahens denuo in medios Indos irruī, & omnes pontes jam dictos occupavi, & eos usque in continentem insecutus fui. Et cum mei pedites essent ex labore lassati, vulneribus affecti & timore perculsi, & præsens periculum conspicerent, nullus eorum me subsequutus est. Vnde factum est, cum vellem

vellem postea pedem referre, pontes jam ab Indis occupatos offendi, exemerantque multum illius materiei, qua prædictos pontes opleveram, et ubique in civitate multitudine omnia referta videbantur, tam terrâ quam lacu in canois quæ multitudo tam crebro in nos undiq; tela & lapides immittebat, quod si omnipotens nos miraculose non servasset ab eo periculo, evadere non erat possibile. Et jam publice fama vagabatur inter Hispanos qui in civitate remanserant, me jam vita functum. Et perveni ad ultimum pontem civitatis proximum, comperi equites omnes, qui mecum profecti fuerant in eum dilapsos & equum unum cui nullus infidebat, quæ transire non evalui. Itaque coactus fui ipse unus impetum in hostes facere, & eo modo tantum spaciij relictum est equitibus, ut pontem superarent. Inveni pontem vacuum & transilij, magno tamen periculo, quia locus ab utraq; pontis parte ferme ad hominis statum è quo transiliundus erat, & dum è ponte exirem, me, & equum lapidibus & fustibus percussere tamen quia armis optimis fulciebamur, ultra dolorem in ipso ictu passum, nil mali ulterius intulere. Quare victores remansere quatuor occupatis pontibus, & reliquis quatuor pontibus bona relicta custodia, ad fortilitium profectus sum, & ligneum pontem construendum curavi, quem quadraginta homines portare commode poterant. Considerato magno periculo, in quo constituti eramus, & maximo damno nobis quotidie ab Indis illato, & timens ne
cam

eam quoque stratam viam, quæ sola supererat demolirentur, quemadmodum alias demoliti fuerant, qua demolita fame mori cogeremur, & etiam quia multoties à comilitonibus meis monitus fuerā, ut à civitate discederemus, quia eorum major pars erat vulnerata, & adeo male, quod ulterius cum hostibus congredi non possent, ea nocte me morem gesturum eis constitui, & accepto Majestatis Vestræ auro, & emblematis, quæ extrahi poterant, in aula illa quibusdam farcinulis officialibus Majestatis vestræ consignavi, quos ego regali Majestatis vestræ nomine constitueram, iudicibusque & regentibus & alijs, qui aderant, rogavi que eos, & monui, ut operam, & favorem præstarent ad illa extrahenda, & ad id exhibui eisdem unam meam equam, cui imposuere eam portionem, quam ferre poterat, & Hispanos quosdam tam meos, quam alienos familiares, ut dictam equam comitarentur constitui, reliquum vero dicti auri officiales, iudices, regentes, & ego dedimus, & partiti fuimus inter Hispanos, ut illud extraherent, & relicto fortilitio magnis divitijs tam vestræ Celsitudinis, quam Hispanorum, & meis exivimus secretiori modo, quo potuimus, abduximusque nobiscum unum è filijs, & filias dicti Muteezuma, & Cacamacin Dominum in Aculucan, & ipsius fratrem, quem Dominum ipsius loco constitueram, & aliarum provinciarum, & civitatum Dominos, quos captivos detinebam. Et cum pervenissem ad pontem

Expellitur
civitate Teo
mixtitan
Cortezius.

per Indos occupatos, in primo jecimus pontem, quem nobiscum portari feceram sine magno labore, nullus enim nobis resistebat, præter vigiles quosdam, qui in eo ponte confederant, per eos acclamatum fuit, & antequam pervenire potuissem ad secundum pontem, innumera hostium multitudo convenerat, & undique nobis obesse studebat aqua, & terra. Ipse confestim transivi cum quinque equitibus, & fortè centum peditibus, quibus natando pontes omnes præterivimus, eosque usque in continentem occupaveram, & peditibus in fronte relictis ad secundum pontem redij ad eos, qui extremo in agmine consistebant, ubi comperi tam acriter decertari, ut exprimi non possit damnum, quod Indi nostris inferebant tam Hispanis quam Indis ex Churultecal, qui nobiscum venerant, quos penè omnes consumpsérant, & etiam interfecerant plures mulieres, quæ Hispanis serviebant, & Hispanos, & equos, jamque amiserant omne aurum, emblemata, vestes, aliaque multa, quæ nos extrahebamus, ac tormenta omnia. Collegi eos, qui vivi supererant, & eos anteire jussi, ipse verocomitatus fortè quinque equitibus, & septuaginta peditibus, qui mecum permanere ausi sunt, post alios remansi, semper cum hostibus certando, donec pervenimus ad civitatem quandam nomine Catacuba, quæ continetur ultra omnem stratam viam, ubi Deus est testis, quantum laboris, & periculi subierim, quia quotiescumque in hostes iruebam, egrediebar plenus sagittis, & fustibus,

bus, & saxi undique percussus, quia ab utroque latere erat lacus, & nos exilientes in canoïs tuto vulnerabant. Illi vero, qui terram capiebant, quamprimum ferebar in illos, se aquis committebāt, & eo modo parum damni patiebantur nisi aliqui, qui, cum plurima esset multitudo, unus in alium cespitabant, cādebant, & interficiebantur. Et labore & ærumnis eos omnes conduxī usque dictam civitatem, & non vulnerarunt nisi unum equestrem, qui mecum proficiscebatur à tergo, & non minori vehementia pugnabatur à fronte, & lateribus, sed major vis erat in extremo agmine, quia multitudo, quæ erat in civitate semper recentior succedebat, & cum venissem ad dictam civitatem Catacuba, cum dies appareret, inveni milites nostros in una ex plateis illius in globum redactos, qui dicebant se ignorare quorsum tenderent, quibus injunxi, ut festinarent exire civitatem, antequam hostes augerentur, & subdialia pavimenta occuparent, quia ex illis plurimum nobis obesse possent. Illi, qui erant in fronte collocati, dixerunt quorsum irent nescire: hos à tergo collocavi, & ipse à fronte constiti donec exiremus civitatem, eoque ibi quibusdam cultis campis expectavi, & cum eo pervenire qui à tergo remanserant, scivi ipsos maximum damnum accepisse, interfecerantque aliquos ex Hispanis, & Indis, multumque auri in itinere remanserat, quod hostes colligebant. Et ibi certavi cum Indis, donec mei præirent quos sustinui, donec nostri collem occuparent, in quo erat turris, & hospitium
satis

fatis munitum, quod occuparunt sine nostro damno, quia inde non discessi, nec hostes progredi passus sum, donec illi collem ascendissent. Vbi Deus est testis, quem laborem sustinuerimus, quia jam ex equis, qui numero viginti quatuor supererant, nullus poterat currere, nec eques, qui brachia posset extollere, nec aliquis ex peditibus non infirmus, qui posset se ulterius movere. Ingressi illud hospitium, nos in eo munivimus, ibique obfidebamur usque in noctem, & adeo quod nec per horam quiescere poteramus. Et ex hac perturbatione inventum est perscrutatione facta qui obierant, ex Hispanis periisse homines centum & quinquaginta, & equas equosque quadraginta sex, & plus quam duo millia Indorum, & mulierum Indarum, quæ Hispanis inserviebant, inter quos interfecere filium & filias Domini Muteezuma, & reliquos, quos nobiscum captivos ducebamus: Media nocte cogitantes nos à nemine audiri à dicto hospitio discessimus tacite in eo ignes plures relinquentes, & nullus inter nos fuerat, qui sciret ubi essemus, aut quorsum tendere deberemus, nisi unus ex regione Tascaltecal, qui assererat se nos ducturum in suam regionem, ni iter nobis impediretur. Apud jam dictum hospitium multi collocati erant vigiles, qui ubi nos audierunt, clamavere ad colonias circumvicinas, & ab illis vocata magna Indorum multitudo, nos usque ad diem infecuta est, et equites quinque qui præcursorum loco anteibant, irruerunt in quoddam agmen Indorum, quod erat in

itinere

itinere sibi obvium factum, & aliquos ex eis interfecere qui nō servatis ordinibus dispergebantur, arbitrabantur enim plures equites & pedites subsequi. Quia autem undique augebantur hostes, ex omnibus militibus qui inter nos erant, magis sanos elegi, & in agmina constitui, collocaviq̃ue eos à fronte, à tergo, & utroque latere, vulneratos vero in medio stare jussi, & equites partitus sum, & eo ordine toto eo die progressi fuimus undique certando, adeo quod ea nocte, & toto die non emensi fuimus plus spaciū trium leucarum, & deo sic concedente vidimus nocte jam accedente turrim quandam & optimum hospitium, ubi nos munivimus, & ea nocte ab oppugnatione destitere, nisi quod ferè in aurora habuerimus aliquem tumultum. Quamvis nesciremus quid plus nobis esset metuendum quam timebamus ex multitudine, quæ nos insequiebatur. Sequenti die prima ora diei ordine jam Dicto discessi deducens milites à tergo, & in fronte collocatos paratos. Ab utroque tamen latere hostes nos insequiebantur vociferantes, & clamantes per universam illam provinciam quæ est maxime habitata. Equestres, quamvis essemus pauci numero, in eos irruebamus, parum tamen damni illis inferebamus, quia cum collis ille esset asper sese in collem recipiebant, & sic ivimus eo die ad latus quorundam lacuum, donec perveniremus ad quandam coloniam, ubi aliquam controversiam habere putabamus cum incolis illius. At quamprimum ad eam pervenimus, illi

X

relictis

relictis domibus ad alias colonias profecti sunt circumvicinas, & ibi eo die, & sequenti moram traximus, quia tam sani, quam infirmi erant lassati, & labore, fame, & siti maxime confecti, & equi non poterant se sustinere, & ibi invenimus aliquod Maiz, ex quo comedimus, & portavimus nobiscum in itinere elixum & torrefactum: & postero die discessi, semper hostibus nos insequentibus, qui nos à tergo & fronte continuo invadebant vociferantes, & secuti fuimus illud iter, per quod incola è Tascaltecal nos deducebat, in quo fuimus varios labores, & ærumnas passi, quia multoties cogebamur exire, & deviare à recto itinere. Et cum jam ad vesperasceret, devenimus ad planiciem quandam, in qua aliquæ parvæ erant habitationes & ea nocte ibi fuimus hospitati summa egestate & penuria cibariorum, & commeatum, & alio die summo mane coepimus nos ad iter dirigere, & adhuc iter ingressi non fueramus, cum hostes à tergo nos insequi coepere, & levia prælia cum his committendo devenimus ad magnam coloniam, & ad dextrum latus illius insidebant aliqui Indi parvo collis vertice, nos arbitantes eos capere posse, erant enim proximi itineri, & etiam ut exploratum haberemus, an essent plures, quam apparebant, illuc quinque equitibus, & peditibus duodecim comitatus profectus sum ambiendo collem jam dictum: post quem erat maxima hominum multitudo, in insidijs collocata, quibuscum tantum certavimus, quod cum locus, in quo constiterat, esset aliquantulum

asper,

asper, & saxosus, & gens illa innumera, & nos pauci, necesse fuit nos retrocedere ad coloniam, ubi nostri existerant, & inde discessi male vulneratus geminis lapidum ictibus, & post ligata vulnera Hispanos è colonia migrare jussi, quia hospitium nobis non videbatur esse tutum, & sic procedendo insequentibus Indis processimus ad aliam coloniam, quæ ab ante dicta per duas leucas distat: & ibi in itinere nos aggressi sunt alij Indi sine numero, qui nobiscum adeo certarunt, ut quatuor aut quinque Hispanos, & totidem equos vulnerarent, & equum unum interficerent, & quamvis ejus defectus maximo nobis esset incommodo, & ejus mortem agere tulissemus, quia post Deum nullam tutelam habebamus, nisi equos, nos tamen maxime refecit, ejus carnes, & corium comedimus, ut ex eo nil superesset, tanta enim opprimebamur fame, quia post nostrum à magna civitate discessum, nil præter elixum, & torrefactum Maiz comederamus & non semper utebamur ad saturitatem, herbasque, quas colligebamus ex campis. Porro considerato, quod indies hostium copiarum augebantur nosque indies minuebamur, ea nocte curavi vulneratos, & infirmos quos ducebamus, equis insidere jussi, alijs vero aduncos scipiones brachijs submitteños, & alia auxilij genera ad iter faciendum fabricanda curavi, quo Hispani nulla adversa valetudine, aut vulneribus affecti, esset liberi ad pugnã. Equidẽ arbitror à Deo mihi infusam hanc providentiã, ut sequenti die evenit, quia cum eo manẽ à dicto hospitio disces-

sissem, nos magna & innumera Indorū multitudo aggressa est & tanta à tergo, à frôte, & ab utroq; latere, quod nil ex campis, qui mihi in conspectu erant, vacuum viderem, qui nobiscum tam acriter undiq; certamen inivere, ut nos ad invicem noscere non possemus, tam juncti, & mixti proficiscebamur, & profecto credidimus illum supremum esse diem vitæ, omnium cōsiderata hostium multitudine, & levitate, quam ad eis obsistēdum in nobis invenere, cum omnes pene vulnerati essemus, atq; exanimati, tamē omnipotēs magnā suam misericordiam nobiscum demōstrare dignatus est, quia nostra lassitudine illorum ferociam confregimus, & superbiā, & ex illis plurimi periere primates, quia tanta eorum erat copia, ut certando, & audiendo impedirētur: & hoc labore profecti fuimus magna portione diei, donec omnipotens concesserit eum, qui inter hostes primus esse debebat, interfici, eo enim adempto omnis cessavit oppugnatio, & eo modo aliquantulum fuimus quietiores, quāvis semper mordendo nos insecuti fuerint, usq; ad quandam parvā domum, quæ erat in planicie, ubi ea nocte hospitati fuimus sub dio, unde prospectabamus quosdā montes ex provincia illorum è Tascaltecal, quæ ex re non parum voluptatis accepimus, quia cognoscebamus provinciam, & sciebamus quorsum tendere deberemus, quamvis pro comperto non haberemus Incolas illius provincię fidos nobis amicos, credebamus enim quod cum nos adeo debiles cernerēt, illi esse deberent, qui vitæ nostræ finem imponderent,

ut pristina potirentur libertate, quæ suspicio tantum nobis afflictionis attulit, quâ tum sustinebamur, quando cû hostibus certavimus. Die sequenti, cum illucesceret, cœpimus ingredi per iter planum, quo recto tramite proficiscebamur ad provinciam Tascaltecal, per quod pauci ex hostibus nos subsecuti sunt, quamvis ibi vicinæ esset plurimæ & maximæ coloniam, tamen ex eis parvis colliculis quidam tam à tergo quâ longe vociferabât. Et sic exivimus eo die, qui fuit dominica viii. Iulij. Anno. M. D. XX. ex omni provincia Culva, & pervenimus ad loca dictæ provincie Tascaltecal ad coloniam Gualipan quæ ascendit ad quatuor millia domorû, in qua ab Incolis fuimus optime recepti, & refecimus nos aliquântulum à fame & lassitudine quâ patiebamur, quanquâ multa ex esculentis quæ nobis porrigebant, ea duce pecunia concedebât, aliqui etiam volebât nisi aurum, & illud dare cgebamur necessitate impulsî, qua premebamur. Hic fuimus tribus diebus, quo me visum venire Magiscacin, Secutégâl, & omnes Domini illarum provinciarum, & me solari conati sunt circa ea quæ nobis evenerant, asserentes eos sapius significasse mihi eos è Culva proditores esse, mihi quæ ab illis cavere deberem: tamen nunquam fidem adhibere volueram. Sed postquam vita evaseram, deberem lætari, quia mihi opem ferre vellent, dum eis vita superesset, ut rescicerent me à damno, quod illi è Culva mihi intulerant, quia ultra vinculum, quod erant Celsitudinis V. subditi, indolebant & tristabantur morte plurimorû

fratrum, & liberorum suorum, qui ab eis in mea societate fuerant interempti, variisque alijs injurijs transactis temporibus ab illis eis illatis, & vere animo conciperem eos futuros fidos mihi, & verè amicos. Et quia ego & reliqui omnes socij mei eramus vulnerati, proficisceremur ad civitatem, quæ aberat ab ea colonia per leucas quatuor, ibique quiesceremus, curarentque nobis medicamina adhiberi, ut resceremur à nostris laboribus & lassitudine. Eis gratias egi, & rogationi eorum acquievi, & eis impertitus fui emblemata aliqua ex illis quæ attuleramus, quævis pauca quibus maxime letati sunt, & profectus sum cum eis ad civitatem, & sortiti fuimus bonum hospitium, & Magiscacin afferri curavit lectisternium ex lignis compactum cum aliquibus ornamentis, quibus illi utuntur, in quod omivi, quia nullum nobiscum attuleramus, & omnia quæ habebat & potuit ad nostri refectiorem impertitus est. In hac civitate quidam familiares mei, & alij ex societate mea cum transibam iter faciens ad civitatem Temixtitan, quædam dimisere, quæ fuerunt argentum, vestes, & alia ornamenta domestica & comestibilia aliqua, quæ mecum adducere faciebam, quo expeditiores essemus in itinere, si aliqua nobis evenirent, ut nullo premerentur pondere, nisi vestium suarum & armorum, & eo loci percepì alium familiarem meum à civitate veræ Crucis profectum com meatum, & alia plura ad me perferentem, & cum eo fuisse quinque equites, & pedites quadraginta quinque

adversa

adversa valetudine oppressos, qui similiter adduxerant quædam, quæ ibi remanserant, & jam convaluerant, & omne argentum, & alia tam mea, quam sociorum meorum, septies mille pondera auri fusi. Continet autem auri pondus valorem circiter duorum florenorum, quæ ibi reliqueram duabus capsulis, & alia emblemata, & ultra alia quatuordecim millia Castellanorum aurea frusta, quæ habuerat in provincia Teuchitibeque ille præfectus, quem mittebam ad coloniam erigendam in Quacucalco, & in ea ibidem dimiserat, & alia multa ad valorem ultra triginta millia pondera auri. Sed dicti Indi è Culva illum, cum dictis Hispanis interfecerant in itinere, & eis abstulerant omnia, quæ adducebant, & aliquas scripturas, quas congesseram cum istarum provinciarum Incolis. Et similiter percepi illos interfecisse Hispanos plures in itinere, qui iter faciebant ad civitatem Temixtitan, arbitantes me ibi pacifice degere, & itinera esse tuta ut prius habere solebam. Quæ re (vera assero Majestati Vestræ) tantum omnes tristabamur, & dolebamus, ut plus dolere, & tristari non possemus, quia præter Hispanorum amissionem, & ea, quæ fuere perditæ, quæ multa fuere, in memoriam suggererat mortem Hispanorum, quos interfecerant in magna civitate, & pontibus, & quæ postea in itinere successerant, & maxime quia suspicionem mihi injecerant, quod eos quoque aggressi fuissent, qui remanserant in civitate verè Crucis, & illi, qui amici nostri erant audita nostri profligatione defecissent. Mox

igitur expediti quosdam nuncios cum quibusdam Indis, qui eos conducerent, quibus injunxi ut per communia itinera non proficiscerentur usque ad dictam civitatem, & brevi mihi indicarent, quæ ibi agebantur. Et altissimo placuit, quod Hispani incolumes inventi sunt, & omnes incolas, quos amicitia junctos habebamus pacificos & quietos esse, quod nuncium attulit maximum levamen nostræ amissioni, & tristitiæ. Ipsi quoque nostrum successum, & profligationem moleste tulere. Fui in ista provincia Tascaltecal viginti diebus meis vulneribus medicamina adhiberi curando, siquidem propter itineris diuturnitatem, & non adhibita medicamina inoleverant, & præsertim vulnera capiti illata, & similiter vulneribus sociorum meorum, quorum aliqui mortui sunt, partim vulneribus, partim nimis perpeffis laboribus, & aliqui remansere manci, & claudi ob illata magna vulnera, & ad medellam comperiebantur pauca medicamina, & apparatus, ipse autem remansi mancus duobus digitis in sinistra manu.

Cum socij mei viderent multos jam periisse, & eos qui supererant debiles, vulneribusque confossos, timidiores effecti periculis, & laboribus, in quibus constituti fuerant, ventura timentes multoties à me petiere, ut ad civitatem veræ Crucis proficiscerer, & ibi nos munitos redderemus, antequam incolæ provinciarum amici nostri cernentes profligationem nostram, & exiguas vires, fœdus intrarent cum hostibus nostris, & occuparent

fauces,

fauces, & transitus per quos ire debebamus, & nos aggredierentur ab uno latere, & illi è civitate veræ Crucis ab alio: & cum essemus conjuncti, & ibi essent naves, essemus tutiores, & melius nos defendere possemus, si nos aggredi vellent, donec ad insulas ad evocandum subsidium mitteremus. Ego autem videns quod si incolis, & potissimum amicis timorem ostenderem, posset esse causa, quod citius nos desererent, & contra nos insurgerent: & memoria tenens, quod semper audentes fortuna juvat, & nos esse Christicolæ, & frētus Divina bonitate, & misericordia, quod ex toto non periremus, & amitterentur tot, & tam nobiles provinciæ, quas Majestati Vestræ tam pacifice possidebā, & in eo statu, ut eas pacaremus, nec tale servitium deferretur, quod fiebat, bellū continuando, Cujus belli gratia sequi debebat omnium illarum provinciarum pacatio, ut prius fuerat. Propterea montes versus mare nullo pacto transire constitui, omnibus laboribus, qui nobis evenire possent, postpositis, dixique me à bello hoc non destitutum, quia in eo ultra ignominiam, & dedecus personæ meæ & socijs meis impingendum, erat res Majestati Vestræ admodum periculosa, & contra eandem conspirare videbatur. Imo decreveram, quibuscunque modis mihi possibilibus in hostes reverti, eisque in quantum possem obesse. Et sic consumptis in hac Provincia viginti diebus, nondum pristinæ pœnitūs à vulneribus restitutus sanitati, socijs debilibus, eam exivi provinciam ad aliam, quæ Tepeaca

X 5 appel-

appellatur, quæ juncta erat fœdere & factione cum incolis è Culva hostium nostrorum, in qua perceperam eos decem Hispanos interfecisse, qui veniebant à civitate veræ Crucis ad magnam civitatem Temixtitan, per eam enim rectum est ad illam iter, quæ provincia Tepeaca est contermina, & confinia habet cum illis è Tascaltcal, quæ est amplissima provincia. In ingressu ad dictam provinciam Tepeaca obviæ nobis ad certandum plurimæ gentes factæ sunt, ingressumq; prohibuerunt, quantum illis fuit possibile, insistendo locis difficilibus & munitis, & ne insistam recensendo sigillatim omnia quæ nobis evenere in bello, maxima enim uterer prolixitate & volumen multum augerem. Facta monitione, ut venirét ad obediendum mandatis, quæ nomine Majestatis Vestræ sibi injungebantur circa pacem, ea cum adimplere nollent, bella gessimus cum eisdem, & multoties prælia nobiscum commisere, auxilio tamen divino, & regali Majestatis Vestræ fato damna eisdem semper intulimus, multosque neci dedimus, & omni eo bello Hispanum nullum vulnerarunt aut interfecere. Et quanquam ista provincia est latissima, viginti tamen dierum spacio multas civitates, & colonias eis sem mihi subegeram pacifice, & quiete, & Domini & primates earum venerunt oblatum se in vasallos Majest. Vestræ, & ab illis omnibus multos è Culva expuli, qui venerant ad eam provinciam, ut incolarum ejusdem animos ad bellum gerendum inflammarent, obstandumque quod vi
nec

nec sponte nostra conjungerentur amicitia, Adeo quod hæcenus semper impeditus fui in hoc bello, quod adhuc non est confectum, quia adhuc quædam villæ & coloniæ pacandæ supersunt, quas spero brevi divino aspirante favore, regali Majestatis Vestræ dominio subjicere, In quadam istius provinciæ portione, ubi interfecere illos decem Hispanos, quosdam ex incolis servituti ascripsi, ex quibus quinta portio Majestatis Vestræ officialibus consignata fuit, quia incolæ in ea semper fuerunt Martiales & multum rebelles, & armorum vi capti fuere, & ultra illud facinus commissum interficiendi Hispanos, & deficiendi à Majestate Vestra omnes carnibus humanis vescuntur, & quia hoc publice & notoriè patet, aliquid in signum veritatis Majestati Vestræ non transmittito, & etiam movit me, ut illos servituti ascriberem, quo timorem aliquem incolis è Culva injicerem, sunt enim ea in provincia multi his non dissimiles, & si forte severè in eos non animadverteretur, nunquam à malo discederët. In hoc bello nobis opitulati sunt incolæ è Tascaltecal, Churultecal, & Guafucingo qui nobiscum amicitiam confirmarunt, & credimus quod semper inservient tanquam fideles Majestatis Vestræ vasalli. Cum degeremus in hac provincia Tepeaca hoc impliciti bello, mihi literæ à civitate Veræ Crucis reddeite sunt, quibus me certiozem reddebant duas Francisci de Garai ad portum Veræ Crucis naves applicuisse profligatas, & ut apparet jam dictus Frânciscus de Garai denuo miserat
ad

ad illud flumen, de quo jam superius mentionem feci Majestati Vestræ, & incolæ illius provinciæ cum eis certaverant, & ex illis se decim aut septemdecim interfecerant & plures vulneraverant, & septem equos interfecerant & illi qui evaserant natando, naves ingressi fuerant, & salutem fuga sibi comparaverant, & præfectus & illi erant maxime oppressi, & vulneribus affecti, & locum tenens quem ibi præfeceram, eos benigne exceperat, & medicamina eisdem adhiberi curaverat, & ut melius convalescerent, miserat aliquam partem Hispanorum prædictorum ad quendam Dominum illius provinciæ vicinum dictæ civitati, & nobis amicum, ubi optime eis providebat. Quod nobis non minus molestum fuit audire, quam nostri perpeffi labores. Et forte ea sibi non evenissent, si alias ad me profectus esset ut superius retuli Majestati Vestræ, quia cum cognoscere omnia quæ sunt in istis provincijs, potuissent à me reddi certiores, & ea quæ sibi evenere non successissent. Illius enim fluvij Dominus & provinciæ qui vocabatur Panuco, sese Majestati Vestræ subdiderat, & in signum obedientiæ nuncios suos cum muneribus quibusdam transmiserat ad civitatem Temixritan, ut dixi superius Cel. V. scripsi quod si ille præfectus dicti Francisci de Garai vellet abire & illis modis omnibus faveret, opem ferret, ut illi cum suis navibus possent se expedire.

Postquam quietam reddideram portionem istius provinciæ, quæ adhuc quæta est, & sub-

& subjacet regali servitio Celſitudinis Veſtræ, ſui officiales, & ipſe multoties conſulimus, quis nam ordo pro iſtius provinciæ conſervatione eſſet adhibendus. Cum proſpicerem incolas dictæ provinciæ poſtquam illi ſeſe Celſitudini Veſtræ ſubdiderant, ab eadem defeciſſe, & dictos Hiſpanos neci dediſſe, & etiam quia per eam provinciam eſt iter, & tranſitus omnium commerciorum à portubus maritimis ad reliquas provincias in continenti illo ſitas, & ſi dicta provincia ſola remaneret, ſicuti prius, incolæ provinciæ & Dominium è Culva, quod eſt illis conterminum, denuo eos inducerent, & perſuaderent, ut iterum in nos inſurgerent, & à Majeſtate Veſtra deſicerent. Vnde impedimentum, & damnum incredibile inſurgeret pro tutela harum provinciarum, & ſervitio Celſitudinis Veſtræ, & ceſſarent commercia, maxime, quia in toto eo littore non habentur niſi duo portus, & hi multum aſperi & difficiles qui ſunt proximi illi provinciæ, & facile incolæ ipſius ad eos deſcendere poſſunt, Propter ea, & alias multas rationes ad rem facientes nobis viſum eſt ad ſupra dicta evitanda, quod loco magis apto illius provinciæ Tepeaca civitas ædificari deberet, ubi concurrerent qualitates, & neceſſaria pro illius habitatoribus, & ut executioni mandaremus civitatem finium ſecuritatem appellavimus, & conſtitui iudices, regentes, alioſque officiales ſicuti fieri ſolitum eſt, & pro majori munimine incolarum huius civitatis in eum locum, ubi cœpta eſt ædificari
civitas,

civitas, necessaria ad arcem construendam apportari curavi, hac enim in provincia optima inveniuntur, & in hoc majori quam poterō utar diligentia.

Dum hanc relationem scriptis mandarem, ad me nunciij Domini cujusdam civitatis profecti sunt, quæ abesse dicitur per leucas quindecim ab hac provincia quæ vocatur Guacachula, & est in fauce unius montis, qua transitur ad provinciam nominatâ Messico, & mihi eorum nomine exposuere, quod à paucis diebus venerant ad exhibendam obedientiam Sacræ Majestati Vestræ debitam, & se in subditos & Vassallos subdiderant, & eos non arguerem ratusejus consensu fore, quia me certiore faciebant plures militum præfectos è Culva ea in civitate hospitari, & in ea, & per leucam in circuitu erant in armis viginti & quinque, aut triginta millia hominum custodientes fauces, & transitum, ne illac transire possemus, & etiam, ut prohiberent incolas dictæ civitatis, & aliarum provinciarum eidem adhærentium, ne Celsitudini Vestræ inservirent, nec mecum amicitia conjungerentur: & aliqui jam advenissent ad Regale Majestatis Vestræ servitium, nisi illi obstitissent. Et me monebant, ut huic rei remedium afferrem, qui ultra impedimentum præstitum, illis, qui bono erant animo, dictæ civitatis incolæ, & circumvicini omnes maximam jacturam patiebantur, cum innumera esset multitudo bello apta, & plurimum gravabantur, & ab eis male habebantur, & eorum bona, & uxores accipiebant, & alia,

& alia, viderem quid eis faciendum committerem. Subjungere, si eis favorem præstarem, ea ipsi exequerentur, & postquam eis gratias egi de sua monitione, & oblatione, eis consignavi equites tredecim, pedites ducentos, & triginta millia Indorum nobis amicorum, & composuerunt se eos ducturos per locum, ubi ad hostium aures pervenire non posset. Vbi autem pervenerint prope civitatem, Dominus & illius incolæ vasalli & fœdere secum juncti, essent circumdati & oppugnaturi hospitia, ubi præfati præfecti hospitabâtur, illosq; aut capturi aut interficuri, antequam sui ipsis opẽ ferre possent, & cum multitudo compareret, illi Hispani jam ingressi civitatem, certaturi essent cum illis, & eo pacto futurum, ut eos debellaremus. Illi igitur discedentes transiverunt per civitatem Churultecal, & per aliquam partem provinciæ Guafucingo, quæ est contermina provinciæ hujus civitatis Guacachula, per quatuor leucas ab illa, & in quadam colonia dictæ provinciæ Guafucingo fertur relatum fuisse Hispanis, quod incolæ dictæ provinciæ essent fœdere juncti illis è Guacachula, & illis è Culva, & eo prætextu ducerent Hispanos ad eam civitatem, ut simul omnes Hispanos aggrederentur, & eos neci traderent. Et cum jam timor insurgeret, quem illi è Culva in sua provincia, & civitate nobis incussere, ista relatio multum timoris attulit Hispanis, & investigarunt suamque habuerunt quæstionem, & postquam rescivere, captivarunt omnes Dominos ex Guafucingo, qui secum
pro-

proficiscebantur unà cum nuncijs civitatis Guacachula, & eis captis reversi sunt ad civitatem Churultecal, quæ aberat quatuor leucarum spacio ab eo loco, & inde ad me miserunt omnes captivos cum quibusdam equitibus & peditibus una cum habita informatione. Et scribebant præfecti, quod nostri milites adeo erant effecti timidi, videbaturque eisdem bellum illud periculosum, & postquam advenere quotidianis interpretibus adhibitis eos sum allocutus, & habita diligentia exacta ad veritatem eruendam visum est Hispanos non bene percepisse, eosque illico solvi mandavi, & illis blanditus sum affirmando me penitus credere eos fideles Ma. V. vasallos, & ipse volebam proficisci ad debellandos illos è Culva, & ne pusillanimitatem, aut timorem præ me ferre viderer incolis provinciarum tam amicis quam hostibus, visum est, ut postquam bellum eis inferre cœperam, ab eo non desisterem, & ut timorem, quem Hispanis incussum cernebam, eximerem, constitui dimittere negocia & expeditiones, quibus operam dabam pro M. V. & ilico celerius quam potui discessi, & eo die perrexi ad civitatem Churultecal, quæ abest per leucas octo ab ea civitate, ibique Hispanos conveni adhuc asserentes se proditionem pro comperto habere, eodem die hospitatus sum in colonia subiecta provincie Guasacingo, ubi Domini illi fuerant captivati, & sequenti die composito ordine cum nuncijs è Guacachula, & quomodo dictam civitatem ingredi debebamus, discessi ab illa

per

per horam ante lucem, & pene hora decima
 dici pervenimus prope eam, ad quam profi-
 ciscebamur, & per leucam obvijs mihi facti
 sunt, ut me exciperent, nuncij quidam Do-
 mini dictæ civitatis, & nuntiarunt omnem
 civitatem jam negotio esse accinctam, & ho-
 stes advetum meum non percepisse, quoniam
 exploratores quosdam, quos in itinere collo-
 caverant ex incolis civitatis, captivos fece-
 rant, & pariformiter alios, quos præfecti à
 Culva turre ascendere jusserant, & mœnia
 ut inde per planiciem inspectarēt, & ea prop-
 ter omnis hostium multitudo imparata, &
 ociosa existeret excubijs collocatis confidēs,
 quod sine earum scitu appropinquare non
 possem. Idcirco etiam festinavi, ut eo per-
 venirem antequam adventare nos percipe-
 rent, iter enim in planicie faciebamus, & à
 civitate nos facillime videre poterant, & ut
 apparuit fuimus ab incolis civitatis visi, qui
 cernentes prope civitatem nos esse, illico ho-
 spitia, in quibus erant præfecti hostium è
 Culva, circumdedere & cœpere certare cum
 reliquis, qui hospitabantur per civitatem, &
 cum ad jactum balistæ ab ea abessem, mihi
 obviam ducebant quadraginta captivos, sem-
 per tamen civitatem ingredi festinavi. Ine-
 rant civitati maximæ vociferationes præ-
 liantium cum hostibus per vicos omnes. Du-
 ce incola civitatis deveni ad hospitium, in
 quo morabantur præfecti, quod erat circum-
 datum à tribus millibus hominum certan-
 tium & ingredi volentium, qui occupabant
 omnia loca alta, & subdialia pavimenta.

Y

Præfecti

Præfeti vero & hi qui cum eis comperti sunt, acriter & viriliter decertabant ut ingredi non possent, quamvis pauci essent numero, quia ultra id quod maxime & strenue pugnabant eorum hospitium erat munitum, tamen quamprimum illuc pervenimus, intravimus, & secuta nos est tanta incolarum dictæ civitatis multitudo, ut nullo modo possemus opem ferre aliquibus è Culva, quo minus ab eis non interficerentur, ex eis enim aliquem vivum capere volebam, ut fierem certior de statu magnæ civitatis, & qui illius Dominio potiretur post obitum Domini Muteezuma, & alia plura scire desiderabam & non evalui aliquem habere præter unum semimortuum, à quo factus fui certior, ut infra exponam. In civitate autem plures ex eis qui in illa hospitabantur interempti sunt, superstites vero cum ingressus sum civitatem, audito meo adventu fugerunt eorsum, ubi confederant præsidia illorum è Culva, & eos infecuti multos neci dedimus. Iam autem cito auditus est tumultus ab his qui in præsidio erant (cum in alto & ædito loco consisterent) qui civitati, & planicie imminabat circumcirca & ferè tam celeriter venere ad civitatem, ut opem ferrent suis, sicut illi, qui intus erant, exiverunt: & proficiscebantur ad triginta millia hominum in eorum subsidium, quæ gens erat ornatioꝝ quam aliqua, quam hætenus viderimus. Portabant multa emblemata ex auro, argento, & plumis. Et cum civitas sit ampla, igne inijcere cœpere per eum locum, per quem ingrediebantur. Quod mihi ab incolis

colis nuntiatum est, & ideo cum equitibus progressus sum (pedites enim jam erant labore affecti) & irruimus in eos, hostes vero retrocessere ad difficilem transitum, tamen illum occupavimus, & secuti fuimus eos in ascensu lanceis feriendo multos montem arduum ascendendo, & adeo arduum quod cum devenimus ad montis cacumina, nec nos, nec hostium aliquis, se movere poterat, & multi ex illis nimio calore oppressi moriebantur, sine aliquo sibi illato vulnere, & duo ex equis nostris steterunt, quorum alter mortuus est. Opem nobis tulere multi Indi ex amicis nostris, quorum adventu hostibus maximum damnum intulimus, quia cum hostes essent lassitudine oppressi, nostri autem à quiete recentes, parum obstiterunt hostes, & adeo, quod campus qui prius vivis plenus cernebatur eis esset vacuus, mortuis autem refertus. Devenimus ad casulas, & hospitia ab eis noviter constructa in tribus locis, quorum quilibet magnæ colonie situm occupabat, qui præter milites familiaribus plurimis utebantur, & apparatus pro castris multos congefferant ibidem, quia inter eos erant plurimi primates, quæ depopulata, & igne consumpta fuere per Indos nobis amicos, ex quibus (vera refero Majestati Vestræ) conveniant ad centum millia hominum & ultra, & hac victoria expulimus omnes hostes à provincia usque ad quosdam transitus pontium, & difficiles egressus, quos illi occupabant. Nos vero reversi sumus in civitatem, ubi ab incolis benigne fuimus recepti, & ibi

quievimus per dies tres, quiete enim agebamus. Interim unius magnæ coloniz incolæ accessere ad me oblatum se servitio Celsitudinis Vestræ, quæ colonia est sita in cacumine montium illorum per leucas duas à castris hostium jam dictis, & etiam in ipsius montis radice, unde alias dixi illum fumeum globum exire, quæ colonia nuncupatur Occupatio: & asseruere Dominum, qui prius eisdem dominabatur, secutum illos è Culva eo tempore, quo per ea loca fuimus. Ratus nos non prius moraturos, quam veniremus ad ejus coloniam, & jam per multos dies voluerant meam amicitiam inire, & accessissent ad præstandum obedientiam Majestati Vestræ, sed Dominus eorum noluerat, nec passus fuerat, quamvis multoties ab eo petijssêt, nunc autem velle eos Celsitudinis Vestræ servitio subjici. Ibi remansisse fratrem dicti eorum Domini qui ejus semper fuit opinionis, & sententiæ impræsentiarum ille dicto Dominio potiretur. Paterer æquo animo, & quamvis ille reverteretur consensum non præstarem, ut in Dominum reciperetur, quia nec illi eum reciperent. Respondi, quod etsi hætenus secuti fuissent factiones illorum è Culva, defecissentque à Vestræ Majestatis servitio, tamen condonare vellem tam bonis quàm personis eorum, eo quod se excusatum venientes dixissent Dominum defectionis & elationis suæ fuisse autorem. Quamobrem ego nomine Celsitudinis Vestræ præteritis eorum erroribus indulgebam illosq; recipiebam, & ad mittebam

ad ejus Regale servitium, ea quidem conditione, ut si in futurum in hujusmodi errores inciderent, à me graviter punirentur, castigarenturque, si vero fideles Celsitudinis Vestræ vasalli existerent, ego regali nomine Majestatis vestræ maximo favore & auxilio eos prosequerer. Et tales quidem futuros se polliciti sunt. Ista civitas Guacachula sita est in planicie ab uno latere magnis, & asperissimis verrucis adhærens, ab alio vero latere undique planiciem circumdant duo flumina per jactum balistæ inter se distântia, & eorum quodlibet altissimos habet anfractus, & profundos adeo quod obstantibus dictis anfractibus ad eam ab eo latere pauci sint ingessus, & qui reperiuntur sunt difficiles in ascensu, ut vix equitando superari possint. Civitas est circumdata munitissimis mœnijs ex politis lapidibus, & calce fabrefactis ad altitudinem quatuor hominis status extra civitatem. Intus autem mœnia ferè solum æquat, & ubique mœnijs supereminet murus altus ad dimidium hominis statum circumquaque, quo eisdem præliantes se tueri valeant. Habet quatuor ingressus tam latos quantum eques commode ingredi potest, & quilibet ingressus habet tres, aut quatuor reflexus in ipsis mœnijs, ubi pars muri aliam ingreditur, est semper in mœnijs quantitas lapidum maxima, quibus in certamine utantur. Civitas autem continet ad quinque, aut sex millia domorum, & sunt in pagis sibi subjectis totidem, & ultra, est maximi ambitus, quia in ea habentur multi hortuli, &

fructus varij. Postquam per dies tres in ea civitate nos quieti dedimus, profecti fuimus ad aliam civitatem nomine Izzuacan, quæ abest per leucas quatuor à dicta civitate Guacachula. Audieram enim plures ex hostibus è Culva in ea in præsidio contineri, & incolæ civitatis, & aliorum circumvicinorum locorum eis subditorum maxime favebant illis è Culva, quia Dominus illius erat oriundus è Culva, & affinis Domino Muteezuma. Proficiscebantur mecum tot ex Incolis illarum provinciarum Majestatis Vestræ vassallis, quod ferè operiebant campos, quos prospicere poteramus, & in rei veritate confluerant ultra centum, & viginti millia hominum. Et devenimus ad jam dictam civitatem Izzuacan hora fere decima : quæ erat vacua mulieribus, & pueris, & confederant in ea quinque, aut sex millia militum optime ornatorum, & dum Hispani aliquantulum processissent, civitatem tueri incœpere, tamè cito eam deferuere. Et quia locus ille, per quem fuimus ducti ut eam ingrederemur, erat mediocris, & facilis, eos per universam civitatem fuimus infecuti, & eos ex mœnijs se dejicere coëgimus in fluvium, qui ab alio latere totam dictam civitatem circumdat, ejus fluvij pontes omnes confregerant & dejecerāt, & aliquantulum moram traximus in eos transeundo & eos per leucam cum dimidia, & ultra infecuti fuimus, & ex eis qui fuga salutem non compararunt, paucos superfuisse arbitror. In civitatem reversus misi duos ex incolis dictæ civitatis, quos captivos detine-

detinebam, ut primates civitatis alloquerentur, nam eorum Dominus hostes è Culva fuerat secutus, qui ibi in præsidio collocati fuerant, ut illis quo in civitatem reverterentur, suaderent, & ego Vestræ Majestatis nomine illis pollicebar, quod si in posterum fideles Majestatis Vestræ vasalli essent futuri à me optime haberentur, & post eorum discessum ad tres dies affuere aliqui ex primatibus dictæ civitatis veniam petentes commissorum, excusantes se aliter facere non potuisse, quoniam domini sui mandata fuerant executi, pollicebanturque quod postquam ille discesserat & eos deseruerat, posthac Majestati Vestræ optime & fideliter inservire velle. Ego eis fidem meam sum pollicitus, & cōmisi, ut tuto domum reverterētur, adducerentque uxores suas & filios qui erant in alijs locis & pagis eiusdem factionis, iussique ut alios quoque Incolas illius provinciæ alloquerentur, ut ad me proficiscerētur, quia parcerem commissis per eos, nec expectarent, donec aggrededer eos, quia maximum inde damnum essent perpeffuri, quod ego moleste ferrem. Et ita evenit, quoniam post duos dies reversi sunt Incolæ ad dictam civitatem Izzuacan, & omnes circumvicinæ coloniæ venere oblatum servitium suum Vestræ Majest. seque in vasallos. Et provincia illa remansit maximo juncta fœdere Incolis de Guacachula. Fuit dissensio cui pertineret dominium illius provinciæ in absentia domini illius, qui discesserat & iverat ad Mexico, & quanquam aliqua intercesserant al-

tercaciones, & factiones inter filium quendam spurium dicti Domini naturalis illius provinciæ, qui fuerat interfectus à Domino Muteezuma, & imposuerant eum, qui modo dominabatur, & collocaverat ei in matrimonio neptem suam, & nepotem dicti naturalis Domini filium cuiusdam filiæ legitimæ, quæ erat juncta matrimonio Domino civitatis Guacachula, & procreaverat illum filium nepotem Domini naturalis de Izzuacan. Tandem inter eos conventum est, ut ille filius Domini Guacachula hæreditate potiretur, qui descendebat à legitima linea veri Domini illius Dominij, & quamvis ille alius esset filius, cum esset spurius non debebat succedere in Dominio. Et in mei præsentia obedientiam præstarunt dicto puero, qui ætatis annorum decem erat. Et quoniam non erat ætatis adultæ, ut regnare posset, constituerunt, quod ille ejus patruus spurius, & alij tres primates, unus ex civitate Guacachula, & duo ex Izzuacan essent gubernatores provinciæ, puerumque in sua haberent potestate, donec esset ætatis ad regendum aptæ. Ista civitas Izzuacan habet ad mille & quingentas habitationes, & est egregie constructa in vicis suis. Habebat centum domos ad Meschitas, & oratoria munitissimas cum suis turribus, quæ omnes combustæ fuere, est auté sita in planicie ad radicem unius collis mediocris, ubi est munitum fortilitium ab una parte, à parte vero alia planiciem versus circumdatur profundo fluvio, qui præterlabitur mœnijs & fluvius anfractu circumdatur, qui

qui maximæ est profunditatis, & anfractui
insidet parvus murus ad dimidij hominis sta-
tus altitudinem, in quo erant multi congesti
lapides. Habet vallem rotundam uberrimam
fructibus, & bombice, nam in superioribus
montibus non nascitur ob ingentia frigora,
ibi autem est calidior tellus, & ea ex causa
procedit, quia montibus circumdatur, &
omnis hæc vallis irrigatur plurimis rivulis
bene compositis & paratis, hac in civitate
moram traxi, dum suæ restituerentur pri-
stinæ habitationi. Illuc accesserunt, ut
offerrent se in vasallos M.V. Dominus unius
civitatis, quæ vocatur Guagucingo, & Do-
minus alterius civitatis, & sunt per decem
leucas ab ista civitate Izzuacan, & sunt con-
terminæ provinciæ Messico. Venerunt etiam
ab octo colonijs illius provinciæ Caastoaca,
quæ est una ex provincijs de quibus in ante-
cedentibus capitulis memini, quam Hispani
viderant, quos ad colligendum aurum ad pro-
vinciam Cucula miseram, in qua & illa de
Tamacula, quæ est sibi contigua, dixi esse
maximas colonias & bene constructas, & ex
melioribus politis lapidibus, quam in aliqua
istarum partium viderimus hactenus, quæ
provincia Castaoceaca abest quadraginta
leucis è civitate Izzuacan. Incolæ dictarum
coloniarum obtulerunt se similiter in vasal-
los vestræ Celsitudinis, & asfirmavere qua-
tuor quoque esse colonias in dicta provincia
quæ brevi venturæ essent, & à me petierunt,
ut illis indulgerem, quod prius non vene-
rant, quia prius non ausi fuerant venire

timore illorum è Culva, quia illi nunquam cepissent arma contra me, nec aliquorum Hispanorum neci interfuissent, imo post præstitam obedientiam animo semper fuissent boni & fideles Celsitudinis Vestræ vasalli, tamen non ausi fuissent demonstrare metu eorum è Culva, ut prius dixerant: Adeo quod Sacræ Cæsareæ, & Catholicæ Majestati Vestræ promitto, quod si Deo optimo Maximo placuerit, & Celsitudinis Vestræ fato, brevi acquiremus ea quæ amisimus, aut partem eorum quia indies veniunt plurimæ provinciæ, & civitates oblatum se servitio Vestræ Celsitudinis, quæ prius subiciebantur Dominio Domini Muteezuma. Et qui id faciunt, benigne à me recipiuntur, & habentur, & qui renuunt, indies destruuntur. Abeis, qui in civitate Guacachula capti fuerant, & præcipue ab eo, quem vulneribus affectum me cepisse memoravi, res civitatis Temixtitam sigillatim cognovi, nempe post Domini Muteezuma obitum fratrem eius Dominio positum Dominum civitatis Iztapalapa vocaturque Cuetravacin, de quo jam memini, qui ideo successit, quia in pontibus apud civitatem Temixtitan desideratus fuerat filius primogenitus dicti Domini Muteezuma: duo vero alij, qui vivebant erant dominij incapaces, alterum enim fatuum, alterum paralyticum asseriebant: propterea fertur fratrem suum alterum Dominio positum, & etiam quia nobis bellum intulerat, & habebatur vir strenuus, martialis, pariter, & sapiens, & audiivi quod ipsi muniabant tam magnam civitatem,

vitatem, quam alia loca Dominij sui, & nova multis in locis mœnia construebant, & fossas, & præparabant multa genera armorum, & præsertim longas lanceas, quas picas appellamus, contra equos, è quibus aliquas vidimus, quæ in ista provincia Tepeaca repertæ sunt aliquæ, quibus nobiscum pugnabant in illis magnis habitationibus, in quibus hospitabantur in Guacachula, & similiter invenimus quasdam ex eis in dictis hospitijis. Et alia plurima cognovi, quæ ne tædio sim Celsitudini Vestræ, prætermitto. Mitto ad Insulam Hispanam naves quatuor, ut illico acceptis militibus, & equis in nostrum subsidium revertantur, & alias quatuor, ut in indicta Insula emanent equos, arma, balistas, & pulverem ad tormenta, quia istis in partibus magis indigemus, pedites enim tanta multitudine premente parmis brevibus parum profunt, habenturque in his partibus tot munitæ, amplæ, & egregiæ civitates, & fortilitia. Scribo præterea Licentiatò Rodorico de figueroa, & officialibus Vestræ Celsitudinis, qui resident in dicta Hispana insula, ut huic negotio omnem favorem & possibilem operam exhibeant, cum illud conducatur servitio Vestræ Celsitudinis & conservationi eorum quæ acquisivimus, & tutelæ nostrorum corporum, quia postquam venerit dictum subsidium, animo insidet velle reverti ad illam magnam civitatem Temixtitan, & divino confido auxilio, quod illam brevi in meam redigam potestatem, quemadmodum prius habebam, & amissa recuperabimus.

bimus. Interim do operam, ut fabricentur duodecim bergantini, & alię Imphratę naves ad lacum transeundum, & modo sumus in labore clavorum, tabularum, & reliquorum lignorum, quę omnia terra apportari curabimus, ut cito conjungi possint, ad quos in promptu sunt vela, pix, stuppa, remi, & omnia necessaria. Et certiozem Majestatem Vestram reddo, quod usque quo hunc finem fuero consecutus, non arbitror posse quiescere, & cessare, ut perquiram omnes mihi possibiles vias postpositis periculis omnibus & expensis, quę fieri possunt.

A duobus diebus redditę mihi sunt literę à locum tenente meo in civitate Verę Crucis, ex quibus percepi navim parvam ad portum applicuisse cum triginta hominibus connumeratis nautis, & militibus, quę adventasse dicebatur ad perquirendum eos quos Franciscus de Garai ad has provincias destinaverat, de quibus alias Celsitudini Vestrę retuli, & maximam com meatuum se passos egestatem asserabant, & talem quod nisi auxilium sibi allatum fuisset, ad unum omnes fame, & siti periissent, & ab eis cognovi illos pervenisse ad portum Panuco, & cum per dies quadraginta in eo moram traxissent, aliquem in eo fluvio, & provincia non vidisse. Propterea arbitrabantur ex his, quę succedere, provinciam illam inhabitatam permansisse. Et pariformiter eis narraverant ijdem, quod immediate duę naves dicti Francisci de Garai eos subsequi debebant, cum militibus, & equis, & credebant eos jam ad inferiora

inferiora littora penetrasse. Idcirco mihi visum est conducere Celsitudinis V. servitio, quod illę naves, & in ea existentes non amitterentur, eo prius monito de gestis & actis in provincia, quia incolę illius plus damni inferre possent. Iussi dictam navem alias ire quęsitum, illasque certiores redderet de his, quę successerant, & venirent ad portum dictę civitatis Verę Crucis, ubi p̄fectus, quem primo dictus Franciscus de Garai destinaverat, eos p̄stolabatur. Deo Opt. Max. placeat, ut eos antequam in littus descendant, inveniant, quia cum incolę provincię jam ad hoc animadvertant, Hispani vero non, timeo ne maximam subeant calamitatem, & hoc esset contra servitium omnipotentis dei, & V. celsitudinis, & esset plus dictorum canum audaciam augere ut reliquos aggrediantur, qui imposterum esset illuc profecturi. In proximo superiori capitulo exposui me percepisse post mortem Domini Muteezuma constitutum in Dominum fratrem suum nomine Coretacuacin, qui genera varia armorum congerebat, & magnam civitatem, & omnes lacui adherentes muniebat : nunc à paucis diebus ad me delatum est, Coretacuacin nuncios suos misisse ad omnes provincias, & civitates sibi subjectas, nunciatum suis vasallis, eum eis omnia tributa & obsequia, quę sibi p̄stare tenentur, ex gratia remittere & nil eidę dent, aut solvant, dummodo modis omnibus, quibus possēt cōtra Christicolas bella gererēt donec eos aut interficerent, aut à provincia expel-

Dominus
Temixtiran
bello se p̄z-
parat.

expellerent, & similiter bella inferrent omnibus istarum provinciarum Incolis, qui nobis amicitia aut fœdere juncti essent. Confido tamen in Deo Opt. Max. nil ad eorum vota successurum, verfor tamen maxima in necessitate, ut opem feram Indis amicis nostris, indies enim confluunt è multis civitatibus & colonijs ad auxilia exposcenda contra Incolas è Culva, suos & nostros hostes: qui illis quantum facere possunt bella inferunt, quia nobis amicitia, & fœdere juncti sunt. Ego autem locis omnibus ut animo concipio, opem ferre non possum, tamen ut dixi, Deo Opt. Max. nostris exiguis viribus supplere placebit, & propediem mittere auxilium suum, & quod ex insula Hispana accersitum destinavi.

Per ea quæ vidi, & comprehendere valui circa similitudinem, quam omnes istæ provinciæ habent cum Hispanijs, tam in fecunditate, quàm in magnitudine, & frigidioribus, quæ in illis habentur & multis alijs rebus quibus illi æquiparantur, mihi visum est convenientius nomen eisdem imponi non posse, nisi quod appellentur Nova oceanii maris Hispania, quod nomen Sacræ & Catholicæ Majestatis Vestræ nomine eisdem impositum est. Supplico, Celsitudo Vestra dicto nomini assentire dignetur, & ita eam nominari committat.

Scripsi Majestati Vestræ (quamvis inculte) omnium quæ in his partibus succedere veritatem, & ea quæ Majestatem Vestram plus scire oportet, & alijs meis annexam mitto
suppli-

supplicationem, ut illa huc destinet virum
cui maxime per Majestatem Vestram sit fi-
des adhibenda, qui de omnibus informatio-
nem capiat.

Altissime ac Potentissime Princeps, Deus
Optimus Maximus vitam, & Regalem per-
sonam, & Potentissimum statum Vestræ Ca-
tholicæ Majestatis conservet, & augeat per
longa tempora, cum augmento majorum
Regnorum, & Dominiorum, ut Regale cor
suum desiderat. Ex securitatis finium Novæ
Hispaniæ maris oceani, tricesima Octobris
Millesimo Quingentesimo Vigesimo.

BEATISS. AC SAN-
CTISS. CLEMENTI VII.
SACROSANCTÆ ROMA-
NÆ, AC VNIVERSALIS EC-
clesiæ Pont. Max. Doctor Petrus Sa-
vorgnanus deditissimus servus,
post beatorum pedum hu-
millima oscula, feli-
citatem.

ITA in rebus humanis com-
pertū esse cernimus Beatiss.
ac Sanctiss. pater, ut præsen-
tia quodammodo sordere vi-
deantur, prisca vero tan-
tum, & vetustiora in cœlum
usque laudibus ferātur: Hinc
Liberi patris, hinc Herculis, hinc Salomonis,
hinc antiquorum præcipue Ægypti regum
celebrantur.

celebrantur gesta, admirationi sunt expeditiones, maxime tam longinquę. Hinc Alexander ille Macedo Magni sortitus est nomen, quoniam sine viribus magnis, laboribus magnis, & animo magno talia perfici nequierint. Ceterum si temporum nostrorum equi iudices esse velimus, inueniemus nostrę etatis gesta non inferiora, sed longe etiam admirabiliora esse. Quod vel unus nobis ostendit Ferdinandus Cortesius. Is siquidem non maximis, ut prisca illi, copijs, non classe ingenti, sed navibus ac militibus per paucis ea per mensus est equora, ad longinquas profectus est oras, & tam celebrem munitamq; & loci natura, ac defensoribus civitatem expugnavit, ut non solum admirationi, sed etiam miraculo esse possit & debeat. Quanta vero industria, qua animi magnitudine, quo demum labore, & periculo tam ingentia peregerit facta, opere precium haud est recensere, quum id manifesto ex his narrationibus constet. Quapropter Ferdinandus Cortesius eterna non minus, quam prisca illi dignus est memoria, meritoq; inter magni nominis viros connumerandus. Sed & Sere-
niss. Carolus V. Rom. Electus Imperator semper Augustus, & Hispaniarum, &c. Rex invictus merito hanc ob rem maximus habetur, quod ejus auspicijs & impendijs alter repertus sit orbis, subactę tot gentes, devicti rebellantes, tam potens, tam munita, & celebris tot provinciarum & nationum dominatrix civitas Temixtitan vi expugnata, soloq; equata, & tot populi a demoniorum cultu,
ac

ac nephando sacrificandorum mortalium ritu prohibiti fuerint, & æterni redemptoris Domini nostri Iesu Christi nomen in ignotis antea regionibus celebrari, prædicari, annunciarique contigerit. Equidem quum tanti Imperatoris invictum nomen per universum jam diffusum esset orbem, potentiaque adeo longe ac late se extendisset, ut jam in hoc nostro continenti minime contineri posset, necesse fuit alias antea ignotas indagare terras, quo tanti Imperatoris honor, potentiaque latius claresceret. Nec Deus Opt. Max. cœptis tam mirandis defuit, sed novas & omnibus sæculis hætenus ignotas patefecit oras. Ut quemadmodum ante ingens illius in omnes fines cognitæ se extendisset gloria : ita etiam per ultimum occidentem ad populos Eoos, & per ultimum orientis solis peragraret terminum. Quod equidem præcipuum indicium est, serenitatem suam Deo immortalis cordi esse, sine cuius auspicijs & gratia res tam admirandæ vix cogitari, nedum peragi potuissent. Vnde certissima spēs est eum à Deo Imperatorem esse electum, ut eo duce mortalibus hac depravata ac lutea ætate, mundo cælestes vires suas ostendat. Addidit etiam Deus Opt. Max. labenti Christianæ Reip. religionique Beat. V. tutum præsidium & levamen, ut unanimes immanissimum Turcharum Tyrannum ovium vobis commissarum cervicibus sævissime imminentem, ac reliquos veræ Christianæ fidei hostes feliciter devincatis, prosteratisque & pacem, ac aurea illa sæcula à vobis geminis

Christianorum luminibus diu expectata,
 aliquando miseris mortalibus impartiamini.
 Quod quidem non tam jucundum, quàm
 admodum esset necessarium, ut à tot cædi-
 bus, bellis & ærumnis mundus cessare, & in
 sacrosancta pace quiescere posset. Deus om-
 nipotens Christianæ Reip. Beat. V. diu
 incolumem servet. Ex Norimberga die ulti-
 mo Martij. M. D. XXIV.

EIVSDEM DOCTORIS
 PETRI SAVORGNANI
 AD LECTOREM,
 Cāmen.

Durior ista phrasis, fateor, stilus undique
 non est
*Narranti similis aspera multa ciens.
 Sed quisnam Domini monitis obsistere posset,
 Mandantis verbo reddere verba suo,
 At mihi si faveat numen, si vita manebit,
 Omnia erunt studio condecoranda novo,
 Interea excipias angusto hac tempore scripta,
 Si non facunda, at fortia gesta leges.*

A R G V M E N T V M.

FERDINANDVS Cortesius natione Hispanus, sacratissimi ac potentissimi Caroli V. electi Rom. Imp. & Hispaniarum, & cætera regis, in novæ maris Oceani Hispania præfectus, illatas sibi ab incolis Temixtitan, & aliarum provinciarum, ut magnanimi viri mos est, injurias ulcisci desiderans, à Finium Securitatis quadraginta comitantibus equitibus, & quingentis ac quinquaginta peditibus, novemque campestribus tormentis unanimi omnium, aut mori, aut victoria potiri consensu decimaquinta Decembris discessit civitatem Tesaico versus, post ardua, & difficilia maximo labore superata montium juga, in hostilis patriæ planiciem descendit. Obvijs sunt hostes, quos fundit, multosque neci dat. Tesaico civitate egregia, & eleganti potitur, & illius incolæ, una cum Domino, & eorum bonis ad civitatem Temixtitan confugiunt. Civitatem Iztrapalah capit, diripit, comburitque. Incolæ civitatis Otumba & aliarum quatuor civitatum Sacræ Cæsareæ Majestati deditio-nem faciunt, & Cortesij mandata capeffunt. Potitur & Condifaluus è Sandoval à Cortesio missus provincia Calco. Fratrem Domini civitatis Tesaico, qui baptisma Christi suscepit, & Don Ferdinandus nominabatur, unanimi incolarum consensu civitati, & universæ provinciæ Aculuacan præfecit. Applicuit civitati Veræ Crucis interim navis aliquibus equitibus & peditibus in subsidium

Cortésio, quorum adventu plurimum latatur exercitus. Condisalvo è Sondoal negotium dat ad bergantinos à provincia Tascaltecal ad civitatem Tesaico conducendos, quos miro ingenio, ordine, & celeritate adducendos curavit. Narratur à Cortésio modus, quo Hispani quidam ab Indis fuerint interfecti, & idolis in victimas dati. Comitantibus Hispanis & triginta millibus Indorum plures colonias, & urbes lacu proximas diripit & comburit. Et ad civitatem Temixtitan pervenit, colloquium cum hostibus habet, an deditionem facere velint, tentat. Quibus deditionem facere nolentibus, Tesaico revertitur. Condisaluum è Sandoval ad provinciam Calco mittit contra hostes è Culva, eorum castris potitur & colonias vi capit & igne consumit, perlustrat lacus litora Cortésius & civitates & colonias juxta illum sitas, quibus ad cingendam obsidione celebrem civitatem præsidia locari possint, ex quibus aliquas comburit. Ab Hispanis in Chinanta morantibus literas recipit Cortésius, & quid actum sit intelligit. Perfectis bergantinis, incolas è Tascaltecal, Guaxacingo, & Churaltecal in armis esse jubet, ut civitas Temixtitan terra lacuque obsidione prematur. Tres creat præfectos, qui tribus præsent castris seu stationibus. Magnanimus autem Cortésius bergantinos ascendit, partitus tamen prius Indos Hispanis amicos in tres illas stationes. Quibus constitutis Cortésius bergantinos ascendit, innumeram hostium canoarum multitudinem fugat, & aquis mergit,

git, plurima intercedunt inter Hispanos, & Indos certamina, omnes circumvicinas civitates & colonias, aut capit, aut cōburit, & majorem civitatis portionem occupat, pontes, & loca ubi aqua versari solebat ut pedites & equites tuto ire, & redire possint, opplet, & semper victoria potiuntur Hispani. Vna tamen luce fato nescitur quo maligniore, non oppletos victoria elati Hispani pontes transiliere, quo errore Hispani plures desiderati, plurimi vulnerati, & aliqui in captivitatem ducti sunt, & ab Indis dijs suis sacrificati. Invisito tamen animo Cortesius ea profligatione non consternatus acrius obfidioni instat, & Andream de Tapia destinat ad debellandam provinciam Marinalco. Chichime catecle ducis incolarum è Tascaltecal egregium narrat facinus. Otumien-
sum precibus victus ad debellandam provinciam Matalcingo Condisaluum è Sandoval majorem executorem ire jubet, qui felicissime pugnans victoria potitur, & Domini illius una cum provincia Marinalco, & Guyfcon sacrae Cæsareæ & Cath. Majestati se subdunt. Et hostes eruptione facta stationes Petri de Alvarado nocte aggrediuntur, & strenue repelluntur, pluries colloquium habet cum incolis civitatis Cortesius, & nunquam modus concordia inveniri potuit. Tandem ferro, igneque res agitur. Ultra centum millia hostium cæduntur, antequam civitate potiatur Cortesius, & capto Domino civitatis una cum aliquibus è primatibus, civitate (pro majori parte solo æquata)

Z 3

potitur,

potitur, prædam ingentem dividunt Hispani, & quædam ex plumis, mira arte, ingenioque contexta non partiuntur, sed sacre Cæsareæ, & Cat. Majestati donantur. Quorum aliqua universi fere Germaniæ principes, apud Sereniss. Ferdinandum Hispaniarum prin. & Archiducem Austriæ ac Sacri Romani Imperij locum tenentem Generalem, virtutum omnium, & ingenuitatis uberrimum fontem, non sine admiratione conspexere. Capta civitate plures provinciæ obedientiam præstant, & ad reliquas rebelles subigendas, aurifodinis, & partim gemmis, partim aromatibus affluentibus potitur. Tres in illis regionibus novas Hispanorum locat colonias. Mare del Sur (quod Australe Indicum pelagus putamus) duobus in locis detegunt, & ad ulteriora perscrutanda naves duas (quas Hispani caravellas vocant) & bergantinos duos, conficiendos curat Cortesius. Videbis præterea plura lector optime, quæ te mirifice delectabunt. Et demum quanta Hispana sit virtus intueberis.

IOHANNIS ALEXANDRI
BRASSICANI LEG.

Doctoris, Poëtæ ac Orat. à Cæsa.

Laureati, Epigramma.

Iussit Anaxagoras permultos querere mun-
dos*Pellei quondam Martia corda regis.**Vere equidem, quoniam ignoti sunt undique
mundi.**Atque orbes claudit plurima terra novos.
Magnus Alexander mundo est tantum in-
clytus uno.**Namq; animi attenti lumina nulla habuit.
Carolus insano hoc quantum est felicior, acri**Nempe oculo mentis regna subinde ferens.
Ecce novum mundum, quem nunc Cortesius
heros**Repperit, Hispano nomine præcipuum.
Ecce hominis quantum indefessa industria
possit.**Cæsaris innumeris regna juvare plagis.
Solut Anaxagoram Cortesius intellexit
Illius ignotos quando ita querit agros.*

TERTIA FERDINANDI
CORTESII NARRATIO.

ALPHONSO de Mendoza oriundo è Medelin, quem ab ista Nova Hispania quinta Martij, præteriti Anni Millesimi quingentesimi vigesimi primi expedivi, Relationem Majestati Vestræ perferendam tradidi de omnibus, quæ in ea successerant : quam perfeceram tricesimo Octobris Anni Millesimi vigesimi. Et quia tempus non erat secundum, & etiam naves tres naufragium passæ erant (quas habebam, ut una Majestati vestræ dictam relationem transmitterem, reliquas vero mitterem ad adducendum præsidium ab insula Hispania) dicti Alphonsi de Mendoza discessus diu prorogatus est, quemadmodum etiam latius eadem Majestati Vestræ significavi. Et in calce dictæ relationis Majestatem Vestram certiores feci, quod postquam Indi incolæ celeberrimæ civitatis Temixtitan vi nos ab ea expulerant, ejecerantque, castra moveram contra provinciam Tepeaca, quæ illis subdicebatur, & à Majest. Vestra defecerat : & Hispanis, qui supererant, comitantibus, & Indis nobis amicis, eis bellum moveram, & eos servitio Majestatis Vestræ submiseram. Ad hæc cum proditio transacta, maximum damnum, & illa Hispanorum tam recens oppressio, nostris cordibus infedissent, constitueram aggredi illos è dicta celeberrima civitate qui fuerant tantæ cladis autores, & ad hoc incipiebam præ-

preparare tredecim bergantinos, ut illis per lacum possem dictæ civitatis omne possibile damnum inferre, si ipsi persisterent in eorum malo animo. Scripsi quoque Majestati Vestræ, quod dum dicti bergantini fabricarentur, & dum ego & Indi nobis amici præparabamus eos aggredi, mittebam ad insulam Hispanam, ad adducendum in nostrum subsidium viros, equos, tormenta, & arma: & ad hoc scribebam officialibus Majestatis Vestræ, qui in ea resident, & trans mittebam pecunias pro omni sumptu, & expensis ad dictum præsidium conducentibus. Et etiam significavi Majestati Vestræ, quod donec consequerer victoriam contra hostes, non cogitabam quiescere, nec volebam cessare, & ad hoc adhibere omnem possibilem diligentiam, posthabitis omnibus periculis, laboribus, & sumptibus qui evenire possent, & ea sententia parabam me, ut discederem à dicta provincia Tepeaca.

Similiter significavi Majestati Vestræ, qualiter portui civitatis Veræ Crucis applicuerat navis Francisci de Garai locum tenentis, & gubernatoris insulæ Iamaica cum maxima rerum pænuria, qua vehebantur forte triginta viri, & retulerant alias duas naves ventis vela dedisse, ut proficiscerentur ad fluvium Panuco, ubi profligarant præfectum quendam Francisci de Garai, & timebamus si eo pervenirent, essent accepturi aliquid incommodi ab accolis dicti fluvij. Et similiter Majestati Vestræ, significaveram, me illico subsequi jussisse navem, ut eas quæreret, & præterea

eisdem nunciaret. Et postquam ea scripsi, Deo placuit, quod una ex dictis navibus pervenit ad dictam civitatem Veræ Crucis, quæ vehebantur forte centum & viginti milites & factus fui certior, præfectum illum Francisci de Garai, qui primo advenerat profligatum fuisse, & allocuti sunt præfectum eundem, qui interfuerat cladi: & illum monui, si illuc irent, non posse id fieri sine magna sui clade, & damno, & dum essent in portu certa sententia eundi ad dictum flumen, cœpit tempestas acri vento comitata, & rudentibus fractis, navem exire coëgit, & portum cepit in superiori littore per leucas duodecim à dicta civitate Veræ Crucis ad portum Sancti Iuan, & cum è navibus descendissent, octo equis, & totidem equabus, quas adducebant, subdlexerunt navem, quia nimium imbrem accipiebat, & quamprimum hoc audiui, ad eorum præfectum literas dedi, quibus significabam me admodum moleste tulisse mala, quæ eidem evenerant, & qualiter jam commiseram Locum tenenti meo in civitate Veræ Crucis relicto, ut ipsi, & hominibus, quos adduxerat, se benignum exhiberet, & eis impartiretur omnia necessaria, & circumspiceret quid constituere vellet, & si omnes, aut aliqui eorum vellent reverti in naves, quæ ibi erant, ut auxilio tutos dimitteret, opibusque juvaret. Dictus autem præfectus, & illi, qui secum erant constituerant remanere, & ad me præfecti sunt. Et de alia navi nil ad nos allatū est hætenus, & cum hoc tam diu sit, multum dubitamus de illius salute. Deus velit,

velit, ut incolumis evaserit.

Cum constituissem discedere à provincia Tepeaca mihi allatum est, duas provincias, quæ appellantur Cecatami, & Xalacingo, quæ subjiçuntur Domino è Temixtitan, defecisse. Et cum ad has partes à civitate Veræ Crucis sit transitus, in illa aliquos Hispanos neci dederant, & incolæ defecerant, & pessimæ erant intentionis. Et ut tutum esset per eam iter, & eos aliquantulum punirem, nisi vellent mecum pacifice agere, unum ex præfectis, cum viginti equitibus, & ducentis peditibus expediti, una cum Indis nobis amicis. Cui Majestatis Vestræ nomine seriose injunxi, ut moneret dictarum provinciarum incolas, ut se concorditer in Majestatis Vestræ vasallos subderent, quemadmodum alias fecerant, & ad hoc omnem possibilem inducere nollent, eis bellum inferret, & eo perfecto, & captis dictis duabus provincijs, cum universis militibus reverteretur ad civitatem Tascaltecal, ubi ipsum præstolarer, & sic initio mensis Decembris Anno millesimo quingentesimo vigesimo profectus est, secutus iter suum ad jam dictas provincias, quæ distant ab eo loco per leucas viginti.

His perfectis, potentissime Domine, medio mense Decembris dicti anni, discessi à civitate finium Securitatis, quæ continetur in provincia Tepeaca. In eadem præfectum dimisi cum sexaginta militibus, quoniam ut eos ibi relinquerem, illius habitatores enixis precibus contenderunt. Et pedites omnes ire
jussi

iussu ad civitatem Tascaltecal, ubi bergantini
 construebantur, quæ abest à provincia Te-
 peaca per novem aut decem leucas. Ego au-
 tem, ea nocte profectus sum dormitum ad
 civitatem nomine Chulula, quia ejus habi-
 tatores adventum meum maxime desidera-
 bant, morbo enim Variolarum, qui etiam in-
 colas harum provinciarum (quemadmodum
 reliquarum insularum) corripit, plures illius
 Domini ab humanis exempti fuerant. Et
 optabant, quod per me & suum consilium &
 meum, alij in demortuorum locum suffice-
 rentur. Et cum eo pervenissemus optime fui-
 mus recepti, & eo quod supra diximus confe-
 cto negotio. Et postquam eorum morem ges-
 seram voluntati, eisdem significavi iter meum
 esse, ut bellum inferrem provincijs Mexico
 & Temixtitan, eos rogatos volui, cum essent
 Majestatis Vestræ Vasalli, ut ipsi modis om-
 nibus studerent amicitiam nobiscum ma-
 nutenere, & nos alios idem facere deceret,
 quoad vixerimus. Et quia bellum cum su-
 pradietis eram habiturus, petij ut mihi viris
 auxilio esse vellent, & cum Hispanis quos
 mitterem in eorum provinciam, & qui in ea
 degerent, ita agerent, quemadmodum amici
 cum amicis agere tenentur. Et promissione
 ab eis habita, se ita facturos, post biduum aut
 triduum ab ea discessi Tascaltecal versus, quæ
 sex leucarum spacio abest: & cum eo perve-
 nissem, comperi omnes Hispanos adesse, una
 cum dictæ civitatis incolis, qui meo adventu
 maxime lætati sunt. Sequenti vero die,
 universi Domini præfatæ civitatis, & provin-
 cia,

cia, ut me alloquerentur convenere, & mihi significarunt Magiscacin, qui primus habebatur inter reliquos dictæ provinciæ Dominos, vitam cum morte commutasse, morbo illo variolarum, & optime cognoscebant, me mortem illius ægre laturum, cum tanta mecum junctus esset amicitia, tamen eundem superstitem reliquisse filium suum, ætatis duodecim annorum, & eidem paternum Dominium pertinere, & me enixe rogabant, ut eum, veluti hæredē, Dominum constituerē, & ipse Sacre M. V. nomine, eorū votis obtēperavi, qua ex re plurimū voluptatis adepti sunt.

Cum pervenissem ad hanc civitatem, comperi bergantinorum magistros & fabros lignarios, multum properare in perficiendis compagibus, tabulisq; pro eisdē & opus conveniens peregrisse. Et illico à civitate Veræ Crucis, ferrum & clavos, quos ibi habebam, vela, rudentes, & alia necessaria ad eos perficiendos adduci curavi. Et quia picem non habebam, eam per Hispanos quosdam, in alto monte ibi propinquo, colligendam curavi, ut omnia præparamenta ad dictos bergantinos perficiendos præsto esse possent. Ut postquam divino auxilio essem in provincijs Mexico & Temixtitan, possem curare eos adducendos, quia hæ provinciæ absunt per decem aut duodecim leucas à civitate Tascaltecal. Et illis diebus quindecim quibus ibi fuimus, negocijs alijs non incubui, sed solum diligentiam adhibui circa dictorum bergantinorum magistros, & paranda arma, & ordinem ponendum circa iter nostrum.

Duobus

Duobus continuis diebus ante Nativitatem Domini, reversus est præfectus, cum peditibus & equitibus, qui profecti fuerant ad provincias Zarami & Xalacingo, & intellexi aliquos ex dictis incolis, cum eis pugnasse, & denique aliquos ex eis sponte, aliquos vero vi ad concordiam venisse. Et adduxerunt mihi aliquos illarum provinciarum proceres, quibus (non obstante quod maxima esset digni animadversione, propter eorum defectionem, & Christianorum mortem, quia mihi fidem adstrinxerunt, se post hac futuros, optimos & fideles, Majestatis Vestræ vassallos) ego sub Regalis Majestatis Vestræ nomine peperi, & ut in patriam reverterentur dimisi, & ita conclusimus eo die, quod redundavit in maximum Majestatis Vestræ servitium, tam propter pacationem incolarum jam dictarum provinciarum, quam securitatem Hispanorum, qui erant ituri & reversuri per dictas provincias à civitate Veræ Crucis.

Secundo die Nativitatis in dicta civitate Tascaltcal, milites omnes recensui, & inveni equites quadraginta, pedites quingentos quinquaginta, ex quibus erant octuaginta balistis, & pixidibus utentes, & habuimus octo, aut novem tormenta castris commoda, & modicum pulveris. Et partitus equites in quatuor turmas, quarum quælibet decem habebat equites, & peditibus novem præfectos præposui, & cuilibet illorum sexaginta pedites ascripsi, & omnes insimul sum allocutus, & illis commemoravi, qualiter ego, & ipsi omnes,

Verba Cortes.
ref. ad milites Hispanos.

omnes, ut Majestati Vestræ inserviremus, has provincias habitandas susceperamus, & scie-
bant omnes incolas illarum provinciarum, se
in Majestatis Vestræ vassallos subjecisse, &
vassalli aliquandiu perseverarant, vicissim
bona opera inter nos exercendo, & quali-
ter incolæ è Culva, qui sunt habitatores
celebris civitatis Temixtitan, & omnes
incolæ reliquarum provinciarum eidem sub-
jectarum, sine aliqua causa, non solum defe-
cerant à Majestate Vestra, sed etiam multos
nobis amicos, & consanguineos intereme-
rant, & nos ejecerant ab universa sua provin-
cia. Recordarenturque quot pericula & la-
pores perpessi fuissent, & circumspicerent
quantum ad rem Dei omnipotentis, & Maje-
statis Vestræ faceret, si denuo amissa recupe-
raremus, maxime cum ad hoc justa movere-
mur ratione, quia bella gerebamus ad incre-
mentum Sacrosanctę fidei nostrę, & in homi-
nes Barbaros, & Majestatis Vestræ commo-
dum, & pro tutela corporum nostrorum. Po-
tremo quia plurimi ex incolis dictarum
provinciarum nobis amici, cœptis nostris
avebant, qui corda nostra ardentiora redde-
re debebant. Quapropter eos rogatos vole-
bam, ut mœstum mitterent timorem, & vires
reassumerent, & quoniam ipse quosdam or-
dines Majestatis Vestræ nomine constitue-
ram, & ad bellum futurum concernentia, ea
aperiri, & publicari curavi. Similiter eos
rogatos volebam, ut ea observarent & adim-
plerent, quoniam inde plurimum servitij
Deo opt. Max. & Majestati Vestræ emana-
ret.

ret. Et unanimes polliciti sunt, se ita facturos, & executioni demandaturos, & lubenti animo pro Sacrosancta nostra fide, & Majest. Vestrae servitio mori volebant, aut amissa recuperare, & ulcisci proditionem ab incolis è Temixtitan, & eorum confœderatis, contra nos perpetratam. Et ego Majestatis Vestre nomine, eisdem gratias egi immortales, & eo pacto, maxima exultatione & lætitia ad hospitia nostra reversi fuimus.

Sequenti vero die, qui fuit dies Sancti Iohannis Evangelistæ, omnes Dominos provinciae Tascaltecal convenire iussi: & postquam convenerant, eisdem aperui qualiter jam optime cognoscebant, me sequenti die castra moturum contra hostes, & eorum provinciam ingressurum, & optime prospiciebant, civitatem Temixtitan expugnari non posse sine illis bergantinis, quos ibi fabricandos curabam, propterea ab eis petebam, quod tam fabris lignarijs, quam Hispanis, quos ibi dimittebam, omnia necessaria impartirentur, eoque modo cum eis agerent, quo nobiscum eousque egerant, & essent parati, quando à civitate Tesaico (si omnipotens Deus nos victoria potiri concederet) mitterem pro compagibus, tabulis, cæterisque ornamentis dictis bergantinis pertinentibus. Et ipsi polliciti sunt se ita facturos, & similiter dixere, velle eo tunc milites destinare mecum, & quando adducerentur bergantini, ipsimet Domini volebant in castra contra hostes, cum omnibus viribus suarum provinciarum proficisci, & mori, ubi me mori contingeret.

aut

aut vindictam sumere contra eos è Culva, acerrimos eorum hostes. Et alio die xxviii. Decembris, qui fuit dies Innocentum, composito agmine discessi, & ivimus dormitum per leucas sex à civitate vascaltecal, ad coloniam quandam Tezmoluca nomine, quæ subiacet Provinciæ Guaxacingo, cujus incolæ sæper habuerunt, & habent nobiscum eandem amicitiam, & fœdus, quod habet incolæ è Tascaltecal, & ibi quieti nos dedimus ea nocte.

Alia relatione catholice Rex M. V. significavi incolas è Mexico & Temixtitan, arma plurima cogerere, & in omnibus suis provincijs, innumeras fossas excavabant, & aggeres, aliaq; defensionū genera, quo nobis obfistere, & obesse possent, præparabant. Quoniam illi jam cognoverant, me contra eos castra moturum. Et cum hoc præcisssem, & cognoscerem, quantum acuti & audaces essent ad res bellicas, multoties mente revolveram, quā provincia ingredi possemus, ut aliqua ex parte incautos offenderemus: & ipsi optime sciebant, nos triplicem in provinciam suam ingressum cognoscere, & illorum notitiam habere. Constitui ingredi itinere hoc Tefmolucan, quia cum illius aditus sit asperior, & magis saxis refertus, quam sint aliorum ingressuum cacumina, arbitrabar eos nobis minus obstituros, ut in quo custodiēdo non tantum invigilarent. Sequenti vero die post missarum solennia, nos Deo Opt. Max. commendavimus, & à dicta colonia Tefmoluca discessimus: & ego frontē occupavi, cū decē equitibus, & sexaginta peditibus levibus, & bello

In provincia
Culva exer-
citum ducis.

aptis. Et perreximus incaptum tenentes iter
proximum montē ascendēdo, omni ordine &
apparatu nobis possibili, & profecti fuimus
dormitum per leucas quatuor à dicta colonia
in cacumine montis, ubi sunt confinia eorum
ē Chulva, & quamvis maximi essent algores,
plurimis lignis (quorum ibi maxima est co-
pia) ea nocte frigora expulimus. Sequenti
die Dominico summo mane cœpimus iter
nostrum prosequi per planiciem ipsius faucis,
& destinavi quatuor equites, & tres, aut qua-
tuor pedites, ut provinciam lustrarent, & se-
quentes iter nostrum, cœpimus descendere
montem, & ego iussi equites præire, & post
eos immediate pixidibus & balistis fulcitos
milites, & reliquos suo ordine subsequi, ut
facilius hostes incautos offenderemus. Illos
tamen nobiscum congressuros cogitabam,
cum certe hostes nobis infidias aliquas, aut
stratemata paravisse cogitarem, ut nobis
obesse possent. Et dum quatuor equites, &
quatuor pedites, ulterius procederent, in-
venerunt iter obstrusum arboribus, ra-
misque, & plures & magnas incisas, atque
in eo transversas pinos, & cupressos
offenderunt, quæ videbantur eo instanti in-
cisæ. Et arbitantes sequens iter non fore
impeditum, prosecuti sunt incœptum iter, &
quanto plus procedebant, tanto magis pinis,
& ramis obstrusum illud comperiebant. Et
cum universum cacumen esset arboribus
crebris, & sepibus maximis refertum, magna
cum difficultate procedebant, & cum viderent
illud iter, multum eis attulit timoris
& arbi-

& arbitrabantur post quamlibet arborem hostes latere, & etiam, quia ob incisarum arborum impedimentum equis uti non potuissent, & quanto plus progrediebantur, tanto plus pavor augebatur, & cum eo pacto aliquamdiu processisset, equitum unus reliquos alloquutus est. Fratres, si vobis rectum iustumque videtur, ulterius non progrediamur, sed pedem referamus, & nunciemus præfecto nostro impedimentum quod offendimus, & periculum quod subimus, cum equis uti non possimus. Sin minus, progrediamur, quia vita mea est morti obnoxia, quemadmodum cæterorum omnium, donec huic cœpto finem imponamus. Reliqui responderunt, optimum esse ejus consilium. Sed illis consultum non videri, reverti antequam aliquem ex hostibus conspicerent, aut scirent, quo usque iter progredieretur. Et subsequi cœpere. Et cum viderent dictum iter longius progredi, subistere, & peditem mihi ea quæ invenerant nunciatum destinarunt. Et cum collocassem me in fronte cum equitibus, commendavimus nos Deo omnipotenti, eo malo itinere ulterius progressi fuimus, & nuncian- dum commisi illis, qui postremo sequebantur agmine, ut properarent, quoniam cito perveniremus in planiciem. Et quamprimum inveni quatuor illos equites, cœpimus progredi, multo tamen impedimento & difficultate, & per mediæ leucæ spacium, Deo Optimo Maximo placuit, ut descenderemus in planiciem, & eo loci constitui, ut reliquos expectarem, quibus, postquam advenerant, gratias

omnipotenti agerent nunciavi, quod eouſq;
 non incolumes pervenire permiſſet, unde
 videre cœpimus omnem provinciam Mexi-
 co & Temixtitan, quæ ſunt in lacubus, & cir-
 cum ipſos, quamvis maxima exultatione eas
 aſpiceremus, conſiderantes damnum præte-
 ritum, quod die eo perpeſſi fueramus, ali-
 quid mœſtitiæ nobis attulit, & omnes una-
 nimes polliciti ſumus, nunquam ab ea ſine
 victoria exire, aut ibi vitam cum morte com-
 mutare. Et hac ſententia, omnes adeo læti
 procedebamus, non aliter, quam ſi profici-
 ſceremur ad rem aliquam voluptuoſam.
 Et quamprimum hoſtes nos audivere, cœ-
 pere per omnem provinciam illico maximos
 fuſcitare ſumos. Et denuo Hiſpanos pre-
 catus ſum, in futurum agerent, quemadmo-
 dum prius egerant, & ſperabam eos facturos,
 & nullus ab agmine diſcederet, & omnia
 optimo ordine procederent in itinere. Et
 jam Indi incipiebant clamare ex aliquibus
 habitationibus, & pagis parvis, ſignifican-
 do incolis, ut in unum convenirent, ut
 nobis obſeſſent in quibuſdam pontibus
 & anguſtis itineribus, quæ ibi erant. Ta-
 men nos alij tantum acceleravimus, quod
 antequam ipſi convenirent, perveneramus
 jam ad planiciem. Et cum egrederemur,
 oppoſuerunt ſe nobis aliqua Indorum tur-
 mæ. Ego vero juſſi quindecim equites ir-
 ruere, & re ipſa irruerunt vulnerando, & abſ-
 que læſione aliqua nonnullos ex eis interfe-
 cere, & cœpimus proſequi inceptum iter
 civitatem Theſaico verſus, quæ eſt ex majori-
 bus

ribus & elegantioribus quæ sunt in omnibus istis provincijs, quamvis omnes aliæ sint pulcherrimæ. Et cum pedites aliquantulum itineris labore premerentur, & nox jam appropinquaret, dormivimus in colonia nuncupata Coatebeque, quæ subjacet dictæ civitati Thesaico, & abest ab ea trium leucarum spacio, eam vacuum invenimus. Atque cum hæc civitas, & illius provincia (quæ Aculvacan dicitur) sit maxima, & tot hominibus referata, ut facile creditu sit, quod eo tempore eidem inerant centum & quinquaginta millia hominum, futurum arbitrabamur, ut ea nocte nos aggrederentur. Ipse igitur decem equitibus fui in primis excubijs, & milites omnes paratos esse jussi. Sequenti die Lunæ, ultimo Decembris, prosecuti fuimus iter nostrum ordine solito, & per intervallum quartæ leucæ, à dicta colonia Coatebeque, dum perplexi iremus, & colloqueremur, an pacifice nos excepturi, aut bello essent decertaturi, & pro certo eos nobiscum congressuros arbitraremur, nobis obvij facti sunt quatuor Indi ex Primatibus, vexillo aureo in virga ponderis quatuor marcarum auri : & eo vexillo significabant eos pacem nobis offerre, quam (Deus testis est) quantum desiderabamus, & etiam quantum ea indigebamus, cum essemus adeo pauci numero & penitus divisi ab omni subsidio, & inter hostes constituti. Conspectis autē illis quatuor Indis (inter quos erat unus, cujus notitiam habebam) jussi milites omnes subsistere, & adeos sum profectus : & facta salutatione,

Aa 3 retulere,

retulere, se nomine Domini illius civitatis, adventasse, & provinciæ Guanacacin nuncupati, & suo nomine supplices rogabant, non inferre nec inferri paterer damnum aliquod in sua provincia, quia damna, quæ nos passi eramus, illis è Temixtitan ascribi deberent non illis. Et ipsi desiderabant esse vasalli Vestræ Majest. & amicitia nostra cõjungi, & in futurum semper essent observaturi nostram amicitiam, & civitatem ingrederemur, & ex eorum operibus cognosceremus, quam mentem haberent. Ego vero adhibitis interpretibus respondi, eorum adventum mihi cordi fuisse, & maxime lætabar eorum pace, & amicitia, & postquam excusationem fecerant circa oppugnationem contra me in civitate Temixtitan factam, tamen dixi, eos optime cognoscere, quod per leucas sex ab eo loco, & civitate Tesaico, in quibusdam coloniis eidem subiectis aliàs mihi interfecerat equos quinque, & quadraginta aut quinquaginta pedes Hispanos, & trecentos Indos è Tascaltecal qui erant onusti, & nobis abstulerat multum argenti, auri, vestium, aliarumq; rerum. Et postquam eatenus se excusare non poterant, quin ea saltem pœna plectendi essent ut nobis nostra restituerent, ea conditione (quamvis morte digni existerent, cum tot Christicolæ interfecissent) pacem cum illis inire volebam, cum illi eam exposcebant, alioqui contra eos processurus omni quo possem rigore. Illi autem responderunt, quod quicquid ibi nobis ablatum fuerat, Domini & primates è Temixtitan secum exportaverant,

taverant, tamen se inquisituros omnia, quæ invenire possent, & cuncta restituturos. Et petiere, ut ea nocte proficiscerer ad civitatē, aut in altera è colonijs me collocarem, quæ sunt tanquam suburbia civitatis, quæ dicuntur Coatican & Guaxuta, quæ distant per leucam, aut dimidiam à dicta civitate, & semper continentur habitationes. Quod ipsi optabant secundum ea quæ postea successere. Respondi, me nolle quiescere, donec pervenissem ad dictam civitatem Tesaico. Ipsi dixerunt, irem bonis avibus, & ipsi volebant præcedere, ut disponerent hospitium Hispanis & mihi, & sic discessere. Et cum pervenissemus ad has colonias, venerunt nobis obviam quidam è primatibus illarum, & benigne nos suscepunt, & necessaria victui concessere. Et in meridie pervenimus ad civitatem, ad domum ubi debebamus hospitari, & erat latissima domus, & ampla, quæ fuerat genitoris ipsius Guanacaci, Domini ipsius civitatis. Et antequam hospitium intrarem, cum omnes essemus adhuc juncti, jussi præconia voce mandari, quod sub pœna capitali nullus me inconsulto ab hospitio discederet, & dicta domo, quæ est adeo lata, ut in ea commodè nos Hispani omnes hospitari potuissemus, etiam si in duplo majori essemus numero. Et hoc ideo commisi, ut dictæ civitatis Incolæ confiderent, & Domi morarentur, Videbatur enim mihi, tertiam multitudinis hominum partem, in dicta civitate contineri solitam, non conspiciere. Nec apparebant fœminæ, aut pueri, quod nullius signum erat quietis.

Eo die qua hanc civitatem ingressi fuimus, in vespers novi anni, postquam operam dedimus, ut in prædicto hospitio nos collocaremus, quamvis admiraremur, considerantes dictorum incolarum raritatem, & eos, quos videbamus inquietos, credidimus pavore perterritos, non audere comparere, & per civitatē deambulare, & ea de causa aliquantulum eramus imparati. Et cum sero esset factum, quidam Hispani ascenderunt quædam subdialia pavimenta, ex quibus poterant totam civitatem oculis lustrare. Et conspexere omnes incolas illius discedere, & cum rebus suis se lacui committebant, suis canois, quas incolæ acaler nominant. Et aliqui montes ascendebant, & quamvis commissem, ut iter eorum impediretur, cum tamen hora esset tarda, & nox advenisset, & ipsi multum festinarent, nil profuit. Et sic Dominus dictæ civitatis, quem desiderabam habere pro salute nostra cum primatibus dictæ civitatis, profectus est ad civitatem Temixtitan. quæ abest ab eo loco per lacum sex leucis, & omnia bona secum apportarunt: & propterea, ut ad vota rem perficerent, quam conceperant, obviam venerunt illi quatuor, de quibus superius dixi, ut me deturbarent, ne illis damnum inferrem, & ea nocte, tam nos quam suam civitatem deseruere.

Postquam fuimus spatio trium dierum in hac civitate, absque aliqua oppugnatione nobis ab Indis illata (quoniam eo tunc ipsi non audebant nos aggredi, & nos alij non
quare-

quærebamus à longe illos aggredi quia mea sententia semper extitit, si vellent gratiose mecum agere, vellem eos pacifice excipere, & omni tempore pacem ab eis quærere) allocutum me venerunt Domini Coatincham, Guaxuta, & Autengo, quæ sunt coloniæ latissimæ, & sunt (ut retuli) contiguæ, & hærentes dictæ civitati, rogantes ut eisdem parcerem, quod aufugerant à suis colonijs. Et certe non pugnaverant nobiscum propria voluntate, & ipsi constituebant, velle omnia subire, quæ Majestatis vestræ nomine eisdem essem mandaturus. Ego autem, adhibitis interpretibus retuli, illos optime nosse, à me semper bene tentos, & quod patriam suam deseruerant, & in reliquis, ipsimet erant qui causam prestiterant, Sed postquam pollebantur velle esse nostri amici, jussi ut domi suæ remanerent, & adducerent uxores, & filios : & quemadmodum ipsorum fuerint opera, ita à me tractandos dixi. Sicque discessere, ut conjicere potuimus, non admodum contenti.

Quamprimum Domini è Mexico Temixtitan, ut omnes alij Domini è Culva (appellatione Culva intelliguntur omnes provinciæ harum regionum, subditæ Domino civitatis Temixtitan) audierunt Dominos illarum coloniarum obtulisse se in vassallos, & subditos V. M. ad eos nuncios destinarunt, quibus significabant, eos minus belle fecisse, quoniam si timore adducti fecerant, optime scire deberent, eos esse numero infinito, & maximæ potentiæ ut nos Hispanos.

omnes cum incolis è Tascaltecal propediem
essent interempturi. Sin autem ideo fecis-
sent ne patriam deferrent, eam deferendam
esse, & confugiendum ad civitatem Temixti-
tan. Illi enim majores colonias, & melio-
res impartiri vellent in quibus vitam ducere-
rent. Isti Domini Coatinchan & Guaxuta
apprehenderunt nuncios & eos vinctos mihi
adduci curarunt, & illico coram me fassi sunt
ea, quæ Dominorum è Temixtitan nomine
nunciatum venerant. Tamen dixere eo ve-
nisse nunciatum, ut illuc irent ut mediatores
esse possent, postquam nostra juncti erant
amicitia, si possent res pacifice componere
inter Dominos è Culva & me. Illi autem è
Guaxuta, & Coatinchan asserebant eo modo
non procedere, & quod illi è Mexico & Te-
mixtitan omnino bello decertare constitue-
rant, tamen simulavi, quamvis sic procederet
veritas, me credere nuncijs, quia cupiebam
allicere Dominos celebris civitatis ad cape-
scendam amicitiam nostram: ex ea enim pen-
debat pax, & bellum omnium reliquarum
provinciarum, quæ à Majestate Vestra defe-
cerant. Solvi mandavi dictos nuncios, &
significavi ne timerent, quia eos ad civitatem
Temixtitan reverti volebam, & rogabam eos,
dicerent Dominis civitatis, me bellum cum
illis non desiderare, quamvis justam susci-
piendi adversum eos belli causam haberem,
sed pacem & amicitiam, ut prius habere so-
lebamus. Et ut magis eos ad Majest. Vestræ
servitium inducerem, eis nunciatum misi, me
optime cognoscere, omnes autores belli mihi
illati,

llati, jam ab humanis decessisse. Ut præterita
nissa haberemus & nollent præstare causam,
ut provinciæ suæ destruerentur & civitates
quia hoc moleste ferebam. Et soluti disces-
sere, promittentes ad me cum responso se re-
turos, Domini Coatincham & Guaxuta &
ipse hoc tam bono opere remansimus amici,
& foedere juncti. Et ego nomine Majestatis
restræ veniam dedi erratis suis præteritis, &
ipsi maxime lætati sunt.

Post septem aut octo in hac civitate Tesaico
consumptos dies absque prælio aliquo, aut
controversia, hospitium nostrum muniendo,
& ordinem ponendo rebus necessarijs, & op-
portunis nostræ tutelæ, & ut hostes nostros
offendere possemus, prospiciens hostes con-
tra me non moveri, civitate egressus sum du-
centis Hispanis, inter quos erant XVII. eque-
stres, & triginta, qui balistis utebantur: & qui
pixidibus decem, & tribus aut quatuor milli-
bus indis amicis nostris. Et profectus per
attora lacus, usque ad civitatem quandam
nomine Iztapalapa: quæ abest spacio duarum
leucarum à celebri civitate Temixtitan, &
ex ab hac civitate Tesaico, quæ civitas ascen-
dit ad decem millia habitationum, & ejus
medietas, & forte è tribus portionibus, duæ
sunt in aquis. Et Dominus, qui erat frater
Domini Muteezuma, quem Indi post mor-
tem dicti Muteezuma, Dominum constitue-
rant, primus fuerat, qui nobis bellum intule-
rat, & à civitate ejecerat. Et ea propter, &
etiam, quia cognoveram incolas dictæ civita-
tis, in nos malo esse animo, illuc ire constitui.

Et

Proficiscitur
Cortesi-
us
ad civitatem
Iztapalapa.

Et cum adventum meum præsensissent, per
 duas leucas, antequam eo pervenirem, illico
 affuere aliqui Indi milites in planicie, & alii
 qui in lacu canoïs vecti, & sic toto illo spatio
 duarum leucarum, ivimus mixti, semper cer-
 tando, tam contra eos, qui erant in continen-
 ti, quam eos, qui exhibant aquis, donec per-
 venimus ad dictam civitatem & ante, quasi
 per duas tertias Leucæ, referabant viam strā-
 tam quæ est inter Lacum aquæ dulcis, & La-
 cum aquæ salis, in obicis similitudinem,
 quemadmodum ex figura civitatis Temixti-
 tan, quam Majestati Vestræ transmisi, vi-
 deri potuit. Qua via strata, aut obice aper-
 to, maximo impetu aqua exire cœpit à Lacu
 aquæ salis, in lacum aquæ dulcis, quamvis
 distent dicti Lacus ab invicem majori dimi-
 dia leucæ spatio, & non prospicientes eas
 insidias desiderio victoriæ, qua potiebamur,
 optime transivimus, & eos insequuti fuimus
 donec ingressi fuimus admixti hostibus dic-
 tam Civitatem, & cum jam essent admoniti
 omnes domos in continenti sitæ erant va-
 cuæ, & omnes personæ cum rebus suis se
 collocaverant in domibus in lacu sitis, & ibi
 permansere illi, qui fugiebant & acriter no-
 biscum pugnare. Tamen omnipotens
 tot vires suis subministrare dignatus est,
 quod ingressi fuerimus, usque quo aquas in-
 grederentur, aliquando ad pectus usque, &
 aliquando nando. Et cœpimus plures do-
 mos ex illis, quæ in aquis sunt constitutæ, &
 præterea ex illis ultra sex millia inter viros,
 fœminas, & pueros. Quoniam Indi nobis
 amici,

amici conspecta victoria, quam omnipotens
 concefferat, nil aliud negotij habebant, nisi à
 dextris & à sinistris interficere. Et quia nox
 jam advenerat, milites collegi, & ignem inje-
 ci quibusdam domibus & dum combureren-
 tur, visum est, quod Deus Opt. Max. spiritum
 meum suscitaverit, & in memoriam revocavi
 viam stratam, aut obicem demolitum, quem
 videram in itinere, & occurrit maximum
 damnum in ea re positum, & properado cum
 meis, ordine positis, Civitatem exivi, Cum
 nox esset jam obscura, & pervenissem ad eam
 aquam cum jam hora noctis nona esse posset,
 jam tantum emanaverat, & labebatur tanto
 cum impetu, quod eam veloci passu transivi-
 mus, & aliqui ex Indis nobis amicis sub-
 mergi sunt, & amisi omnem prædam à dicta
 Civitate ablatam, Et Majestati Vestræ vera
 refero. Si ea nocte non transivissemus, aut
 per tres horas plus fuisset morati, nullus
 nostrum evasisset. Circumdabamur enim
 aquis, absque egressu aliquo, quo possemus
 exire. Et illucescente vidimus Lacum unum
 esse plenum sicuti alterum, & aqua amplius
 non fluebat, & omnis lacus Salsæ aquæ erat
 Canois refertus, quibus vehebantur homi-
 nes ad pugnandum, qui arbitrabantur nos
 ibi posse intercipere, & eo die reversus sum
 ad civitatem Tesaico, aliquando pugnando
 cum illis, qui è lacu exibant, quamvis pa-
 rum damni illis possemus inferre, quia
 illico ad suas canoas pedem referebant,
 & cum pervenissem ad civitatem Tesaico,
 inveni milites ibi relictos bene tutos.

nec aliquā controversiam sustinuerant, & ex nostro adventu, & adepta victoria, maximam voluptatem adepti sunt. Sequenti die, postquam eo pervenimus, periit ille Hispanus, qui vulneratus advenerat: & ille fuit primus quem Indi mihi hactenus interfecerunt.

Sequenti die ad me profecti sunt quidam nunciij è civitate Otumba, & alijs quatuor civitatibus, eidem contiguis, quæ distant per quatuor, quinque, & sex leucas à dicta civitate Tesaico, & supplices rogarunt, ut illorum præteritis erratis parcerem, præterito bello commissis. Ibi enim in Otumba universæ vires à Mexico, & Temixtitan convenerant, quando in fugam versi ab ea discessimus, arbitantes nos posse penitus delere. Et bene cognoscebant ipsimet incolæ ex Otumba, quod se excusare non poterant, quamvis eo argumento se excusarent, afferentes, sibi hoc fuisse commissum. Et ut me impellerent, & procliviores in sui amicitiam traherent, dixerunt: Dominos è Temixtitan ad eos nuncios destinasse, ut suam factionem sequerentur & nullo pacto amicitia mea conjungerentur, aliter contra eos moverent castra. & illos destruerent: sed ipsi mallent esse vasalli Vestræ Majestatis, & à me imperata exequi. Respondi, eos optime scire, qua animadversione digni existerent circa præterita, & ut illis parcerem, & crederem esse vero animo dicta, quæ jam mihi exposuerant, prius ad me ducerent nuncios illos captivos, quos ad eos venisse dixerant, & omnes incolas è Mexico, & Temixtitan, qui in sua provincia reperi-

rentur,

rentur, aliàs eorum erratis non parcerem. Et reverterentur domum, & eas inhabitarent, & ita se gererent, ut cognoscerem ex illorum operibus, eos Majestatis Vestræ fidos esse subditos. Quamvis autem plures alias rationes in medium adduxerint, nunquam tamen à me aliud obtinere potuerunt, & reversi sunt ad suam provinciam, pollicentes se præcepta mea & mandata exequi desiderare, & deinde semper extitere & sunt fideles Majestatis Vestræ subditi.

Alia relatione, fortunatissime, & excellentissime Domine, Majestati Vestræ significavi, quod eo tempore, quo me in fugam vertebant, & à dicta civitate Temixtitan expulerunt, deducebam mecum filium unum & duas filias ipsius Domini Muteezuma, & Dominum è Tesaico, qui dicebatur Cacamacin, & duos ejus fratres, & plures alios Dominos, quos captivos detinebam, & quemadmodum hostes eos omnes interemerant, quamvis eorum essent nationis, & aliqui ex ipsis Dominis suis, præter fratres duos germanos dicti Cacamacin, qui bono fato vix evadere valere, quorum alter nominabatur Ipasuchil, & etiam alio modo Cucascacin, quem antea Majestatis Vestræ nomine, communicato consilio cum Domino Muteezuma, dictæ civitatis Tesaico, & provinciæ Aculuacan, Dominum constitueram. Cum in civitate Tascaltrecal illum captivum retinerem, solutis vinculis aufugit, & ad dictam civitatem Tesaico reversus est, & jam creaverant in Dominum alium ejus fratrem nomine Guacacacin,

Regulus
quidam ex
Idololatra
efficitur
Christianus.

nacacin, de quo superius memini. Ajunt commississe interim dictum Quacuscacin fratrem suum hoc pacto. Quoniam quamprimum ingressus est provinciam Tesaico, custodes illum captivatunt, & hoc nunciarunt Guanacacin eorum Domino, & ipse etiam significavit Domino è Temixtitan, qui ut præsensit dictum Quacuscacin adventasse, ratus est illum non potuisse vincula fregisse, & fugisse, sed venisse nostro nomine, ut inde nobis aliquid significaret. Illico commisit dicto Guanacacin, ut interimeret dictum Quacuscacin suum fratrem. Qui sine dilatione illud executioni mandavit. Alius vero frater, qui erat minor inter illos, qui apud nos remansit, cum esset puer, imbibit nostros mores, & effectus est Christianus, & illi nomē imposuimus. Don Ferdinando, & quando discessi a provincia Tascaltecal, provincias Mexico, & Temixtitan versus, eum ibi cum aliquibus Hispanis dimisi, de quo in posterum, & quæ circa eum successerunt. Majestati Vestræ abunde referam.

Sequenti die postquam reversus fueram à civitate Iztapalapa, ad civitatem Tesaico, constitui destinare Condisaluum de Sandoval executorem majorem Vest. Majestatis præfectum cum viginti equitibus, & ducentis peditibus, balistis pixidibus, & parmis utentibus ad geminos necessarios effectus. Vnum, ut comitarentur extra dictam provinciam quosdam nuncios, quos mittebam ad civitatem Tascaltecal, ut scirem in quo statu essent illi tredecim bergantini, qui ibi parabantur, & ad

& ad comparandas alias res oportunas, tam relictis in civitate Veræ Crucis, quā eorum, qui mecum erant. Ad alium vero, ut eis provinciæ partem tutam, & securam redderem, ut Hispani tutò & securi ire & reverti possēt, quia tunc temporis non poteramus exire hanc provinciam Aculvacan, nisi trāsiremus per hostium loca. Nec Hispani, qui morabantur in civitate Veræ Crucis & alibi, ad nos sine maximo discrimine proficisci poterant. Et commisi dicto executori majori, postquam conduxisset nuncios ad loca tuta, perveniret ad provinciam quandam nomine Calco, quæ fines habet cum hac provincia Culvacan. Pro comperto enim habebam, quod incolæ illius quamvis essent factionis illorum è Culva, volebant se Mejestati Veræ subdere, & non audebant exequi, metu quujusdam præsidij, per eos è Culva apud illos constituti: & dictus præfectus discessit, quem omnes Indi è Tascaltecal comitati sunt, qui arcinas nostras eo adduxerant, & aliqui qui advenerant nobis opem laturo, & aliquid prædæ fuerāt potiti in bello, & quamprimum progressi sunt, præfectus, ratus, si Hispani extremum agmē occuparent, hostes eos aggredi non auderent. Hostes verò qui erant in colonia lacus & in littore illius aggressi sunt agmen eorum è Tascaltecal & prædam omnem abstulere, & quosdam ex eis interfecere, & cum præfectus cum equitibus eo pervenit, acriter in hostes irruerunt & vulneraverunt, & interfecerunt multos. Qui superfuere in fugam versi, retrocessere ad

Bb aquas

aquas & ad colonias quæ lacui adhærent: & Indi è Tascaltecal profecti sunt cum rebus quæ eis superfuerant, in patriam, & pariformiter nuncij quos illuc destinabam: qui postquam loco tuto, & absque omni timore erant constituti, dictus Condifaluus de Sandoval, direxit iter ad dictam provinciam Calco, quæ propinqua erat. Et die sequenti summo mane plurimi ex hostibus in unum convenire, ut eos pugna exciperent, & cum utraque pars esset in campis, nostri irruerunt in hostes, & equitibus, duo agmina dissiparunt adeo, quod brevi nostri victoria potiti sunt & iverunt comburendo, & eos interficiendo. Hoc facto, & eo itinere pacato, illi è Calco descenderunt, & benigne Hispanos exceperunt, & utraque pars maximam lætitiā consecuti sunt. Et primates eorum asseruerunt, velle me visum & allocutum proficisci, & eo pacto discessere, & dormitum venire ad civitatem Tesaico, & cum eo pervenissent, dicti primates cum duobus filiis Domini dictæ provinciæ Calco, mihi præsto fuere, & donarunt nobis trecenta auri pondera in frusta, & retulere parentem eorum ab humanis excessisse, & tempore quo periit, eis dixerat, se nullum majorem mœrorem perpeti quam quod moreretur antequam me vidisset, & diu me expectaverat: eisquæ mandarat, quod quamprimum ad hanc provinciam pervenirem, me allocutum, & salutatum venirent, & me loco patris obtinerēt, & cum audiverant meum adventum ad civitatem Tesaico, illico desiderabant proficisci ad me, tamen non ausi fuerant

fuerant metu illorum è Culvâ, & etiam eo tunc ausi non fuissent, nisi ille præfectus quem destinaveram, pervenisset ad suam provinciam, & quando reverterentur opus fore, ut eis impartirer totidem Hispanos ut reverti possent, & asseruerunt me optime scire, eos nec in bello nec extra mihi unquam fuisse hostes, & etiam me scire, quod eo tempore cum incolæ è Culvâ oppugnabant fortitium, & domum in civitate Temixtitan & Hispanos quos ibi dimiseram, quando Cem-poal profectus sum allocutum Narbaez, & etiam existentes in sua provincia duos Hispanos ad custodiam certæ quâritatis Mayz, quod colligendum mandaveram in dicta provincia, extraxerant usque ad provinciam Guaxocingo, quoniam cognoscebant incolas illius nobis esse anticos, ne illi è Culvâ eos interficerent, ut omnes inventos extra fortitium in civitate Temixtitan interfecerant. Hæc, & alia multa, flentes protulere. Illis gratias egi circa eorum bonum in nos animum, & bona opera, & pollicitus sum me omnia facturum, quæ illi cuperent, & à me bene haberentur. Et hæcenus ostenderunt semper bonum in nos animum, & obediunt in omnibus, quæ ego nomine Majestatis Vestræ eis præcipio.

Filij dicti Domini de Calco, & illi qui secum advenerant, ibi unius diei moram traxere, & quia cupiebant in patriam reverti, rogabant, ut illis milites impartirer qui eos tutos conducere: & Condisalvus de Sandoval, quibusdam comitatus equitibus, &

pediribus, cum illis profectus est, quibus præcepi, postquam eos in provinciam comitati essent, perveniret ad provinciam Tascaltecal, & adducerent quosdam Hispanos qui ibi morabantur, & Don Ferdinandum fratrem dicti Canamacin, de quo superius memini, & post quatuor, aut quinque dies dictus major Executor reversus est cum dictis Hispanis, & adduxit dictum don Ferdinandum. Et inde ad paucos dies audiui, quod cum esset frater dictorum Dominorum, dictę provincię Dominium eidę pertinebat, quamvis haberet alios fratres, & propter hoc, & etiam quia dicta provincia erat sine Domino, quia Cacamacin Dominus illius, omnia dimiserat, & aufugerat ad civitatem Temixitan, & istis de causis, & etiam quia erat maxime Christianis amicus, nomine Vestrę Majestatis curavi, ut illum in Dominum susciperent, & incolę illius civitatis, quamvis pauci essent, illum acceperunt, & postea illi paruerunt, & reversi sunt multi ad dictam civitatem, & provinciam Aculvacham, qui abierant. & aufugerant, & serviebant dicto Don Ferdinando. Et postea cępta est reformari, & habitari dicta civitas.

Hinc ad duos dies post hæc, venerunt ad me Domini è Coatinchan, & Guazuta, & asseruere, mihi certo proponerę, omnes eorum è Calva vires in me moveri, & contra Hispanos, & omnis regio erat hostibus referta, ut dicerem illis, an adducerent uxores, & filios ubi ego eram, vel eos in montes deducerent, quoniam ipsi maxime timebant. Ego autem

eos forti animo esse iussi, ut non timerent, & domi suæ morarentur, nec moverent se, quoniam nulla re magis oblectabar, quam cum illis è Culva pugnam committere, & essent parati, & collocarent, disponderentq; suos vigiles in universa provincia, & videndo, aut audiendo hostes adventare, illico me monerent, & sic discessere animo gerentes ea, quæ commiseram velle exequi. Ego autem, ea nocte præparavi milites meos, & vigiles disposui omnibus in locis, ubi opus esse cognovi, & tota ea nocte nos non dedimus somno, nec alijs negotijs incubuimus, & tota ea nocte expectavimus, & die alio, arbitantes illud quod nobis retulere illi è Guazuta, & Coatinchan eventurum. Sequenti die mihi allatum est hostes vagari per lacus littora, cogitantes capere posse aliquos ex Indis è Tascaltecal, qui ibant, & revertentur ad necessaria castrorum afferenda, & audiveram illos fœdera inivisse cum duabus colonijs. subditis civitati Tesaico quæ erant proximæ aquis, ut inde nobis omne possibile damnum inferrent, & ad munendum se constituebant aggeres, fossas & alia varia ad sui tutelam. Hoc audito, sequenti die acceptis duodecim equitibus, ducentis peditibus, & duobus parvis campetribus tormentis eo, ubi vagabantur hostes, profectus sum, qui locus abest à civitate per spatium unius leucæ cum dimidia, & cum egrederer offendi quosdam exploratores ab hostibus missos, & alios qui erant in insidijs collocati, & irruimus in eos,

& insecuti aliquos neci dedimus, qui super-
fuere aquæ se credidere, & partem dictarum
coloniarum igne consumpsimus, & exultan-
tes adepta victoria, reversi fuimus ad civita-
tem. Et die sequenti, tres primates dictarum
coloniarum, ad me profecti sunt supplices
veniam petentes, rogantesque, ne ulterius
eos destruerem, & pollicebantur se in poste-
rum nullum ex illis è Temixtitan in eorum
colonias suscepturos, & quia istæ non erant
personæ magni momenti, & erant subditi
Don Ferdinando. Majestatis Vestræ nomine
eisdem veniam dedi. Et alio die, venerunt
alii incolæ dictarum coloniarum vulnerati,
& male habiti, & nunciaverunt, quod illi è
Mexico, & Temixtitan, reversi fuerant ad eo-
rum colonias, & quia in eis non fuere adeo
gratiosè excepti, ut prius excipiebantur, male
eos multaverant, & aliquos ex eis captivos
abduxerant, & si ego eos non defenderem,
omnes abducerent. Et rogabant, ut prom-
ptus, paratusque existerem opem laturus eis-
dem, si forte denuo illuc reverterentur, quo-
niam ipsi certo credebant eos reversuros
majoribus copijs ad eos ultimæ internitioni
dandos. Et solatus eos, commisi ut attenti,
& parati existerent taliter, quod cum illi è
Temixtitan contra eos moverent castra, tem-
pestive scire possem, ut illis opem ferrem, &
hoc habito responso, ad suas colonias reversi
sunt.

Homines, quos dimiseram in civitate Ta-
scaltecal, ut bergantinos fabricandos cura-
rent, audiverant portui civitatis Veræ Cru-
cis,

eis applicuisse navim, ultra nautas cū triginta, aut quadraginta Hispanis, octo equis, aliquibus balistis, pixidibus, & pulvere; & cum adhuc ignorarent, quomodo res in bello eo procederet, nec confiderent ad nos posse pervenire, maxime tristabantur. Erant ibi aliqui Hispani, qui non audebant ad me proficisci, quamvis plurimum optarēt tale bonum novum ad me deferre. Quamprimum familiaris meus, quem ibi dimiseram, hoc audit, aliquos volentes tentare venire eo ubi ego eram, præconia voce nunciari mandavit, gravi præmissa poena, ne quis ab eo loco discederet, donec à me haberent in mandatis. Et servus meus prospiciens, me nulla ex re majori affectum iri lætitia, quam adventu istius navis & præsidij, quod nobis adducebat (quamvis iter non esset tutum) noctu discessit, & ad civitatem Tesaico pervenit, quæ ex re plurimum cepimus admirationis, illum eo vivum pervenisse, & novis hujusmodi maxime fuimus lætati, quia subsidio plurimum indigebamus.

Eadem die catholice Domine, pervenere ad civitatem Tesaico quidam probi viri nuncij Dominorum è Calco, & significaverunt, quoniam se Majestati Vestræ in vasallos obtulissent, omnes illos è Mexico, & Temixtitan contra eos castra sua movere, ut eos destruerent, & interimerent. Et ad hoc convocerant, & paratos esse jusserant omnes circumvicinos suos, & rogabant, ut illis opem ferrem in tali necessitate, quia cogitabant se maxime passuros, nisi eis opem ferrem. Et

ingenue fateor, Majestati vestræ. quemadmodum alias alia relatione Majestati Vestræ significavi, ultra nostros labores, & necessitates, majus onus, & dolor erat, non posse opem ferre, & auxiliari amicis nostris: qui, quoniam se subdiderant Majestati Vestræ, ab hostibus nostris è Culva maxime molestabantur. Et tamen si ego, & omnes commilitones mei, omnem in eo adhiberemus diligentiam, quoniam videbatur nobis in nullo plus Majestati Vest. complacere, quam si subditis tuis opem ferremus, & favorem præstaremus: tamen quia tempus quo illi è Calco ad me profecti sunt, non permittebat me illis elargiri, quæ desiderabant. dixi, quod eo tempore volebam mittere ad bergantinos adducendos, & ad id se paraverant omnes Incolæ è Tascaltecal, unde dicti bergantini in frustra adduci debebant, & ad hoc cogebam destinare aliquam quantitatem equitum, & peditum, & cognoscebam incolas provinciarum Guaxocingo, Churultecal & Guacachula, esse Majest. V. vassallos & nobis amicos, eos adirent, & meo nomine ab eis peterent, cum eis essent contermini, illis opem ferrent, & illuc præsidia sua mitterent, ut tuti interim esse possent, donec ipsemet eis opem ferrem, quoniam aliter providere non poteram. Et quamvis ipsis ea tam grata non essent, quam si eisdem aliquos Hispanos fuisset impartitus, gratias tamen mihi egere, & à me ut fides adhiberetur, literas meas illis decernerem petiere, & etiam ut securius illud expetere possent ab eisdem, quoniam

inter

inter incolas è Calco, & alias duas provincias, cum diversæ essent factionis, semper viguerat controversia. Et forte dum hoc negotium componerem, advenere nuncij quidam à dictis provincijs Guaxocingo, & Guacachula, & præsentibus nuncijs è Calco dixerè, Dominos dictarum provinciarum nulla de me nova habuisse, postquam discesseram a civitate Tascaltecal, quamvis & vigiles suos retinerent in montium cacuminibus, qui universæ provinciæ Mexico, & Temixritan supererminent, ut cum viderent crebos fumos (qui sunt inditia belli) mihi cum suis subditis & militibus opem laturos venirent. Et quia à parvo tempore plures fumos solito viderant, accesserant cognituri, quomodo me haberem, & si subsidio aliquo mihi opus esset, illico comparare possent exercitum. Ego autem eisdem gratias egi, & respondi Dei Optimi Maximi auspicio Hispanos omnes, & me recte valere, & semper victoria potitos esse contra Hostes nostros. Et ultra voluptatem, quam capiebam ex bono eorum animo, & præsentia, plus tamen eorum adventu lætabar, ut eos fœdere jungerem illis è Calco qui aderant, & eos ad id rogabam cum essent. Vestræ Sacræ Majestati vasalli, ut essent boni amici, & alter alteri opem ferret contra incolas è Culva, qui iniqui & pessimi existebant: & maxime in præsentiarum cum illi è Calco ope eorum indigerent, quoniam incolæ è Culva volebant eos aggredi. Et eo pacto remansere amici & fœdere juncti,

B b 5 & con-

& consumptis ibi mecum duobus diebus omnes discessere, multum lati & contenti, & postea semper alter alteri opem tulit.

Inde ad tres dies cum sciremus jam tredecim bergantinos esse perfectos, & homines qui eos adducere debebant esse paratos, misi Condisalvum de Sandoval executorem majorem cum quindecim equitibus & ducentis peditibus, ut eos adducendos curaret. Cui mandavi ut destrueret, & solo æquaret amplam coloniam subditam huic civitati Tesaico, quæ contermina est civitati Tascaltecal. Incolæ enim illius neci dederant quinque equites, qui proficiscebantur à civitate Veræ Crucis, ad celebrem civitatem Temixtitan, quando ego in ea oppugnabar, nullo modo cogitantes talem nobis evenire posse proditionem: & eo tempore, cum primo hac vice ingressi fuimus hanc civitatem Tesaico, invenimus in oratorijs & Meschitis dictæ civitatis coria dictorum quinque equorum cum pedibus, manibusque & ferramentis insuta, & adeo aptata, quod melius in universo terrarum orbe fieri non posset, & in signum victoriæ ipsos, bona multa, & res varias Hispanorum obtulerunt idolis suis, & invenimus sanguinem commilitonum, & fratrum nostrorum sparsum & sacrificatum in omnibus illis turribus & Meschitis. Fuit res tantæ mœstitiæ ut nos reintegrare coegerit omnes nostros labores & ærumnas. Et proditores illius coloniæ & alij circumvicini, eo tempore cum dicti Christicolæ illac transiverunt, eos optime exceperere, ut illi se tutos crederent,

Hispani pedes equorum anteriores, manus appellat

rent, & in eos majori sævitia uti possent, quā nunquā mortalium aliquis usus fuerit, quoniam dum illi descenderent à clivo quodā, & difficile emetirentur iter, & equis descendere coacti, freno equos trahentes, & impeditos hostes à dextris & sinistris in insidijs collocati, eo in difficili loco circumdederunt. Ex quibus aliquot interfecerunt, & alios captivos tenere, ut eos ad civitatem Tesaico perducerent, & illos sacrificarēt, & corda eorum è pectoribus extraherent, ante ipsorum idola, & hoc evenisse credimus. Quoniam cum dictus major executor illac transivit, quidam Hispani qui secum proficiscebantur, in quadam domo unius colonix, quæ consistit inter civitatem Tesaico & illam coloniam, ubi interfecti sunt, & capti dicti Christicolæ in pariete alba scriptum invenerunt. Hic fuit captivus infortunatus Iohannes Iuste, qui erat quidam nobilis ex illis quinque equitibus, quod spectaculum sine dubio videntibus maximam cordis attulit mœstitiā atq; dolorem. Quum major executor illuc pervenisset, quā primum incolæ illius colonix cognovere suum magnum errorem, & facinus, fuga salutem quærere cœperunt. Equites vero, & pedites nostri, & Indi nobis amici eos insequuti sunt, & multos neci dedere, & captivas habuere plurimas fœminas, & pueros tot quot potuerunt, & in servitutem abduxerunt. quamvis pietate motus noluit interficere & destruere quantum potuit, & antequam discederet superstites convenire, & in sua colonia degere iussit, & in præsentiarum habitatur,

habatur, & erroris suis eos maxime poenituit. Et dictus major executor ulterius progressus est, per quinque aut sex leucas, ad coloniam quandam è provincia Tascaltecal, quæ est proximior confinibus è Culva, & ibi offendit Hispanos, & homines adducentes bergantinos, & sequenti die discessit cum tabulis & compagibus, quas adducebant optimo ordine, plusquam octo millibus hominum. Quod ut erat visu mirabile, sic & cogito esse creditu mirabile, portare tredecim bergantinos terra, per decem & octo leucas. Quoniam vera refero Majestati Vestræ quod ab agmine quod procedebat ad extremū, intercedebat intercapedo duarum leucarum, & cum primum progredi cœperunt, præcedebant octo equites Hispani, & centum pedites. In lateribus vero, ultra decem millia hominum, è provincia Tascaltecal tuebantur. Quibus præerant Iute cad, & Teutipil, qui sunt duo Domini ex primatibus provinciæ Tascaltecal. Extremum defendebant agmen centum Hispani & ultra, pedites, & octo equites, & forte ad decem millia hominum bello aptorum & bene compositorum, quibus præerat Chichimecatecle, qui est ex primatibus illius provinciæ cum alijs ducibus, quos secum adducebat, qui eo tempore quo discesserant in primo agmine adducebantur tabulæ. In extremo vero compago. Et ut ingressi sunt provinciam è Culva, bergantinorum magistri jussere, quod in primo agmine compago locaretur, & tabulæ essent in extremo

agmine,

agmine, quoniam majori futuræ erant impedimento, si eis aliquid evenisset. Quod si evenire verisimiliter esset futurum in primo agmine, & Chichimecatecle, qui adducebat tabulas, quemadmodum eousque cum suis militibus fuerat sortitus primum agmen, duræ fuit cervicis, & obstitit plurimum, & maxime laborarunt, ut extremum locum obtineret, quia ipse volebat subire discrimen, quod inde evenire posset, & hoc concessio etiam nolebat pati, quod in extremo agmine aliquis Hispanorum moraretur, cum sit vir maximæ fortitudinis, & vigoris, & ipse quærebat potiri eo honore. Adducebant dicti duces duo millia hominum onustorum commeatibus, & eo ordine & serie prosecuti sunt iter suum, in quo fuere tribus diebus. Quarta vero luce ingressi sunt hanc civitatem maximo gaudio & exultatione, & strepitu tympanorum. Et ego ut eos exciperem, illis obviam progressus sum. Et ut superius dixi, illa multitudo tantum extendebatur, quod ab eo tempore quo primi ingredi cœperunt, intercederet spacium sex horarum, antequam novissimi ingrederentur, nunquam cessantibus, qui ordine ingrederentur. Et postquam ad illos perveni & gratias egi illis Dominis de beneficijs in nos collatis, illis hospitia consignavi, & necessaria provideri curavi, quam fieri potuit optime, & ipsi mihi retulere, desiderare cum illis è Culva congredi, & viderem quid vellem illis jubere, & retulere, eos una cum alijs quos secum adduxerāt, eo animo venisse, & una cum

Hispanis,

Hispanis, aut mori, aut vindictam sumere volebant. Ego gratias egi & dixi, ut quieti se darent, & cito eorum morem gererem voluntati.

Post quam omnes isti è Tascaltecal, in civitate Tesaico quieverant tribus aut quatuor diebus qui equidem (comparatione virorum, qui in istis regionibus habetur) erant strenuissimi, in armis esse iussi viginti quinque equites, trecentos pedites & quinquaginta balistis, & pixidibus utentes, & sex parva tormenta campis conducentia, aptari iussi, & inscijs omnibus quo pergeremus nona die ab hac civitate discessimus, & mecum venerunt Duces prædicti, cum forte triginta millibus hominum, suis agminibus bene compositis. secundum eorum consuetudinem, & per leucas quatuor ab ista civitate, cum jam esset hora tarda, offendimus agmen hostile, & nos equites irruimus in eos, & in fugam vertimus. Illi vero è Tascaltecal, cum sint agiles, nosiunt sequuti, & ex hostibus multos intereminus. Ea nocte sub dio semper ad omnia parati noctem duximus maximis vigilijs, Sequenti die, summo mane, inceptum iter proseguere cepimus, & eousque nulli quo progredi vellem significaveram, & hoc ideo feceram, quia cavebam à quibusdam è Tesaico, qui proficiscebantur nobiscum, ne illud incolis è Mexico, & Temixtitan significarent quia adhuc illis non fidebam, & pervenimus ad coloniam nomine Xaltoca, quæ est sita in medio lacus, & circum eam invenimus plures, & magnas fossas aquarum, & muniebant circum circa dictam coloniam.

coloniam, ne equites ingredi possent, & hostes maxime vociferabant, & conjiciebant in nos fustes, & spicula. Et pedites, quamvis magno labore, eam ingressi sunt, & illos à colonia expulerunt, & magnam dictæ colonie partem igne consumpserunt, & ea nocte ivimus dormitum per leucam, & orta jam luce secuti nostrum iter offendimus hostes, & à longe cœpere vociferare, ut solent in bello facere, quæ vociferationes sunt mirabiles auditu, & nos alij incepimus illos subsequi. Et eos insequendo pervenimus ad magnam & pulchram civitatem, quæ dicitur Guantican, & eam invenimus inhabitatâ, ea nocte ibi moram traximus.

Sequenti die ulterius progressi, pervenimus ad quandam civitatem Tenainca nomine, in qua nullum obstaculum invenimus, & absque eo quod nos quieti daremus, progressi sumus in aliam civitatem Acapuzalco nominatam, quæ totaliter est in circuitu lacus, nec in ea quievimus, admodum enim desiderabam pervenire ad aliam civitatem, quæ Atacuba dicitur, quæ est proxima civitati Temixtitan, & cum essemus illis propinqui, invenimus circum circa multas aquarum fossas, & hostes promptos, paratosque. Et quamprimum eos vidimus, & Indi nobis amici similiter irruimus in eos & ingressi sumus civitatem, & interficiendo eos expulimus à civitate, & ea nocte cum hora esset tarda, nil aliud fecimus quam hospitio nos collocavimus, quod erat adeo amplum, ut commode in eo nos collocare potuerimus.

Sequenti

Sequenti die illucescente Indi nobis amici, cœpere civitatem depopulari, & comburere præter hospitium ubi hospitabamur, & in hoc tali usi sunt diligētia, ut combusta fuerit etiam quarta pars nostri Hospitij, & hoc ideo commissum est, quoniam alias quando profligati discedebamus à celebri civitate Temixtitan, incolæ ipsius, una cum illis è Temixtitan, in ea nos maxime oppugnarunt, & interfecere plures Hispanos.

Illis sex diebus, quibus fuimus in hac civitate Atacuba, nullus extitit dies, quo non fuerimus cum hostibus congressi, & levia prælia iniverimus, & Duces illorum è Tascaltecal, & commilitones sui plurima duella inibant cum illis è Tascaltecal, & inter se acriter & strenue præliabantur, & inter eos multa intercedebant, & alter alteri minabatur, & convitia proferebant adinvicem, quæ sine dubio erant spectatu digna, & omni hoc tempore mortui sunt plurimi ex hostibus, absq; aliqua nostrorum morte, quia multoties ingressi sumus stratas illas vias & pontes civitatis, quamvis cum tot munimina obtinerent, acriter resisterent, & multoties fingeant cedere, ut civitatem ingrederemur, asserendo. Ingrediamini civitatem, ut in ea vos voluptati (ut superiori tempore) dare possitis. Aliquando dicebant. Cogitatis adesse alium Muteezuma, qui votis satisfaciat. Et dum sic ista fierent, perveni semel ad quendam pontem, quem expugnaveram. & cum ipsi essent ultra illum pontem, significavi meis, ut quiescerent, & similiter illi cum signum meum

meum conspexere, innuerunt suis, ut sileret, & eis rotuli quare essent effecti fatui, & vellent destrui, & si inter eos comperiretur aliquis ex Primatibus civitatis, illuc accederet, quoniam desiderabam illum alloqui. Illi vero responsum dedere, omnem illam hominum multitudinem, quam ibi videbam esse Dominos, & propterea ea, quæ vellem in medium proferrem, & cum ego nullum responsum dedissem, cœpere in convitia prolabi, & quidam ex nostris eis nunciavit eos fame perituros, non permittentibus nobis ut inde exirent quæsitum cibaria. Responderunt, se non indigere, & si indigerent, manducaturi essent nos Hispanos & Incolas è Tascaltecal. Et quia iter meum ad hanc civitatem à Tacuba fuerat potissimum, ut tractarem cum illis è Temixtitan, & cognoscerem, quali essent intentione, & mora mea ibi nil proderat, post sex dies decrevi reverti Tesaico ut properarem ad conficiendos bergantinos, & ut terramarique eos obsidione premerem. Eo die, quo discessimus, venimus dormitum ad civitatem Goaotitan de qua superius memini, & hostes nos semper sunt infecuti, & nos equites sapius in eos irruebamus, & sic aliqui permansere in nostra potestate. Sequenti die cœpimus iter nostrum proseguere, & cum hostes nos discedentes prospicerent, rati sunt nos id timore facere : convenere multi ex illis. & nos insequi cœpere. Cum ego hoc prospicerem, iussi pedites anteire, & cum sisterent, in extremo eorum agmine essent quinque equites & ipse remansi cum reliquis

viginti: & iussi sex equites se collocare in infidijs in quodam loco, & alios sex in alio, & quinque in alio, & ipse tribus equitibus in alio. Et quam primum hostes transivissent cogitantes nos omnes insimul anteire, audientes vocem (Sancte Iacobe) proslirent, & eos à tergo aggredierentur. Et cum tempus affuit proslivimus, & cœpimus lanceis illos impetere, & insequuti fuimus eos per duas leucas, semper in planicie quæ fuit visu digna, & sic ex illis multi periere, tam à nobis quam ab Indis nostris amicis interempti, & remansere, & ulterius nos non sunt insecuti. Nos vero pedem retulimus, & consequuti fuimus nostros, & ea nocte permansimus in colonia quadam insigni Aculman nomine, quæ abest duabus leucis à civitate Tesaico. Vnde discessimus sequenti die. & in meridie pervenimus ad civitatem, & fuimus hilari vultu à majore executore, quæ præfeceram, & ab omnibus reliquis recepti, & maxime lætati sunt nostro adventu, quoniam postquam inde discesseramus, nunquam aliquid de nobis ad eorum aures pervenerat, nec quid evenisset, & maxime desiderabant scire. Sequenti die, postquam eo perveneramus, Domini & duces militum è Tascaltecal à me dimitti petierunt, & profecti sunt ad eorum civitatem, admodum læti aliqua hostium præda.

Per dies duos, postquam ingressi eramus civitatem Tesaico, venerunt ad me aliqui Indi nuncij Dominorum è Calco, & significarunt Dominos suos iussisse, ut mihi suo nomine nunciarent, quod illi è Mexico &

Temixti-

Temixtitan eos aggredi vellent, & invadere ut eos destruerent, & me rogabant, ut eo subsidium destinarem, quemadmodum alias peterant. Et ego illico curavi mittere Condisalium de Sadoval cum viginti equitibus, & trecentis peditibus, cui præcepi ut properaret, & cum illuc pervenisset, curaret omnibus modis opem ferre, & favorem possibilem præstare illis Majestatis Vestræ vasallis, & nobis amicis, & cum eo pervenisset, comperit plurimos ex provinciis Guaxocingo, & Guacachula convenisse & expectare, & compositis rebus discessere, profecturi ad coloniam nomine Guastepeque, ubi incolæ è Culva erant collocati, unde damna inferebant incolis è Calco, & hostium plures exierunt è quadâ colonia, quæ erat in itinere, & cum Indi nobis amici essent magno numero, fidentes Hispanis equitibus insimul ingruerunt in eos, & castris potiti sunt, & ea in colonia prope Guastepeque ea nocte morati sunt, & postera luce discessere, & cum pervenissent prope coloniam Guastepeque, incolæ è Culva incœpere conferere manus cum Hispanis, tamen brevi eos in fugam verterunt, & eos interficiendo ejecerunt à colonia. Equites vero morati sunt, ut equis cibum subministrarent, & hospitarentur, & dum essent ita imparati, pervenere hostes usque ad plateam ante hospitium existentem vociferando, projiciendo lapides, fustes, & sagittas, & Hispani sumptis armis una cum Indis nobis amicis, eos aggressi sunt, & à dicta colonia denuo expulerunt, & insecuti sunt eos per leucæ spacium.

cium, & interfecere multos ex hostibus, & ea nocte admodum lassī, reversi sunt ad dictam coloniam Guasstepeque, ubi quievere per dies duos. Eo tempore major executor audivit in colonia ulteriori Acapichtla nomine, convenisse hostium maximam multitudinem, & constituit illuc proficisci visum, si pacifice se dedere vellent & pacem vellent quærere. Ista colonia erat admodum munita, & loco alto sita, ubi ab equitibus lædi non poterant, & cum Hispani illuc pervenissent, illico hostes manus conferere cœperunt, & è loco alto lapides projicere. Et quamvis multi essent ex amicis nostris, cum dicto majori executore, considerantes loci munimen, non audebant hostes aggredi, & quā primum dictus major executor, & Hispani hoc conspexere, constituerunt, aut mori, aut vi ascendere in excelsum illius colonix, & invocatione Sancti Iacobi incœperunt ascendere, & Deo optimo maximo placuit, tantum virium eisdem subministrare, quod quamvis maxime obfisterent & offenderent, ascenderunt tamen quanquam multi fuerint vulnerati, & cum Indi nostri amici eos essent insecuti, & hostes se victos viderent, fuit tanta eorum cædes ex Hispanis manibus & illis qui cadebant ab alto, quod omnes illi qui ibi interfuere, affirmant fluvium parvum, qui coloniam illam circundabat, rubicundum mortuorum sanguine effluxisse, & piū morati sunt, antequam aquam potabilem extrahere possent. Cum enim ingens esset æstus, aqua multum indigebant, & cum modum huic negotio

Fluvius quidam interfectorum sanguine rubet.

negotio imposuisset, dimittens duas eas colonias quietas, & bene condigna castigatione mulctatas, quia pacem primo negassent, dictus major executor reversus est omnibus comitantibus ad civitatem Tesaico. Et credat. V. S. C. M. hanc fuisse insignem victoriam, in qua Hispani optime vires suas demonstrarunt.

Cum incolæ è Mexico, & Temixtitan audire maximum damnum illatum suis ab Hispanis & incolis è Calco, constituerunt in eos mittere duces quosdam maximis copijs, quo audito incolæ è Calco mihi significarunt, rogantes, ut illis celerrime præsidium transmittere, & illico expedivi dictum majorem executorem quibusdam peditibus & equitibus.

Tamen cum eo pervenit, jam hostes è Culva & incolæ è Calco, conflixerant acriter. Hinc inde, ut Deo placuit, ut amici nostri è Calco victoria fuerint potiti, & neci dedere multos ex hostibus, & captivos obtinere quadraginta, inter quos erat dux quidam ex Mexico & duo alij ex primatibus quos omnes incolæ è Calco consignarunt dicto majori executori, ut ad me eos adduceret. Quorum aliquos ad me destinavit, reliquos secum retinuit. Voluit enim morari ad præsidium incolarum è Calco, in quadam colonia insinibus hostium è Mexico. Et postea dum ei visum est moram suam non necessariam, rediit Tesaico, & adduxit reliquos captivos, qui apud eum remanserant. Interim habuimus alia multa levia certamina, & occursum

cum incolis è Culva, quæ omnia ad evitandam prolixitatem prætermitto.

Cum iter à civitate Veræ Crucis, ad hanc civitatem jam esset tutum & possent ire, & redire tuti illi è civitate jam dicta, quotidie aliquid à nobis audiebant, & nos similiter ab illis, quod prius fieri non poterat. Et nuncio quodam miserunt ad me quasdam balistas, pixides, & pulverem: quibus maximam cepimus voluptatem. Et inde ad duos dies, miserunt alium nuncium, quo nunciarunt portui applicuisse naves tres quibus vehebantur multi milites, & equi, & eos illico ad nos erāt transmissuri. Et cum in tanta essemus subsidij penuria, nobis à Deo Opt. Max. subsidium transmissum credidimus.

Omnibus modis possibilibus inquirebam in nostram amicitiam allicere incolas è Temixtitan, partim ne eorum causa destruerentur, partim ut quiesceremus à laboribus præteritorum bellorum. Et maxime, quia cognoscebā inde provenire maximam utilitatē V. Majestati: & ubicumque poteram habere aliquem civitatis incolam, illum remittebam, ut illos monerem, quod pacifice deditionem facerent. Et in die Mercurij Sancti Anni M. ccccxxi. coram præsto esse jussi primates incolas è Temixtitan, quos illi è Calco captivaverant, & nunciavi an aliquis eorum proficisci vellet ad civitatem, & meo nomine Dominos illius alloqui, & eos rogare, quod ulterius non quærerent mecum bella gerere, & se subderent in vasallos Vestræ Majestatis, ut prius fecerant, quoniam ego illos

illos perdere non cupiebam, sed in amicos tenere. Et quamvis non libenti animo irent, quoniam timebant, si nuncium illud afferentes irent, eos interficerent, duo tamen ex illis ire constituerunt, & à me literas petiere. Et quamvis illi non perciperent ea, quæ in eis continebantur, sciebant tamen talem vigère consuetudinem, ut cum eo pervenirent incolæ civitatis eisdem fidem adhiberent. Ideo interpretibus adhibitis eis nota feci, quæ in dictis literis continerentur, scilicet ea, quæ ipsismet imposueram, & eo pacto discessere, & præcepi quinque equitibus, ut eis assisterent, donec ad loca tuta pervenissent.

Die sabbati sancti, incolæ è Calco, & sui confederati, & amici mihi nunciandum curarunt, incolæ è Mexico, contra eos moveri, & ostenderunt panno quodam albo pictas omnes colonias, quæ adversus eos proficiscerentur, & itinera, quibus proficisci debebant, & supplicabant, quod omnino subsidium eisdem transmitterem, & dixi eis, quod inde ad dies sex subsidium eisdem destinarem, & si intra hoc tempus necessitate aliqua premerentur, mihi significandum curarent, & ego eisdem opem essem laturus. Tertia die Pascatis reversi sunt me rogatum, ut celerrime subsidium transmitterem, quia citius quam fieri poterat hostes appropinquabant: & ego eis aperui me velle ire ad opem eis ferendam, & voce præconia mandari jussi esse in armis viginti quinque equites, & pedites trecentos.

Die Iovis ante hoc, venire ad civitatem Tesaico, quidā nuncijs è provincijs Tazapan,

Mascalango, & Neuten, & aliarum provinciarum, & significarunt adventasse, ut se dederent in vassallos Vestræ Majestatis, & ut amicitia nobiscum jungerentur: quoniam ipsi nunquam aliquem ex Hispanis interemerant, & se erexerant contra servitium Vestræ Majestatis, & attulere quasdam vestes ex bombice. Eis gratias egi, & pollicitus sum, si essent boni, & fideles, illos bene tractarem, & sic læti reversi sunt.

Sequenti die Veneris, qui fuit quintus dies Aprilis, dicti Anni Millesimi quingentesimi vigesimi primi, digressus sum ab hac civitate Tesaico, comitantibus triginta equitibus, & trecentis peditibus qui erant parati, & in ea dimisi triginta equites & trecentos pedites, quibus præfeci Condisaluum de Sandoval executorem majorem, & mecum exivere ad viginti millia hominum è Tesaico, & agmine composito, ivimus dormitum ad coloniam provinciæ Calco, Tamanalco nomine, ubi optime fuimus recepti & hospitati, & ibi (quoniam est locus munitissimus) postquam incolæ è Calco amicitiam nostram iniverant, semper præsidium tenere, est enim in finibus provinciæ è Culva. Postera vero die pervenimus ad Calco, nona hora diei, & nullam moram fecimus, nisi in alloquendo Dominos illius, & illis sententiam meam aperui, quæ erat semel ambire lacum, cum cogitarem, quod eadem die transacta quæ magni erat momenti tredecim illi bergantini essent perfecti & parati, ut eos lacubus credere possemus. Et cum

cum essem allocutus Dominos è Calco, hora
vesperarum discessimus, & devenimus ad eo-
rum coloniam ubi se nobis conjungere ad
quadraginta millia hominum militum nobis
amicorum, & ea nocte ibi quievimus. Et
quia incolæ dictæ coloniae mihi retulere, in-
colas è Culva, me in planicie expectare, jussi
in aurora gentes omnes esse in armis, & ex-
peditas, & sequenti die post missarum solen-
nia progredi cœpimus, & ego primum agmē
occupavi comitantibus viginti equitibus. In
extremo vero agmine, remansere equites
decem, & eo pacto transivimus cacumen
arduum. Post meridiem pervenimus ad
montem arduum & altum, & in ejus cacu-
mine erat magna multitudo mulierum &
puerorum, & illius latera plena armatis vi-
ris, & illico vociferare cœperunt, fumos
multos faciendo, in nos tum fundis, tum
absque fundis multos lapides, sagittas, jacula
& fustes jaciendo, ita quod cum pervenis-
sent ad nos, multum incommodi sustine-
bamus. Et quamvis vidissemus, quod in
planicie non ausi fuerant nos expectare, mihi
visum est (quamvis aliud foret iter nostrum)
esse pusillanimitatem ulterius progredi,
priusquam eis aliquid damni intulissemus,
& ut amici nostri non arbitrarentur nos ex
segnitie illud prætermittere. Circumspexi
montem, qui erat in circuitu fere per leu-
cam, & vere tam natura munitus & arduus,
ut videretur fatuitas velle illum ascendere &
occupare, quamvis eos obsidere possem, &
eos ad deditionem cogere, non poteram me

Cc 5 continere,

continere, & dum ita hærerem, constitui illum ascendere tribus locis, quos conspexeram, & commisi Christophoro Corral signifero sexaginta peditum (qui semper me comitabatur) ut suo vexillo in eos irrueret, & ascenderet locum magis arduum, & quibusdam militibus pixidibus utentibus, & balistis, ut eum intrepide sequerentur.

Et Iohanni Rodriguez à Villa Forti, & Francisco Verdugo præfectis, & socijs suis & quibusdam militibus balistis utentibus alio loco ascenderent, & Petro Dircio & Andrea à Moniaraz ut alio loco aggrederebantur, quibusdam paucis militibus, pixidibus, & balistis utentibus. Et cum audirent pixidis sonum omnes constituerunt ascendere, & aut mori, aut victoria potiri. Et cum audissent pixidis sonum illico montem scandere cæpere, & hostibus cepere duos montis circuitus, & ulterius ascendere non prævalere, quia nec pedibus nec manibus se sustinere poterant. Erat enim incredibilis asperitas, & arduitas dicti montis, & tot lapides manibus ab alto deiciebant, qui, quamvis frangerentur maximum damnum inferebant, & fuit tam strenua hostium defensio, ut duos nobis interfecerint Hispanos, & vulnerarint ultra viginti, nullo pacto illac transire potuimus. Ego autem, cum viderem impossibile esse, plus eo quod feceramus, posse efficere, & multos hostium convenire, ut in monte constitutis opem ferrent, ut omnis planicies esset hostibus referta, præfectis mandavi, ut pedes referrent, & quum descendissemus eos ag-

gressi

gressi fuimus, qui erant in planicie eos vulnerando, & interficiendo, & duravit persecutio plusquam hora cum dimidia, & quum maxima esset hostium multitudo, equites fuere dispersi, & postquam convenere, factus fui ab eis certior, qualiter pervenerant per leucam ab eo loco, & viderant alium montem, maxime refertum gentibus, tamen non tam arduum, & in planicie circum circa erant plurimæ colonix, & duo non defuisse ibi, quæ hic deerant. Primum erat aqua. Aliud, quod cum mons non tam arduus esset, non tantum obsisteret, & quia sine periculo gentes illæ non poterant capi, maxima cum mœstitia (quum ea victoria potiri non potuissemus) inde discessimus, & profecti fuimus dormitum in alia colonia apud dictum montem, ubi maxime passi fuimus, quia nec ibi aquam potuimus comperire, & tota ea die nec nos, nec equi, eam attigeramus, & sic mansimus ea nocte, audientes hostium tympana, buccinas, & vociferationes.

Quum illuceret quidam præfecti, & ego suspeximus crepidinem, quæ nobis non minus ardua videbatur, quam primus mons. Habebat enim abrupta altiora quidem, non tamen ascensu ardua, & in illa erant plures pugnæ apti, ut ascensum prohiberent. Et præfecti, & ego cum alijs nobilibus, qui aderant, acceptis parmis pedites eousque progressi fuimus (conduxerant enim equos. ut eisdem potum exhiberent per leucam ab eo loco) ut saltem videremus montis situm, & unde possemus illum oppugnare. Et reliqui
quamvis

quamvis nihil eis fuisset commissum, nos subsequi cœpere. Et quamprimum pervenimus ad montem, illi qui erant in abruptu illius, arbitrati sunt me medium velle aggre-
di, & ea reliquerunt ut suis subvenirent. Ego vero quamprimum conspexi eorum malum ordinem & cogitans, sicut duo abrupta occuparem, possem multum eis damni inferre : absque multo strepitu, iussi præfectum cum suis commilitonibus ut alterum ex eis ascenderet, occuparetque magis arduum, quod vacuum reliquerant. Ego autem reliquis comitantibus montem scandare cœpi, ubi densiores erant hostes : & Deo placuit ut illius gyrum unum occupaverim, & collocavimus nos in loco tam elato, ut pene illum ubi manus conferebant æquaret, quem videbatur impossibile vi occupare posse. Saltem sine maximo periculo & damno. Iam præfectus unus collocaverat vexillum suum altiori in parte dicti montis, & inde jaculari cœpit in hostes balistis & pixidibus. Illi viso incommodo, quod sustinebant & animo volentes futura annuerunt velle facere deditiōem, & arma deposuere humi, & semper mea extitit sententia, velle illis ostendere, nos nolle eos offendere, & damnum aliquod inferre, quamvis maxima essent pœna digni. Præsertim cum velent esse Majestatis Vestræ vasalli, & est gens tantæ rationis, ut hæc omnia optime percipiat. Iussi ut desisterent à damno eis inferendo, & cum me allocutum venere, eos læto vultu recepi, & cum conspexissent, quā gra-
tiose

tiſe ſecum agebamus, illis illud in altero monte exiſtētibus nunciarunt. Qui quamvis victores manſiſſent, conſtituerunt tamen ſe dedere in Majeſtatis Veſtræ vaſallos. Et acceſſere veniam petētes errorum præteritorū. In ea colonia apud montem, fuimus per dies duos, & inde vulneratos milites ad civitatem Teſaico conducendos curavi.

Et inde diſceſſi, & decima hora die pervenimus ad civitatem Guastepeque, de qua ſuperius memini, & in domo Viridarij Domini ipſius omnes hoſpitati ſumus, quod viridarium eſt majus, pulchriusque omnibus, quæ ullo unquam tempore viſa ſunt. Continet enim intra ſe quatuor leucarum circuitum, & eo præterlabitur conſpicuus fluvijs, & de loco ad locum ad geminarum baliſtarum ja-ctum, ſunt Domus cum viridarijs ſuis parvis, varijs arboribus diverſorum fructuum, & herbis & floribus odoriferis. Et certe eſt ſpectatu dignum videre viridarij hujusmodi elegantiam & amplitudinem. Et eo die in eo hoſpitati fuimus, & incolæ nos omnibus poſſibilibus officijs proſecuti fuere. Poſtera autem die diſceſſimus, & octava hora diei pervenimus ad coloniam magnam Iantepeque, in qua nos multitudo hoſtium expectabat, & cum eo devenimus, viſum eſt eos nobiſcum velle pacifice agere, ſive timore quo premebantur, ſive ut nos deciperent, quia illico ſine aliqua compoſitione fugere cœperunt, & coloniam deferere, & ego non curavi in ea moram trahere, & cum illis triginta equitibus eos inſecuti

Viridarium
ampliſſ. &
elegantiff.

insecuti fuimus per leucas duas, donec inclu-
simus eos in alia colonia, quæ Giluteq; nun-
cupatur, ubi multos vulneravimus, & etiam
interfecimus. In ea invenimus incolas ad
modum imparatos. Eo enim pervenimus
antequam eorum exploratores advenissent
& aliqui eorum obiere, & cœpimus plures
mulieres, & pueros. Reliqui omnes terg-
fugæ dedere. Ego moram traxi in ea colonia
diebus duobus, ratus Dominum illius ventu-
rum, ut se Majestati Vestræ subderet, & cum
non venisset, in meo discessu ignem colonia
inijciendum curavi, & antequam ab ea disce-
derem, venerunt ad me quidam alterius co-
loniæ ulterioris Iactepeque nomine, & sup-
plices petiere, ut erroribus suis condonarem
quoniam volebant Majestatis Vestræ esse va-
salli, & ego eos benigne excepi, quoniam in
eos jam condigne fuerat animadversum.

Eadem die, qua discessi, perveniante colo-
niam quandam munitissimam Coadinaba-
ced, & in ea erant multi viri pugna apti, &
erat colonia tam munita, & circumdata, to-
monticulis, & anfractibus, ut aliqui eorum
decem hominum obtineret profunditatem
& equites non poterant ingredi, nisi locis
duobus, & eos tunc temporis ignorabamus
& ut per ea loca ingredi possemus cogebamur
ambire spatium leucæ cum dimidia. Potera-
mus etiam ingredi per pontes ligneos, tamē
eos extulerant, & erant tam arduo loco con-
stituti, & tuto, ut si fuissetus in decuplum
pro nihilo nos habuissent. Et dum appro-
pinquaremus, jaculabantur in nos plurimas
sagittas

sagittas, lapides & fustes. Et dum ita contenderemus, Indus quidam è Tascaltecal ab hostibus non conspectus transiit loco admodum difficili. Quamprimum Indi eum conspexere, rati sunt Hispanos, illac transivisse, & hoc pacto tanquam cæci, & admirantes deriderunt terga fugæ, & Indus ille, & quatuor familiares mei eos insequiebantur, & duo alij præfecti, quamprimû viderunt Indum transeuntem, illum sequuti sunt, & transiverunt. Ego autem cum equitibus cœpi ambire ea loca usque ad montem, ut possem invenire ingressum ad coloniam. Indi hostes nostri semper sagittas & fustes in nos jaculabantur, quia inter nos & eos non intercedebat aliud nisi anfractus in modum fossæ, & cum intenti essent pugnæ nobiscum initæ, & isti adhuc non conspexerant illos quinque equites Hispanos, aggressi sunt eos incautos à tergo, & vulnera illis inferre cœperunt. Et quum eos tam incautos offendissent & non cogitantes, quod à tergo aliquid damni eis inferri posset, (non enim ad aures suas pervenerat, socios transitum deseruisse, quo Indus ille & Hispani transiverant,) erant admirantes, & non audebant conferere manum, & ex illis interficiebantur aliqui ab Hispanis. Et postquam videre veritatem rei, cœpere se dare fugæ. Et jam nostri ingressi erant coloniam, & eam cœperunt comburere, & hostes omnes aufugiebant, & ita fugiendo, confugiunt ad montem, quamvis multi ex illis perierint. Et equites Hispani multos interemerunt. Et postquam invenimus ingressum in coloniam
circa

circa meridiem, in ea constitimus in domo sita in quodam viridario. Erat enim jam colonia penitus combusta, & hora jam tarda, Dominus coloniae, & aliqui primates cogitantes quod in loco tam arduo, & tuto se tueri non potuerant, timentes ne montē ascenderemus ad eos interficiendos, constituerunt venire se oblatum in vasallos Vestrae Majestatis. Et ego eos in tales recepi, & mihi polliciti sunt se in futurum velle esse nostros amicos. Isti Indi, & alij, qui veniebant ad se subjiciendum in vasallos Vestrae Majestatis, post combustionem domorum, & depopulationem bonorum, retulere hanc subesse causam, cur tam sero nostram inuissent amicitiam, quia credebant luere poenas errorum commissorum, nisi primo paterentur sibi damnum inferri, arbitantes si damnum fuissent perpeffi, nos eos ulterius odio prosequi non deberemus.

Ea nocte dormivimus ea in colonia, & sequenti die secuti fuimus iter nostrum per provinciam, & pagos inhabitatos, & sine aqua, quam & unius montis cacumina maximo labore, & ærumnis transivimus, & absque potu, adeo, quod plurimi ex Indis, qui erant nobiscum, siti periere. & per sex leucas ab illa colonia, ea nocte quievimus in quadam habitatione, & die illucescente iter nostrum secuti, pervenimus in conspectum pulcherri-
mæ civitatis Sichimilco nomine, quæ sita est in lacu aquæ dulcis, & cum illius incolæ adventum nostrum diu cognovissent, aggeres multos, & fossas construxerant, & pontes
extulerant

extulerant omnium ingressum ad dictam civitatē, quæ abest à celebri civitate Temixtitan, tribus, aut quatuor leucis: & in ea erant strenui multi, qui, aut civitatem tueri, aut mortem subire constituerant. Quum eo pervenissem, & milites suo ordine collocassem, equo descendi, & peditibus quibusdam comitantibus, deveni ad aggerem quendam, quem extruxerant, post quem latebat maxima hostium copia: & cum cœpimus oppugnare agrem, quia pixidibus & balistis utentes illis damnum maximum inferebant, eum deferuere, & Hispani ingressi sunt aquas, & ulterius progressi terram invenerunt, & dimidiæ horæ intervallo, quo cum eis pugnavimus, occupavimus potiorem portionem civitatis, & hostes retrocedentes ascenderunt suas canoas, & nobiscum certarunt, donec nox supervenit, & reliqui quærebant pacem, & alij propterea à pugna non desistebant, & toties annuerunt paci, nunquam tamen eam executioni, demandarunt, donec fuerimus ab ipsis & ideo id faciebant. Primo, ut interea temporis exportaret, bona & deinde moram interponerent, qua in subsidium illis advenirent Incolæ à Mefico, & Temixtitan. Eo die interfecerunt duos Hispanos, qui prædæ gratia ab alijs sejuncti proficiscebantur, & fuerunt in tanta angustia, ut nusquam auxilium afferri potuerit. Et sub vespèram cogitarunt hostes, quomodo efficere possent, quod nunquam à sua civitate vivere possemus, & congregata magna eorum multitudine constituerunt nos aggredi

ea parte, qua ingressi eramus, & cum eos venientes vidimus, admodum admirati fuimus eorum strenuitatem, & velocitatem, quas prae se ferebant, & sex equites & ego, qui paratiores reliquis eramus, in eos irruimus, illi autem equorum strepitu percussi, terga verterunt & sic eos fuimus insecuti extra civitatem plures interficiendo, quamvis fuerimus in maximo periculo quia cum tam acriter pugnarent, multi ex illis ausi sunt equites expectare suis ensibus, & parmis, & cum essemus mixti illis, & diu fueramus eos insecuti equus quo ego insidebam fessus cecidit, & cum me peditem hostes conspexissent, aliqui contra se moverunt. Ego autem lancea mittere coepi, & Indus est Tascaltecal (quem optime cognoscebam) cum me periculo inclusum, & in eo discrimine videret, ut opem ferret advolavit, & ipse cum familiari meo, qui advenit, erexit equum, & eo instanti advenere Hispani, & aufugerunt, & ego una cum equitibus, cum essemus fessi, reversi fuimus in civitatem, & quamvis nox appropinquaret, & quieti nos dare deberemus, iussi quod omnes potes elati, quibus transibat aqua obstruerentur lapidibus, & caespitibus qui aderant, ut equites possent civitatem ingredi & egredi sine labore aut periculo, & inde non discessi donec illa mala itinera optime fuissent resecta, & maximo ordine excubiarum eam noctem consumpsimus.

Sequenti die cum omnes incolae à Mexico, & Temixtitan cognoscerent me esse in civitate Sichimilco. decrevere nos terra & lacu modo

modo aliquo circundare, cogitabant enim nos non posse evadere. Et ipse ascendi turrim idolis eorum dicatam, ut conspicerem, quo ordine progredierentur & unde nos aggredi possent, ut remedium quantum deceret apponerem, & cum omnia præparassem, adventavit maxima canoarum copia, quæ ascēdebant ad bis mille, quibus vehebantur ultra duodecim millia hominum, terra vero procedebat tanta multitudo hominum, ut planiciem omnem operirent, & duces eorum qui præibant habebant in manibus enses ex nostris, & clamando eorum provincias, videlicet Mexico Mexico, Temixtitā Temixtitan, proferentes in nos jurgia multa, & minabantur velle nos interficere eisdem ensibus, quos nobis abstulerant in civitate Temixtitan, & cum jam declarassem, quem locum quilibet præfectus obtinere deberet, & quia continentem versus erant maximæ hostium copiae, eos aggressus sum equitibus viginti, & Indis quingentis ē Tascaltecal, & divisimus nos in partes tres, & eis injunxi, quod postquam congressi essent, pedem referrent ad radices unius montis, qui per mediæ leticæ spaciū aberat, quia pariformiter ibi constiterant multi ex hostibus. Et ita divisæ, quælibet turma per se aggressa est hostes, & illis profigatis & vulneratis, & multis interfectis retrocessimus ad radicem montis, & mandavi quibusdam familiaribus meis peditibus qui mihi serviverant, & qui erant agiles, ut experirentur scandere montem ab ea parte, ubi asperior videretur, & ipse cum equitibus eir-

cum darem montem ubi locus erat planior
& eos ita interciperemus, & sic evenit, quo-
niam cum conspexere Hispanos montem
ascendere, rati se tuto posse fugere, terg-
verterunt & obviarunt nobis, qui eramus
quindecim equites, & eos aggressi fuimus, &
similiter illi è Tascaltecal, ut brevi spacio
ultra quingentos ex illis fuerint desiderati
& reliqui omnes evasere, & aufugerunt in
montes. Reliqui sex equites, forte fortuna
ingressi sunt latum & planum iter hostes vul-
nerando, & per leucam & dimidiam è Sichi-
milco offenderunt agmen hominum belli-
gerorum, qui veniebant hostibus opem, latu-
ri, eosque profligarant, quosdam vulnera-
runt, jam cum in unum convenissemus om-
nes circa decimam diei reversi sumus in civi-
tatem Sichimilco, & ingressus inveni Hispanos
multos desiderantes nostrum adventum
ut scirent quid nobis successerat, & mihi ex-
posuerunt se fuisse in maximo periculo con-
stitutos, & ipsos (ultra etiam vires suas) eni-
xos ut hostes ejicerent, ex quibus maximam
interfecerant multitudinem, & mihi elargiti
sunt duos enses, quos nostri Indis abstule-
rant, & dixere milites balistis utentes am-
plius nullas obtinere sagittas : nec pixidibus
utentes pulverem. Et dum sic essemus an-
tequam equis descenderemus, advenit maxi-
mum hostium agmen, per amplam stratum
viam maxima vociferatione, & illico in eos
irruimus, & cum ab utroque viæ stratæ la-
tere esset lacus, se in eum projicere, & eo
pacto eos fudimus, & sic militibus conjunctis
admo-

admodum lassī civitatem fuimus ingressi, & universam incendi jussī prāter hospitium ubi moram trahebamus. Et sic fuimus tribus diebus in hac civitate & nullo die fuimus sine pugna. Postremo relicta civitate igne consumpta, & destructa discessimus, & certe erat spetiosa, in ea enim erant multæ domus & turres suis idolis dicatæ ex lapidibus quadratis. Et ne sim prolixus, prātermitto multa miranda, quæ erant in ista civitate.

Ea die qua discessi, exivi extra civitatem ad quandam plateam, quæ est in continenti, & est prope civitatem, qui locus est ubi incolæ habent nundinas suas, & ordinem ponebam, ut decem equites primum obtinerent agmen decem medium agmen peditum, & ego una cum alijs decem extremum agmen obtinerem. Incolæ vero è Sichimilco ubi nos progredi conspexere, cogitantes nos eorum timore discedere, à tergo aggressi sunt magno clamore, & decem equites una mecum aggressi fuimus eos, donec in aquas proflire coegimus, adeo ut nos ultra non sint infecuti. Et eo pacto inceptum iter profecuti fuimus, & hora decima diei pervenimus ad civitatem Cujoacan, quæ abest à Sichimilco duabus leucis, & à civitatibus Temixtitan, Culvacan, Vchilubuzco, Iztapalapa, Cuitagnaca, & Mizqueque (quæ omnes sunt sitæ in aquis, & ex istis nulla majori leucæ cum dimidia intervallo ab alia distat) eam habitatoribus vacuum comperimus, & in ea fuimus hospitati in domo Domini ipsius, & ibi fuimus eo die, quo eam ingressi

fuimus & sequenti: & quia perfectis bergantinis constitueram obsidere civitatem Temixtitan, volui prius videre situm hujus civitatis, & ingressum egressumque & quo in loco Hispani possent offendere, aut offendi. Esequenti die qua pervenerā assumptis quinque equitibus & ducentis peditibus, sic progressus sum ad lacus littora, qui erat prope perviam stratam, quæ ingreditur civitatem Temixtitan, & vidimus tot canoas militibus refertas, ut pene infinitus earum esset numerus, & devenimus ad aggerem, quem constituerant in ipsa strata via, & pedites eum oppugnare cœpere, & quamvis fuerit acris oppugnatio, & multum obstiterint, & vulnerarint decem Hispanos, eum tamen aggerem tandem occuparunt, & multos ex hostibus neci dederunt, quamvis balistis & pixidibus utentes remansissent sine pulvere & sagittis. Et ex eo vidimus dictam viam stratam recto tramite aqua procedere ad civitatem Temixtitan per leucam cum dimidia, & eam cum illa quæ tendit ad civitatem Iztapalapa, refertas viris sine numero. Et considerato quod videre desiderabam, quoniam in hac civitate esse debebat præsidium ex equitibus & peditibus, collegi nostros, sic reversi sumus comburendo domos, & turres suorum idolorum, & sequenti die discessimus ab hac civitate ad civitatem Tacuba, quæ abest duarum leucarum spatio, & pervenimus illuc decima diei hora præliando undequaque.

Hostes enim ex aqua prodibant aggressuri Indos, qui sarcinas nostras afferebant, & invenie-

veniebant se delusos, & sic nos pacifice prodire permittebant. Et quia, ut dixi, mea sententia erat circumire omnem lacum, ut perlustrarem & melius cognoscerem situm provinciæ, & etiam ut opem ferrem. Indis amicis nostris, nolui moram trahere in civitate Tacuba. Et quum incolæ e Temixtitan quæ est illi propinqua, (extenditur enim tantum civitas, ut fere in continentem usque protendatur civitatis Tacuba) conspexere nos ulterius progredi, animis crevere, & maxima alacritate capere aggredi sarcinas nostras, & quum nos equitēs essemus optimo ordine constituti, & in planicie, hostibus damna multa absque nostro incommodo inferebamus, & dum modo huc, modo illuc curremus, & quum aliquando juvenes quidam familiares domestici mei me sequerentur, una vice ex illis duo non sunt sequuti, & devenerunt eum in locum ubi ab hostibus capti fuerunt. Quapropter rati fuimus, hostes in eos maxime animadversuros ut facere solent, qua ex re Deus est testis doloris quem sustinui, tam quoniam erant Christicolæ, quam, quoniam erant viri strenui, & hoc bello optime Majestati Vestræ inserviverant. Et quum exivissemus ab hac civitate, cœpimus iter nostrum proseguere per alias colonias circumvicinas, & appropinquavimus multitudini, & tunc ibi cognovi Indos captivos habuisse eos juvenes. Et ut mortem eorum vindicarem, & quia hostes nos insequerentur majori vociferatione quam dici potest, ego viginti equitibus in insidijs me collocavi

post domos quasdam. Et quum Indi viderent reliquos decem equites cum sarcinis, & reliquam multitudinem præire, semper eos sequebantur per iter quod erat latum & planum nil suspicantes, & quum aliquos jam transisse conspicerem, invocavi nomen Sancti Iacobi, & acriter in eos irruimus, & antequam nos deducerent in fossas, quæ erant proximæ, ex illis interfeceramus ultra centum, & ex primatibus & strenuis, & noluerunt ulterius nos persequi. Et ea die ivimus dormitum ad civitatem Coatinchan lassi & madefacti, quoniam multum pluerat, & jam hora erat tarda, & eam habitatoribus vacuam comperimus, & sequenti die incœpimus iter nostrum persequi, semper certando cum aliquo ex Indis, qui nos vociferando aggrediebantur, & ivimus dormitum ad coloniam quandam nomine Gilotepeq, & eam inhabitatam invenimus. Et alio die hora duodecima diei, devenimus ad civitatem Aculman, quæ subest Domino è Tesaico, ubi ea nocte quievimus, & fuimus optime ab Hispanis recepti, & lætati sunt maxime advetu nostro, quoniam post meum ab eis discessum, nil à nobis usque ad eundem diem, quo illuc devenimus, acceperant, quum multas suspensiones habuissent in civitate, & habitatores ejusdem quotidie eis significabant incolas è Mexico, & Temixtitan contra eos arma moturos, dum ego loca illa perlustrarem, & sic eo die constitutum fuit, quod fuit mirum, in quo Majestas Vestra maximum adepta est commodum multis rationibus, quas postea referemus.

Eo die potentissime & invictissime Domine, moram trahebam in civitate Temixtitan, ab initio quando illuc perveni, ut in prima relatione Majestati Vestræ significavi, qualiter in duobus aut tribus provincijs ad hoc constitutus, pro Majestate Vestra domus quædam conficiebantur ad culturam, in quibus essent laboratores & alia conformia patriæ, & ad unam illarum quæ dicitur Chinanta, nisi duos Hispanos, & ista provincia non subjacet incolis è Culva, & in alijs quæ subiciebantur tempore, quo me oppugnabant in civitate Temixtitan, interfecerant eos Hispanos, qui morabantur in illis locis, & deprædati sunt omnia quæ in eis continebantur, quæ erant magni momenti data loci comparatione, & ab illis Hispanis, qui remansere in Chinanta transactus fuit annus, antequam aliquid audiverim, quia quum omnes illæ provinciæ defecissent, ipsi aliquid intelligere à nobis non poterant, nec nos ex illis : & isti incolæ è Chinanta significarunt (quum essent M. V. vassalli, & hostes incolis è Culva) dictis Christicolis, quæ nullo pacto ab eorum provincia proficiscerentur, quia incolæ è Culva nos plurimum oppugnant, & arbitrabantur paucos aut nullos superesse, & sic moram traxere dicti Hispani in ea provincia, & alterum ex illis qui erat juvenis & Martialis, eorum duces constituerunt, & interea temporis cum eisdem hostes eorum aggrediebatur, & pro majori parte ipse & incolæ è Chinanta, victoria potiebantur. Et quum divino auxilio

aliquantulum nos refecissemus, & victoria aliqua potiri incepissemus contra hostes qui nos profligaverant & ejecerant à civitate Temixtitan, incolæ è Chinanta significarunt Hispanis illis, eos audivisse Hispanos esse in provincia Tepeaca, & si desiderarent vera cognoscere, & ipsi destinarent duos Indos, quamvis iter essent facturi per multas hostiles provincias, curarent tamen noctu proficisci, & extra consueta itinera, donec pervenirent ad provinciam Tepeaca, & unus ex Hispanis, qui erat prudentior ad nos literas destinavit tenoris subsequens.

Nobiles Domini, duas, aut tres literas Vestris Nobilitatibus exaravi, & ignarus sum an vobis redditæ fuerint, nullum illarum responsum habui. Pariformiter dubito hanc ad manus vestræ pervenire posse. Significo Nobilitatibus vestris, quod omnes Incolæ è Culva defecerunt, & bella gerunt, & pluries nos aggressi sunt, ad laudem tamen omnipotentis Dei victoria fuimus potiti, & cum incolis è Tuxtebeque, & fœdere junctis illis è Culva assidue bella gerimus, Illi qui subjacent Cæsa. Majestati, & ejus sunt vasalli, sunt septem civitates è provincia Tenez, & ego, & Nicolaus semper morati fuimus in Chinanta, quæ primaria est. Maxime desiderarent scire, ubi locorum comperiat capitanus, ut ad illum literas dare possemus & illum certiore facere de omnibus hic gestis. Et si forte mihi significaveritis ubi se contineat & destinaveritis viginti aut triginta Hispanos, proficiscerer illuc cum duobus

bus incolis harum provinciarum, qui similiter exoptant capitaneum videre & alloqui, & bene conducere, quia quum jam tempus instet colligendi cacap, illi è Culva bello non permittunt. Dominus custodiat nobiles vestras personas, ut ipsæmet desiderant. **E** Chinanta, quo die Aprilis, ignoro M. D. XXI. ad Domina. V. servitium Ferdinandus de Aarruntos.

Quamprimum dicti Indi pervenere ad dictam provinciam Tepeaca cum dicta epistola, præfectus, quem cum Hispanis quibusdam ibi dimiseram, illico eam ad civitatem Tesaico mihi perferendam curavit, qua accepta, maxima repleti fuimus lætitia. Quia (quamvis fidissimum nossem illorum è Chinanta animum) cogitabamus, quod si fœdere jungerentur incolis è Culva, eos Hispanos neci darent. Quibus illico rescripsi, significando omnia, quæ successerant, & sperare jussi, quod quamvis undique circundarentur, cito Deo anuente futuri essent liberi, ut tuto possent ingredi, & egredi.

Postquam circuvimus lacum, ex qua inspectione plures modos ut dictam civitatem Temixtitan, tam maritima, quam terrestri obsidione cingeremus, concepimus, moram traxi in civitate Tesaico, parando melius, quam fieri potuit viros, & arma, & diligentiam adhibendo ut perficerentur bergantini, & quædam machina, qua eos conducerem usque ad lacum, quæ machina cœpta est fabricari eo instanti, quo eo pervenire compages, & tabulæ ipsorum bergantinorum in fossato

fossato quodam quod erat ante domos civitatis, & progrediebatur donec lacum ingrederetur, ab eo loco ubi bergantini colligati sunt, & dicta machina cœpta est, distat ab ipso lacu fere per mediæ leucæ spaciū, & huic operi incubuerunt quotidie ad octo millia hominum incolarum ex Aculvacan, & Tesai-co. Machina enim illa erat profunditatis gemini hominis status. Ita, quod bergantini poterant conduci ad lacum sine periculo & labore, quod opus fuit maximum & admiratione dignum. Et perfectis bergantinis, & illis machinæ impositis vigesima octava die Aprilis dicti Anni, recensui nostras copias omnes & comperi octuaginta sex equites, centum & octodecim milites balistis, & pixidibus utentes, & septingētos & ultra pedites ensibus & parmis fulcitos, & tria magna ferrea tormenta, & quindecim parva tormenta fusilis æris, & decem centipondia pulveris. Qua lustratione facta, commisi Hispanis omnibus ut custodirent, & adimplerēt ordines, quos ego inter eos constitueram pro rebus belli, quantum illis esset possibile, & læto animo essent, & vires assumerent, quum cernerent deum optimum maximum nobis modum elargiri, viderent ut victoria potiremur contra hostes nostros, & optime cognoscebant nos quum ingressi sumus civitatem Tesai-co non habuisse ultra quadraginta equites, & deum nobis opem tulisse melius quam excogitamus, & adventasse naves equis, viris, & armis refertas. Quæ omnia ipsi noverant. & ea etiam imprimis quia quum pugnare-

mus

Hortatur
Hispanos ut
læto animo
cum Hos-
tibus congre-
diantur.

mus pro Sanctæ fidei nostræ favore & augmento, & ut ad servitium Vestræ Majestatis compelleremus tot civitates & provincias quæ jam defecerant, ipsi merito constituere deberent, aut eas vincere aut mori. Et ipsi responderunt & demonstrarunt ad hoc esse paratos, & illud desiderare & diem illum quo milites recensui, consumpsimus magna animorum exultatione, & desiderio nos videre obsidionem & perficere hoc bellum à qua dependebat omnis pax aut ruina istarum provinciarum.

Sequenti die nuncios destinavi ad civitatem Tascaltecal, Guaxacingo & Churultecal, eis significatum, bergantinos jam esse perfectos, & me cum omnibus militibus esse accinctum itineri, ut obsidione cingeremus civitatem Temixtitan. Quapropter eos rogatos volebam, quod cum eos jam certiores reddidissem, & gentes suas paratas haberent, ipsi majoribus & ornatioribus ad bellum copijs ad me proficiscerentur ad civitatem Tesaico, ubi eos expectarem decem dierum spacio, & nullo pacto hoc prætermitterent, quoniam esset maximum impedimentum rebus omnibus, quas jam paraveram. Quum eo nuncij pervenissem, & incolæ essent parati, optantes congregi cum incolis è Culva, Incolæ è Guaxacingo, & Churultecal festi sunt ad civitatem Calco, ita enim eisdem mandaveram, quia illac ingredi debebā, ut civitatem obsidione cingerent. Duces vero incolarum è Tascaltecal militibus strenuis, & bello aptis comitatibus
ad

ad civitatem Tesaico profecti sunt per dies quinque, aut sex ante pascha Spiritus sancti, quod fuit tempore eisdem assignato. Et quum scirem diem, quo appropinquabant, eis obviam progressus sum magno gaudio, & ipsi veniebant tam lati, & compositi, ut melius dici non possit, & secundum numerum à Ducibus nobis relatum, erant ultra quinquaginta millia hominum bello aptorum, qui à nobis optime recepti sunt, & bene hospitari.

Die secunda post pascha, omnes copias tam peditum, quam equitum plateam istius civitatis occupare iussi ut eas componerem, & consignarem præfectis eam quantitatem, quam adducere debebant præsidio trium civitatum in quibus collocare præsidium conducebat, quæ circumibant civitatem Temixtitan. Et uni præsidio præfeci Petrum de Alvarado, & ei constitui triginta equites, decem & octo balistis & pixidibus utentes, & quinquaginta pedites ensibus & parmis fulcitòs, & ultra viginti quinque millia virorum bello aptorum ex incolis è Tascaltcal, & illi debebant castra ponere in civitate Tacuba.

Secundo præsidio præfeci Christophorum Dolid, cui impertitus sum triginta tres equites, & octodecim balistis, & pixidibus utentes milites, & centum & septuaginta pedites parmis & ensibus armatos, & ultra viginti millia hominum ex Indis nobis amicis, & isti debebant castra sua ponere, in civitate Cujoacan.

Tertio vero præsidio præfeci Códifaluum de Sandoval executorem majorem & illi concessi

concessi viginti quatuor equites, quatuor pixidibus utentes milites, & tredecim balistis, & centum quinquaginta pedites ensibus & parmis aptos, ex quibus erant illi quinquaginta electi juvenes, quos mecum semper habebam, & omnem multitudinem è Guaxacingo, Churultecal, & Calco, quæ ascendebat ad triginta millia hominum, & isti proficisci debebāt ad civitatem Iztapalapa, ut eam destruerent, ulterius progredi via strata in auxilium & opem bergantinorum, & conjungere secum præsidio imposito civitati Cujoacan, ut postquam ingrederer lacum bergantinis, dictus major executor, sua poneret castra loco magis commodo & convenienti.

Pro bergantinis, quibus ingredi debebam lacum, dimisi trecētos homines, ut plurimum mari assuetos & agiles, ita quod quolibet bergantino, vehebantur viginti quinque Hispani, & quilibet bergantinus habebat præfectum suum, & nauclerum & sex milites balistis, pixidibusque utentes.

Dato ordine supradicto duo præfecti, qui debebant esse cum militibus in civitatibus Tacuba, & Cujoacan, postquam acceperant instructionem omnium agendorum, discessere à civitate Tesaico decima Maij, & iverunt dormitum ad leucas duas cum dimidia ab ea in colonia optima Aculman nominanta. Et ea die cognovi inter præfectos fuisse controversiam circa hospitia, illico ea nocte modum imposui, omnia pacifica reddidi, & eo quendam destinavi qui eos reprehendit, & sequenti die ab eo loco discessere, & profecti sunt ad

ad aliam coloniam Gilorepeque nominatam quam inhabitatam comperere. Ingressi enim erant hostium provincias, & sequenti die persecuti sunt iter suo agmine composito & ea nocte quieti se tradidere in quadam civitate nomine Guantican, de qua Majestati V. antea mentionem feci, quam pariformiter inhabitatam invenerunt, & eadem die transgressi sunt civitates, & colonias, quibus etiam nulli homines inerant, & hora vesperrarum civitatem Tacuba ingressi sunt, quæ similiter erat inhabitata, & hospitati sunt in domibus Domini ipsius, quæ sunt egregiæ & amplæ, quamvis hora jam esset sera, profecti sunt ad vias stratas, quæ ducunt ad civitatem Temixtitan, & decertarunt per tres horas cum incolis civitatis, & cum nox eos aggressa est, reversi sunt absque aliquo eorum discrimine ad civitatem Tacuba.

Sequenti die summo mane duo illi præfecti convenere, quibus modis ut illis injunxeram, averterent aquam dulcem, quæ cannalibus ingrediebatur civitatem Temixtitan, & eorum alter profectus est ad ortum fluminis, comitatus viginti equitibus, & quibusdam alijs balistis & pixidibus utentibus, qui fluvius aberat quarta portione unius leucæ & ibi incidit fregitque cannales, quierant ex ligno & ex lapide quadrato, & acriter pugnam cum hostibus inivit, qui illum impediebant è lacu & terra, & tandem eos profligavit, negotiumque expedivit, ad quod perficiendum adventarat, scilicet ut aquam civitate inclusis auferret, quæ

quæ civitatem ingrediebatur, quod facinus fuit audens & validum.

Eadē die præfecti aptanda curarunt mala quædam itinera, potesque & fossata, que ibi circa lacum comperiebantur, ut equites huc, & illuc concurrere possent. Ad quam rem perficiendam mora fuit trahenda per tres, aut quatuor dies, in quibus pluries concursus est cum incolis civitatis Temixtitan, in quibus concursibus aliqui Hispani vulneribus affecti sunt, & plurimi ex hostibus interfecti, & occuparunt plures aggeres & pontes, & intercessere colloquia, & duella inter incolas civitatis, & eos è Tascaltecal, quod erat dignum admiratione. Christophorus Dolid præfectus, qui præsidio esse debebat in civitate Cujoacan cum commilitonibus suis discessit. Est autem Cujoacan per leucas duas à civitate Tacuba. Et præfectus Petrus de Alvarado remansit præsidio civitatis Tacuba, ubi quotidie pugnam & levia prælia committebant cum incolis civitatis. Et eo die quo Christophorus Dolid discessit Cujoacan versus, ipse & socij pervenere decima hora diei, & hospitium suum posuere in domib. Domini ipsius civitatis, & habitatoribus vacuum civitatem invenere. Et sequenti die profecti sunt ad viam stratam, qua proficiscitur in civitatem Temixtitan, viginti comitantibus equitibus, & aliquibus balistis utentibus, & forte septem milibus Indis è Tascaltecal, & invenere hostes maximo apparatu, & viam stratam demolitam & aggeres multos fabrefactos & cum illis prælium inivere;

Ec

& mil-

& milites balistis utentes aliquos vulneribus confecere, interfecereque, & eo pacto secutum est per sex dies, in quorum quolibet fui aliqua pugna, & levia prælia. Nocte quidam hostium vigiles aliqui incolarum civitatis pervenere vociferatum prope castra & excubię Hispanorum ad arma conclamarunt & milites castris exiere, & nullum ex hostibus invenere, quia multum longe à castris vociferati fuerant, quæ illis aliquid timori injecerant, & quum nostri essent divisi in tres partes, cupiebant illi præfecti duorum præsidiorum meum adventum cum bergantinis tanquam eorum salutem, & ea spe fuere per aliquos paucos dies, donec perveni, ut infra dicam, & his sex diebus, milites duorum castrorum quotidie jungebantur, & equites cum essent alter alteri proximi provincię vagabantur, & aliquos ex hostibus vulnerabant, & ex montibus conducebant multum Maiz ad usum castrorum, quod est panis quod utuntur in his partibus, & est perfectius illo, quod nascitur in insulis.

In capitibus superioribus retuli me permanere in civitate Tesaico trecentis militibus Hispanis & tredecim bergantinis, quia cum scirem præsidia esse in locis, ubi castra sua ponere deberent, ego bergantinos ascenderem, & aliquod canois damnum inferrem, & civitatem lustrarem, & quamvis admodum desiderarem terra proficisci, ut castris ordinem imponerem, quum præfecti essent, quibus plurimum fidere possem rebus, quas injunxerant, & bergantinorum negotium esset
multi

multi momenti, & postulabat maximum ordinem & ingenium, decrevit eos ascendere, quia major fortuna, & fors expectabatur aquis, quamvis a principalioribus commilitonibus meis in forma fuerim monitus, ut proficiscerer cum præsidijs, quum ipsi cogitarent ibi plus periculi esse.

Sequenti die post festum Corporis Christi in aurora jussi exire civitate Tesaico Condilvum de Sandoval majorem executorem cum suis copijs Iztapalapa versus, & circa meridiem eo pervenere, quæ aberat sex leucarum spacio, & eam comburere cœpere, & pugnare cum incolis ejusdem, & quum viderent potentiam, quam habebat dictus major executor (illum enim comitabantur ultra quadraginta millia hominum Indorum nobis amicorum) retrocessere ad aquas, & canoas ascenderunt. Et major executor cum omnibus copijs, quas ducebat, collocavit se in dicta civitate, & ea die ibi moram traxit expectans quid mihi eveniret.

Quum dimissem majorem executorem, illico bergantinos ascendi, & velis, remisque incubuimus, & dum major executor pugnabat, & comburebat civitatem Iztapalapa, devenimus in conspectum unius collis alti, & muniti, qui est prope civitatem Iztapalapa, & totus est in aquis, & erat munitissimus, cui insidebat maxima hominum multitudo, tam ex colonijs circumvicinis, quam ex incolis Temixtitan. Iam enim illi optime cognoscebant, me primo congressurum cum incolis è Iztapalapa, & ibi constiterant, ut se

à nobis tueretur, & nobis obessent si possent, & quum conspicerent nos eo applicare, vociferare coeperunt, & fumos emittere, ut omnes civitates in lacu constitutæ cognoscerent, & essent paratæ. Et quamvis mea sententia esset proficisci oppugnatum eam partem civitatis Iztapalapa, quæ lacui hæret, tamen aggressi sumus existentes in dicto colle, & descendi cum centum & quinquaginta hominibus, & quamvis esset arduus & excelsus, magna difficultate ascendere coepimus, & vi expugnâvimus aggeres, quos extruxerant ad sui tutelam, & ingressi fuimus eo modo, ut nullus ex illis evaserit præter mulieres, & pueros, & hac pugna vulnerarunt viginti Hispanos, tamen victoriam consecuti fuimus.

Quum incolæ ex Iztapalapa fumos emisissent à quibusdam turribus idolorum (quæ erant constitutæ in colle quodam excelsio, & propinquo suæ civitati) incolæ è Temixtitan, & aliarum civitatum in lacu constitutarum cognovere, me jam ingredi lacum cum bergantinis, moxque tanta canoarum multitudo in unum convenerat, ut nos aggrederentur, & tentatum veniret, quid essent bergantini. Et ut conicere potui, erant ultra quingentas. Et quum viderem eos ad nos recto tramite adventare, ego & illi qui ascenderamus collem, bergantinis descendimus maxima celeritate, & mandavi bergantinorum præfectis, ut nullo pacto se moverent, ut illi in canois existentes aggredi constituerent, & crederent nos timore perculsos, non audere

videre eos aggredi. Et sic cœpere magno impetu dirigere canoas in nos, ad binos tamen palistæ jactus remāsere & quievēre. Et quum animo volverem, ut primo congressu maxima potiremur victoria, & ita faceremus, ut hostibus timorem maximum incuteremus, quum summa totius belli in eis sita esset, & unde ipsi majora damna pati poterant, & ipsi etiam aqua nobis majus damnum inferre poterant, Deo placuit ut dum alter alterum inspiceret, terrestris ventus afflaret admodum nobis favorabilis & secundus, ut in eos invehi possemus, & illico jussi præfectos eas aggredi canoas, & eas insequi, donec intrarēt in civitatem Temixtitan, quum ventus esset secundus. Et quamvis illi quantum poterant, aufugerent, irruimus in medios hostes, & plures canoas fregimus, & ex hostibus multi intercepti & submersi fuere. Insecuti fuimus eos per leucas tres, donec eos ingredi coegimus domos civitatis. Et sic omnipotenti Deo placuit ut potiremur majori & meliori victoria, quam nosmetipsi petieramus, aut optaveramus.

Qui erant in præsidio civitatis Cujoacan, qui melius conspiciere poterant, quo modo bergantinis vehebamur, ut conspexerunt tredecim bergantinos per aquas, & vento secundo potiebamur, & profligabamus omnes hostium canoas (ut post mihi retulere) fuit res ea maximam eis voluptatē asserens. Ut enim superius dixi, ipsi & præsidio existentes in civitate Tacuba, maxime desiderabant adventum meum, & optima ratione, quoniam

utrumque præsidium tanta hostium multitudine circundabatur, ut miraculose omnipotens eis animum adderet, & hostium animos minueret, ne exirent aggressum eorum castra. Quod si factum fuisset, non poterat esse sine Hispanorum damno, quamvis semper essent parati, & constituissem aut mori, aut victoria potiri, ut illi qui erant separati ab omni genere cujusslibet subsidij, præterquam eo, quod à deo sibi præstari sperabant. Quum illi in præsidio Cujoacan, nos conspexere canoas insequētes, cœperunt iter suum major pars equitum & peditum quæ aderat, civitatem versus, & acriter pugnarunt cum Indis, qui stratam viam occuparunt, & aggeres, quos extruxerant, & pedites & equites multos pontes transivere, quos amoverant, & ope bergantinorum, qui proficiscebantur prope viam stratam, Indi è Tascaltecal nobis amicis, & Hispani insequiebantur hostes, & eorum aliquos interficiebant & aliqui committebant se aquis ab alio latere ubi bergantini non existebant, & eo pacto insequuti sunt hostes ea victoria ultra leucam, donec pervenerint ad eundem locum, ubi ego cum bergantinis constiteram, ut inferius referam.

Quum bergantinis fuisset insecuti canoas per leucas tres, illæ quæ evasere, ingressæ sunt domos civitatis, & quum jam advenisset hora vespertinæ ultra jussi in unum convenire bergantinos, & cum eis pervenimus ad viam stratam, & ibi constitui profligare in terram, comitatus triginta Hispanis, ut expugnarem duas parvas turres idolis suis dicatas, quæ

quæ erant circumdatæ muro non multum edito ex lapidibus quadratis, & quum descenderemus, nobiscum acriter pugnam inivere, ut eas tuerentur, & tandem magno periculo, & labore dictas turres cepimus, & illico littori exponenda curavi tria ferrea tormenta quæ bergantinis conducebam, quia reliquum stratæ viæ ab eo loco ad civitatem (quod intervallum dimidiæ leucæ spacium esse poterat) hostibus refertum erat, & ab utroque latere stratæ viæ ubi erat lacus, omnia erant, canois operta, quibus inerant homines bello apti. Dirigere jussi tormentum unum ex prædictis, per viam illam stratam, & illius emissionem hostibus damni multum illatum est, & tormentum dirigentis ignavia pulvis igne consumptus est quem ibi habebamus, quamvis illius non magna esset quantitas, & secuta nocte bergantinum Iztapalapa ire jussi, ubi constiterat major executor, quæ poterat distare per leucas duas ut adduceret omnem pulverem quem habebat. Et quamvis mea ab initio erat sententia, quamprimum lacum bergantinis fuisset ingressus, proficisci ad civitatem Cujoacan & providere, ut omnia procederent bono ordine, hostibus inferendo majus damnum quod inferre possent: tamen quamprimum eo die descendij in illam stratam viam, & eas geminas turres occupavi, constitui ibi castra ponere, ut bergantini essent ibi apud eas turres, & dimidia pars præsidij impositi civitati Cujoacan, & quinquaginta pedites majoris exequutoris sequenti die eo proficiscerentur. Et hoc aptato,

ea nocte mansimus vigilantes, eramus enim in maximo periculo constituti, & omnis civitatis multitudo illuc confluebat per illam stratam viam & lacum, & nocte media advenit maxima hominum multitudo, & canois, & strata illa via ut castra nostra adorirentur. Et certe nobis timorem maximum incussere & trepidationem, præsertim quia nocte contingebat, & ipsi nunquam eo tempore congregi solent, nec visum est eos aliquando noctu prælia inivisse, præterquam in aperta & manifesta victoria, & cum nos essemus parati, cum illis pugnare cœpimus, & ex bergantinis (quilibet enim illorum tormentum parvum habebat) cœpimus emitte in eos tormenta illa, & balistis pixidibusque utentes idem faciebant, & eo pacto non ausi sunt ulterius progredi, & tantum appropinquarunt, ut aliquid damni nobis intulerint, & eo peracto absque ulteriori aggressu reliquum noctis consumpsimus.

Sequenti die quum illucesceret in castra nostra pervenere in ipsa strata via constituta, in quibus degebam, quindecim balistis, & pixidibus utentes milites, quinquaginta parmis & ensibus, & septem aut octo equites ex præsidio Cujoacan, & quum ipsi adventarunt, iam hostes inveci canois, & via illa strata nobiscum certabant, & tanta erat hominum copia, ut terra & lacu nil aliud præter homines cerneremus, & tot vociferationes & clamores emittebant, ut mundus corruere videretur, & nos cum illis pugnare cœpimus per viam illam stratam, & occupavimus pontem

tem unum, quem ademerant & aggerem unum, quem in ipsius pontis ingressu fabrefecerant. Et tormentis & equitibus tantum damni intulimus, ut pene illos ingredi coegerimus primas domos civitatis, & quia ab alio latere strætę vię, bergantini duci non poterant, multę erant canoę, & nobis maxime erant infensi sagittis & fustibus, quas jaculabantur nobis in via strata existentibus, demoliri curavi dictę vię stratę partem, transire feci bergantinos quatuor, qui postquam transiverunt, canoas domos civitatis ingredi coegerunt, ut nullo pacto egredi auderent ulterius. Et alio latere stratę vię reliquis octo bergantinis insidentes milites, pugnam iniebant cum reliquis canois. & truserunt eas in domos civitatis, & in medio earũ ingressi sunt, quamvis prius ingredi ausi non fuissent. Erant enim multa loca vadosa, & quę eos impediabant, & quum invenere ingressum profundum & tutum pugnabant cum existentibus in canois, & cepere aliquot ex illis, & combussere multas domos illius suburbij, & totum diem illum consumpsimus certando modo jam dicto.

Postero die major executor cum omnibus copijs, quas continebat in civitate Iztapalapa, tam Hispanorum, quam nobis amicorum, discessit Cujoacan versus, & inde usque in continentem est via strata longitudinis leucę cum dimidia. Et dictus major executor progrediens per quartam partem unius leucę, pervenit ad civitatem quandam, quę similiter sita est in lacu, & per plures

illius loca equites ingredi possunt, & illius incolæ cum eo pugnare cœperunt, & ipsos in fugam vertit dictus maior executor, & ex eis multos neci dedit, & destruxit totam civitatem ac igne consumpsit. Et quia audiveram Indos demolitos esse magnam partem dictæ stratæ viæ, & gens illa commode transire non poterat, eo ire iussi duos bergantinos, ut eis in transeundo opem ferrent. Ex quibus pontem confecere, & illac pedites transivere, & postquam transiverant iverunt hospitatum in civitate Cujoacan. Et maior executor decem comitantibus equitibus strata via pervenit ad castra nostra, & quum eo pervenit, nos certantes cum hostibus comperit, & ipse una cum illis, qui secum advenerant equis profligare, & pugnam inivere cum hominibus, qui erant in illa strata via, nos reliquis commixti eramus, & cum dictus maior executor pugnam inire cœpit, hostes fuste sibi transfixere pedem. Et quamvis ipsum, & plures alios eo die de nostris vulneribus affecerint, tormentis tamen grandioribus, balistis, & pixidibus damnum maximum ipsis intulimus, ut nec qui via strata insidebant, nec qui canois vehebantur, tantum ut prius appropinquare auderent, & præ se ferebant timorem & minus audaciæ solito. Et eo modo fuimus per dies sex, quibus continuo certavimus cum illis. Et bergantini circumbant civitatem, comburendo omnes domos, quas invenire dabatur, & offenderunt altum aquæ ingressum quo civitatem circumdare poterant, & omnia illius suburbia, & pervenire
ad

ad interiora civitatis, quod nobis fuit admodum proficuum, & eo modo impedi adventum canoarum, quia nulla ex illis audebat appropinquare castris nostris, per quartam portionem unius leucæ.

Alio die Petrus de Alvarado, qui præerat militibus præsidio civitatis Tacuba relictis me certiore reddidit, qualiter ab alio latere civitatis per viam stratam, quæ tēdit ad quasdam colonias in continenti sitas, & per aliam parvam sibi contiguam Incolæ è Temixtitan ingrediebantur, egrediebanturq; ad libitum, & credebant quod cum omnes fuerint coacti ex eo loco exirent. Et quamvis ego potius exoptassem eorum egressum, quam ipsimet, quum nos melius damnum eis inferre possemus in continenti constitutis, quam in fortilitio, quod in aquis obtinebant, ut tamen undique circumdarentur, & in re nulla possent commodum capere è continenti, majori executori (quanquam esset vulneratus) injunxi, ut castra sua poneret in colonia quadam parva, quo perveniebat altera ex vijs stratis. Qui discessit comitantibus viginti tribus equitibus centum peditibus, & decem & octo balistis & pixidibus utentibus, & mihi dimisit quinquaginta illos pedites quos mecum semper ducere solebam, & sequenti die eo pervenit, & castra sua locavit eo in loco, ubi eidem injunxeram, & postea civitas Temixtitan obsidione cincta est, ut nullus ea per loca, quibus stratis vijs egrediebatur in continentem, egredi posset.

Habebam potentissime Domine, in castris

in illa strata via constitutis, ducentos Hispanos pedites, inter quos erant xxv. milites balistis, & pixidibus utentes absque militibus bergantinis custodiendis constitutis, qui erant ultra ducentos & quinquaginta, & cum aliquantulum clausos hostes teneremus, & haberemus multos bello aptos ex Indis nostris amicis, constitui ingredi civitatem dicta via strata, quam maxime possem, & bergantini ab utroque latere essent accincti, ut à tergo favorem præstarent, & jussi aliquos equites, & pedites ex illis, qui moram trahabant in civitate Cujoacan, ad nostra castra proficiscerentur, ut nobiscum civitatem aggredierentur, & decem equites obsiderent faucem illius stratae viae, favorem præstantes à tergo nobis pugnantibus, & aliquibus remanentibus in civitate Cujoacan, quoniam Incolae civitatum Sichimilco, Culvacan, Iztapalapa, Chilubusco, Mechichalcingo, Guitagnaca, & Mizqueque (quæ erant in lacu sitæ, & defecerant) favebant incolis civitatis, volentes nos aggredi à tergo, à quibus eramus tuti defendentibus dictis decem, aut duodecim equitibus, quos jubebam vagari per illam stratam viam, & totidem semper erant in civitate Cujoacan, & ultra decem millia Indorum nobis amicitia junctorum. Similiter injunxi executori Majori, & Petro de Alvarado, quod ex suis stationibus ea die civitatem aggredierentur, quoniam à meo latere occuparem majorem civitatis partem, quam possem. Et eo modo summo mane castra egressi fuimus,

mus, & pedestres sequuti per illam stratam
viam, & prope illa hostes offendimus, ut
ab eis demolitam viæ strata portionem eue-
rentur ad latitudinem Hispanæ lanceæ & ad
eandem profunditatem in ea extruxerāt ag-
gerem, & inter nos strenue pugnavimus,
tandem eam occupavimus, & ulterius secuti
fuimus eos, usque ad ingressum civitatis, ubi
erat turris suis idolis dicata, & in radice illius
pons magnus elatus, & per eum progredie-
batur via lata, cum alio aggere admodum
munito. Quum eo pervenimus, nobiscum
certare cœperunt, tamen quum bergantini
essent ab utroque latere, sine periculo occu-
pavimus, quem occupare fuisset impossibile
absque eorum ope & favore, & quum ipsi
cœpissent deferere aggerem, existentes in
bergantinis terram cepere, & nos alij aquas
tranavimus, & similiter incolæ è Tascaltecal,
Guaxocingo, Calco, & Tesaico, qui erant
ultra octuaginta millia hominum, & dum
lapidibus, & lateribus crudis implebamus
pontem illum, Hispani occupant alium
aggerem qui erat in vico, qui est ex princi-
palioribus & latioribus qui sint in universa
illa civitate, & quum ille non fulciretur aqua,
fuit occupare facillimum, & insequuti fui-
mus hostes per eundem vicum, donec perva-
nerint ad alium pontem, quem extulerant
præterquam tignum latum, per quod transi-
bant, & ingressi sunt per illud & per aquam
tuto, cito eum occuparunt In alia pontis parte,
alium quoque aggerem magnum construxe-
rāt ex cæspitibus & lateribus crudis, & quum
co

eo pervenissemus, nō poteramus transire, nisi nos aquis commissemus, & istud erat maximum nostro periculo, maxime hostibus acriter pugnantibus, & ab utroque dicti vici latere, innumera erat hostium magno animo expavimentis sub dialibus certantium multitudo, & quum illuc pervenere plurimi milites pixidibus & balistis utentes, & emisimus duo tormēta per vicum illum, illis maximum inferebamus damnum & quum hoc noscerent aliqui ex Hispanis, se aquis commisere, & ad aliam ripam tranarunt, & fuimus certantes, antequam eo aggere potiri possemus, per horas duas, & quum hostes eos tranantes conspexere, aggerem deseruere, & subdialia pavimenta, & tradidere se fugæ per eum vicum, & eo pacto omnis transivit multitudo, & ipse illico dictum pontem opplendum curavi, & aggerem disjiciendum, & interim Hispani una cum Indis nobis amicis hostes infecuti sunt per eum vicum spatio duorum balistæ jactuum, usque ad alium pontem qui est proximus foro ex principalioribus civitatis hospitij, hunc non ademerant, nec aggerem construxerant. non enim arbitrati fuerant nos eo die aliquid ex his, quæ acquisiveramus, occupaturos. Nec nos alij cogitabamus dimidiam posse partem occupare, & in ipsius fori ingressu collocavi tormentum unum, quod maximum hostibus damnum inferebat, qui erant tot numero, ut eos forum non caperet, Hispani autem quum conspicerent aquam ibi non contineri, in qua versari solet periculum, constituerunt forum ingredi,

ingredi, & quum incolæ civitatis conspexissent decretum executioni demandatum, & viderent maximam Indorum nobis amicorum multitudinem (quamvis eos sine nostri præsentia nihil penderent) dederunt terga fugæ. Et Hispani Indique nobis amici eos infecuti sunt, donec eos ingredi coegerint suorum ambitum Idolorum: qui est circumdatus calce & lapidibus, & ut alia relatione visum est, habet tam amplum ambitum, ut in eo collocari possit civitas quadringentarum domuum, & iste ambitus illico fuit ab eis derelictus, & Hispani ac Indi nobis amici eum occuparunt, & aliquantulum constiterunt in illis turribus. Quum incolæ civitatis vidissent equites non adesse irruerunt in Hispanos, & vi ejecerunt eos è turribus & ex ambitu, qua de re videre se in maximo periculo & discrimine, quum retrocederent, constitere inferius in ipsius ambitus porticibus, & quum hostes eos jam acriter vexarēt, retrocessere ad plateam, & inde eos expulerunt, donec eos coegerint ingredi vicum, ita ut tormentum quod ibi erat, abstulerint. Et Hispani quum impetum hostium sustinere non possent maximo discrimine retrocessere, & re ipsa fuissent maximo in discrimine, ni deo placuisset, ut eo instanti advenissent tres equites, & plateam ingressi sunt. Hostes illis visis, cogitantes majorem esse numerum, terga fugæ dare cœperunt, & nostri occupare impluvium & ambitum de quo supra meminimus, & in turri eminentiori illius, quæ habebat ultra centum gradus usque ad summum, decē aut

aut duodecim ex primatibus civitatis se munierunt, & quatuor aut quinque Hispani eam ascenderunt, & quamvis illi acriter se defenderent, occuparunt tamen eam Hispani, & eos omnes neci dedere, & deinde advenere quinque aut sex alij equites, & novissimi una cum primis insidias pararunt hostibus, & ex illis ultra triginta interfecerunt. Et quum advesperasset jussi receptui cani, & dum milites retrocederent, tanta hostium multitudo ingruerat, quod equitibus opem non ferentibus Hispanis, impossibile fuisset non subire maximum incommodum. Quum tamen angustias, vias stratas omnes, ubi versabatur discrimen tempore, quo retrocedebant, optime aptassem, & equites per eas ingredi & egredi poterant, & quum hostes irruerent in nostrum postremum agmen, nostri equites invehantur in eos, & semper aliquos vulnerabant & interficiebant, & quum vicus esset longus, potuere ter aut quater eo modo in hostes invehiri. Et quamvis hostes cernebant sibi damnum maximum inferri, rabidi tamen canes tam acriter in nos irruerant, ut nullo pacto eos sustinere possemus, nec obistere, quin nos insequerentur & omnem eum diem in hoc consumpsissemus, si ipsi jam non occupassent plura subdialia pavimenta, quæ eminet vico, & ea propter equites maximum subibant discrimen, & eo modo devenimus eadem via strata ad nostra castra, absque alicujus Hispani (quamvis multi fuerint vulnerati) amissione. Et injectum ignem reliquimus majoribus, & elegantioribus domibus illius

lius vici, ut alias, quum vicum ingredi-
mur, ex subdialibus pavementis nobis obesse
non possent. Eodem die major executor,
& Petrus de Alvarado cum hostibus civitatis
acriter certarunt, quilibet è suis stationibus,
& dum certabamus, aberamus unus ab altero
per leucam cum dimidia, & per leucam.
Tantum enim extendebantur loca habitata
civitatis, quamvis minimum intervallum in-
tercederet, & amici nostri, qui apud eos erant
numero infinito acriter certarunt, & retro-
cessere in castra eo die absque aliquo sibi illa-
to incommodo.

Interea temporis Don Fernando Domi-
nus civitatis Tesaico & provinciæ Aculva-
an, de quo superius Majestati Vestræ memi-
ni, studebat allicere omnes incolas civitatis
& provinciæ sibi subiectos, & præsertim pri-
vates in nostri amicitiam, quia eousque non
erant confirmati, ut postremo se confirma-
rent, & quotidie confluebant ad dictum Don
Fernando varij Domini, & fratres sui, ea in-
tentione ut nobis faverent, & pugnam iniræt
cum Incolis è Temixtiràn, & Mexico. Et
quum Don Fernando esset adolescens & Hi-
spanis maxime affectus, & cognosceret be-
neficia Majestatis Vestræ sibi collata, à qua
tam latum Dominium sibi condonatum vi-
deret, præsertim quum videret alios jure sibi
imponi debere, invigilabat quantum eidem
eripoterat, ut omnes ejus subditi venirent
in pugnam cum incolis civitatis, & subirent
discrimina & labores quos nos patieba-
mur, & allocutus est fratres suos qui erant

sex aut septem numero juvenes bello apti
& injunxit, ut cum omnibus incolis sibi sub-
ditis venirent nobis opem laturos, & unum
eius nomine Istrusuchil (qui est annorum viginti
quatuor) juvenem strenuum dilectum
ab omnibus in ducem destinavit, & pervenit
ad castra viæ stratæ comitantibus forte tri-
ginta millibus hominum, bello aptorum su-
more bene dispositorum, & ad alia duo castra
pervenire ultra viginti millia hominum, &
ego benigne eos excepi, & gratias egi de su-
perbo in nos animo, & operibus, Poterit op-
time nosse Vestra Sacra Ca. Majestas, si bonum
fuerit amicitia nostri Don Fernandi, & cujus
sententiæ essent illi è Temixtitan, quum
prospicerent illos in eos invehi, quos prius
subditis habebant, pro amicis, affinis &
fratribus, & etiam pro patribus & filiis.

Post duos dies dictæ oppugnationis superius
memorata, quum dicta subsidia adven-
nissent, incolæ è Sichimilco, qui sunt consti-
tuti in aquis, & quædam colonia ex Otumien-
sibus, qui sunt montani, & majori num-
mero illis è Sichimilco, & erant ascripti ser-
vituti Dominis è Temixtitan, venire obla-
tum se in vassallos Vestræ Majestatis. Rogan-
tes, ut indulgerem eorum diuturnitati, & eo
optime excepi, eorum adventu maxime læ-
tatus. Quoniam si incommodum aliquod
incolæ è Cujoacan perpeti poterant, ab eis
pati poterant.

Quum è latere castrorum in via strata con-
stitutorum ducibus bergatinorum igne con-
sumpsissemus plura subdialia pavimenta in
suburbij

suburbij civitatis, & nulla ex canois compa-
rere auderet, mihi visum est ad castrorum
nostrorum tutelam sufficere septem bergan-
tinos. Ideo constitui destinare in castra
majoris executoris tres bergantinos, & Petri
de Alvarado tres alios: & commisi seriose
præfectis illorum, quum ab amborum castro-
rum lateribus, hostes sibi maxime provide-
rent ex continenti suis canois, & introduce-
rent aquam, fructus varios, Maiz, & varios
commeatus, & vagarentur modo huc modo
illuc, & ulterius prodesse ad auxilium fe-
rendum militibus in castris existētibus quo-
ties vellent aggredi & oppugnare civitatem.
Et eo profecti sunt dicti sex bergantini ad
dicta castra, quæ res fuit proficua & necessa-
ria, quum die noctuque prælia mirabilia in-
ter eos intercederent, & capiebāt innumeras
hostium canoas, & etiam ex illis plures.

Cum prædictis ordinem imposuissem, &
tot copiarum in nostri subsidium & pacifice ad-
venissent, ut superius memini: eos sum allo-
cutus, velle ab hinc ad duos dies oppugnare
civitatem, Propterea tunc comparerent bene
præparati, & eo tunc cognoscerem an fidi
essent amici. Et ipsi se ita facturos polliciti
sunt, & sequenti die jussi milites esse in armis,
& significavi hominibus existentibus castris
& bergantinis, quid constituiissem, & quid
illis agendum esset.

Sequenti die post missarum solennia, &
datam præfectis informationem, quid sibi
esset agendum, castris nostris exivi comitan-
tibus equitibus, & trecentis Hispanis, & om-

nibus Indis nobis amicis, quorum infinitus erat numerus, & quum via strata progredere, ad trinos balistæ jactus, hostes nos jam morabantur maximis clamoribus, & quum tres jam intercessissent dies, quibus securum non fuerat certatum, demoliti fuerant omnia quæ oppleveramus expugnata difficilior quam ante fuerant, & bergantini ab utroque viæ stratæ latere pervenere, & cum eis possemus propius ire tormentis, pixidibus, & balistis multum damni eisdem inferabamus.

Hoc prospicientes in terram profluvimus & aggerem occupavimus, una cum ponte, & progredi cœpimus, & hostes insequi. At illi muniebant se in alijs pontibus & aggeribus quos extruxerant. Quos majori tamen labore & discrimine, quam alias occupavimus. Et eiecimus e vico à platea, & magnis illis domibus civitatis. Et tunc junxi Hispanis, ne ulterius progrederentur, quoniam ego una cum amicis meis opplebam saxis, & lateribus aquarum meatus, in quibus erat maximus labor. Nam quamvis huic negotio incumberent decem millia Indorum nobis amicorum, advenit tamen hora vespertina antequam finis esset operis impositus, & eo tempore semper Hispani & Indi nobis amici decertarunt cum incolis civitatis, eisdem insidias instruendo, quibus plurimi periere, Et ego equitibus comitantibus civitatem peragravi, & in vicis illis, quibus habebatur aqua, vulneravimus multos, & ita egimus, ut retrocederent ne ulterius

ulterius auderent progredi in continentem.

Cum cognoscerem incolas civitatis esse rebelles, & talem præ se ferrent animum, ut vellent aut certe occumbere morti, aut se fortiter tueri, duæ sententiæ inde meo insederunt animo. Vna quod modicas aut nullas ex divitijs, quas nobis incolæ civitatis abstulerant, recuperaturi eramus. Altera quod nobis ansam darent, ut eos extremæ internecioni daremus. Et postremam sententiam veriore cogitabamus, quæ nobis maxime displicebat: & cogitabam modum, quo eis timorem incutere possem, ut jam resipiscerent à suo errore, & cognosceret damnum, quod illis inferre possem: & semper comburebam, destruebamque turres idolorum & domorum suarum, & ut propius viderent, hac die ignem injiciendum curavi illis magnis domibus in platea constitutis, ubi alias, quum nos expulere à civitate, ego & Hispani hospitari solebamus, quæ erant adeo amplæ, ut quilibet princeps sexcentis hominibus in suo servitio existentibus commode hospitari posset, & etiam alijs eisdem adhærentibus, quæ quamvis non essent tam amplæ, & aliquantulum minores, erant tamen pulchriores & elegantiores, in quibus Dominus Mutteezuma retinebat omnia genera avium, quæ reperiiebantur in his provincijs. Et quamvis illud mihi displiceret, tamen quum cognoscerem hostibus magis displicere, constitui eas igne consumere, quare hostes maxime sunt contristati, & similiter reliqui eis fœdere juncti in lacu constituti, quoniam

nunquam rati sunt nostras vires tātum posse, & nostrum fore tam multos ut eo usque progredi possemus, & hoc sibi multo plus displicuit.

Ignē injecto dictis domibus receptui cani jussi, & junctis militibus, quoniam hora tarda erat, ad nostra castra devenimus, & quum hostes nos retrocedere viderent, maxima irruebat multitudo, & extremum agmen nostrum aggrediebatur, & quum vicus jam esset compositus, & equites possent ad libitum ire, & redire, & in eos irruebamus, & semper aliquos ex eis vulnerabamus, propterea tamen non desistebant à tergo nos vociferationibus insequi. Eo die demonstrarunt maximum dolorē, præsertim, quum nos ingressos eorum civitatem, & eam igne vastantes, & contra eos pugnantes, & eos insequentes incolas coloniarum Calco, Tesaico, & Sichimilco, similiter & Otumienses (quum quilibet nomen patriæ pugnando clamaret) conspexere, ab alio vero latere eos è Tascaltecal, qui una cum reliquis ostendebant eis incolas suæ civitatis in frustra concisos, & ajebant ipsos in cibum cœnæ illius servaturos, & in futurum prandium, quemadmodum re ipsa faciebant. Et eo pacto pervenimus in castra, ut nos quieti daremus, ea enim die multum laboris passi fueramus. Septem autē bergantini, quos apud me retinebam eo die ingressi sunt per æstuarias fossas, civitatis, & ex ea multū igne consumpsere. Præfecti vero aliorum castrorum, & sex alij bergantini, strenue certant eo die. Et circa ea, quæ eis evenere,

possem

possem diffusius enarrare, quæ evitandæ prolixitatis gratia prætermitto, nisi quidā in castra sua victoria potiti recessere absq; aliquo eorum discrimine.

Sequenti die summo mane ordine antedicto, post missarum solennia omnibus copijs sum in civitatem reversus, ne hostibus tempus daretur evacuandi pontes, & reficiendi aggeres. Et quamvis summo mane surrexissem, nihilominus ex tribus portionibus aquarum & vicorum, qui intercedunt, duas portiones à castris nostris usque ad illas magnas domos & plateam erant extructæ, ut præcedenti die, in quibus occupandis fuit maxima difficultas, ut certamen prorogatum fuerit ab octava, usque ad horam primam post meridiem, quo tempore consumptæ sunt omnes sagittæ, & globuli, quos milites balistis, & pixidibus utentes attulerant. Et credat Sacra Vestra Majestas, quod maxima subibamus discrimina, quoties illis dictos pontes eripiebamus, quoniam ut eos occuparemus necesse erat natando transire, & eo modo non poterant multum viribus uti, quoniam ictibus ensium, & lancearum hostes in ripa obstitabant ne transirent. Tamen quum à lateribus non haberent subdialia pavimenta, ex quibus nobis obesse possent, & ab alio latere in eos spicula jaculabamus (non aberamus enim alter ab altero per lapidis jactum) Hispani indies augebantur animis, & constitebant transire, & etiam quoniam videbant meo sic animo insidere, & quod aut cadendo, aut surgendo non erat aliud faciendum.

Videbitur fortassis Majestati Vestræ, quum tot pericula jam dictis pontibus, & aggeribus occupandis subiremus, magnæ fuisse negligentia, postquam eos occupaveramus, de serere, nec manutenere, ne singulis diebus talia subiremus discrimina in illis occupandis, quæ discrimina sine dubio erant maxima. Et certe sic videbitur absentibus, tamen sciat Vestra Majestas, quod nullo pacto fieri poterat, quoniam ut illud executioni mandaretur, è duobus alterum facere cogebamur, quod aut castra ibi locaremus in platea, & ambitu turrium Idolorum, aut quod aliqui custodirent nocturno tempore pontes. In utroque maxima discrimina, nec vires suppeditabant, quoniam si castra locaremus in civitate, singula quaque nocte & hora, cum illi essent sine numero & nos pauci, millies ad arma conclamaretur & certaret nobiscum, & labores essent intolerabiles, & undique nos poterant aggredi. Ut autem nocte pontes custodirentur, ideo fieri non potuit. Hispani enim sub vesperam erant adeo lassi, & fessi ex pugna diei, ut milites pontium custodiæ nullo pacto locare possemus, & propterea cogebamur quotidie denovo eos occupare, quo civitatem ingrediebamur. Eo die cum tempus consumpsissemus in occupandis illis pontibus & opplen-dis, non fuit tempus alia gerendi, nisi quod in vico alio, qui progreditur ad civitatem Tacuba, fuerunt occupati duo alij pontes, & oppleti, & plures magnæ & egregiæ domus illius vici igne consumptæ sunt, & eo modo advenit

advenit hora vespertina, & tempus retrocedendi. Et tunc non minori versabamur in discrimine, quam in occupandis pontibus, quia cum hostes nos retrocedere conspiciabant, tantum animis augebantur, non aliter, quam si victoria potiti fuissent, & nos terga fugæ dedissemus. Et ad hoc necesse erat, quod pontes essent bene oppleti, & materies æquata solo vicorum, adeo ut equites sine impedimento possent ab utraque parte currere, & cum hoc pacto recederemus, cum tam proclivi nos insequerentur, aliquando fingebamus dare terga fugæ, & nos equites in eos revertebamur, & semper capiebamus duodecim aut tredecim ex illis ex fortioribus. Eo modo & quibusdam insidijs, quas ipsis semper parabamus, lædebantur. Et certe illud erat pulcherrimum & admiratione dignum, quoniam cum notissimum & notabile esset damnum, quod illis inferebamus ex tali insecutione, nos tamen insequi non desinebant, donec viderent nos civitate egressos, & ita reversi sumus in castra, & præfecti aliorum castrorum, me certum reddiderunt, qualiter eo die omnia eis prospera evenerant, & multos ex hostibus neci dederant, tam lacu quam terra. Et præfectus Petrus de Alvarado, qui moram trahebat in civitate Tacuba, mihi literis significavit occupasse duos aut tres pontes. Quia cum esset in via strata, quæ exit è foro celebris civitatis, & eam itur ad civitatem Tacuba, tres illi bergantini quos illi dederam, poterant pervenire ab uno latere, & appropinquare eidem viæ stratæ,

non fuerat in tanto periculo, quanto transactis diebus, & ab eo latere Petri de Alvarado erant plures pontes, & plures aquarum meatus in dicta via strata, quamvis non essent ita crebra subdialia pavimenta, ut in alijs locis.

Omni eo tempore Incolæ civitatem Iztapalapa Oichilubuzco, Mechicacingo, Culvacan, Mizqueque & Chuitaguaca (quæ ut superius memini in lacu dulcis aquæ constitutæ sunt) nunquam voluerunt mecum pacem, nec etiam eo toto tempore incommodum aut damnum aliquod ab eis perpeSSI fuëramus, & quum incolæ è Calco essent fideles Majestatis Vestræ vasalli, & considerarent nos negotium habere cum incolis celebris civitatis, conjungere secum quibusdam colonijs, quæ lacui hærent, & omne possibile damnum inferebant existentibus in lacu, & quum cognoscerent nos semper victoria potiri contra incolas è Temixtitan, & considerantes sibi illatum Damnum, & quod sibi inferri posset ab amicis nostris, se dedidere, & pervenire in castra nostra, & supplices rogarunt, ut præteritis eorum erratis indulgerem, & committerem incolis è Calco, & vicinis eorum ne ulterius eis damnum inferrent. Eis mihi placere respondi, & me non moleste ferre hæc ab aliquo, nisi ab incolis civitatis Temixtitan, & ut crederem suam amicitiam esse ex corde, rogabam postquam constitueram nunquam obsidionem solvere, donec aut per deditiõem, aut per vim civitatem caperem, & ipsi haberent multas canoas, quibus auxilio

auxilio mihi esse possent, ut pararent eas omnes, quas possent, una cum omni multitudine uarum coloniarum, ut impofterum aquis mihi auxilio essent, & etiam rogabam, quum Hispani haberent paucas, & malas casulas, & tempora essent pluviosa, ut in castris nostris fabricandum curarent majorum casularum numerum, & adducerent canoas, quibus ueni possent rigna & lateres ex Domibus ciuitatis proximioribus castris, & illi retulere canoas, & viros bello aptos esse accinctos ad quamlibet diem, & in construendis casulis fuerunt admodum diligentes, quod ab uno & ab alio latere illarum duarum turrium illius stratae viae, ubi ego castra metatus fueram, tot aedificarunt, quod à proxima ad norissimam esset intervallum ad tres aut quatuor balistae iactus, & ultra. Et consideret Vestra Majestas, latitudinem dictae stratae viae, quae est sita in profundiori loco dicti lacus, & ab utroque latere dictae stratae viae erant locatae dictae domus & remanebat tantum vacui in ea, ut commodè equites, & pedites posuissent ad libitum ire, & redire, & in castris continebantur numeratis Hispanis, & Indis qui illis inserviebant, ultra duo millia hominum. Reliqui enim Indi nobis amici hospitabantur in Cujoacan, quae abest per leucam cum dimidia à dictis castris, & etiam incolae earum coloniarum, multoties nobis impartebantur aliquos commeatus, quibus maxime indigebamus, & praesertim pisces, & cerassa, quae sunt tanta in copia, ut possint sufficere per menses quinque, aut sex (quibus continuantur

tinuantur) hominibus in duplum quam in istis partibus comperiantur.

Quum per duos, aut tres dies successive ingressi fuissetus civitatem à latere castrorum nostrorum, demptis illis alijs tribus aut quatuor, quibus ingressi eramus & semper potiti victoria contra hostes, & tormentis, pixidibus, & balistis plures interficiebamus, cogitabamus, quod in horas venirent oblaturi pacem, quam exoptabamus perinde ac salutem propriam, nil tamen nobis prodesse poterat, ut ad eam inducerentur. Et ut eos majoribus afficeremus incommodis, cogeremusque eos, ut pacem nobiscum inirent, constitui quotidie ingredi civitatem, & eam oppugnare omnibus copijs, quas mecum habebam, à quatuor locis, & adesse jussi omnem multitudinem civitatum in aquis constitutarum, suis canois, & eo die mane comperiebantur in nostris castris ultra centum millia Indorum nobis amicorum. Et mandavi tres bergantinos cum dimidia portione canoarum, quæ ascendebant ad mille & quingentos numero, ire ab uno latere & tres alios cum reliquis canois ab alio proficisci, ut circumdarent civitatem & eam comburerent, & majus sibi possibile damnum inferrent. Ego autem progressus sum primaria via strata, & invenimus eam sine impedimento usque ad magnas domos & nulli ex pontibus erant sublatis, & progressus sum usque ad viam stratam, quæ ascendit ad vicum, quo itur ad civitatem Tacuba, in quo continebantur sex aut septem

septem pontes, & ibi curavi præfectum quendam vicum alium occupare sexaginta aut septuaginta peditibus, & septem equitibus à tergo ut eis præsidio essent. Eos comitabantur decem aut duodecim millia Indorum nobis amicorum, & inunxi alteri præfecto, ut alium similiter vicum occuparet, & ipse cum militibus qui supererant sequutus sum vicum, quo itur ad civitatem Tacuba, & tres occupavimus pontes, quos opplevimus & reliquos occupandos reliquimus ad diem sequentem. Erat enim hora tarda, & melius commodiusque sequenti die occupari poterant, quoniam admodum desiderabam omnem vicum illum occupare, ut milites Petri de Alvarado se nobiscum conjungere possent, & proficisci possent de castris suis ad nostra, & bergantini illud idem facerent. Et ille dies fuit nobis maximæ victoriæ, tam aquis, quam continenti, & aliquid prædæ adeptum est ab incolis civitatis, & in castris Petri de Alvarado, & majoris executoris, non modica potiti sunt victoria.

Postero die reversus sum ad civitatem eo ordine, quo die antecedenti, & Deus nobis tandem victoriam concessit, ut quacunque meis militibus progrediebar, nullam comperiebam repugnantiam, & hostes tanta celeritate pedem referebant, ut eis videretur nos è quatuor civitatis portionibus tres jam occupasse, & ex castris Petri de Alvarado eos maxime premebant. Et proculdubio eo die, & præcedenti arbitrabar eos nobiscum pacè inituros quam (adepta victoria & sine
semper

semper mihi proponebam, & tamē nunquam propterea in eisdem vidimus signum aliquod pacificum. Et eo die reversi sumus maxima exultatione ad castra nostra, quamvis plurimum tristaremur, quum videremus incolas civitatis mori penitus constituisse.

Illis diebus præteritis Petrus de Alvarado occupaverat plures pontes, & ut eos nocte tueretur, peditibus & equitibus utebatur, & reliqui proficiscebantur in castra, quæ aberant fere per leucam. Et quia labor ille erat intolerabilis, constituit locare castra in fine viæ stratæ, qua proficiscitur ad civitatem, quod forum est latius foro Salamantinæ civitatis, & porticubus undique circumseptum, & ut possent, pervenire ad forum, non supererant occupandi nisi duo aut tres pontes, erant tamen lati & admodum occupatu difficiles, eo modo fuit per aliquot dies, & semper victoria potitus fuit, & eo die de quo superius memini, quum videret hostes præ se ferre lassitudinem, & me assidue eos acriter oppugnare, victoria adeo elatus ob pontes & aggeres occupatos, constituit ulterius progredi & occupare pontem, qui continebat latitudinem sexaginta passum viæ stratæ demolitæ, profunditatem hominis staturæ cum dimidio & ultra, & quum audacter incēpissent, eo die bergantini illis maximo fuere adjuumento, aquam tranarunt & pontem occuparunt, & hostes fugientes insequiebantur, & Petrus de Alvarado properabat locum illum impleri, ut equites transire possent, & etiam quoniam eum quotidie commonefaciebam,

tam

tam scriptis quam verbo, ne palmum quidem loci occuparet, nisi esset tutus, & equites tuto possent ingredi & egredi. Illi enim sunt, qui eis bellum inferunt. Et quum incolæ civitatis conspicerent, non transivisse nisi quadraginta, aut quinquaginta Hispanos, & aliquos ex nobis amicis, & nostros equites non posse transire tam tempestive, in eos conversi sunt, ut eos cogerent vertere terga fugæ, & projicere se aquis, & tenuere tres, aut quatuor Hispanos captivos, quos illico profecti sunt ad sacrificandum dijs suis, & interfecere aliquos ex nostris amicis, & tandem Petrus de Alvarado in castra sua est everfus. Et quum eo die pervenissem in castra nostra, cognovi quæ ei acciderant, maximam inde mœstitiam contraxi, quum illud esset ansam præbere hostibus, ut animis augerentur, & crederent nos nullo pacto impofterum aude-
re eos aggredi. Ratio cur Petrus de Alvarado constituerat expugnare illum difficilem locum, ea fuit ut superius, memini, quia videbat se pro majori parte expugnasse difficilia hostium loca, & illi aliquem timorem & lassitudinem præ se ferebant, & præcipue, quoniam existentes in ejus castris instabant, ut forum occuparet, illo enim occupato fere universa civitas capta videbatur, & ea omnia evenere spe & viribus Indorum qui aderant, quum existentes in dictis castris, considerarent assiduas oppugnationes in civitatem à me factas, arbitrabàtur me citius illis dictum forum occupaturum, & propterea dictus Petrus de Alvarado maxime sollicitabatur, & idem

Equites potissimum Indos debellantes

idem mihi eveniebat in nostris castris. Hispani enim omnes acriter sollicitabant, ut per unum ex tribus vicis quibus ingrediebatur, quum nullum haberemus obstaculum, quo occupato minor superesse labor, & ipse dissimulabam omnibus modis, quibus poteram, quamvis causam non aperirem, & hoc ideo erat propter discrimina, & perturbationes, quæ mihi sese offerebant, ante enim ingressum in forum plurima intercedebat subdialia pavimenta, pontes, & viæ stratæ demolitæ, ita quod domus omnes, quæ transire debebamus, erant tanquam insulæ in medio maris.

Quum sero pervenissem in castra, & cognovissem profligationem Petri de Alvarado, sequenti die summo mane constitui proficisci in ejus castra, ut illum erroris præteriti reprehenderem, & cognoscerem, quæ ipse occupasset, & ubi castrametatus esset, & ut illum monerem de omnibus ad tutelam suam, & ad hostium offensionem facientibus, & quum perveni in illius castra, maxima fui admiratione ductus quomodo potuerint tantum civitatis, & tot malos pontes occupasse, & quum ea vidissem, non tanta dignus reprehensione visus est, quanta prius videbatur, & ordine constituto, quid esset agendum, in castra nostra eodem die reversus sum.

Post hæc multoties ingressus sum civitatem locis solitis, & duobus in locis bergantinis, & canois insidentes decertabant, & ego in civitate quatuor in locis, & semper victoria potiebamur, & multi ex hostibus peribant, indies enim multitudo sine numero in nostri

nostri subsidium confluebat. Differebam ulterius progredi. Primo, ut viderem si hostes duritiam & malum animum quē habebant, leponerent. Secundo quia noster ingressus non poterat esse sine maximo discrimine. Illi enim erant admodum conjuncti & alacres, & mori constituerant, & cum Hispani rem hanc tam diu differri viderent, & intercesserant jam viginti dies, quibus nunquā lestitierant à pugna, ultra quam credi potest, mihi fuerunt importuni, ut superius dixi, ut ingrederemur, & forum occuparemus, quo occupato hostibus minimum spatij relinqueretur, ubi se tueri possent, & si deditiōem facere nollent, fame, & siti mori cogerentur, quum potum non haberent, nisi aquæ falsæ illius lacus. Et quum me excusarem, Vestræ Majestatis thesaurarius mihi significavit, omnes in castris existentes confirmare, ut forum occuparem, & ipsi, & aliquibus alijs propriis viris, qui aderāt respondi eorū intētiōē esse optimam, & me id plus alijs desiderare, illud tamen non exequabar ob eam causam tantum (quam ipsi sua sollicitudine, ut proferrent, cgebant) quæ talis erat, quod quamvis alijs bono animo illud agerent, quum tamen ea in re maximum versaretur discriminē, essent multi, qui illud non exequerentur, & tandem eorum importunitate coactus annui, me facturum eo in negotio omnia quæ possem, communicato prius consilio cum militibus reliquorum castrorum.

Postero die conveni aliquos ex primatibus, & constitui facere certiore[m] majorem

executorem, & Petrum de Alvarado, nos sequenti die ingressuros civitatem, & laborare, ut in forum perveniremus, & scriptis de mandavi, quæ per eos essent agenda à lateri civitatis Tacuba, & ultra literas destinavi illuc duos meos familiares, ut eos certos facerent de omni negotio. Et ordo, quo omnia procedere deberent, talis erat, ut major executor accederet comitantibus decem equitibus, centum peditibus, & quindecim balistis, & pixidibus utentibus in castra Petri de Alvarado, & in suis castris remanerent reliqui decem equites, & componeret inter illos, ut sequenti die quo certamen committi debebat, collocarent se in insidijs post domos quasdam, & sarcinas suas abducendas curarent, non aliter quam si abirent, ut incolæ civitatis egrederentur ad eos insequendum, & equites in insidijs collocati illos à tergo aggrederentur, & dictus major executor tribus bergantinis quos habebat, & tribus alijs Petri de Alvarado illum difficilem transitum, ubi Petrum de Alvarado profligarant, & acceleraret in opplendo dictum transitum, & ulterius progredierentur & occuparet, nullo pacto longius procederent, nec aliquid ulterius occuparent, nisi occupata opplerent & aptarent, & si possent sine magno eorum periculo occupare usque ad forum, omnem darent operam, quoniam ego idem eram facturus, & adverterent quod quamvis ea sibi nuncianda curarem, non obligabam tamen eos ad occupandum passum unum civitatis, ex quo aliquid incommodi subire cogerentur.

rentur. Et hoc nunciavi, quoniam cognoscebam; eos esse tales, qui personas suas eo, ubi iuberem, constituissent, quamvis se mortuos cernerent. Illi à me expediti profecti sunt in castra, & convenerunt dictos majorem executorem, & Petrum de Alvarado, quibus aperuete omnia, quemadmodum in nostris castris constitueramus. Et quoniā illi unicum locum erant oppugnaturi, jussi ad me mitterent septuaginta, aut octuaginta ex militibus peditibus, ut sequenti die mecum civitatem ingrederentur, qui ea nocte dormitum pervenire in castra nostra, ut eis injunxeram.

Ordine jam dicto composito sequenti die post missarum solēnia, è castris nostris exiverunt illi septem bergantini, quos comitabantur ultra tria millia canoarum nobis amicarum, & ipsi viginti quinque comitatus equitibus & reliquis quos in castris habebam; & illis septuaginta qui advenerant ex castris Tacuba, securi fuimus iter nostrum, & civitatem cum ingressi. Quam postquam fueram ingressus, milites hoc pacto divisi. Erant tres loci in locis occupatis, quibus patebat iter ad forum, quem Indi Tianguizco nominant, totus ille situs ubi est collocatus Tlatelulco appellatur, & unus ex his tribus vicis erat prior, quo ibatur ad dictum forum. Et thesaurario, & computatori Vestræ Majestatis significavi, ut ingrederentur septuaginta comitati peditibus & ultra quindecim, aut viginti millibus Indorum nobis amicorum, & extremum occuparent agmen septem, aut octo equites, & quotquot pontes aut

aggeres occuparent, illico eos opplerent & conducerent decem homines ligonibus, & alios Indos nobis amicos, qui erant nobis multum proficui ad opplendos pontes. Reliqui duo vici ex vico à Tacuba ingrediuntur forū, & sunt angustiores, & crebrioribus viis stratis, pontibus, & vicis aquis plenis, & ampliori ex illis ire iussi præfectos duos, octuaginta peditibus, & ultra decem millibus Indis nobis amicis, & in fauce illius vici Tacuba dimisi duo magna tormenta, & illorum custodiæ imposui decem equites. Ego autem octo equitibus & centum peditibus inter quos erant viginti quinque balistis & pixidibus utentes, & infinito numero Indorum nobis amicorum, secutus sum iter meum, ut ingrederer alium angustum vicum, quantum possem: & in fauce illius effusi equites, & iussi quod nullo pacto ulterius progredierentur aut me sequerentur, nisi prius illis mandarem & equo descendi, & venimus ad aggerem, quem extruxerant ante pontem quendam, & quodam pervecampestri tormento, & militibus balistis & pixidibus utentibus eum occupavimus, & ultra progressi fuimus per demolitam strati viam duobus vel tribus illis locis, & ultra quod tribus illis locis pugnabamus cum incolis civitatis. Tanta erat Indorum nobis amicorum copia, qui ascendebant subdialia pavimenta, ut videretur nil nobis damni inferri posse, & cum illis occupavimus illos geminos pontes, aggerem, & vicum. Hispani & Indi nostri amici secuti sunt eos eodē vice absque

absque mora aliqua & ego remansi comitantibus forte viginti Hispanis in insula quadā propinqua. Videbam enim Indos quosdam nobis amicos implicitos cum hostibus, & aliquādo eos retrocedere cogeant, donec se quis committeret, & nostro freti subsidio in eos irruerant, & ulterius custodiebamur, ne quibusdam transversis vicis incolæ civitatis Hispanos à tergo aggredirentur, qui eo vico progressi fuerant. Qui eo instanti mihi nunciandum curarant, ipsos maximam civitatis partē occupasse, & non longe à platea ipsius fori eos abesse, & omnino constituerant ulterius progredi, quoniam audiebant pugnam initam è castris majoris executoris, & Petri de Alvarado contra hostes civitatis, ipse autem eis denunciandum commisi, quod nullo pacto pedem moverent, nisi prius pontes essent optime oppleti, ut si forte retrocedere cogerentur, aqua eos non impediret, cum ipsi ibi omne discrimen versari cognoscerent, ipsi mihi nunciandum commiserunt, omnia esse optimo ordine, & quod illuc progredere, & oculata fide prospicerem ita esse. Ego autem suspitione adductus ne aberrarent, & curam non adhiberent in opplendis pontibus, illuc profectus sum, & comperi illos transivisse demolitam portionem unius vici latitudinis decem aut duodecim passuum. Aqua autem ascendebat ad profunditatem geminorum hominis statuum, & eodē tēpore, quum transivere, injecerāt ligna, cannaſq; , & cum paulatim transirēt & cupide, materies in profundum non penetrarat & ipsi voluptate

victoria, qua potiebantur erant adeo hilares,
 ut cogitarent materiam illam fixam diutur-
 namque permansuram. Et eo tempore, quo
 ad pontē perveni, comperi Hispanos, & alios
 plures ex amicis nostris terga fugæ dedisse, &
 hostes tanquam rabidōs canes illos insequē-
 tes. Cumque incompositum ordinem viderē
 clamare cōpi. Sistite, sistite & quum essem
 proximus aquæ, eam Hispanis, & Indis refer-
 tam inveni, ut ne paleam quidē iniecisse vi-
 derent, & hostes tanto impetu ferebantur in
 Hispanos, ut eos insequendo aquis commit-
 terent se, ut ipsos interficerent, & ex vico il-
 lo aqueo adventabant hostium canoæ, & Hi-
 spanos vivos captivabant, & quum res fuisset
 tā repentina, & viderē ipsos milites meos in-
 terficiētes, constitui ibi consistere, & certan-
 do mori, & in eo, plus proficiebamus opem
 ferendo manibus quibusdam infortunatis
 Hispanis, qui submergebantur, ut aquis veri-
 rent, & aliqui exibant vulnerati, aliqui vero
 aquis semisubmersi, & alij sine armis, eosque
 anteire jubebam, & jam tanta hostium mul-
 tudo ingruēbat, quod me, & duodecim, aut
 quindecim, qui mecum erant, undique cir-
 cumdederant, & quum essem intentus opem
 ferendo illis, qui aquis obruebantur, non
 prospiciebam, nec memor eram damni, quod
 evenire poterat, & me Indi aliqui ex hostibus
 ceperant, & abduxissent, si non affuisset præ-
 festus quidam comitantibus quinquaginta
 militibus, quem mecum semper deducere so-
 lebam, & ope juvenis unius illius societatis,
 qui post deum Op. Max. me à morte servavit,

& ut

& ut me servaret acerrime pugnando ibi suā effudit animam. Interim Hispani, qui aufugerant profligati proficiscebantur ea strata via, & quum esset brevis, & angusta, & aquæ æqualis, quam canes illi ex industria fabricaverant, & ea strata via progrediebantur profligati multi ex Indis nobis amicis, iter tantum erat impeditum, & ipsi erant adeo tardi, ut hostibus tempus daretur ut ab utroq; latere aquam transire possent, & capere, & interficere quotquot eis videbatur, & ille præfectus qui mecū erat nomine Antonius equinones, Discedamus, inquit, & incolumen vos servemus, cum certi simus, quod si vos amiserimus nullus nostrum evadere possit, & vix mecum tantū agere potuit, ut inde discederē, & cum hoc videret brachijs mihi annuit, ut reverteremur, & quamvis ipse plus exoptassē mori, quam vivere, prælibati præfecti hortatione, & aliorum commilitonum, qui aderāt cœpimus retrocedere cum hostibus certādo ensibus, & parmis nostris, qui nobis vulnera illatum veniebant. Eo ipso tempore advenit familiaris meus, & iter aliquantulum aperuit, tamen illico ab humili subdiali pavimēto illū gutture percussere, ut cadere coegerint, & dum versarer in tali profligatione, expectans multitudinem transire, ut se tuto locarent, & nos hostium impetum sustineremus, interea advenit quidā familiaris meus equo, ut equitare possē, tantū erat luti in ea angusta via strata, propter ingredientium, egredientiumq; ab aquis multitudinē, ut nullus consistere posset, & ipse equum ascendi non pugnē

gratia, quoniam ibi erat impossibile equitem posse pugnam inire, quoniam si ea angusta strata via ad insulam progredi potuissem, cōperissem eos octo equites, quos ibi dimiserā, & non potuerāt aliter operari sed coacti sunt reverti, & quum reditus esset tam difficilis, duæ equæ quibus insidebant duo familiares mei ex ea angusta strata via in aquas dilapsæ sunt, & alteram hostes interemere, alterā vero pedites quidam tutati sunt, & tertius juvenis familiaris meus Christophorus de Guzman nomine ascendit equum quem existentes in insula illa mihi adducendum curarant, ut me in tutum recipere possem, & hostes eundem una cum equo priusquam ad me pervenire posset, interfecere, cuius mors tanto omnibus existentibus in castris fuit dolori, ut in hanc usque diem recens sit illius mortis mœstitia omnibus, qui secum juncti erant consuetudine & cognitione. Ex tot & tantis nostris laboribus omnipotēti Deo placuit, ut superstitēs pervenerimus ad vicum, quo Tacuba pervenitur qui est spaciosus. Quo postquam milites convenere, extremum agmen novem comitantibus equitibus occupavi. Hostes autem in nos victoria elati tanta superbia ferebantur, ut videretur nullum ab eorum manibus posse evadere, & meliori modo, quo potui retrocedens thesaurario, & computatori nunciandum commisi, ut in plateam multo ordine convenirent, & illud idem nunciari jussi duobus illis præfectis, qui ingressi erant vicum, quo itur in forum, & quilibet eorum strenue pugnaverāt, multos aggeres, & pōtes occu-

occupaverant, quos optime oppleverant: quod effecit ut in reditu damnum nullum fuerint perpeffi. Et priusquam thesaurarius, & computator redirent, hostes civitatis ex quodam aggere, ubi certabatur, projecerant duo aut tria Christianorum capita, quamvis tunc nesciverint an essent ex militibus Petri de Alvarado, vel nostrorum castrorum. Quum convenissemus ad plateam, tanta hostium multitudo undique consuebat, ut maximum fuerimus passi laborem, antequam divertere cogerentur quibusdam locis, ubi ante hanc profligationem expectare non audebant tres equites, & decem pedites. Et illico in turri quadam excelsa idolis suis dicata, quæ erat contrigua plateæ, locarunt aromata, suffumigationesque ex gummi quodam quod nascitur in his regionibus, quod ipsi dijs suis offerunt in signum victoriæ, & quamvis ipsis impedimento esse voverimus, nunquam tamen eos impedire potuimus, quia milites celeri passu castra nostra versus progrediebantur. Ea profligatione hostes interfecere triginta quinque, aut quadraginta Hispanos, & ultra mille Indos nobis amicos, & vulnerarunt ultra viginti Christianos, & ipse vulnus accepi in crure. Amissum est tormentum illud parvum campestre, quod conduxeramus, & plures balistæ, & pixides una cum multis armorum generibus. Illi ex civitate, illico habita victoria ut majorem executorem, & Petrum de Alvarado exanimatos redderent, omnes Hispanos tam vivos quam mortuos, quos ceperant

ad Catebulco, in quo est forum, adduxere, in quibusdam turribus altissimis foro proximis nudos sacrificaverunt, & pectora eorū aperuere, cordaq; exemerunt, ut idolis suis offerrent. Quæ omnia Hispani è castris Petri de Alvarado optime conspiciere poterant, ab eo loco unde decertabant, & quum viderēt corpora illa nuda alba, cognovere illos esse Christianos, & quāvis propterea maxime fuerint tristati, & exanimati rediere in castra per dies octo, eo & die sequenti hostes civitatis buccinis, & tympanis maximam animorum exultationem præ se ferebant, ut videretur civitas corruere, & apperueri omnes vicos, & pontes in quibus aqua versatur, ut prius habuerant, & pervenire, ut ignes, & vigiles suos locarent per binos balistæ jactus à nostris castris, & quum omnes evasissemus profligati, vulnerati, & inerimes, indigebamus quiete, & refectiōe. Hac occasione incolæ civitatis spatium habuere transmittendi legatos ad plures provincias illis subditas nunciarum se maxima potitos esse victoria, & interfecisse plures Christicolas, & sperabant propediem nos penitus delere, & nullo pacto nobiscum jungerentur, & ut fides sibi adhiberetur, circumferebant duo equorum, & aliqua interfectorum Christianorum capita, quæ ostendebant per ea loca, quibus eisdem conducere videbatur, quæ res multum operata est ad contumaciores reddendos, qui defecerant, quam erant antea.

Inde ad duos dies post profligationem, cuius fama jã innotuerat, & per omnia circumvicina

vicina loca vagabatur, incolæ coloniae nomine Quarnaquacar, qui subiciebantur civitati Temixtitan, & subdiderant se in amicos, profecti sunt in castra nostra, & mihi significarunt incolas coloniae Marinalco, qui sibi erant contermini, damna plurima illis inferre, & provinciam suam destruebant, & tunc conjungebant se cum incolis provinciae Guisco, quæ maxima est, & constituerant eos aggredi, ut interficerent, quia se Majestati Vestrae subdiderant, & nobis juncti fuerant amicitia, & hostes affirmabant illis deletis constituisse nos aggredi. Et quamvis profligatio, quæ nobis evenerat esset recens, & potius subsidio indigeremus, quam alijs subsidium ministraremus, quia maxime instabant, decrevi subsidium illis impartiri, quamvis in ea re plures intercesserint contradictores, asserentes, quod ipsemet me destruerem, transmittendo milites extra castra. Exdediticum nuncijs, qui subsidium postulaverant, Lxxx. pedites & equites decem, quibus præfeci Andream de Tapia, cui injunxi ut illa ageret quæ servitio Malt. Vestrae plurimum conducere prospiceret, & tutelæ nostræ, cum cerneret necessitatem, in qua constituti eramus, & eundo, & redeundo non consumeret ultra decem dies. Et sic discessit, & pervenit ad coloniam quandam exiguam, quæ est media inter Marinalco, & Coadnoacad, ibi offendit hostes, qui eos præstolabantur, & ipse una cum Incolis è Coadnoacad, & illis militibus, quos secum adducebat, pugnam inire cœpit, & tam acriter nostri

nostri decertarunt, ut hostes in fugam vertirint, & profligarint, proscutique sunt donec eos ingredi coegerint coloniam Marinalco, quæ sita est in colle admodum arduo, quem equites scandere non poterant, & hoc viso destructioni ea omnia subjecere, quæ in planicie continebantur, & reversi sunt in castra nostra hac potiti victoria eo decem dierum spatio eis assignato.

Vnus è Dominis provincie Tascaltecal, Chichimecatecle nomine, de quo alias memini, qui tabulas pro construendis bergantinis adduxerat, quæ in ea provincia paratæ erant, ab initio belli semper moram traxit in castris Petri de Alvarado. Quum videret post dictam profligationem Hispanos, ut prius facere consueverant, cum hostibus non congregi, constituit ipse comitantibus suis civitatem ingredi, eamque oppugnare, dimittens quadringentos sagittarios è suis ad pontem quendam ablatum satis discriminofum, quæ eripuerat incolis civitatis, quod nunquam eveniebat sine ope nostra, progressus est comitatus suis maxima vociferatione, invocando suam provinciam, & Dominum. Eo die acriter pugnatum est, & undique plures vulnerati remanserunt, & perierunt. Et incolæ civitatis firmiter arbitrabantur, eos in cavea clausos habere, quoniam quum sit natio, quæ dum retrocedunt eorum hostes quavis ipsi victoria non potiantur, animo obstinato insequuntur, futurum putabant ut in transitu aquarum (ubi certum versari solet discrimen) suas sibi injurias ulcisci liceret, & prop-

propterea Chichimecatecle dimiserat in aqua transitu dictos quadringentos sagittarios, & quum jam retrocederent, hostes civitatis in eos irruerunt maximo furore, & milites è Tascaltecal aquis se commiserunt, & favore sagittariorum transivere, & hostes còspecta obsistentia quievit, & admodum admirati sunt audaciam Chichimecatecle.

Post dies duos à reditu Hispanorum, qui bella intulerat incolis è Marinalco, ut Majestas vestra capitibus præcedentibus videre potuit, pervenere in castra nostra decem Indi ex Otumiensibus, qui erant servituti ascripti Dominis è Temixtitan, & ut retuli subdiderant se Vestræ Majestati, quotidie nobis opferentes cum hostibus certando, & significarunt, quemadmodum Domini provinciæ Matalcingo, qui fines habent cum illis, eis bellum inferebant, & coloniam quandam combusserant, abduxerantque aliquos è suis, & quantum poterant eos destruebant, animo aggrediendi castra nostra, ut hostes civitate egrederentur, ac penitus nos delerent, & ultra hoc propterea etiam eisdem fidem adhibuimus, quoniam à paucis diebus, quoties ingrediebamur civitatem pugnandi gratia, minabantur nobis ducibus illis è provincia Matalcingo. Quæ quamvis nobis non multum esset nota optime tamen cognoscebamus esse latam, & distabat viginti leucarum spacio à nostris castris, & ad quæzelam, quam Otumien. proponebant contra hostes suos, petebant, ut illis opem daremus. Et quamvis petierint tempore multum

multum difficili, auxilio fidens divino, ut audacia civitatis alas confringerem, qui quotidie nobis minabantur ducibus istis, & sper præ se ferebant sperare ab eis auxilium, & subsidium aliunde adventare non poterat, nisi ab eo latere; illuc Condifaluum è Sandoval majorem executorem destinare constitui decem & octo equitibus, & centum peditibus, inter quos unus comperiebatur balista utens, qui discessit illis comitantibus, & alijs Otumiensibus nobis amicis. Et Deus est testis, quibus periculis subiciebantur, & in quos nos reliqui permanebamus. At cum oporteret majus animi nostri robur quam unquam feceramus demonstrare & mori certando, dissimulabamus virium nostrarum debilitatem tam cum amicis, quam hostibus. Sæpius tamen optabant Hispani ut saltem vivi tandem evaderent, & se victores conspicerent contra civitatis incolas, quamvis in ea, & in omnibus reliquis provincijs nullum fructum præterea consequi possent. Unde conjici potest fortuna, & necessitas, in quibus constituti eramus corpore vitaque. Major executor ea nocte profectus est dormitum ad coloniam quandam Otumiensium, quæ est opposita Matalcingo, & sequenti die mane discessit, pervenitque ad stationes Otumiensium, quas derelictas comperit, & pro majori parte combustas, & quum pervenisset in planiciem prope fluvium quandam, offendit maximam multitudinem, qui finem combustioni alterius colonie imposuerant. Et quum nostros conspexere, terga fugæ dare cœperunt, & itinerē,

itinere, quo progrediebantur, post eos sequebantur multa onera plena Maiz, & infantium lactentium, quos commeatus causa secum adducebant, quæ dimiserant, quam primum audivere Hispanos adesse. Et postquam transivere fluvium, qui ulterius labeatur, in planicie sistere cœpere, & Major executor equitibus eos aggressus est eosque proligavit, & quum terga fugæ dedissent, recto tramite progressi sunt ad suam coloniam Matalcingo, quæ trium leucarum spacio abeat, & omnibus tribus leucis continuata est insecutio, donec coacti sunt ingredi coloniam, & ibi præstolati sunt Hispanos, & amicos nostros, qui adventabant interficiendos, quos equites intercludebant, & deserebant, & ea insecutione mortui sunt duo milia hostium. Quum pedites pervenissent ad locum, ubi equites substiterant, & nostri amici (qui erant sexaginta millia hominum) cœpere proficisci ad coloniam, ubi hostes se opposuere, donec mulieres, & filij, & bona sua collocabantur in fortilitio quodam, quod erat situm in altissimo colle ibi prope exi-
tenti. Quamprimum tamē eos aggressi sunt, & coegerunt ipsos quoque arcem ingredi, quam habebant in ea summitate admodum ardua unitaque, & deprædati sunt, & combussere coloniam brevissimo temporis intervallo, confugientibus hostibus ad arcem. Et quum hora esset jam verspertina, maior executor arcem oppugnari non est assus, & etiam quia labore erant admodum fessi, totam enigm eam diem certando
con-

consumpserant. Et hostes eam noctem duxere maximis vociferationibus, & strepitu tympanorum buccinarumque.

Sequenti die summo mane major executor milites conducere coepit, ut ascenderent collem, pugnaturi contra hostes in arce existentes, quamvis aliquo timore arbitantes hostes obstituros. Quum eo pervenere, neminem ex hostibus offenderunt, & Indi quidam nobis amici colle descendebant, & retulerunt nullum ex hostibus adesse, sed in aurora omnes discessisse, & illico in planicie circumquaque videre maximam hominum multitudinem, & erant Otumien. & equites rati esse hostes adversus eos sunt progressi, & vulnerarunt tres aut quatuor. Et quum idioma Otumien. differat ab idiomate provinciae e Culva, eos non percipiebant, nisi quod armis projectis ad Hispanos confugiebant, & nihilominus tres aut quatuor vulnerarant. Attamen ipsi optime cognovere illud evenisse, quoniam qui forte illis non innotuerat. Et quum hostes non expectassent, Hispani statuere reverti per aliam eorum coloniam, quae similiter defece- rat. Quum tamen tot copias contra eos moveri cognovere eos pacifice excepere. Et major executor Dominum provinciae allocutus est, eidemque significavit, illum jam optime scire me lato vultu excipere omnes, qui sese oblatum veniebant in vasallos V. M. quamvis maxime errassent. Rogabatque, ut alloqueretur incolas e Matalcingo. ut ad me proficiscerentur, & se ita facturum pollicitus est, & inducere incolas e Marinalco ad

ad concordiam. Et major executor ea adepta victoria, in castra reversus est, & eo die aliqui ex Hispanis pugnabant in civitate, & cives eis nunciaverant, ut interpretes noster illuc proficisceretur, volebant colloquium habere de pace neundā, quam (ut postea apparuit) nolebāt admittere, nisi recederemus ab universa provincia quod ideo effecere, ut aliquot dierum spatio eos quiescere pateremur, & munirent se rebus quibusdam, quibus indigebant, quamvis nunquā eos inveniremus, ut pugnam detrectarent. Et cum per interpretem talia tractarentur, quum nostri essent hostibus propinqui (non enim aliud spacium intercedebat, nisi pons elatus) senex quidam ex hostibus ē sinu suo eduxit magno intervallo quādam quæ comedit, ut demonstraret illos nulla adhuc premi necessitate, nos enim illis nuncibamus, eos ibi fame perituros. Et amici nostri significabant Hispanis, concordiam eam esse simulatam, hortantes ut pugnam continuarent. Ea tamen die pugnatum non extitit. Primates enim interpreti injunxerunt, ut me aloqueretur.

Ad dies quatuor post reditum majoris executoris à provincia Matalcingo, Domini illius & Marinalco, & Domini provincię Cuison (quæ est latissima, & etiam defecerat) in castra nostra profecti sunt, & ut illis parcerem præterita supplices rogarunt, & polliciti sunt se velle nobis inservire, & promissa sua executioni demandarunt, & semper hæcenus inserviverunt.

Dum major executor aberat in provincia Matalcingo, hostes civitatis constituerunt

Hh

noſte

nocte exire, & aggredi castra Petri de Alvarado, & in aurora ea aggressi sunt, & quum vigiles, & excubiæ eos audivere, ad arma conclamatum est, & illi, qui aderant eos invaserunt. Hostes auditis equitibus aquis se commiserunt, & interim nostri advolarunt, tribusque continuis horis pugnatum est. Nos vero existentes in nostris stationibus, audivimus tormenti parvi bombum, quo ille in hoste utebatur. Et quia nos suspitione adducebamur ne eos profigarent, milites in armis esse iussi, ut civitatem ingrederentur, ut hostes animum demitterent in oppugnando Petrum de Alvarado, & quum hoc offenderent hostes tam acriter & strenue pugnantes, decrevere reverti in civitatem. Nos reliqui ad civitatem pugnatum profecti eo die fuimus.

Eo tempore nos qui vulnerati evaseramus priori profligatione, pristinae restituti eramus sanitati, & civitati Diviti applicuerat navis Io. Ponciè Leone, quem profligaverant in provincia insulæ Floridæ, & habitatores civitatis mihi afferendum curarunt pulverem quendam, una cum aliquibus balistis, quibus maxime egebamus, & jam favente Deo Optimo Maximo, circumcirca nulla erat provincia, quæ nobis non maxime faveret, & quum ipse prospicerem incolas civitatis tam rebelles, & majori demonstratione certitudine moriendi, quam unquam aliqua fuerit natio, nesciebam quo modo cum eis gerere deberem, quo pacto à tanto discrimine & laboribus evadere possemus.

& quo

& quomodo illos, & ipsorum civitatem extremæ internecioni non traderemus. Erat enim magis egregia, quam sit alia in universo terrarum orbe. Nec nobis prodesse poterat quod illis significabamus, nos ab eo loco non discessuros, & tam è castris quam bergantinis non cessaturos damnum inferre. Nec quod destruxeramus incolas è Matcingo & Marinalco, & quod neminem in omnibus provincijs habebant, qui eisdem opem laturus esset. Nec habebant, unde sibi ministrari posset Maiz, caro, fructus, & aqua. Nec denique res aliqua ad comectum faciens, & quanto plus & antedictis nota faciebamus, tanto minus animis deficere videbantur. Sed pugnam ineundo, & reliquis omnibus in rebus animosiores inveniebamus, quam unquam fuissent. Et ipse prospiciens rem ita agi, & jam præterisse ultra dies quadraginta quinque, quibus obsidebamus dictam civitatem, constitui ad nostri tutelam remedium adhibere, ut melius lassos hostes reddere possem. Quod fuit huiusmodi, quod quantum civitatis occupabamus, tantum ab utroque latere solo æquabamus, ita ut ne passu quidem progredieremur, nisi omnia solo æquabamus, & loca ubi aqua versabatur continentem redderemus, quamvis diu in eo moram trahere cogeremur. Et propterea convenire iussi omnes dominos & primates nobis amicos, & decretum meum illis aperui, ut ad hoc convocarent omnem rusticanam multitudinem, cum cois suis, quæ sunt valli genera, quibus utuntur in

illis partibus, ut fossiores lignonibus in Hispanijs. Et ipsi responsum dedere, se læto animo perfecturos, & decretum esse sanum, & eo maxime sunt oblectati. Videbatur enim, eum esse modum, quo civitas solo æquaretur, quod omnes plurimum appetebant.

Interea dum hæc constituebantur, tres autem quatuor dies præteriere, Incolæ civitatis animo concepere nos aliquid magni contra eos machinari: ipsi quoque per ea, quæ postea apparuere, parabant omnia ad sui tutelam possibilia, quemadmodum etiam suspicabamur. Et ordine amicis nostris dato, quod terra, & aquis civitatem oppugnatum ire debebamus, sequenti die post missarum solennia proficisci cœpimus ad civitatem, & quum pervenissemus ad transitum aque, & aggerem, qui est in initio magnarum domuum in platea constitutarum, & eum oppugnare vellemus, incolæ civitatis ut quiesceremus innuerunt, asserentes pacem inire velle, & ipse injunxi nostris ne ulterius pugnam inirent, & significavi ut illuc dominus civitatis me allocutum adventaret, si forte pax componi posset, & cum retulissent aliquos eum evocatum profectos, me ultra horam detinere. Ipsi enim revera pacem non exoptabant, & hoc demonstrarunt, quoniam illico nobis quiescentibus in nos sagittas, fustes, & saxa jaculari cœpere. Hoc viso, aggerem oppugnare cœpimus, eumque occupavimus, & quum plateam ingressi fuimus, eam magnis saxis refertam invenimus, ne equites velociter passu currere possent. Solido enim loco equites solos timent, & invenimus vicum lapidibus

us solis obstruſum, & alium etiam ſaxis
plenum, ne equites eo paſſim currere poſ-
ſent. Et ab eo die ita opplevimus eum vicum,
ubi aqua verſabatur, & quo ibatur ad plateam,
ut nunquam poſtea eum Inde aperire potue-
rint, & poſtea paulatim coepimus ſolo equare
ſas domos, optime obſtruere, opplereque ea
quæ occupabamus ab aqua, & quum eo die
perveniſſemus ultra centum & quinquaginta
millia hominum bellatorum, multa geſta ſunt,
& eo pacto die illo pedem retulimus in caſtra,
& bergantini una cum canois amicorum no-
ſtrorum plurimum intulerunt damni civitati,
& ut quieſcerent retroceſſere.

Sequenti die eodem ordine civitatem in-
greſſi ſumus, & pervenimus ad ambitum illum
& periſtillum, ubi ſunt turres ſuorum idolo-
rum. Injunxi præſectis nil aliud faciendum
curarent, niſi ut opplerentur vici, in quibus
aqua verſabatur, & æquarent malos tranſitus
quos occupaveramus, & Indi nobis amici aliqui
domos comburerent & ſolo æquarent, reliqui
rent pugnatum contra hoſtes locis ſolitis, &
equites omnes tuerentur ne à tergo adoriren-
tur, & ipſe aſcendi unum ex altioribus idolo-
rum turrim, quoniam Indi me optime noſce-
bant, & aſcenſum meum moleſte tulerunt, ab
ea turri animum addebam amicis, & ſuppe-
rias ferendas committebam, quum neceſſitas
ingruebat, quia cum aſſidue pugnarent, hoſtes
aliquando, & aliquando noſtri retrocedebant,
qui illico ſublevabantur à quatuor equitibus,
qui audaciam eiſdem ſubminiſtrabant, ut in
hoſtes irruerent. Eo pacto & ordine civitatem

H h 3 ingreſſi

ingressi sumus quinque aut sex continuis diebus, & in reditu semper amicos nostros anterejubebamus, & aliquando in insidijs collocabamus aliquos Hispanos in quibusdam domibus & equites remanebant, & vi nos retrocedere simulabamus, ut eos ad plateam ingrediendam alliceremus, hoc pacto una cum insidijs peditum quotidie hora vespertina aliquos vulnerabamus. Et quodam die ex prædictis in platea continebantur septem aut octo equites præstolantes hostium egressum, & cum eos egredi non viderent, simularunt recedere, & hostes suspicionem adducti, ne in reditu eos vulnerarent, ut facere consueverant, post parietem latebant, & in subdialibus pavementis, & eorum innumera erat multitudo, & cum hostes eos insequiebantur (qui erant octo, aut novem numero) ipsi ex alto occupaverant faucem unius vici, non potuerunt insequi hostes qui aufugiebant, & reverti coacti sunt, & hostes elati, qui eos retrocedere cogerant, rabide more canum in eos irruebant. Illi vero qui maxima circumspectione pugnant, eo se recipiebant, ubi damnum pati non poterant, nostri damna patiebantur ab eis, qui in parietibus locati erant, & coacti fuere retrocedere, & vulnerarunt duos equos, quod effecit ut eisdem insidias frui constituerem, pro ut in futurum Majestati Vestræ referam. Et eo die hora satis tarda devenimus in castra, relictis omnibus occupatis tuto solo æquatis, & incolæ civitatis erant admodum læti, arbitrabantur enim nos metu discessisse, & ea nocte nuncios destinavi ad majorem executorem, ut ante

nte lucem cum quindecim equitibus ex
uis, & Petri de Alvarado venirent in castra
nostra.

Postero die summo mane major executor
in castra pervenit comitantibus quindecim
equitibus, & ipse habebam ex equitibus in
praesidio Cujoacan impositis viginti quin-
que, qui ascendebant ad numerum quadragin-
ta equitum, & decem ex illis injunxi, ut
illico mane descenderent omnibus reliquis
comitantibus, & ipsi una cum reli-
quis pugnam inirent, solo æquarent occuparent-
que omnia quæ possent, quoniam ego cum
tempus retrocedendi adventasset, illuc i-
rem comitantibus reliquis triginta equiti-
bus, & cum scirent majorem civitatis
portionem solo æquatam quanto possent
hostes insequerentur, donec eos ad loca tuta,
& vicos, quibus aqua versari solet ingredi
cogerent, & ibi morarentur, donec retro-
cedendi tempus adveniret, & ipse me una
cum illis triginta equitibus à nullo conspectus
in insidijs collocare possem, in quibusdam
magnis domibus, quæ sunt proximæ reli-
quis illis magnis in platea constitutis. Et His-
pani executi sunt mandata mea, & per horam
post meridiem, assumptis illis triginta equiti-
bus civitatem sum ingressus, & quum eo per-
venissem, eos collocavi in illis magnis domi-
bus, ipsi discessi, ascendique turrin illam
excelsam, ut moris erat mei. Et dum ibi
moram traherem, Hispani aliqui sepul-
chrum apperuerunt, & in eo invenere varias res
aureas, ad mille & quingentos Castellanos. Et

cum jam adesset hora retrocedendi, jussi maximo ordine redire inciperent, & quod equites postquam retrocessissent ad plateam, fingerent velle eos invadere, non tamen audere demonstrarent: & istud fieret, quum circumcirca, & in platea esset maxima hostium multitudo. In insidijs collocati admodum desiderabant tempus adventare. Optabant enim rem bene gerere, & jam molesta erat diuturna mora, & ego me illis conjunxi: & jam Hispani tam pedites, quam equites retrocedebant ad plateam, & etiam Indi amici nostri qui jam insidias cognoverant. Hostes autem tot vociferationibus insequiebantur, ut maxima viderentur potiti victoria: & novem illi equites fingebant aggredi eos per plateam, & postea retrocedebat, & quum hoc bis simulassent, hostes tantum fervorem conceperant, quod usque ad eorum nates percutiendo venerint, donec eos perducerent in vicum eum, ubi paratae erant insidiae, Quum videmus Hispanos antere, & pixidis emissionem audivimus (quod signum nobis paratum habebamus) cognovimus tempus adventasse, ut exiremus, & Divi Iacobi conclamato nomine, illico eos aggressi fuimus & insecuti fuimus per plateam vulnerando, sternendoque, & intercludendo plures, qui ab amicis nostris, qui nos sequebantur, capiebantur, ita ut in his insidijs interfecti fuerint ultra quingentos ex hostibus & ex primatibus robustioribus & magis strenuis, & ea nocte amici nostri lauta potiti sunt coena. Omnia enim interemptorum cadavera cepere, & in frustra attulere, ut eadem in coena comederent. Tanta fuit

fuit admiratio, quam concepere, quum se
am repente profligatos conspexere ut nec lo-
uti fuerint, nec vociferationes emisissent, omni
a nocte, nec ausi sunt alicubi incepere cōpare-
re in vicis aut subdialibus pavimentis, ubi non
essent plurimum tuti, & cum nox adventaret,
& nos discedebamus, apparuit incolas civitatis
nisi se servos quosdam visum an recederemus,
& quum quodam vico comparere cœperunt,
nos aggressi sunt decem, aut duodecim equites
insecutique, & ira egere, ut nullus evaserit.
Concepere hostes hac victoria tantum timo-
ris, ut nunquam omni hoc durante bello au-
di sint plateam ingredi, quando recedebamus,
quamvis unicus tantum esset, in ea eques, nec
ausi sunt Indum aliquem, aut peditem ex no-
stris insequi verentes ne denuo insidias eis pa-
ravissimus. Et gesta illius diei una cum victo-
ria, quam omnipotens elargitus est, fuit po-
tissima causa, ut citius civitate potiremur. In-
colæ enim illius maximā concepere exanima-
tionem, & amici nostri animis crevere, & eo
facto profecti fuimus in castra certa sententia
accelerandi, ut bellum hoc perficeretur, &
nullum prætermittendi diem absque ingressu
in civitatem, donec bellum esset confectum.
Et eo die nullum accepimus incommodum in
castris nostris, eo dempto, quod cum ex insi-
dijs prodibamus duo equites concurrerunt, &
alter eorum cecidit ex equa, & ea recto tra-
mite progressa est ad hostium turmas, qui eam
lagittis impetebant, & vulneribus confossa
cernens impium sibi malum illarum ad nos re-
versa est, & ea nocte mortua est, & quamvis

maxime triftati fuerimus, quum equi & equæ maxime faciant ad falutem noſtram, tamen non tantum moleſte tulimus, quemadmodum ſi mortua eſſet apud hoſtes, ut re ipſa even- turum putavimus, ſi enim ita eveniſſet ma- jori potiri fuiſſent gaudio, quam premeban- tur dolore illorum, quos neci dederamus. Eo- dem die berganti una cum canois amicorum noſtrorum in civitate maximam hoſtium ſtra- gem commiſere, abſque aliquo ſibi illato in- commodo.

Quum ſciremus jam incolas civitatis perter- ritos pavore, percepimus à duobus ex illis modicæ conditionis, qui nocturno tempore clam civitate egreſſi fuerant, & ad noſtra caſtra pervenerant, quum fame premerentur, quod nocte exhibant piſcatum inter domos civitatis. & proſciſcebantur ab ea parte, quam occupaveramus quærentes ligna, olera, & radices, ut eas comederent. Et quum jam plures vicos, ubi aqua verſabatur, op- pleviſſemus, aptaveramus plures malos tran- ſitus, in ipſa aurora civitatem ingredi conſti- tui, & omne poſſibile damnum illis inferre, & bergantini autem lucem, & ipſe decem aut quindecim comitantibus equitibus, & qui- buſdam peditibus, & Indis amicis noſtris, in- greſſi fuimus, & prius diſpoſuimus ſpecula- tores quosdam, qui, quum jam illuceſce- ret, ſignum nobis in inſidijs collocatis dede- re, & aggreſſi ſumus infinitum numerum, quum tamen major pars eſſet ex miſerabilio- ribus civitatis, ut plurimum erant uxores, & pueri, & tantum damni illis intulimus locis
illis

is quibus poteramus progredi per civitatem, & mortui, & captivi ascenderint ultra fringentos, & bergantini similiter coeperunt plures ex hostibus, una cum canois, quibus piscabantur & maximam civitatis stragem intulere. Quum duces, & priores civitatis nos ea proficisci viderunt, ora non consueta, maxime mirati sunt, & prius admirati fuerant insidias prateritas, & nullus eorum ausus est nobiscum credere, & sic reversi fuimus in castra maxima praeda, & cibo ad usum amicorum nostrorum.

Sequenti die summo mane in civitatem reversi sumus, & quum amici nostri cererent bonum ordinem, quem habebamus, ad eam extremam dandam internecioni, tanta erat indies venientium multitudo, ut numerari non posset. Et ea die occupandi vicum, quo progreditur ad Tacubam, finem imposuimus, & lateribus implendi malos transitus, qui in ea continebantur, ita ut milites castrorum Petride Alvarado nobiscum convenire possent in civitate. Et in vico, quo pervenitur in forum, duos alios occupavimus, & eos optime opplevimus, & combussimus domos ipsius domini Guautimucin nomine juvenis decem & octo annorum, qui secundus erat dominus post mortem Domini Muteezuma. In his aedibus hostes varia locarant munimina, erant enim amplissima, & munita, aquisque circumvallata. Occupavimus quoque geminos pontes aliorum vicorum, qui sunt apud vicum, quo progreditur in forum, & oppleti sunt plures

res mali transitus ita ut ex quatuor civitatis illius portionibus, tres occupaveramus, & hostes nil aliud agebant, præterquam retrocedere ad loca tutiora, ad domos scilicet quæ in aquis constitutæ erant.

Postero vero die, qui fuit in festivitate Sancti Jacobi, ordine jam dicto civitatem ingressi fuimus, & secuti iter nostrum vico illo, qui protenditur in forum, & occupavimus vicum latum in quo versabatur aqua, ubi hostes maxime se tutos arbitrabantur. Et quamvis morati fuerimus multum in occupando eo vico, & discrimina passi fuerimus multa, tota ea die tantum efficere non potuimus, ut quum vicus esset latus eum penitus oppleverimus, ut equites transire possent ad alium vicum. Et quum omnes essemus pedites, & hostes conspicerent equites non transisse, multi recentes, & strenuiores ex illis nos aggressi sunt, & quam primum eis obstitimus, cum nobiscum plures milites balistes utentes haberemus, reversi sunt ad suos aggeres, & munimina. quæ extruxerant, quamvis multi ex illis sagittis fuerint confossi. Et ulterius omnes Hispani pedites utebantur suis hastis, quas picas nominamus in Hispanijs, eas enim efficiendas curaveram post nostram profligationem, quæ res fuit nobis admodum proficua. Eo die ab utroque latere alijs rebus non incubuimus nisi combustioni, & æquationi domorum illius vici, quod erat visum miserabile, quum tamen aliud facere non possemus, cum ordinem sequi cogebamur. Quum incolæ civitatis tantam stragem, ac viuiam conspicerent, ut animositatem præ se fer-

rent,

rent, Indis nobis amicis dictitabant, ut nihil aliud agerent, quam comburerent, & solo æquarent, quoniam futurum esset, ut illi nova ædificia construere in posterum cogerentur, quoniam si ipsi victoria potiti essent, ita futurum optime noverant, sin minus, quod ea ad usum nostrum construere cogerentur. Et Deo placuit, ut ultimo suo dicto res fuerit verificata, quamvis ipsimet sint qui ea consti uant.

Alio die summo mane ordine solito civitatem ingressi fuimus, & quum pervenimus ad vicum quem præcedenti die oppleveramus, eo modo eum invenimus, ut prius reliqueramus, & progressi ulterius per geminos balistæ jactus, occupavimus duas magnas aquarum fossas, quas effoderant in ipso solido vico, & devenimus ad parvam turrim idolis suis dicatam, in ea comperimus quædam Christianorum capita, quos interemerant, & maxima fuimus adducti mœstitia, & ab ea turri erat rectus vicus ad castra Petri de Alvarado, & à sinistro latere erat vicus, quo perveniebatur in forum, in quo jam aqua non continebatur, præterquam in uno vico quem tuebantur, & eo die ulterius non processimus. Certavimus tamen acriter & diu cum hostibus, & quum quotidie omnipotens nobis victoria potiri concederet, semper ipsi erant inferiores, eo die hora jam sera reversi fuimus in castra.

Postero die quum componeremus nos ingredi civitatem hora nona diei, è castris fumum ex geminis altioribus fori, aut Tetebulco turribus exire conspeximus, & quid esset cogitare non poteramus. Et quum videremus fumum illum

illum majorem esse, quam quando sufficiens
idolis suis efficiunt, suspicati fuimus militem
Petri de Alvarado illuc pervenisse. Quod
tamen ita se haberet, non tamen id verum esse
posse putabamus. Et certe eo die Petrus de
Alvarado una cum ejus militibus strenue si-
gessit. Supererant enim plurimi pontes &
aggeres occupandi, & semper accedebat ad
eos tuendos major civitatis incolarum multi-
tudo, quum tamen conspicerent nos e castris
nostris hostes stringere, omnibus possibilibus
modis laboravit, ut forum ingrederetur. Ibi
enim erat omnium hostium robur, non tamen
evaluit ulterius progredi nisi ad conspectum
illius & duas illas turres occupare, & turres
alias plures, quę erant prope ipsum forum
quod fuit tam latum quam ambitus multarum
turrium civitatis, & equites fuere in maximo
labore, & coacti sunt retrocedere, & dum
retrocederent tres equos vulnerarunt & eo
pacto Petrus de Alvarado una cum militibus
reversus est in sua castra. Nos vero nolimus
occupare eo die pontem unum, & vicum in
quo aqua continebatur, qui solus occupandus
erat ut in forum pervenire possemus. Sed ta-
men incubuimus ut opplerentur quidam mali
transitus, & in reditu nos acriter pressere, quam-
vis eisdem potius damno cesserit.

Sequenti die summo mane civitatem ingressi
fuimus, & quum, donec perveniretur in forum,
nil occupandum supererat, nisi vicus aqua
plenus cum suo aggere, qui habebat turri-
de qua superius niemini, cum oppugnare
coepimus, & signifer quidam comitantibus
tribus,

tribus, aut quatuor Hispanis sese aquis commisere, incolæ civitatis illico locum deferuere, & locus oppleri coeptus est, ut equites transire possent, Et dum ista agerentur, adveni Petrus de Alvarado eodem vico comitatus quatuor equitibus, & gaudium, quo repleti sunt milites amborum castrorum, fuit incomparabile. Illud enim erat iter, & modus cito finem imponendi bello, & Petrus de Alvarado relinquebat præsidia à tergo & à lateribus, tam ut tueretur acquisita, quam ad sui defensionem, & quamprimum transitus ille fuit aptatus, una cum aliquibus equitibus forum inspecturus sum profectus, & injunxi militibus nostrorum castrorum, quod nullo pacto ulterius progredierentur. Et cum aliquantulum per plateam spaciati fuissetus perspeximus porticus, qui cum subdialibus pavimentis erant hostibus referti, & quum platea esset ampla, & equites in ea progredi possent, quum equites conspicerent, appropinquare non audebant, & ego ascendi illam magnam turrim, quæ foro adjacet, & in ea invenimus oblata Christianorum capita, quos nobis interemerant, & ab ea turri prospexi quantam civitatis portionem occupaveramus, & proculdubio ex octo portionibus septem occupaveramus, & quum cognoscerem tantam hostium multitudinem tam angusto loco contineri, maxime cum domus illæ, quas possidebant essent tam angustæ, & qualibet ex se super aquas constituta, & imprimis maxima apud eos erat fames,

Mira hostes
pertinacia
mortem op-
petere, quā
deditionem
facere ma-
lunt.

fames, & quia in vicis inveniebamus extractas cortices, atque radices arborum, constitui nolle eos aliquot dierum spatio oppugnare, & movere sibi aliquas condiciones, quibus tanta multitudo perire non cogeretur, & mihi certe dolorem incredibilem afferebat damnum, quod illis inferebamus, & assidue eos moneri curabam, ut pacifice nobiscum agerent, illi autem respondebant quod nullo pacto deditionem facere vellent, & quod unicus qui superesset certando mori deberet, & de omnibus quæ ab eis possidebantur, nil ad nos deventurum esse, sed combusturos se omnia & aquis submersuros ubi non videri possent, nec apparere. Ego tamen ne malum pro malo redderem, dissimulabam, nec eos oppugnari permittebam.

Quum modicum pulveris ad tormenta obtineremus per dies quindecim antea consulueramus machinam construere, & cum non adessent artifices, qui optime eam conficere calerent, quidam fabri lignarij sese illam perfecturos obtulere, parvam tamen: & quamvis cogitassem nil eos boni efficere posse, annui tamen ut illam erigerent, & illis diebus, quibus hostes tam angusto loco clausos tenebamus, perfecta exstitit, & eam adduxere locandam loco quodam instar theatri, qui est in medio plateæ ex calce & lapidibus quadratis ad proceritatem gemini hominis status cum dimidio, & ab angulo ad angulum intercedere potest triginta passuum intercapedo, qui locus ab eis paratus extiterat, ut cum aliqui ludi edebantur, ibi ludos & spectacula edentes locarentur, ut universi in foro con-

stitiunt,

tituti, & illi qui erant inferius, & in porticibus conspiciere possent, quod ederetur: & quum eo illam adduxissent tertium aut quatuor dierum spacium consumpsere, antequam locaretur, & Indi nobis amici ea machina minabantur incolis civitatis, afferendo ea machina omnes interficiendos: & quamvis nil aliud proficisceret, quemadmodum etiam nil profecit, tamen satis erat timor, quem Indi hostibus inferebant, cogitantes eos deditionem facturos, & neutrum subsecutum est, quoniam fabri lignarii machinam non perfecere, nec incolæ civitatis (quâvis maxime timerent) pactum aliquod deditionis demonstrarunt, & machinæ defectum dissimulavimus, afferentes nos misericordia moveri, ne omnes penitus interficeremus.

Sequenti die post locatam machinam reversi fuimus in civitatem, & quum jam intercessissent tres aut quatuor dies, quod civitatē non oppugnaramus invenimus vicos quibus progrediebamur, mulieribus puerisque repletos, ac alijs miserabilibus personis, qui fame moriebantur, semimortui debilesq; exhibant, quæ erat res visu miserabilior, quā in universo orbe comperiri posset, & ipse amicis nostris injunxi, ne pacto alquo damnum aliquod inferrent, nullus tamen bello aptus exibat, ut aliquod damnum sibi inferri posset, quamvis videremus eos in subdialibus pavimentis vestibus suis coopertos, & inermes. Et ego illo die eos de pace commonendos curavi, & eorum responsiones erant

Ii diffi-

diffimulationes, & quum majori pro parte diei nos eo pacto protraherent, illis nunciantum curavi me eos oppugnare constituisse, & eorum multitudinem retrocedere mandarent, alias permetterem amicis nostris, ut eos interimerent, & ipsi retulere se pacem desiderare. Ipsis autem responsum dedi, me ibi Dominum non conspiciere, quo cum de pace agi debebat, & cum adventasset, ad ejus adventum ipsis omnem saluum conductum, quem postulabant, impartiebar, ut de pace ineunda colloqueremur. Sed quum conspiceremus esse illusionem, & hostes omnes accinctos, quum eos pluries pacifice monuissem, ut eos in angustiora deducerem, & illos ad extrema locaremus, injunxi Petro de Alvarado, ut omnibus suis copijs ingrederetur à latere unius magni vici, quem hostes obtinebant, in quo continebantur ultra mille domus, & ipse ab alio latere pedes ingressus sum comitantibus omnibus nostrorum castrorum copijs, equites enim ibi nil prodesse poteramus. Et tam acriter à nobis, & ab amicis nostris est pugnatum, ut eum omnem vicum occupaverimus, & tam ingens fuit cædes hostium nostrorum, ut eo die desiderata, captaque sint ultra duodecim millia Indorum, quibuscum Indi nobis amici tantum sævitiae utebantur, ut nulli vitam condonarent, quamvis etiam à nobis reprehenderentur, corrigerenturque.

Alia sequenti luce in civitatem reversi sumus, & ne pugnam committerent, præcepi,
nec

nec hostibus damnum aliquod inferrent, & cum ipsi conspicerent tantam hominum multitudinem in illos moveri, & cognoscerent vasallos suos, & eos, quibus præcipere solebant, mortem sibi minari, & se ad extremum deductos conspicerent, & ubi consisterent non haberent, nisi super suæ civitatis demortuorum cadavera, optantes tandem eximi à tam acri infortunio, clamabant cùm jam illos non interficeremus, & maxima celeritate me advocandum nuntiarent, quoniam me alloqui desiderabant. Et quum Hispani omnes finem hujus belli maxime optarent, & moleste ferrent tantum damnum, quod illis inferebatur, maxima sunt affecti lætitia, cogitantes eos pacem cupere, magnoq; gaudio me accersitum vehere, & improbe condescenderunt ut accederem ad aggerem quendam, in quo erant aliqui ex primatibus, qui mecum colloqui volebant. Et quamvis iter meum parum profuturum ipse conspicerem, constitui tamen ire visum quomodo res se haberet, cognoscebam enim, quod deditio omnis versabatur in Domino solum, & in tribus aut quatuor alijs ex primatibus civitatis, quoniam reliqui (sive vivere sive mori contingeret) desiderabant jam se extra eum locum constitutos. Et quum pervenissem ad aggerem, mihi significarunt, quod postquam illi me solis filium cognoscerent, & sol tam brevi spacio unius diei, ac noctis circumibat universum terrarum orbem, quare eo brevi spacio eos etiam non interficerem, & eos à tot pœnis non eximerem, quia ipsi jam mori

exoptarent, & cœlum ascendere ad suum Ochilubum, qui eos ibi expectabat, ut eis requiem condonaret. Illud est idolum, quod Indi majori prosequuntur veneratione, ego autem multis respondi, ut ad deditionem faciendam allicerem, nil tamen proderat, cum in nobis ea pacis signa videret, quæ nunquam victi præ se tulere, quum essemus nos auxilio divino victores.

Quum ad extremum hostes adduxissemus, ut ex jam dictis colligi potest, ut eos à male eorum proposito persuaderemus, quum eorum animus esset mori, allocutus sum quemdam ex primatibus inter eos, quem captivum habebam, captivumque tenuerat antea per duos aut tres dies patruus Don Ferdinandus Domini civitatis Tesaico, dum in civitate pugnaret: & quamvis esset vulneratus, eum sum allocutus, si vellet in civitatem reverti, & responsum mihi dedit velle, & quum sequenti die civitatem fuisset ingressi, illum cum aliquibus hostibus destinavi, qui illum consignarunt incolis civitatis, & jam illum fueram allocutus diffusius, ut colloqueretur cum Domino civitatis & primatibus de pace ineunda, & ipse pollicitus est in eo se omnia quæ posset effecturum. Incolæ civitatis illum excepere maxima observantia, tanquam ex primatibus unum, & quamprimum eum adduxere in conspectum Guatimucin, & sermonem de pace habere cœpit, illico illum interficiendum & sacrificandum commisit. Et responsum, quod nobis dedere illud fuit, quod maximis vociferationibus advenere,
asse-

asserentes se velle mori, & fustes, sagittas, lapidesque in nos projicere cœpere, & nobiscum acriter pugnare, & adeo ut nobis equum interficerent jaculo, quod ex ense quem nobis abstulerant, fabrefecerant. At equus hic tandem caro est illis ascriptus præcio, plurimi enim ex illis obiere, & eo pacto in castra nostra reversi fuimus.

Postero vero die reversi sumus in civitatem, & hostes eo redacti erant, ut in civitate Indorum nobis amicorum infinita multitudo pernoctare auderet. Et quum in conspectum hostium devenissemus, nolimus cum illis pugnam inire, sed tantum deambulare per eorum civitatem, cogitabamus nanque quod omni hora, & momento ad nos pacifice profiscerentur, & ut ad concordiam eos allicerem, equitando, perveni ad aggerem quendam munitissimum, & accersivi quosdam ex primatibus mihi notos, qui post eam latebant & eis significavi, quod postquam se profligatos conspicerent, & si vellem unica hora eos delere possem nullo superstite, quare Guautimucin eorum Dominus me allocutum non veniret, cum pollicerer illi me nil incommodi illaturum. Si ipsi, & illi vellent mecum pacifice agere, à me optime exciperentur, haberenturque, & alia cum eis multa sum locutus, quibus ad lachrymas propensos reddidi. Et flentes mihi responsum exhibuere, se optime nosse errorē suum, & exterminium, & ipsi proficisci volebant allocutum eorum Dominum, & una cum responso illico reverti, ut ab eo loco non

discederem. Et discessere, parvoque spacio reversi fuere, afferentes, quum hora esset jam sera Dominus illorum non esset venturum allocutum. Sequenti tamē die procul dubio in meridie illum adventurum putabant, ut me in platea fori alloqueretur. Et eo modo profecti fuimus in castra, & ego mandavi, ut in quadrato illo in medio plateæ existenti paratum haberent stratum pro Domino, & primatibus civitatis, ut ipse habere solent, & ulterius sibi epulas pararent, & ita re ipsa factum exitit.

Sequenti vero die ingressi sumus civitatem, & præcepi nostris copijs, ut paratæ essēt, ne si hostes insidias pararent, nos incautos offenderent, & Petro de Alvarado ibidem existenti idem nunciavi, & quamprimum in forum devenimus, nunciandum commisi. Guautimucin me illum in platea præstolari, qui ut apparuit constituit se illuc non venturum, & destinavit quinque ex illis primatibus civitatis, quorum nomina (quoniam ad rem non multum faciunt) impræsentiarum non recenseo, qui ut advenire mihi significarunt, Dominum illorum me certiorem facere, & rogare per eosdem, ut illi parcerem, quod eo non advenerat, metu enim me coram comparere non fuerat ausus, & etiam adversa detinebatur valetudine. Ipsos autem adesse & quicquid vellem juberem, quia ipsi illud exequerentur. Et quamvis Dominus eorum non advenerit, plurimum tamen lætati fuimus adventu dictorum primatum. Videbatur enim modus negotio cito finem imponendi,

imponendi, & ipse eos hilari vultu excepi, & illico illis cibum, potumque exhibendum commisi, in quo demonstrarunt famē, quam sustinebant. Et postquam fuerant epulati, eis injunxi, ut Dominum suum alloquerentur, nec duceretur metu, & illis fidem meam astringebam, quod quamvis in conspectum meum adventaret, nil eidem nocendum permitterem, nec aliquo pacto detineretur, quoniam sine illius præsentia nil boni tractari, aut concludi poterat, & mandavi ipsis comestibilia quædam exhiberi eorum refocillationis gratia, ut secum asportarent, & eo in negotio promissere omnia, quæ possent se effecturos, & ita discessere. Et post duarum horarum intervallum, ad me reversi sunt afferentes aliquas vestes ex bombice, quibus ipsi utuntur, & retulere Guantimucin eorum Dominum eo non adventurum, nec venire constituerat, & se excusabat verbum cum eo se habiturum. Ego autem replicavi, me causam ignorare cur timeret coram me comparere, postquam videbat me eos, qui causam belli dederant & fomenta, optime tractare, & ipsos ire, redireque permittebam, absque incommodo aliquo, & eos rogabam, illum allocutum reverterentur, & multum adhiberent diligentiae in illius adventu, postquam illi adventus erat proficiuus & ipse illud faciebam ad illius commodum, & ipsi responderunt se ita facturos, & sequenti die reversuros ad me una cum responso. Sicque ipsi recessere, & nos in castra nostra devenimus.

Postero die summo mane primates in ca-

stra nostra advenere, & nuntiaverunt proficisceremur ad plateam civitatis in foro existentem, Dominus namque eorum mecum ibi colloqui volebat, & ipse ratus ita futurum, equum ascendi, & iter nostrum prosecuti, eum in constituto loco per tres, aut quatuor horas morati sumus: nunquam tamē eo venire voluit, aut coram me comparere. Et quum viderem illusionem, & esset hora jam tarda, nec ipse Dominus, nec nupcij revertebantur, Indos nobis amicos advocandos commisi, qui remanserāt in ingressu civitatis fere per leucam ab eo loco, ubi eramus, quibus praeceperam, ne ulterius progredieretur (incolæ enim civitatis exposcerant, ne alloquio de pace incunda aliquis eorum interesset) & moram nō traxerunt. Similiter illi, qui erant in castris Petri de Alvarado, & cum advenissent, aggeres quosdam oppugnare cœpimus, & vicos aquis refertos, qui adhuc in hostium potestate erant, nullum enim majus illis munimen supererat, & quousq; nobis visum est ingressi sumus tam nos, quam Indi nobis amici. Et quando castris exivi, injunxeram Condisalvo è Sandoval, ut ingrederetur ab alia parte domorum, ubi hostes se munierant, ita ut eos circumdatos haberemus, pugnam tamen non iniret, antequam nos prius certare cognosceret. Quum ita essent circumdati, & coarctati, nullum illis patebat iter, nisi per demortuorum cadavera, & subdialia pavimenta, quæ illis adhuc supererāt, & propterea non comperiebant sagittas, fustes, aut lapides, quibus nobis obesse possent, nobiscum proficiebantur

bantur Indi nostri amici ensibus parmisque accincti. Et tanta fuit eo die tam aquis, quam continenti in eos perpetrata cædes, ut cæsa, captaque fuerint ultra quadraginta millia hominum, & tantuserat infantium, mulierumque; planctus, & vociferatio, ut nullus adesset, cui corpierate non moveretur, & nos alij plus negotij habebamus in deturbandis amicis nostris, ne eos interficerent, & ne tanta uterentur sævitia, quam in pugnando contra hostes, quæ sævitia nunquam nationi alicui inesse visa est, & aliena ab omni humanitate naturali, & ordine quemadmodum in incolis istarum provinciarum, Indi nobis amici eo die præda maxima potiti sunt, quibus nullo pacto obsistere poteramus. Nos enim Hispani eramus forte noningenti, & ipsi ultra centum, & quinquaginta millia, & impossibile erat talem curam adhibere, aut diligentiam, ut rapinæ eorum obsisteremus, quamvis nos omnia egerimus, quæ potuerimus. Et una ex rationibus cur recusare in tale certamen concurrere cum incolis civitatis ea erat, quia si villos expugnabamus id, quod possidebant aquis submergeret, & quavis aquis non submergeret, amici nostri omnia, quæ inveniret, deprædaretur, vel eorum majorē portionē, & propterea arbitrabar: quod parum cederet Majestati V. ex tot divitijs, quæ in ista civitate continebantur, & secundum ea, quæ prius pro Celsitudine Vestra habebā. Et quia hora erat jam tarda, nec fœtorē cadaverum sustinere poteramus, quæ per plures dies jacuerāt in illis vicis, quæ res pestilentior visa erat,

quam dici possit, in castra reversi fuimus. Et in sero decrevi, sequenti die nos ingressuros civitatem, & aptari jussi tria magna tormenta quæ habebamus ut eo adducerentur. Cogitabam enim quod cum hostes essent tam arctati, ut se circum agere non possent, quum vellemus ingredi absque pugna aliqua possent Hispanos aquis submergere, quamobrem volebam à longe tormentis aliquid damni inferre, & inde discederent contra nos. Et pariter injunxi majori executori, ut sequenti die paratus esset ad ingrediendum cum bergantinis per lacum quendam magnum inter domos constitutum, in quo congestæ erant omnes hostium canoæ, & possidebant adeo exiguum numerum domorum, ubi esse possent, ut Dominus civitatis, cum aliquibus primatibus canoæ insiderent, quum quid agerent, nescirent & eo die conventum fuit, ut civitatem ingressuri essemus.

Sequenti die summo mane, quum jam illucesceret, omnes paratos esse jussi, & conduci tormenta illa magna, & die præcedenti mandaveram Petro de Alvarado, ut me in platea præstolaretur, & hostes non oppugnaret, donec illuc pervenirem. Quum jam convenissemus, & bergantini essent parati post domos, in quibus erant hostes, injunxi, ut quum pixidis emissionem audirent, quadam parte, quæ occupanda supererat, ingrederentur, & hostes se aquis committere cogerent versus eam partem, ubi bergantini parati esse debebant: & illos commonefeci, ut curam adhiberent circa Guautimucin, & laborarent cum

eum vivum capere, quoniam eo instanti omne cessaret bellum; & ego ascendi subdiale pavementum. Et antequam pugnam iniremus, quosdam ex primatibus civitatis allocutus sum, qui mihi noti erant, & eis dixi, quænam esset causa, cur eorum Dominus ad me proficisci nolleret: & postquam se ad extrema devenisse conspiciebant ipsi ansam non darent, ut omnes perirent, & illum advocarent, & nullo premeretur timore. Et visum est duos ex primatibus eum evocatum esse profectos, & post pusillum reversus est cum illis unus ex principalioribus inter illos nomine Cyguacoacin, qui erat Dux, & præfectus omnium ipsorum, & ejus consilio omnia ad bellum pertinentia regebantur, & ego me sibi benignum exhibui, ut spem conciperet, & metum deponeret, & ipse mihi nuntiavit Dominum nullo pacto velle coram comparere, & prius velle ibi mori, & se quidem id moleste ferre, cæterum ego facere quicquid mihi videretur. Quum animum ejus cognovissem, dixi ad suos reverteretur, ipseque una cum illis pararent se, volebam enim secum pugnam inire, & eos ad unum interficere. Et quum in his conventionibus consumpsissemus ultra quinque horas, incolæ civitatis omnes stabant super demortuorum cadavera, & aliqui in aquis. Aliqui vero natantes, & aliqui submergebantur eo in lacu, ubi conveniebant canoæ, qui erat latus, tantæ erant eorum ærumnæ ut nullum sit iudicium ad cogitandum sufficiens, quo pacto eas pati potuerint, & maxima mulierum & infantum

infantum multitudo ad nos confluebat, & ut quisq; primo accederet maxime properabat, alter alterum in aquas projiciebat, & inter de mortuorum cadavera submergebantur, & ut visum est ex aqua salsa, quam potabant, ex fame, & fœtore tanta eos aggressa est pestilētia, ut ultra quinquaginta millia hominum perierint. Quorum cadavera, ne nos reliqui egestatem eorum cognosceremus, aquis committebant, ne bergantini eos offenderent, & nec extra eos projiciebant, ne nos reliqui in civitate videremus, & eo pacto in vicis illis in quibus illi moram trahebant, inveniebamus cumulos cadaverum, ita ut nullus alibi pedes locare posset. Et quum incolæ civitatis confluebant ordinem dederam, ut in omnibus vicis essent Hispani, ne amici nostri eos miseros, qui ad nos confugiebant interficerent qui erant sine numero, & etiam significavi Ducibus Indorum nobis amicorum, ut nullo pacto paterentur ad nos confugientes interfici. Et non potuit tantum resisti aut obviari, quin eo die non fuerint intercepti & sacrificati ultra quindecim millia hominum, & intra hoc tempus omnes primates civitatis, & reliqui bello apti erant arctati in quibusdam subdialibus pavimentis, Domibus, & aquis, ubi non poterant dissimulare, quo minus optime certum illorum interitum prospiceremus, & debilitatem. Quum jam tardam esse horam animadvertirem, nec deditionem facere vellent, in eos magna illa tormenta aptari jussi, ut tentarem an deditonē facerent. Majus enim damnum passi

passi fuissent, si permissemus Indos amicos
 nostros eos aggredi, quam ex tormentis quæ
 aliquid damni eis intulerunt. Et quum hoc
 etiam parum prodesset, pixidem emitti jussi,
 cujus emissionem illico nostri occuparunt an-
 gulum illum, qui eis supererat, & immissi sunt
 aquis illi, qui in eo continebantur. Reliqui,
 qui superfuere, absque pugna deditioem fe-
 cere, & bergantini simul ingressi sunt lacum
 illum, & aggressi illas canoas, & homines bel-
 lo apti qui eis vehebantur, pugnam inire non
 audent. Et omnipotenti placuit, quod præ-
 fectus quidam ex nostris Garci Holguin no-
 mine infecutus est canoam, qua sibi videba-
 tur homines alicujus existimationis vehi, &
 quum in prora essent locati duo aut tres mi-
 lites balistis utentes, spicula in existentes in
 canois jacere parabant. Illi eisdem annuerunt
 ea vehi canoa Dominum civitatis, & propte-
 rea in eos sagittas non emitterent. Et ipsi
 illico illuc advolarunt, ceperuntque dictum
 Dominum, & eum Guautimucin, & Domi-
 num civitatis Tacuba, & quam plures alios
 quise cum vehebantur. Et illico jam dictus
 præfectus Garci Holguin, mihi illum, una
 cum alijs primatibus captivum adduxit ad
 illud subdiale pavimentum, ubi eram quod
 hærebat lacui Domini civitatis. Qui post-
 quam confederat, cum nullo usus fuissim in
 eum rigore, proximior mihi factus suo idio-
 mate retulit, se jam omnia quæ tenebatur ex-
 hibuisse, ut se suosque tueretur, donec perveni-
 ret ad eum statum. Licere nunc mihi in poste-
 rum de illo ad libitum disponere. Et apposuit
 manum

manum pugioni cuidam meo. Rogavitque, ut illum transfigerem & interficerem. Ego autem eum bono animo esse jussi. Et eo capto omnis cessavit oppugnatio. Cui Deo Optimo Maximo placuit finem imponere die martis in festivitate sancti Hypoliti x i i i . Augusti, M. D. x x i . Ita quod ab eo die quo civitas obsidione cincta est, & capta est, xxx. Maij. dicti anni, usque ad expugnationem intercesserint septuaginta quinque dies. Quibus Majestas Vestra perspiciet labores, pericula, & infortunia, quæ sui vasalli subiere, in quibus quantum eorum personas ostenderunt, ex gestis ipsis dignosci potest.

Et omnibus illis septuaginta quinque diebus, quibus obsidio continuata est, nullus fuit sine pugna cum hostibus, aut magna, aut aliquali, & in die captivitatis dicti Guautimucin, & expugnationis civitatis Temixtitan, post coacervata spolia, & prædam quam habere potuimus, reversi fuimus in castra gratias agentes Deo de misericordia qua nos profecutus fuerat, & de tam optata victoria, qua nos potiri pientissime permiserat.

Fuimus ibi in castris tribus, aut quatuor diebus, ordinem adhibendo plurimis rebus, quæ conducebant, & deinde devenimus ad civitatem Cujoacan, ubi hætenus moram traxi incumbendo, ut modum & regimen adhibeam, pacatasque reddam has provincias.

Collecto auro, & alijs rebus, consilio Majestatis Vestræ officialium illud fundi curavimus, quod fustum ascendit ad centum, & viginti millia Castellanorum, cujus consignata fuit.

fuit quinta portio Majestatis Vestræ thesaurario absq; quinta portione aliarum rerum, quæ Majestati Vestræ pertinebant servitutis ascriptarum, aliarumque rerum, ut diffusius apparebit in relatione omnium, quæ Majestati Vestræ spectaverint, quæ erit subscripta nostris nominibus. Aurum vero, quod superfuit partitum fuit inter me, & Hispanos; prout consuetudo, servitium, & qualitas cuiusque postulabat, & ultra prælibatum aurum, inventa sunt quædam emblemata aurea; ex melioribus data est quinta portio dicto Majestatis Vestræ thesaurario.

In præda, qua potiti fuimus in civitate, habuimus parvas quasdam aurtas, & pinnas, & alia ex plumis fabrefacta tanta mirabilia, ut scriptis demonstrari non possint, nec eorum excellentia compræhendi potest, ni videantur, & quum essent talia, partiri debere non est visum, sed illa Majestati Vestræ donari debere. Quapropter commilitones omnes convenire iussi, & eos rogavi, ut lato animo paterentur, ut ea Majestati Vestræ transmitterentur, & portionem eam, quæ eisdem & mihi obveniebat, Majestati Vestræ condonarem, & ipsi lato animo annuere, & eo pacto dictum donum Majestati Vestræ transmittimus per procuratores, quos concilium hujus Novæ Hispaniæ destinat.

Quum civitas Temixtitan primas obtineret partes in his provinciis, magnique esset nominis, visum est, cuidam potenti Domino maximæ provinciæ nomine Mechuacan (quæ septuaginta leucis aberat à civitate Temixtitan)

titā) innotuisse qualiter eam destruxeramus soloq; æquaveramus. Et animo volvens Domini illius amplitudinem, & munimē dictæ civitatis, existimavit, quod postquā tāta urbs nobis obistere non evaluerat, nihil nobis ob stare possit, at metu adductus, legatos quosdam ad me destinavit, & ejus nomine mihi adhibitis interpretibus nunciarunt, eorum Dominum percepisse nos magni Domini esse vasallos, & si læto animo ferrem, ipsi, & sui quoque cuperent esse Majestatis Vestræ vasalli, & maxima nobiscum jungi consuetudine. Et ipse responsum dedi, id veritate fulciri. Nos esse vasallos cujusdam magni Domini qui erat Majestas vestra, & omnes, qui esse recusarent, illis bellum inferre constitueramus, & quod Dominus illorum, & ipsi optime fecerant. Et cum paucio tempore ad me cognitio maris Australis Indici delata esset, ab eis informationem cepi, si per eorum provinciam illuc proficisci possem, & ipsi responsum dedere, iri posse. Quos rogavi, ut Majestati Vestræ informationem transmittere possem, circa dictum mare, ut per suam provinciam illuc adducerent duos Hispanos, quos illis consignarem. Et ipsi retulere se læto animo ita facere velle. Ut tamen possent pervenire ad mare, cgebantur transire per provinciam cujusdam magni Domini, quo cum ipsi bella gerebant, & propterea tunc temporis ad mare proficisci non poterant.

Dicti legati è Mechuacan apud me moram traxere per tres, aut quatuor dies, & coram
eis

eis equites aliqua levia prælia inire jussi, ut in sua provincia ista recenserent. Et quum eis fuisset emblemata in partibus quædam, expedivi eos una cum Hispanis, ut proficiscerentur ad dictam provinciam Mechucan.

Vt ante posito capite demonstravi, potentissime Domine, non diu ante cognitionem aliquam habueram de alio mari Australi Indico, & cognoscebam, quod aberat duobus, aut tribus locis ad duodecim tredecim, & quatuordecim dietas ab hoc loco. Et magno tenebar desiderio, quum scirem servitium immensum Majestati Vestræ ex eo proveniturum, maxime quum omnes aliquam habentes scientiam, aut aliquam experientiam in navigationibus Indorum, certo crediderint, quod si forte in his locis detegeretur mare Australe Indicum, detegerentur plurimæ insulæ dices auro, & gemmis, emblematibus, & aromatibus, & detegerentur multa secreta, & admiratione digna, & hoc affirmant pariformiter omnes periti, & experimentum habentes in Cosmographia. Et eo desiderio, & ut ex hoc Majestas Vestra à me haberet hoc singulare, & memorabile servitium, destinavi quatuor Hispanos, duos ad quasdam provincias, reliquos ad duas alias, & cum eis informationem, quæ itinera tenere deberent, & quum dedissem homines nobis amicos, qui eos conducerent, & cum illis proficiscerentur, discessere, & eis injunxi, ne sisterent donec ad ipsum mare pervenirent, & si illud detegerent, caperent possessionem illius realem, & etiam cor-

poralem Majestatis Vestre nomine. Et quidam ex eis profecti sunt per spatium centum & triginta leucarum per plures bonas provincias absque impedimento, & profecti sunt ad mare & cepere possessionem, & in signum constituere cruces aliquas in illius littore, & inde ad aliquod dies reversi sunt cum responsione dicte detectionis, & mihi sigillatim de omnibus informationem dedere, & aliquos ex accolis dicti maris adduxere. Similiter attulere inditia auri ex multis aurifodinis, quę invenire in illis provincijs, per quas transivere, quę cum alijs inditijs impresentiarum Majestati Vestre transmittito. Reliqui vero aliquantum diutius morati sunt, quoniam ipsi emensis sunt iter centum & quinquaginta leucarum ab alio latere, donec pervenerint ad dictum mare, & illi similiter cepere dicti maris possessionem, & attulere latissimam informationem illius littoris, & aliqui ex accolis cum illis advenere, & eos, aliosque hilari vultu excepi, & post datam ipsis informationem magnę potentię Majestatis Vestre ad patrios lares leti reversi sunt.

Alia relatione potentissime domine Majestati Vestre significavi, qualiter eo tempore quo Indi me profligarunt, & prima vice me à civitate Temixtitan ejecerant, defecerant à Vestra Majest. omnes provincię dicte civitati subjectę, & nobis bella intulerant, & duce hac relatione Majestas Vestra poterit inspicere jubere, qualiter coegimus ad illius regale servitium majorem partem provinciarum quę defecerant, & quoniam quędam provin-

Eiꝛ quę adjacent mari Australi Indico, per decem, quindecim & triginta leucas, post defectionem civitatis Temixtitan defecerant, & eorum incolę proditorie interfecerant ultra centum Hispanos, & ego donec modum imposuiffem huic bello, non habueram vires ad transmittendum copiis contra eos, & expeditis illis Hispanis, qui fuerant reversi à detegendo mari Australi Indico, constitui mittere Condifalum de Sandoval majorem executorem comitantibus triginta equitibus & ducentis peditibus, & Indis nobis amicis, & cum aliquibus ex primatibus civitatis Temixtitan, ad illas provincias Tatactetelco, Tuxtebeque, Guatuxto, & Aulicaba. Dato illi ordine, quem obtinere deberent in hac expeditione, coepit dirigere se ad eam executioni demandandam.

Eo tempore locumtenens, quem dimiseram in civitate Finium Securitatis, quę est in provincia Tepeaca, venit ad hanc civitatem Cujoacan. Atque me admonuit, qualiter incolę dictę provincię, & aliarum eidem vicinarum M. V. vasalli damna patiebantur ab incolis provincię cujusdam Guaxacacę nomine & propterea illis bellum inferebant, quoniam nostra juncti erant amicitia, & quod ultra huic rei remedium imponendum, erat optimum tutam reddere provinciam Guaxacacę, quoniam ea ibatur ad Mare Australe Indicum, & si eam pacatam redderemus, esset res admodum proficua, tam pro jam dicta, quam pro alijs plurimis causis, de quibus post hæc referam Majestati Vestrę.

Et dictus locumtenens mihi retulit, se optimam habere informationem sigillatim de omni ea provincia, & paucis illam militibus subigere possemus. Ille enim dum ipse in castris essem contra civitatem Temixtitan, eo profectus fuerat, quoniam incolæ provinciam Tepeaca institerant ut illis bellum inferrent, quum tamen ipse non adduxisset ultra viginti aut triginta Hispanos, illum redire coegerant, quamvis non eo spacio quo ipse desiderasset, & ego audita ejus relatione, eidem equite impartitus sum duodecim, & pedites Hispanos octuaginta, & dictus major executor cum locum tenente discessere comitantibus suis commilitonibus ab hac civitate Cújoacan tricesima Octobris, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo primo. Equum pervenissent ad provinciam Tepeaca, milites suos recensuerunt, & quilibet discessit ad sibi commissam provinciam, & major executor inde ad viginti dies ad me literas dedit se pervenisse ad provinciam Guatuzaco, & quamvis multum timeret aliquam oppressionem ab hostibus accipi posse, quum gens esset bello agilis & maximas haberent vires, omnipotenti tamen placuit, ut eum pacifice exceperint & quamvis ad aliam non pervenisset provincias, certe arbitrabatur omnes incolas illarum deditionem facturam Majestati vestræ, & post dies quindecim ab eo recepi literas, quibus mihi significavit, illum ulterius profectum, & omnes eas provincias jam esse pacatas. Et illi videbatur, ut inde plus fructus caperetur, in e-

colo

oloniam locandam, ut multo ante confu-
ueramus, admonuitque ut prospicerem quid
in hoc esset per eum agendum. Rescripsi,
rarias agendo ei de labore in ea expeditione
per eum suscepto ad Majestatis Vestræ commo-
um, & illi significavi sententiam suam esse
primam circa coloniam deducendam, & man-
avi ut ædificaret civitatem ad Hispanorum
abitationem in provincia Taxtebeque, &
omen sibi imponeret Medelin, & destinavi
omina judicum & regentium, & aliorum
fficialium. Quibus omnibus injunxi, ut
prime prospicerent, ea quæ commoda essent,
& conducerent servitio Majestatis Vestræ, &
quod incolæ bene haberentur.

Locum tenens civitatis finium Securitatis,
um suis militonibus discessit ad provin-
ciam Guaxaca comitante magna copia homi-
um circumvicinorum nobis amicorum. Et
quamvis incolæ dictæ provinciæ sibi obistere
cepissent, & bis, aut quater cum eis strenue,
& acriter pugnam inivissent, tandem se paci-
ce dedidere absque aliquo illorum incom-
modo, & de omnibus sigillatim ad me scripsit,
& mihi significavit provinciam esse optimam,
& aurifodinis refertam, & ad me destinavit
prima auri indicia, quæ una cum alijs Ma-
jestati Vestræ transmittito, & ipse remansit in ea
provincia expectans quid sibi vellem injungere.
Quum ordinem posuisssem ad has duas pro-
vincias debellandas, & quum cognoscerem
optimum eorum eventum, & quum prospe-
cerem me jam tres collocasse Hispanorum
olonias, & major pars illorum mecum

degebat in civitate Cujoacan, & quum censuluissemus quo in loco aliam locaremus coloniam circa lacus, quum ea magis indigeremus ad tutelam, & quietem omnium harum provinciarum & similiter cernentes civitatem Temixtitan. Quæ erat res tam celebris, & quam hætenus magnificeramus, & de qua meminimus, visum est nobis in ea coloniam ponere, solo enim tota erat æquata, Etege fundos partitus sum illis, qui eam inhabitare constituerant, & nominati sunt iudices, & regentes Majestatis Vestræ nomine, ut in ejus regnis fieri consuevit, & dum domus construuntur, constituimus moram trahere in hac civitate Cujoacan, ubi impræsentiarum sumus à quatuor, aut quinque mensibus, in quibus dicta civitas Temixtitan reficitur, & est civitas pulcherrima, & credat Majestas Vestra, quod indies fiet nobilior, & amplior, adeo ut quemadmodum transactis temporibus fuit primas, & dominatrix omnium harum provinciarum in futurum quoque fore speramus, & sit, fietque ita, ut Hispani sint in ea munitissimi, tutique, & multum incolæ prævalentes, & adeo, ut nullo pacto ab eis lædantur possint.

Interim, ut dixi, Dominus provincię Tautepèque (quæ hæret mari Australi Indiæ), per quam duo illi Hispani profecti sunt ad illud detegendum) destinavit ad me quosdam è suis proceribus, & per eosdem se obtulit in Majestatis Vestrę vasallum, & destinavit munera aliqua, videlicet emblemata quædam & frusta auri, & alia ex plumis, quæ omnia con-

consignata fuere Majestatis Vestræ thesaurario.
 Ego gratias egi dictis nuncijs de omnibus
 quæ nomine Domini mihi exposuerant, & quæ
 illi afferenda sum impertitus & ipsi re-
 versi sunt multum læti.

Similiter eo tempore advenere duo illi His-
 pani, qui profecti fuerant ad provinciam Me-
 chuacam, per quam nuncij, quos Dominus
 mihi destinaverat, mihi retulerant,
 etiam ab ea parte iri posse ad mare Australe In-
 dicum. Sed eundem erat per provinciam
 ejusdam eorum hostis. Et cum Hispanis
 advenit frater dicti domini à Mechuacan cum
 suis primatibus, & familiaribus, qui ascende-
 rant ad mille viros, quos excepi, benignum
 spectum eisdem exhibendo, & Domini dic-
 tæ provinciæ Calcucin nomine Majestatem
 Vestram donarunt, quodam munere palma-
 rum ex argento, quæ ascenderunt ad multas
 libras, & rerum aliarum, quæ omnia confi-
 gnata sunt Majestatis Vestræ thesaurario. Et
 ut modum nostrum prospicerent, & Domi-
 no suo nunciare, & recensere possent, in pla-
 tea quadam convenire jussi omnes equites,
 & coram eis concurrerunt, & prælia levia
 vivere, & pedites suo ordine, & milites
 aliqui pixides emisere, & tormentis turrim
 quandam impetendam curavi, qui admiratione
 maxima capti fuere circa ea, quæ in dicta
 turri acta sunt, & etiam quum equos curren-
 tes videre, & eos adducendos commisi, ut pro-
 ficiscerentur visum destructionem civitatis
 Temjxtiran, quam ubi conspexere, ejusque vi-
 res & munimina, quum sit in aquis constituta

majori affecti sunt admiratione, & post quatuor aut quinque dies post multa exhibita ad eorum dominum afferenda munera & pro ipsismet, quæ ipsi magni faciunt, in patriam læti discescere. Ante hac retuli Majest. Vest. de flumine Panuco, quod est in littore infra civitatem Veræ Crucis per quinquaginta aut sexaginta leucarum spacium, ad quod naves Franciscici de Garai bis vel ter profectæ fuerant. Etiam acceperant maximum damnum ab accolis illius ob sinistram modum, quem adhibuerant præfecti, quos illuc destinaverat, in rebus agendus cum dictis Indis. Et ipse cernens, quod in omni mari Septentrionali Indico est maximus portuum defectus, & nullus est similis portui illius fluminis, & etiam, quoniam Incolæ illius prius venerant ad me, & obtulerant se in vassallos Vestræ Majestatis, & nunc bella intulerant, & inferunt vassallis Vest. Majest. & nobis amicis, constitui illuc præfectum aliquem destinare cum aliquibus militibus, & pacatas reddere omnes illas provincias, & si esset tellus habitanda, ibi in ripa fluminis coloniam constituere. Omnes enim circumvicinos pacatos tutosque redderem, & quum essemus pauci & separati in tres aut quatuor portiones, propterea aliqua suberat contradictio, ne ulterius milites ab hoc loco extraherem, partim ut opem ferrem amicis nostris, partim quoniam post expugnationem civitatis Temixritan, naves advenerant, & adduxerant quosdam equites, paratos esse jussi viginti quinque equites, & pedites centum & quinquaginta, & præfectum cum illis,

illis, ut irent ad dictum flumen. Et quum hunc præfectum expedirem, venerunt literæ à civitate Veræ Crucis, ad portum illius advenisse navim, qua vehebatur Christophorus de Tapia invisor foundationum insulæ Hispanæ, à quo sequenti die literas accepi, quibus significavit adventum suum ad has partes eam ob causam fuisse, ut earum regimen Majestatis Vestræ nomine obtineret, & ad id habebat suas Regales commissiones, quarum copiam nullibi facere volebat, donec nos coram colloqueremur, & eo instanti voluisset ad me esse profectus, quum ramen haberet equos mari afflictos, itineri se non commiserat, & me rogabat, ut ordinem ponerem, quomodo convenire possemus, aut ille huc veniendo, aut ego illuc proficiscendo ad maris littora. Et quum literas ejus accepi, illico responsum dedi asserens me admodum adventu suo lætari, & quod nullus advenisse poterat Majestatis Vestræ mandato ad regimen istarum provinciarum, quo plus gauderem: partim ob cognitionem, quæ inter nos intercesserat, partim ob educationem, & vicinitatem, quam habueramus inter nos in insula Hispana. Et quoniam pacatio istarum provinciarum non erat firma, & solida, ut decebat, & qualibet novitate ansam præberemus incolis provinciarum ad studendum defectioni, & quum frater Petrus Malgerejo ab Vria commissarius Cruciatæ interfuisset omnibus laboribus nostris, & optime noscebat, quo in statu res hic versarentur, illius adventus Majestati Vestræ plurimum fuit proficiuus, & nobis alijs illius

doctrina, & consilium plurimum profuere. Illud obnixius rogavi, ut laborem susciperet, & dictum Tapia allocutum proficisceretur, & inspiceret provisiones Majestatis Vestrae: & postquam ille melius quam aliquis cognoscebat, quæ facerent ad ejus regale servitium, & ad bonum omnium istarum provinciarum, quod ipse constitueret cum dicto Tapia ea, quæ convenirent, postquam cognoscebat me in nullo deviaturum ab eis: & in hoc eum rogavi præsentem Majest. Vestrae thesaurario, & ipsemet idem injunxit. Et sic discessit profecturus ad civitatem Veræ Crucis, ubi dictus Tapia morabatur. Et ut in dicta civitate, & ubicunque dictus esset Tapia, omnia sibi exhiberentur, commodeque exciperetur, expediendi dictum patrem una cum duobus, aut tribus meis commilitonibus. Et quum illi discessere, præstolabar eorum responsum, & interim aptavi me discessui componendo aliqua, quæ faciebant ad servitium Vestrae Majestatis, & ad pacationem, quietemque omnium istarum provinciarum.

Inde ad decem, aut duodecim dies, Iustitia, & regimen Civitatis Veræ Crucis, mihi scripserunt, dictum Tapiam exhibuisse provisiones Majestatis Vestrae, & gubernatorum suorum suo Regali nomine, & ipsi paruerant omni, qua decebat, observantia, & quo ad executionem, responsum dederant, quod cum major regiminis portio apud me hic esset, & interfuerant oppugnationi civitatis, ipsi eos certiores redderent, ac omnes facerent, & adimplerent illud, quod plus conducere videbatur

debatur Majestatis Vestræ servitio, & bono provinciarum, & quod ex dicta responsione, dictus Tapia aliquam conceperit displicentiam, & etiam tentaverat quædam scandalosa. Et quamvis illud multum displiceret, illis respondi rogando, & monendo, quod prius prospicientes Regale Majestatis Vestræ servitium laborarent obsequi dicto Tapia, & occasionem non præberent, quod aliqua oriretur dissensio, quoniam accingebam me itineri, ut illum convenirem, & adimplerem Majestatis Vestræ mandata, & id facerem, quod concerneret Majestatis Vestræ servitium. Et quum vellem jam discedere, & iter illius præfecti ad flumen Panuco abjicissem, quum (si ipse discederem) necessarium esset optimum ibi relinquere præsidium procuratores consilij istius Novæ maris oceani Hispaniæ monuerunt me maximis protestationibus, quod hinc non recederem. Quoniam à brevi tempore provinciæ Temixtitan, & Mexico redditæ fuerant pacatæ, mea absentia seditionem facere possent, Vnde eveniret maximum dānum Majestati Vestræ, & inquietaretur provincia. Et in dicta monitione alię plures causę, & rationes continebantur, quibus demonstrabant me impresentiarum non debere discedere, ab hac civitate, & dixere, quod ipsi cum auctoritate consilij proficiscerentur ad civitatem Veræ Crucis ubi erat dictus Tapia, & inspicerent provisiones Majestatis Vestræ, & mandata, & id agerent, quod Regali Majestati Vestræ, conducere viderent.

Et

Et quoniam nobis visum est ita oportere, & dicti procuratores discedebant, eisdem literas dedi ad dictum Tapiam significando ei ea, quæ acta erant, & ipse committebam vices meas Condifaluo de Sandoval majori executori, Didaco de Sotto, & Didaco de Valde-
nebro, qui erant in civitate Veræ Crucis, ut meo nomine insimul cum Senatu illius, & una cum procuratoribus aliorum Senatum viderent, exequerenturque id, quod conducirer Majestatis Vestræ servitio, & bono provinciarum. Illi enim erat, & sunt tales, ut ita essent facturi. Et quum pervenissent eo ubi dictus Tapia erat, qui iam iter ingressus erat, & pater frater Petrus secum proficiscebatur, monuerunt illum, ut reverteretur & simul reversi sunt ad civitatem Cempoal, & dictus Christophorus exhibuit mandata, & provisiones Vestræ Majestatis, quibus omnes obedientiam ea reverentia, qua Majestati Vestræ parere debent, exhibuere: ad ea tamen executioni demandanda Majestati Vestræ supplicabant, quoniam id Majestatis Vestræ servitio conducere maxime arbitrabantur rationibus, & causis in supplicatione contentis, quam conscripsere, ut latius ea gesta sunt, & procuratores, qui veniunt ex nova Hispania afferunt subscriptam manu notarij publici. Post multas monitiones hinc inde factas inter dictum Tapiam & procuratores jam dictus Tapia navim suam ascendit, quia ita facere monitus fuit, quoniam propter ejus adventum, & mansionem in his provincijs, & quia publicatum erat ipsum gubernatorem,
& ca-

& capitaneum harum provinciarum adven-
tasse, seditionem faciebant, & incolæ è Mexi-
co, & Temixtitan composuerant cum istis pro-
vincijs deficere, & prodicionem machinari,
à qua evadere fuisset difficilius, quam à pri-
ma. Quæ fuerat huiusmodi, quod aliqui ex
incolis è Mexico ordinem dederant cum inco-
lis earum provinciarum, ad quas subigendas
destinaveram majorem executorem, ut ad me
proficiscerentur maxima celeritate, & signifi-
carent per littora vagari decem & octo naves
magnis copijs, & terram non capere, & quia
gens amica esse non posset, si vellem ipsi
se accingerent, & mecum eo proficiscerentur,
mihi opem laturo, & ut fidem illis
adhiberem navium formas papiro pictas ad
me detulere. Et quum hoc secreto mihi nunc-
ciassent illico eorum animum agnovi, &
fraudem subesse, & circumventionem, ut me
ab hac provincia abducerent, quia cum ali-
qui ex primatibus audivissent me discessu-
rum, & me nunc in provincia continerem,
aliud ordinem adinvenerant. Omnia secum
dissimulavi, & postea aliquos carceri man-
cipavi, qui hæc machinati fuerant. Ita ut
adventus dicti Tapiæ, & quod non habebat
notitiam patriæ, & incolarum, maximam
suscitaverit seditionem, & sua hic mansio
maximo fuisset incommodo, ni deus reme-
dium apposuisset, & plus commodi contu-
lisset Vestræ Majestati, manere in insula Hispa-
na, & prætermittere suum huc adventum, &
prius Majestatem Vestram consulere, & eidem
significare, quo in statu essent res harum provin-
ciarum.

ciarum, postquam hæc omnia noverat ex navibus, quas ad dictam insulam Hispaniam transmiseram ad subsidium evocandum, & lucularius cognoscebat, jam remedium appositum scandalo, quod evenerat adventu classis Pamphili de Narvaez, per ea potissimum, quæ per consilium, & regimen Majestatis Vestre constituta fuerant, & eo maxime, quia ab Admirante, judicibus, & officialibus Majestatis Vestre, qui resident in dicta insula Hispana, multoties prælibatus Tapia monitus fuerat ne daret operam transfretandi ad has provincias, nisi prius Majestas Vestra certa fieret omnium, quæ in illis evenissent, & ob id adventum ejus sub poenis quibusdam inhibuere, qui modis quibusdam, quos secum tenuit potius considerans suum particulare interesse, quam id, quod servitio Majestatis Vestre conducere, tantum effecit, ut inhibitionem jam dictam sui adventus revocaverint. Majestati Vestre omnia retuli, quando dictus Tapia ab his oris discessit, ea procuratores, & ego non fecimus. Ipse enim idoneus nostrarum literarum exhibitor non videbatur, & etiam ut Majestas Vestra cognoscat, & credat, quod in non recipiendo dictum Tapiam Majestas Vestra commodum maximum consecuta est, ut latius quando, & quoties necesse erit, demonstrabitur.

Capite quodam anteriori Majestati Vestre significavi, quod aliter præfectus ille, quem destinaveram ad subigendam provinciam Guaxaca, eam pacatam obtinebat ibique præstolabatur quid illi essem mandaturus. Et
quoniam

quoniam eo indigebam, quum esset locum tenens, & iudex in civitate finium Securitatis, illi literis injunxi, ut octuaginta illos pedites, & decem equites, quos secum habebat, Petro de Alvarado consignaret, quem destinabam ad devincendam provinciam Tatutepeque, quæ distat per quadraginta leucas à provincia Guaxaca, prope mare Australe Indicum, & bellum inferebant, & damna intolerabilia his, qui se subdiderant Vestræ Majestati, & incolis provinciae Tatutepeque, quoniam nobis promiserant, nos per eorum provinciam proficisci ad detegendum mare Australe Indicum. Et dictus Petrus de Alvarado discessit ab hac civitate ultima die Ianuarij, instantis Anni, & comitantibus militibus, quos hinc abduxit, & illis, quos recepit in provincia Guaxaca, in unum convenire quadraginta equites, & ducenti pedites. Inter quos erant quadraginta pixidibus, & balistris utentes, & duo erant illis parva campestria tormenta, & inde ad dies viginti literas accepi è dicto Petro de Alvarado, qualiter erat in itinere ad dictam provinciam Tatutepeque, & me certiore faciebat, se captivos habuisse quosdam exploratores, dicte provincie incolas: & quum ab eis informationem cepisset, illi retulerant, Dominum Tatutepeque, una cum illius copijs eum in campis prestolari, & ibat ea sententia, ut omnia eidem possibilia efficeret, ut pacatam redderet eam provinciam, & ad hoc ultra Hispanos secum adducebat plures, & bellicosos homines. Et cum maximo desiderio hujus negocij eventum expectarem, die quarta Martij

Martij præsentis Anni literas accepi à dicto Petro de Alvarado, quibus significabat se provinciam ingressum, & quod tres aut quatuor coloniae eidem obsistere ausque fuerant, in obsistendo tamen non permanserant, & ingressus fuerat civitatem Taturepeque, & secundum ea quae apparuerant, fuerat optime receptus, & dominus illius voluerat, ut hospitaretur in quibusdam suis magnis domibus, quae cooperatae erant palea, & quum essent sic loco non admodum condecienti pro equitibus, eas habitare noluerat. Sed descendebat ad aliam civitatis partem quae erat planior, & etiam ideo id fecerat, quia ad aures ejus devenerat, illos constituisse ipsum, & universos socios ejus velle eo pacto interficere, & quod cum Hispani essent in illis domibus quae erant amplissimae, eisdem ignem injicere, & omnes comburere. Et cum deus illi hoc negotium detexisset, dissimulaverat, & secum in planiorem locum adduxerat illius provinciae dominum, & filium suum quos tenuerat, & eos habebat in potestate sua tanquam captivos: & ipsi concesserant eidem ultra viginti quinque millia Castellanorum, & arbitrabantur ut relatione illius subditorum audiverant, illum maximum obtinere thesaurum, & quod omnis illa provincia erat ita pacifica, ut nihil supra, & habebant suas nundinas & commercia, ut prius facere consueverant: & illam provinciam afferebat esse ditissimam aurifodinis, & quod eo praesente inditia extraxerant, quae mihi transmisit, & quod per dies tres aut quatuor progressus fuerat ad mare, & illius possessio.

possessionem Majestatis Vestre nomine acceperat, & in illius presentia extraxerant gemmarum inditium, quod similiter mihi transmissit, quod una cum inditijs aurifodinarum Majestati Vestre destino.

Quum Deus omnipotens negotium hoc optime dirigeret, & adimplebatur desiderium, quo ardeo ad Majestati Vestre inferendum in hoc Australi Mari Indico detegendo, cum res sit tanti momenti, diligentissime providi, quod in uno ex locis tribus, ubi mare detexi, duæ mediocres construuntur caravellæ & duo bergantini. Caravellæ erunt ad detegendum, & bergantini ad legenda littora, & ad hoc destinavi duce quodam homine diligenti quadraginta Hispanos, inter quos sunt magistri, & fabri lignarij littorum, & tabularum magistri, & fabri ferrarij, & homines mari versari soliti, & parari jussi in civitate Veræ Crucis pro clavis, velis, & alijs facientibus ad dicta duo navigia. Propterabimus, quantum nobis fuerit possibile, ut perficiantur, æquori committantur. Quod perfectum opus (credat Majestas vestra) erit major res, & ex qua majus commodum Majestatis Vestre redundabit, quam ex re aliqua, quæ evenerit, postquam Indorum loca reperta sunt.

Cum essem in civitate Thesaico, antequam ab ea exirem, ut obsidione cingerem civitatē Temixtitan, componendo. & dirigendo ea, quæ erant opportuna ad dictam obsidionem, curam non adhibēs ad illa quæ per quosdam machinabantur, ad me profectus est unus,

LI

qui

qui huic intererat proditio*n*i, & me certio*r*em reddidit, amicos aliquos Didaco Velazquez, commilitones meos mihi parasse proditio*n*em, ut me interimerent, & jam inter se elegerant praefectum, praetorem, & alios officiales, & omnino providerem de remedio, postquam videbat, quod ultra scandalum inde successurum in personam meam, certum erat nullum Hispanum posse evadere, quum essemus alter alteri contrarii, & quod propterea non solum hostes paratos inveniremus, sed etiam illos, quos nobis amicos arbitrabamur, laboraturos, ut nos omnes ad unum interficerent. Quamprimum tam magnam proditio*n*em detectam conspexi, gratias Deo Opt. Max. egi, quoniam in eo omne versabatur remedium, & illico capiendum curavi ex illis unum, qui erat autor, qui sua sponte fassus est quod ipse constituerat, composueratque cum multis, quos in sua confessione nominavit, ut me interficerent aut caperent, & occuparent regimen provinciarum pro Didaco Velazquez, & veritas erat, illum constituisse creare praefectum & judicem majorem, & ipse esse debebat major executor, & me aut interficere, aut capere debebant, & in hoc convenerant multi, quos descripserat in copia quadam, quae inventa est in ejus habitatione, quamvis lacerata, cum aliquibus ex dictis, quos ipse nominavit, cum quibus praedicta tractarat. Et non solum haec acta fuerant, & consulta in civitate Tesaico, sed illa jam inceperant, & tractarant, dum incumberemus bello provinciae Tepeaca. Et audita illius

illius confessione, qui nominabatur Antonius de villa fanna, qui oriundus erat è Zamora, & quum eam ratam habuisset, iudex quidā & ego illum morte dignum judicavimus, & ita executum est in illius personam. Et quamvis in hoc cōperierimus plures confcios, dissimulavi secum amicabiliter agendo, quia cum casus mihi pertineret (quamvis aptius dici posset Vestræ Majestati) nolui contra eos rigoroſe procedere, quæ dissimulatio non multum profuit, quoniam postea aliqui factionis dicti Didaci Velazquez quæſivere adversus me pluries insidiari, & secreto multos movere tumultus, & scandala, ut plus mihi cavendum fuerit ab illis, quam à nostris hostibus. Deus tamen omnipotens ita direxit omnia, quod absque aliqua in eos animadversione, omnis est inter nos tranquillitas, & requies, & si in posterum aliquid audiero, in eos animadvertam, prout dictabit justitia.

Post expugnationem civitatis Temixtitan, dum morarer in civitate Cujoacan, ab humanis excessit Don Ferdinandus Dominus civitatis Theſaico, cujus mortem omnes moleste tulimus, cum esset fidelis Majestatis vestræ vasallus, & Christianis amicissimus, Et consilio, consensuque Dominorum, & primatum illius civitatis, & provinciæ Majestatis Vestræ nomine regimen concessum fuit fratri suo minori, qui baptismā suscepit, & illum Don Karolum nominavimus, & ut hætenus videri potest, sequitur vestigia fratris sui, & admodum delectatur nostro habitu, & consuetudine.

Alia Relatione Majestati vestræ significavi, qualiter prope provinciam Tascaltecal, & Guaxacingo erat mons rotundus, & excelsus, à quo ferme per exibat fumeus globus, qui recto tramite sagittæ velocitate in auras ascendebat, & quoniam nobis afferebant, rem eam esse periculo plenam, & eos qui scandebant mori, jussi Hispanos quosdam ascendere, ut conspicerent, quo modo esset mons in cacumine. Eteo tempore, quo ascenderunt, ille fumeus globus exivit tanto cum strepitu, quod nec potuerint, nec ausi fuerint pervenire ad cacumen montis unde exit ille fumus, & erat spaciū duorum basilistæ jactuum ab uno ore ad aliud. Est enim mons latus in circuitu per tres, aut quatuor leucas, habet talem profunditatem, ut infimam illius partem prospicere nequiverint & ibi invenere frustra sulphuris, quæ fumus expellit. Et dum semel ibi essent, audire fumi ascendentis strepitum, & ipsi descensum accelerarunt, antequam tamen pervenissent ad medium montis, rotatim adventabant plurima saxa, & propterea conspexere se in maximo constitutos periculo, & Indico illud facinori ascripsere, illuc proficisci quo illi ascenderunt.

Alijs literis Majestati Vestræ significavi, incolas harum provinciarum esse majoris capacitatis, & ingenij reliquis incolis aliarum insularum, & videbantur nobis tantæ intelligentiæ, & rationis quantum mediocriter uni sufficit. Et propterea tunc mihi non videbatur, ut Hispanis inservire cogerentur, quem

quemadmodum incolæ aliarum insularum. Et etiam hoc cessante, acquirentes, & coloniarum locatarum in his partibus se sustinere, & alere non possent, & nec tunc Indos astringeremus, & Hispanis aliquod adhiberetur remedium. Mihi videbatur Majestatem Vestram committere, ut ex redditibus, qui hic Majestati Vestræ pertinent, sublevarentur pro victu, & expensis factis, & in hoc committeret provideri illud, quod plus conducere videretur servitio suo, ut de omnibus latius Majestati Vestræ significavi. Et postea visis, & consideratis maximis, continuisque Majestatis Vestræ expensis, & quod totius omnibus modis augere debebamus illius redditus, quam causam præbere, ut minuerentur, inspecto etiam longo tempore, quo bello incubuimus, & necessitate, debitisque quibus astringebamur, & dilatione, quæ intercedebat, donec Majestas Vestra aliquid posset constituere, & etiam maxima importunatione M. V. officialium, & omnium Hispanorum, sui quasi coactus Dominos, & incolas harum provinciarum deponere ad manus Hispanorum, considerando servitia, & acta, quæ ipsi Majestati Vestræ exhibuere in his partibus, ut interim dum Majestas Vestra aliud jubeat, vel hoc idem confirmet, dicti Domini, & incolæ Hispanis inserviant, & cuilibet Hispano, cui fuerit concessus exhibeat ea, quibus indigebit ad sui sustentationem. Et hic modus fuit initus multorum consilio, qui optime norunt, & intelligunt mores istarum provinciarum. Non potest haberi

modus melior, & qui plus conveniat, tam ad sustentationem Hispanorum, quam ad conservationem Indorum, & ut bene secum agatur, pro ut latius Majestati Vestræ exponent procuratores, qui venient ex hac Nova Hispania. Pro rebus, & pagis Majestatis Vestræ, consignatæ sunt provinciæ, & urbes meliores, & aptiores. Supplico Majestati Vestræ in hoc providendum committat id quod plus conducere videbitur Majestatis Vestræ servitio.

Catholice Domine Deus omnipotens vitam, regalem personam, & potentissimum statum Vestræ Cæsareæ Majestatis conserve, augeatque cum incremento majorum Regnorum, & Dominorum, ut regale cor suum desiderat.

Ex civitate Cujoacan, istius suæ Novæ maris oceani Hispaniæ, die quintadecima Maij. Anno Domini. Millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

Potentissime Domine Vestræ Cæsareæ Majestatis humillimus servus & vasallus, qui
Majestatis Vestræ regales pedes
& manus deosculatur, Fer-
dinandus Cortesius.

Potentissime Domine Vestræ Cæsareæ Majestati Relationem facit Ferdinandus Cortesius illius Præfectus, & justitia Major in hac Nova maris Oceani Hispania, quemadmodum Vestra Majestas inspicere poterit.

poterit. Nos enim Majestatis Vestræ Officiales tenemur omnia referre, & computum dare de omnibus, quæ evenere in his partibus, & in his literis omnia transmittuntur, & ea est mera veritas, & propterea non est necesse, ut nos diffusius scribamus. Sed omnia Relationi dicti præfecti remitemus.

Invictissime, ac Catholice Domine, Deus omnipotens vitam, & regalem Mejestatis Vestræ personam, & potentissimum statum conservet, augeatque cum incremento majorum Regnorum, Dominiorumque, ut regale cor suum desiderat. Ex Gujoacan, die. xv. mensis Maij. M. D. xxii.

Potentissime Domine Vestræ Cæsareæ Majestatis humiles servi, & vasalli, qui Regales Majestatis Vestræ pedes & manus deosculantur.

Julianus Alderete, Alphonfus de Grado, Bernardinus Vazquez de Tapia.

DE
FRATRV MINORVM
REGVLARIS OBSERVANTIÆ
PROFECTV ET ANIMARVM

lucro in HuKerañ, siue Nova Hi-
spania, Epistola venerandi patris
fratris Martini de Valétia custo-
dis sancti evangelij in terra
præmissa, ad Reverendum
P. F. Matthiam Vvenif-
se in generalem com-
missarium Cismô-
tanum eorundē
fratrum.

REVERENDE ac dignissime Pater,
frater Martinus de Valentia custo-
diæ sancti evangelij custos, & cæteri
ordinis minorum regularis obser-
vantia fratres, in hac Nova Hispania degen-
tes, filij & subditi Reverendissimæ paternita-
tis Vestræ, obedientiam fidelem cum osculo
manuum. Nos quidem constituti sumus in
extremis mundi partibus apud Indos in ma-
gna Asia, ubi Christi Evangelium à filijs &
subditis Vestris primum cœpit prædicari, &
nova fidei semina pululare, in arentibus an-
tea sulcis, quia rivos ejus inebrians gratia sal-
vatoris in stillicidijs eorum multiplicavit ge-
nimina ejus. Nam ut vere loquar non au-
tem hyperbolice, plusquam decies centena
millia Indorum sunt à filijs Vestris baptizata,
quorum quisque præsertim illi duodecim,
qui missi sunt una mecum à Reverendissimo
Domino

Domino Cardinali sanctę crucis patre nostro fratre Frācisco de angelis, cum esset minister generalis, plusquam centum millia baptizavit, omnes illi præter me didicerunt linguam Indorum, imò varias linguas eorundem. Et in eis prædicant, & instruunt innumeram multitudinem eorum, & inter eos infantuli, & pueri magnatorum naturalium filij largam nobis spem imponunt : qui à fratribus nostris instruuntur, & vita, & moribus religiose nutriuntur, in nostris cœnobijs quæ condidimus fere jam viginti, & indies multiplicatur & construuntur ab eisdemmet Indis fervida devotione. Et in quolibet habemus in habitaculis contiguis nostris conventibus plusquam quingentos pueros, In quibusdam parum minus, in quibusdam vero satis plures qui jã in doctrina Christiana sunt instructi, & prædicant filij patribus suis, & in ambone publice miro modo : & multi ex eis docet alios pueros qui canunt horas Domine nostrę quotidie, & surgunt illa eadem hora, qua fratres & in sua ecclesia seorsum ad matutinum, & canunt solenniter missas, sunt enim tenacis memorię valde dociles & perspicaces, sunt pacifici, inter eos nunquam est rixa, nec jurgium inter eos, loquuntur submissa voce, depressis oculis, mulieres fulgent incredibili honestate, & verecundia fœminea naturaliter inest eis. Confessiones illorum maxime fœminarum sunt incomparabilis puritatis & inauditę claritatis : sacrosanctum Eucharistię Sacramentum abundanti effusione lachrymarum

fufcipiunt, religioſos præcipue minores pro magno ducunt, quia primo eos cognoverunt, & per dei gratiam bonum exemplum ab eis accipiunt, maxime eis obediunt, & ab eis indita jejunia, ac alia exercitia poenitentialia devotione magna ſumunt, in doctrina Chriſtiana valde proficiunt, & ſatis afficiuntur ad illa quæ ſunt fidei noſtræ catholicæ, & quam propere diſcunt, ea melius quam pueri Hiſpanori. Ad laudem dei cui eſt honor & gloria, in ſecula ſeculorum, Amen. Ex conventu noſtro Thalmanaco prope magnam civitatē Meſſicanan, cuſtodie ſancti Evangelij. Die duodecima menſis Iunij. Anno Domini Mil-leſimo quingentefimo triceſimo primo,

SEQUITVR ALIA LITERARVM COPIA

ſub eadem data miſſarum Reverendo patri electo cæterisq; patribus capituli generalis Tholoſani in feſto Pentecoſtes Tholoſæ celebrati. Anno Domini M. D. XXXI I. Per Reverendum Patrem, Dominum Episcopum illius civitatis magnæ, quæ dicitur Temixtitan Mexico, in HuKetan, & alios patres ibi comorantes.

REVERENDI Patres, notum vobis facimus nos in magnis & affiduis laboribus erga infidelium converſionem eſſe occupatos. Ex quibus prævia Dei gratia, per
manus

manus fratrum nostrorum ordinis Sancti
 Francisci de regulari observantia, baptizata
 sunt plusquam ducenta quinquaginta millia
 hominum, quingenta deorum templa sunt
 destructa, & plusquam vicesies mille figuræ
 dæmonum, quas adorabāt, fractæ & combu-
 stæ. In multis enim locis structa sunt facel-
 la & oratoria, in pluribusque arma decora &
 fulgida sanctæ crucis sunt elevata, & ab Indis
 adorata. Et, quod horrendum dictu, olim
 solitum erat, videlicet in illa magna civitate
 Temixtitan, dijs suis annuatim ultra viginti
 millia puerorum puellarumque corda sacri-
 ficare: jam illa humana corda non dæmoni-
 bus, sed altissimo Deo per Doctrinam & bo-
 num exemplum fratrum nostrorum innu-
 meras laudis hostias offerunt, unde soli ipsi
 Deo honor & gloria: qui in illis locis à filijs
 Indorum, quos apud nos habemus, reveren-
 ter adoratur, multaque jejunia & disciplinæ,
 multiplicatæque orationes, lachrymæ & su-
 spiria ab ipsis fiunt & emittuntur. Multi enim
 puerorum istorum bene legere, scribere, ca-
 nere, & punctuare sciunt. Assidue consi-
 tentur, & devotissime sanctum Sacramētum
 recipiunt, parentibus suis dei verbum facun-
 de proponunt prout à fratribus habent, ad
 matutinas horas surgunt. Et virginis matris
 dei, ad quam specialem devotionem habent,
 integrum officium dicunt, idola parentum
 suorum acutissime explorant, & ad fratres
 nostros fideliter asportant. Cujus causa à
 parentibus suis aliqui occisi sunt, vivunt ta-
 men laureati cum Deo, unaquæque domus
 fratrum

fratrum Francisci habet aliam domum sibi
conjunctam pro pueris docendis ab artifi-
cibus Indorum constructam cum lectorario,
dormitorio, refectorio, & devoto sacello.
Sunt enim valde humiles & fratribus obtem-
perantes, & eos plusquam patres diligentes,
sunt casti, & cum fratribus veraces, sunt in-
geniosi maxime in arte picturæ, & cum Deo
tandem sortiti sunt animam bonam. Bene-
dictus Deus per omnia. Inter fratres in lin-
gua Indica eruditos, est unus laicus Petrus de
Gante nomine, illa lingua facundissime utēs.
Et sexcentorum puerorum & amplius curam
habens diligentissimam, qui quidem frater
est principalis paranympus, tradens in die-
bus festivis cum magna solemnitate, puellas
Christianas bene doctas, talibus pueris in-
uxores: pro quarum puellarum manutenen-
tia & doctrina, misit Domina Imperatrix ab
Hispania sex mulieres honoratas & doctas, &
præcepit per literas, quod fieret una domus
tam magna & completa, ut ipsæ mulieres re-
collectæ sub diocesani favore viventes, pos-
sent habere & docere mille puellas honeste
viventes, & ita demum miro quodam modo
ad fidem convertuntur Indi, quando puellæ
à fœminis, masculi à viris religiosis prima fi-
dei rudimenta discunt, & postremo parenti-
bus ethnicis quæ didicerunt, renarrât, ut be-
ne dixisse de eis videatur David: Ex ore in-
fantium & lactentium perfecisti laudē tuam.
Valete in Christo & orate, ut quod Deus cœ-
pit, per suam clementiam perficiat.

EPITOME CONVER- TENDI GENTES

INDIARVM AD FIDEM

Christi, adeoque ad Ecclesiam Sacrosan-
ctam Catholicam & Apostolicam, Autore
R. P. F. Nicolao Herborn, regularis ob-
servantiæ ordinis Minorum Generali
Commissario Cismontano.

IN Christo sibi Reverendis longeque pro-
batissimis simul & eruditissimis patribus
Ministris ordinis Minorum regularis
observantiæ, Provinciarum, Franciæ,
Franciæ Parisiensis, Castellæ, Saxoniz S. cru-
cis. Saxoniz. S. Iohannis baptistæ Turo-
niæ, Turoniæ pictavien. Arragoniz. Argen-
tinæ. Aquitaniæ Sancti Iacobi. Coloniz
Aggrippinæ. Sancti Bonaventuræ (seu pro-
vinciæ Provinciæ) Portugalię. Sancti Ludo-
vici, Hibernię, Scotię Conceptionis, Dacię,
Britannię Anglię Granatę. Indiarum Insu-
larum, sanctę Crucis. Burgen. Majoricarum,
Angelorum, Pietatis, Sancti Gabrielis, Car-
thaginensis, Flandrię, Turingię. Inferioris
Alemanię, sibi in Christo charissimis Patri-
bus & fratribus.

FRATER

FRATER NICOLAUS HERBORN ORDINIS

eiusdem, partium Cismontanarum Generalis Commissarius, Christi gratiam & misericordiam optat.

MOX ubi Colonienſe Capitulum (ut vocamus, ut vero alij Synodum) abſolviſſem, Reverendi Patres, redditus eſt mihi liber quippiam, quo Ferdinandi Cortefij complures, non ſine multis periculis exantlatæ, & profectiones, & navigationes per mare Oceanum, ad Indos uſque, paucis verbis erant deſcriptæ. Legi obiter: nam per negotia diutius, diligentiusque in eo verſari non licuit: offendi quoque multa ijs reſpondere, quæ nuper Tolofanis in Comitijs nobis renarrarunt patres, qui civitatem Temixtitan & Tumbenſem incolunt, ac ſuis ſermonibus per dei gratiam ad fidem converterunt, indiesque convertunt, & in vinea Domini defudant. Reputavi tum deinde altius mecum literas, quas Tolofam Illuſt. Domina Imperatrix ſemper Auguſta, ex Hiſpanijs ad nos tranſmiſit, nos obteſtans, ac requirens, uti viros probos, vita, moribus ac religione probatos ad eam gentem imbuendam deſtinaremus, ſimul & mitteremus quæ nuper apud Indos & Chriſto regû regi, & Carolo Quinto. Cæſari, Imperatori que Maximo in dedicationem venit. Ego vero, qui necdum neque in Gallias neque in Hiſpanias conceſſi,

anxius

anxius mecum cogitavi quos maxime, & quales viros co mitterem. Neque enim temere quibuscumque, sed raris, sed integris, sed illustribus viris id legationis reor commit-tendum. Quandoquidem & Paulus alicubi suo Timotheo præcipit, ne cito quibuscumque manus imponat, sed delegat multoque judi-tio antea examinet, quos in Evangelij opus destinare decrevit. Nam & ipse quosdam ait esse qui non sincere annuncient, alios qui sua commoda spectent, paucos qui se, Timo-theum, Titum, & cæteros Evangelistas veros & legitimos verbi ministros sequantur. Nèc modo id Paulus, sed & sacer ille apostolicus senatus, in designando Matthia observavit, & in posteros, justissimis sanctionibus ceu per manus à majoribus nostris adeoque à Fratrum Minorum primipilo Francisco patre nostro sacerrimo propagatum est. Ita enim inquit in ea quam nostis regula : Quicumque fratrum divina inspiratione voluerint ire inter Sara-cenos & alios infideles, petant inde licentiam à suis ministris provincialibus, Ministri vero nullis eundi licentiam tribuant nisi eis, quos viderint esse idoneos ad mittendum. Qui Francisci institutum hoc seculo misere ac impie lacerant, arrodunt, pessundant Luthe-rani, respondeant, atque si quid in ijsce ver-bis est, quod calumniari æquissimo jure po-test, digito ostendant. Id si effecerint, dispe-ream, si non manibus pedibusque in eorum sententiam eam, verum ut sese torserint, ni-hil scio efficient. Stat enim veritas ipsa quoque ariete robustior. Quicumque, inquit, fratrum

fratrum divina inspiratione voluerint ire inter Agarenos. Recte divina inspiratione ait, nam & ipse angelus sathanę transfigurat se in angelum lucis, multo maxime id possunt ministri ejus, pseudapostoli, subditici ac notii fratres. Neque enim omni spiritui credendum esse præcipit & Ioannes, sed antea probandi, num ex Deo sint spiritus. Probatio vero spirituum quo fieri debeat pacto & alicubi Ioannes de Gersona, & Franciscus Picus Mirandulanus, & nos in Monade nostra paucis signis & notis indicavimus.

Quum primis itaque, ut ad rem posthabitis ambagibus redeamus, prospiciendum vobis patribus meis, observandissimis, ut eos, quos mittere cernitis idoneos, ad verba mittatis Francisci, quibus ait si qui divino oraculo admoniti voluerint comigrare ad infidelium partes. Neque enim humanum, neque Sathanicum oportet esse signum, quo adduci debent, tam arduum tamque difficile opus ut arripiant, sed certe divinum, sed præcipuum sed summi dei oraculum. Humanum enim voco figmentum, dum quidam novitate rerum ac curiositate visendę terret, cognoscendi populi, urgēt & ut mittantur instant. Vno enim verbo tales à Paulo repelluntur: Omnes quærent quę sua sunt, non quę Iesu Christi, sua cōmoda spectat, quisquis, non dei gloriam neque hominum salutem spectat. Qui videlicet eo commigrant ut aurum, ut argentum, ut lapides preciosos, quos multos ferunt in ijs regionibus esse, corradant, colligant, ditioresque egrediantur, quam fuerunt ingressi.

ingressi. Quod malum etsi seculi negotijs de-
diti spectare possint, tantum tamen abesse de-
bet à divini verbi ministris, quantum terrena
à cœlestibus. Quæ enim comparatio Christi
ad Belial, lucis ad tenebras, spinarum (ita
enim interpretantur divitiæ) ad rosas? Exi-
mendus est itaque cupiditatis affectus ac por-
ro evellendus à veris Evangelij ministris. Id
quod vel Christi exemplo docemur, qui eos
quos ad prædicandum misit discipulos sic in-
stituit, ut æs è zonis excuteret, peram, bacu-
lum, calciamenta, denique omnem commea-
tum, quo homines sibi prospicere solent, au-
ferret, detraheret, atque eximeret. Sathani-
cum vero spiritum eum appello, quo multi
sub ovilla pelle lupinam mentem conte-
gunt, quorum in ore Christus sonat, mens
vero atque animus hæreseos aculeo pungit.
Quales plerisque multos suo malo habet, to-
lerat ac alicubi nutrit Germania. Gallia vero
ac Hispania è finibus suis ceu perniciosissi-
mos rei publicæ hostes pellit, ejicit, proscribit,
damnat. Hos minime ad mittendum idôneos,
non tam ego, quam Christus, & Franciscus
judicat. Attendite, inquit Christus, à falsis
prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis
ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.
Et Paulus : Cavete canes, videte concisio-
nem, videte operarios malos. Sed & Fran-
ciscus eos qui suo instituto initiari cupiunt,
examinandos de fide præcipit, & eccle-
siasticis sacramentis, & quod sint stabiles
in ea fide quam ecclesia catholica suscepit,
quod fideles, & dicto audientes, quod

ſynceriter doceant vitia & virtutes, pœnam
& gloriam. Atqui hæc præſtare impoſtores,
& hæretici non poſſunt. Qui enim fidei fun-
damenta in alijs jacent, quum ipſi interim
naufragium in fide fecerint, quum ſint à Chri-
ſto alieni, quum eccleſiaſtica ſacramenta, ri-
tus quoque & ceremonias, peſſundaverunt,
multiſque modis ſe eccleſiæ hoſtes declara-
verunt? Huc huc igitur animos veſtros, ſtu-
diaque intendite, ut fideles ſint, ut catholici
ſint, in fide conſtantes, ſint infraſti, ad omnem
doctrinæ ventum non nutent, non vacillent,
non permoveantur Fide enim ſtandum eſt,
ut ait Paulus. Nam hac vincitur triſormis
ille Cerberus. Hæc baſis eſt & totius ſpiri-
tualis ædificij lapis angularis. Sancti enim
per fidem vicerunt regna, ſubjecerunt Chri-
ſto orbem, alligaverunt dæmones, victores
evaſerunt, coronas commeruerunt perpétuas.
Nemo itaque qui in fide orthodoxa vacillat,
quia majorum noſtrorum religione, decre-
tis, ſacris orgijs, ceremonijs vel latum digi-
tum deſleſcit, eo mittendus eſt ubi hæc opor-
tuit, doceri, auſpicari & exordiri. Si qui in-
ter veſtra penetralia tales eſſent, ut homines
ſumus, nec Noe, nec Chriſto, neque Auguſti-
no meliores, eos in ſpiritu lenitatis, & veri-
tatis potius ab errore revocabitis, monebi-
tiſque ut ſuum intellectum in obſequium fidei
Catholicæ & apoſtolicæ captivent, ſe non ip-
ſos per falſa adulterinaque dogmata perdant,
quin reſipiſcant, redeantque ad eccleſiæ præ-
mium, & ſi quem errorem imbiberint, eum ad
Patrum concilia, placita decretaque corrigant.
Divinum

Divinum vero spiritum quo instinctos ac instructos voluit esse eos, qui ituri essent, Sacer Franciscus, cum puto intellexit, quo apostoli imbuti, quamlibet humano iudicio imbecilles & abjecti & omnium peripsema haberentur solam dei gloriam, lucrum animarum, extirpationem errorum & falsarum religionum subversionem spectantes, totum percurrerunt mundum, adierunt Aethiopes, migrarunt ad Græcos, pervenerunt ad Latinos. Nisi enim hunc spiritum ductorē habuissent nemo nō eos, ut insanos, ut phanaticos, ut omnibus modis exhibilandos, contēpsisset. Verum adfuit eis cæleste illud numen, tribuit os & sapientiam, subiecit gentes & regna, domuit furentes Tyrannos. Cæterum hic spiritus, non sinit Evangelij ministros à veri notione aberrare, si modo Christo credimus Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem. Et, in vobis erit, & apud vos manebit. Huius spiritus energiam facile ex Evangelicis & Paulinis literis licet colligere, modo oculatius easdem intropiciamus. Christus equidem præter hoc quod eum veritatis doctorem appellat, notas quasdam ob oculos in Matthæo & Iohanne ponit, quibus graphice exprimitur, ut non tam veri notione & professione, quam rebus ipsis factisque illustribus, internoscamus, qui digniores sunt ad Evangelicam functionem suscipiendam. Ex fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. Fructus vero appellat Paulus charitatem, pacem, patientiam, benignitatem, modestiam, continentiam, castitatem, & id genus alias

præclaras & ingenuas dotes, quas suis Galatis præscribit Apostolus. Easde vere habet & Sapiens quidam, seu Philo ille sit, seu alius quispiam, quâdo testatur: hunc spiritum esse modestum, humanum, suavē, certum, stabile, securum, omnia prospicere, benefacere, ac bene mereri de omnib. Si quējā videritis ijs dotib. insignē, eū bono animo ac cōcientia ad indos convertendos mittite. Alioqui si discolos, si homines otiosos, si carnales miseritis, parum Christo lucri, nihil nobis reportabimus præmij, sed multum ignominia. Secundo loco prospiciēdum ijs qui missi sunt, ut quam syn- ceriter Christū doceant, ea maxime principe loco doceant, quē sciri facillimum est & saluberrimum. Ea enim ratio habēda est inter eas gentes, quē novissimis diebus istis Evangelio vim faciunt, recensq; sunt in auctorati fidei Sacramentis, quæ olim, sub nascētis ecclesiæ exordio habita est. Vtpote simplicibus verbis, ut doceantur se non suis meritis, sed sola dei gratia agnovisse Christum, quēadmodum de Romanis scribit Pau. Gentes supra modum honorate Deum. Cur ita? Nam gratia salvati estis, si autē gratia jam non ex operibus Alioquin gratia jam non est gratia. Et itē paulo ante. Quos vocavit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. sicut in Oze. ait. Vocabo non plebē meam plebem meam: & non dilectam, dilectam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco, ubi dictum est eis. Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij dei vivi, Quæ verba, si intus excuriamus, proprijssime Indis cōpetunt. Paucos

Paucos enim ante annos, imò nonnullis in
 regionibus hoc est, in civitate Tumbes, vix
 ad sesquiannum, primum Evangelij gratia ac
 lux coruscare cæpit. Antea enim simulachris
 mutis filias filiosq; suos, id quod horrendum
 est dictu, multo tamen magis miserandum
 factu, initiati sunt. Antea solem & lunam, &
 omnem cæli militiam coluerunt, ante pleriq;
 eorum, ut ratione extorres vitam magis pec-
 cudum quam hominum transigerunt, alij
 humanum sanguinẽ sine delectu effuderunt,
 alij profligata omni honestate & verecundia
 intecto corpore incesserunt aliasq; id genus
 abominaciones perpetraverunt, adeoque à
 Christo alienati, & à veritate, ut præter ex-
 ternam corporis larvam nihil in eis depræ-
 hendi posset, quod mentem rationemque spi-
 raret, sicq; desperaverunt seipsos, ut omni
 sese immundiciæ traderent. Verum ubi eis
 Evangelium innotuit, ubi Christo manus de-
 derunt, penitet, pudetq; veteris in peccatis
 circumactæ vitæ. Miro enim modo sese ipsos
 propter ante acta crimina mœrore, tristitia
 afficiunt, si modo vera sint quæ de ijs vivẽ vo-
 cis oraculo fratres narrarunt, qui hos ad fidẽ
 Christi converterunt. Sunt igitur modo mi-
 sericordiam, sunt dei gratiam & clementiam
 consecuti, eoq; electi, hæredes & testamento-
 rum participes facti, qui nuper à Christo
 alieni, qui adulteri, qui idololatræ, qui &
 rationis & omnis gratiæ benignitatis di-
 vinæ fuerunt extorres. Hanc gratiam sæ-
 pe ob oculos revocare oportet, quidve
 ea efficiat, hoc est quod hominem justificet,

Mm ; quod

quod coheredes regni constituat, quod omnis meriti & vitæ spiritualis sit initium, semper sunt communefaciendi. Maxime autem misericordia Dei, qua præventi sunt, qua benedicti, qua cælestibus & æternis bonis dignati, eis est repetenda & sedulo inculcanda. Vere enim Indis competit, quod ait Esaïas, nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma & Gomorra fuissetis. Semen quod nobis Indi quæ reliquum mansit, est Iesus Christus, qui nos benedictionibus cælestibus præveniens, in regnum adoptionis de miseranda captivitate traduxit. In hoc enim semine, quod Christus est, benedicentur omnes gentes. Quo benedicti sunt, abluti sunt, sanctificati Christo quæ insiticij facti Indi nostri, eo quæ non jam longe, neque procul sunt, sed prope, sed cives & domestici dei, extructi super fundamentum apostolorum & prophetarum, id est, super Christum, qui fundamentum est, & lapis angularis, cui tota Domus Ecclesiæ innititur. Docendi igitur sunt, ut porro omnem fiduciam in Christum constituent. Quandoquidem ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. Ipse est sanctificatio nostra, redemptio nostra, salus quoque tota. Epistolæ ad Romanos & Ephes. sepicule ijs ob oculos ponenda. Nam tales fere fuerunt olim Romani, & Græci, dum alieni esset à Christo, quales modo sunt Indi in magna Asia. Erunt igitur eodem modo eadem quæ lege ad Christum convertendi, & in fide suscepta obfirmandi.

Fidei

DE INDIS CONVERTENDIS. 551

Fidei sub hac symbolum, quod apostolicum vocant, paucis verbis eis est explicandum. Quandoquidem in eo summa religionis nostræ graphice depingitur, & quæ credi oportet quemlibet fidelem exprimuntur. Nolo tamen si quando id ipsum explicatur ut simplicium ingenia argutijs scoticis & Occanicis involuantur? Mittantur ejuscemodi ad scholas Theologorum, & eorum hominum, qui ociosis verbis de ijs perlibenter rixantur, ac ad verbera usque contendunt. Monet nos non semel Paulus, ne quis nos per inanem philosophiam decipiat, ne quis deprædetur. Monet & suum Timotheum. Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Qui igitur dei eloquia gentibus nuper ad fidem conversis renarrare volet, id necessum est, ut observet, recte tractet, ac breviter adeoque synceriter verbum veritati. Id quod facile quisque præstabit si in sacris literis, in Doctoribus ecclesiasticis bene institutus fuerit. Quanquam audiam apud Indos esse ex nostratibus, per quos ceu organa quædam spiritus veritatis sese in auditorum & infantium animos transfundit. Qui porro simplices, idiotæ, literarum expertes, quales fuere apostolorum complusculi sub exordio nascentis ecclesiæ, interim tamen docent, prædicant, operantur in vinea Domini, sed non sine spiritu Domini. Spiritus enim sanctus, qui linguas infantium difertat facit, qui affectus hominum ad se rapit, qui ex ore infantium & lactentium sibi

laudem occinere, seque agnosci voluit, hos regit & imbuunt. Novimus enim varias esse dotes, varia gratiarum, donorum, & operationum genera. Alij inquit Paulus, per spiritum datur sermo sapientiae, alij sermo scientiae, alij fides, alteri prophetia, huius discretio spirituum, illi interpretatio sermonum. Haec omnia operatur unus atque idem spiritus dividens singulis prout vult. Vnicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Qui hoc spiritu imbuti, sine literarum cognitione Evangelium annunciant, quamvis mea opera, meque doctore non egeant, volo tamen unum observent inter docendum, ut videlicet semper suos sermones ad majorum nostrorum placita accommodent, ut ad regulas communis fidei nostrae errantium animos ac mores redigant exigantque. Non ambulent in mirabilibus supra se, sed simplicem Christi doctrinam simplicibus verbis in auditores transfundant. Manifestatio enim spiritus datur ad utilitatem, nimirum ecclesiae. Quam vero utilitatem, quam frugem reportabunt auditores catechumeni, si altiora te quaesiveris, si quidditates rerum, distinctionum labyrinthos, intentionum monstra, naturas communes & alia id genus involucra Chrysippea iactes, praedices, inculces? Certe haec, etsi eruditis multis arrideant, mihi que olim sic arrisere, ut vix multo negotio ab ijs divelli potuerim, non sunt tamen pusillis animis, ac infirmis conscientijs inculcanda. Lacte enim opus habent, non solido cibo. Eo haec diximus, ut intelligant fratres, quos trans-

transmisimus, principia fidei nostræ synceriter, ac simpliciter esse tradenda, non subtiliter, neque sub obscure, alioqui & operam & impensa perdiderint. Vtilitatem itaque, non subtilitatem, neque curiositatem spectent, siquidem symbolum interpretentur. Vtilissimum vero erit nosse, quod unus est rerum omnium artifex, qui cœli terræque hominumque & spirituum plastes est. Cui merito omnis honor, laus, gloria, cultus & internus & externus deputandus est. Dominum deum tuum adorabis, & illi soli servies, inquit post Moſen Christus. Eo pertinet, quod ratio symboli continet, Credo in unum deum patrem omnipotentem, creatorem cœli & terrę. Idola igitur nihil sunt, opera hominum sunt, nihil habent divinitatis, nihil præstare possunt salutis. Id re ipsa discimus, si gentium simulachra dejicimus, si incendio perdimus, si in pristinam formam unde erant efficta redigimus, tum comperiemus ea aurum esse, argentum esse, & quidvis aliud, quam quod miseris mortalibus, qui hæc coluere, dæmones persuasere. Profuerit non parum multum Lactantij libros de institutionibus divinis, Eusebij Pamphili de præparatione Evangelica & aliorum alios, qui superstitionem ethnicam densissimis argumentis subverterunt, legisse & memoria retinere atque reponere.

Quæ sequuntur mox in symbolo, ad Christum spectant. Is enim nobis mediator & veluti caduceator missus est, ut nos per sanguinem suum reconciliaret Deo patri

M m 5 nosque

nosque in filios adoptaret, heredesque constitueret æterni regni. Id etsi alio modo potuissent efficere, quam morte filij sui, noluit tamen clementissimus ille pater alium esse quam hunc ipsum modum, quem in symbolum redigerunt apostoli. Et in Iesum Christum inquit, filium ejus unicum, qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus & sepultus est. Singula verba, singulis canonicæ scripturæ sententijs, ijsque multis, respondent. Deinde singula verba, certos quosdam & conjuratos fidei hostes hæreticosque impugnant, explodunt, fundunt, ac confutant. Legendus hoc loci esset Iohannes Damascenus, qui justo volumine hac rem absoluit, pioque lectori satis fecit. Atqui, inquiet quispiam, cur tam exacte omnia Christi mysteria attigere apostoli in compendiosa hac fidei formula? Ut essent æternum mentibus nostris insculpta, ne unquam sineremus elabi, neque emori eam charitatem, qua Deus nos adamavit, sicque charos & dilectos habuit, ut non angelum aliquem, neque hominem quempiam, sed proprium filium suum in opus salutis nostræ destinaret. Sic (inquit Christus) Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Et item Paulus. Deus qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem qua dilexit nos, cum essemus peccatis mortui, convivificavit nos in Christo, cujus gratia salutati estis. Et post.

DE INDIS CONVERTENDIS. 555

Post. Gratia enim dei salvati estis per fidem, & hoc non ex vobis. Dei enim don: &c. Hoc donum, hæc dei munificentia, perpetuo gentibus est proponenda & infigenda. Nam memores non vult esse Deus tanti beneficii, quod per filium præstitit generi humano, quod videlicet nostri causa exinanivit semetipsum formam servi accipiens, & habitus inventus ut homo, quod prodijt ex utero intemeratæ virginis in mundum, quod habitavit in nobis, quod in terris visus est & cum hominibus conversatus, deinde quod incommoda multa, opprobria convita, contumelias, denique crucem ipsam passus est. Sublatus enim & in crucem adactus est, ut omnibus inelaresceret paterna erga nos clementia, ut nemo de sua salute desperaret, modo in Christum credat, Christo inhæreat, Christum credens & amans imitetur. In hoc enim passus est, ut sequamur vestigia ejus. In hoc sepultus est, ut nos quoq; & moriamur peccatis & sepeliatur vitijs: Additur subinde alius fidei articulus quo Christi triumphus & victoria declaratur. Tertia die resurrexit à mortuis, ascendit ad cælos, sedet ad dextram dei patris omnipotentis, inde venturus est judicare vivos & mortuos. Ferunt singulos Apostolos singulos articulos quasi symbola religionis & fidei in unum quædam acervum contulisse. Qui id ajunt, non infideliter rem ipsam attigerunt. Quocirca & nos cum in ea sententia simus, dicamus eos articulos, quos hic agnitos cernimus, in id adjectos, ut Christi regia majestas, & dignitas mortalibus omnibus innotescat.

tescat. Quod enim resurrexit, potentiam spiritus declarat ac mortis interitum : id quod multis argumentis & Paulus & Oseea declarant. Resurrectionis vero causa fuit, ut ostenderet se mortis ac vitæ habere imperium, ut nos in novitate vitæ ambularemus, ut jam non peccatis, sed gratiæ, sed misericordiæ vivamus, omniaque membra nostra in id conferamus, ut Christo vivere, Christo mori possint. Ascendens vero in cælum spem fecit misero ac calamitoso Adamo ac posteris ejus eo veniendi, quo ipse præcessit, iter ostendens, & præmonstrans eis. Et quod David ait: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quo simul & se non tam mortis victorem & expugnatorem, quam novæ vitæ autorem ostendit. Nemo enim fuit, qui tam gloriose egerit, quum & se à morte & suos à miseranda servitute liberaverit.

Hinc illa admirationis vox prodijt, *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de bosra? Iste formosus in stola sua. Et David, Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Nihil enim potentius, nisi morte mortem superare, inferos spoliare, eliminare è regno suo dæmones, redigere eosdem in servitutem qui hactenus suis imposturis totum orbem dementaverunt. Gloriosius vero quid unquam vel dici vel cogitari potuit, quam eundem suapte potestate conscendere cælos, transvolare ac transilire cælites omnes, eoque dignitatis evchi, ut non modo homines, sed etiam dæmones,*

dæmones, sed angelicos spiritus sibi subji-
 ciantur? Sedere vero ad dexteram patris
 prædicatur, quod sit in primis & summis pa-
 ternæ hæreditatis bonis. Ita enim decuit, imo
 oportuit, si æquo jure, ut ita dicā, certandum
 est, repensare beneficia, ita remunerari filium,
 qui omnibus se inferiorem fecit. Imminu-
 tus enim erat, & inferior factus, non solum
 angelis, sed etiam hominibus multis, si exter-
 nam rerum faciem spectemus. Eo factum
 est, ut non jam super homines solum, nec
 modo super dæmones, sed omnibus omnino
 spiritibus superior sit, dignior sit, excelsior
 sit. Sede, inquit David in dei persona, à dex-
 tris meis, donec ponam inimicos tuos sca-
 bellum pedum tuorum. Et Paulus fatetur
 illi tributum nomen, quod est supra omne
 nomen. Et alibi, Oportet enim illum regna-
 re, donec ponat omnes inimicos sub pedibus
 ejus. Quod venturus dicitur & judicaturus
 vivos & mortuos, vox est terroris, ijs qui im-
 pie vixerunt : lætitiæ vero ijs, qui probæ ac
 præclare omnia gesserunt, Hanc vocem om-
 nibus domibus, angulis, imo fronti nostræ,
 manibus, oculis, inscribamus : Veniet judi-
 care vivos & mortuos. Iudicabit siquidem,
 sed pro mansuetis terræ, contra infidos, sed
 pro justis, contra justiciæ temeratores, sed
 pro bonis, contra improbos, & ut in sum-
 ma dicam, ita sententiam pronuntiabit, ut
 nemo justus, nemo malus juste vel quæri, vel
 causari possit. Reddet enim unicuique juxta
 opera sua, alteris quidem pœnam, ignomi-
 niam, cruciatus æternos, alteris gloriam
 laudem

laudem & lætitiā incredibilem. Id est alijs vitam, alijs mortem. Procedent, inquit in Ioanne Christus, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero male egerunt, in resurrectionem iudicij. Vt vere dixit Paulus oportet nos omnes manifestari ante tribunal Christi ut recipiat unusquisque prout gessit in corpore proprio, siue bonum siue malum. Iam & illum operæprecium est ut internoscamus articulum, Credo in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam Catholicam. Credi potest spiritus sanctus procedere à patre & filio, & non nisi in imagine & speculo intelligi, & cognosci. Hic spiritus omnis boni & artifex & largitor est. Quē moderari ecclesiam sanctam catholicam & apostolicam eo colligitur, quod Christus ait, Alium paracletum dabo vobis, ut maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere. Et item, Non relinquam vos orphanos. Habent itaque hunc spiritum in arrabonem iusti, habent in doctorem veritatis nescij, habent ductorem devij, habent peracletum tristes & mœrore confecti. Non destitit hic ecclesiam Christi moderari, quamlibet sævierint hostes, quamvis in errorem adducere conati sunt impostores & hæretici. Stetit hætenus ecclesia supra petram fundata infracta ac immobilis adversus improborum hominum assaultus. Et portē, inquit, inferorum non prævalebunt adversus eam. Non prævaluit Herodes, non Nero, non Domitianus, non cæteri tyrāni, & fidei hostes, Thurcæ, Tartari, Teucri,

Teueri. Multo minus qui ex nobis prodierunt hæretici, schismatici & pseudoapostoli, præualebunt. Stat immobilis supra Christum extructa. Stat roborata doctrinis non varijs neque peregrinis, sed veris & germanis, & omnino talibus quæ ex divinis & canonicis literis desumptæ sunt. Stat & divina promissione fulta, ob firmata & consolidata. Ego, inquit Christus, rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Si Christus suis præcibus obtinuit, quo minus fides ecclesiæ deficeret, mentiuntur hæretici, Rutheni, Hussitæ. Vviclesiæ, Lutherani horum soboles, qui audent obgannire trecentis annis Evangelium perperam prædicatum. Verum stat veritas pro nobis, stat pro ecclesiæ defensione. Non, inquit Christus, deficiet fides tua : perinde atque diceret, Maxima incrementa sumet, dilatabitur enim & sese usque ad ultimum maris Oceani propagabit, ut vere dixerit David, à Solis ortu usque ad occasum magnum nomen ejus. Et Christus, Multi venient ab oriente & occidente, & aquilone, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Jacob in regno patris mei. Quo simul & Indos & eos qui antichthon inhabitant, significare voluit. Nemo enim à Christo excluditur, nemo ab hoc respuitur. Vna voce omnes & gentes Barbaras, & Iudæos & Græcos invitat, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Et item: Ego sum pastor bonus. Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili & illas oportet me adducere, & fiet unum ovile & unus pastor.

Pastor

Pastor Christus est, ovile ecclesia est una, ad quam adduxit complures, alios per se, alios per Apostolos, plerosque per horum successores Episcopos, martyres & Doctores. Novissime vero diebus istis, per fratres Minores adducit multos in maiore Asia. Omnes enim in unam navim, adeoque in unam classem inscribuntur. Vna enim est ecclesia, unum corpus, unum ovile, cui inserendi & annumerandi sumus. Extra hanc ecclesiam nemini speranda est salus. Imo quisquis extra hanc existit, alienus à Christo est, hostis est, prophanus est. Id si credas, bene quidem habet res, si nescias cæcus es, si credere nolis, jam judicatus es. Credit hæc non tam scripturis sanctis quam ijs, quæ ex hac deduci possunt, necessarioque consequuntur, eoque septem recipit sacramenta, suspicit ecclesiasticas institutiones, observat patrum decreta. Moderatur præterea à spiritu invisibili, qui fidelium mentes inhabitat, interim tamen & certis quibusdam notis internoscitur, sacrisque & cæremonijs & ritibus seipsam declarat & ostendit, seque ab Iudæorum religione, adeoque à paganismo ethnicorum, hac ratione distinguit, & determinat, quod cultum suum uni Deo impendit, & huius filio regi seculorum immortalis, & perpetuo triumphatori Christo Iesu. Vna igitur ecclesia & catholicorum congregatio est, cujus primarium caput Christus est, vicarium Petrus, & huius successores, Clemens, Cletus, Linus, Gregorius, & item alij qui in partem solitudinis sunt vocati. Nam divisiones
adminis

administrationum sunt, idem autem Dominus, qui pro ea qua est prudentia, singulis sua munia partitur, atque administrat. Dedit enim suæ ecclesiæ moderandæ quosdam quidem Apostolos, alios autem Doctores, alios vero Evangelistas, alteros alteris functionibus præfecit. Qui omnes unam ecclesiam Christi sanguine redemptam ac repurgatam constituunt, modo id ipsum sentiant, credant & profiteantur. Est & illud non abs re adjectum, Sanctorum communionem. Communionem hanc intra unam ecclesiam exordiri, coalescere ac confovere necessum est. Sunt invicem membra fideles in unum corpus per Christum inserta. Quorum alij jam è mortali corpore evaserunt regnantque cum Christo, alij hætenus in terris adversus triformem hostem militant, utrique tamen eodem spectent oportet, si modo bonorum spiritualium cupiunt esse participes. Neq; enim extra ecclesiæ corpus sese sacrorum charismatum communio diffundit, ut prosit, ut salubris sit, sed intus est, intus operatur, intus agit. Sensit id David, quando ait: Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum. Sicut unguentum, quod descendit à capite in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus. Qui igitur volet particeps spiritualium bonorum esse quibus à Christo dignati sumus, in sacra se monade contineat, necessum est. Ab hoc enim nobis dona, ab hoc gratia, ab hoc omnia charismata spiritus sancti propagantur ac veluti

N^a oleum

oleum in oram vestimenti defluunt. **P**recipua igitur sanctorum communio à Christo auspicata est, quando nos corporis & sanguinis sui voluit esse participes, quando omnibus ex æquo paravit iter adeoque ad gloriam viam aperuit, quando pro omnibus mortuus est: ut in se ipso vivificaret omnes, ut omnes, ad se per fidem amoremque traheret. Hæc sunt illa bona, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis intraverunt. Sola fide intelligimus atque capeßimus omnia. Ipsa enim est sperandarum rerum substantia, argumentum non apparentium. Est & alia quædam spiritualium corporalium rerum communio. Qua alij sibi invicem citro ultroque modo corporalia, modo spiritualia communicant, alij preces, sacrificia bona opera merito, & id genus alia pietatis officia alijs impertiunt. Sic qui cathesifatur, communicat ei qui sese cathesifat in omnibus bonis. Sic qui repromissum regnum adepti sunt sancti nobis, qui terra preces, supplicationesque communicant, ac impendunt, alter enim alterius salutem, ut propriam, desiderat, cupit, precatur. Sunt enim amici nostri, sunt concives nostri, sunt in eodem quo nos sumus corpore constituti, id est in eadem ecclesia, modo cum amicorum omnia sunt communia, alacri ac voluntario animo nobis suos labores, merita, precesque participant.

Quod vero etiamnũ peccatorum remissio credenda sit, multis scripturæ locis cogimur, velimus nolimus assentire, ac credere. Si enim
Christus

Christus nostri ob causam mortuus est, necessum est cum chirographum damnationis tulisse, necessum est & satis pro nostris erratis fecisse, nosque à peccatis purgatos adeoque ab ægyptiaca servitute ereptos, in regnum transtulisse filiorum dei. Id vero efficere non potuit, nisi condonatis delictis, & ære alieno soluto. Ob id Paulus alicubi testatur Christum pro nobis maledictum factum, imo peccatum ipsum ut nos maledictione peccatoque liberaret, inque regnum adoptionis transferret. Per sanguinem enim ipsius remissa sunt peccata nostra atque condonata, si Esaiæ, si Paulo, Ioanni que credimus. Ejus enim livore sanati sumus, ejus sanguine redempti sumus, abluti sumus, sanctificati sumus. Id quum ratione humana deprehendi nequeat, fide necessum est ut intelligamus. Credi igitur à nobis peccatorum remissio potest non effici, etiam si sine nobis fieri nequeat. Assentiat oportet voluntas, atque sese gratiæ accommodet, si modo salutem, si remissionem, si noxæ condonationem obtinere voluerit. Vocat enim Deus, sed ita, ut voluntatem ipsam suos motus sinere agat. Prævenit voluntatem, sequatur ipsa vocantem, assentiatur vel impellentem, vel invitantem gratiam. Id ubi fecerit, mox aderit Christus, aderit coope-rans gratia, Purgabit simul & expiabit delicta nostra, peccata nostra. Quanquam id ipsum non nobis sed gratiæ dono tribuendum sit, Quemadmodum & Paulus ait: Gratia dei in me vacua non fuit, & gratia dei

sum id quod sum. Et non ego, sed gratia dei mecum. Gratia itaq; est, qua redempti sumus id quod fide non ratione humana colligitur. Credo, inquiunt Apostoli, peccatorum remissionem. Sequitur. Carnis resurrectionem. Non inquit animæ resurrectionem, sed carnis. Nam anima multis etiamnum ethnicis prædicata est immortalis, interire vero corpus, seu carnem, non solum ratio, sed & rei eventus atque adeo res ipsa edocuit. Nemo enim ex mortalibus perpetuo vixit, nisi Enos & Helias, si modo probe sentiunt qui in ea sententia sunt, qua existimant eos vivere vitalesque auras carpere in paradyso, qui tamen olim mortem appetituri sunt cogente illa lege, qua dicitur, Statutum est hominibus semel mori. Cæterum qui semel fatis cesserunt, non sic evanuerunt, ut in nihilum sunt redacti, sed iustorum animæ in manu dei sunt, eoque se curiores, quo Deo viciniore Corpora vero & si in pulveres, cineresque resoluta sint, suo tamen die resuscitabuntur, inque melioris vitæ statum commutabuntur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem & mortale hoc induere immortalitatem. Erit enim, quando & ipsum immortali toga decorabitur, modo se honeste, decore, & in omnibus præclare gesserit. Verum de hac re Paulus plenius verbis ad Corinthios disputat. Postremo omnium, ubi mors domita victaque fuerit, posteaquam suis dotibus corpus cohonestatum fuerit, posteaquam & animæ unitum & copulatum fuerit, id enim miro quodam affectu

affectu appetit, & per diu & pernox efflagitat, ut quamprimum fiat, alia nobis vita, aliud domicilium, alia vivendi consuetudo, parata est. Videmus enim deum modo in ænigmate & per speculum, multisque afficimur dum terrenam hanc domum incolimus incommodis, tum vero ubi evaserimus has ærumnas, non jam in ænigmate, neque sub involucris, sed facie ad faciem contemplabimur. Id ubi contigerit, jam nihil deerit nobis quod optari possit, nihil aderit quod incommodare ac obesse queat. Erit enim Deus omnia in omnibus. Eoque confitemur futura illa & perpetuo mansura bona, dum dicimus, Et vitam æternam, Amen.

Ad hanc regulam respiciendum omnibus qui Christo in auctori sunt, neque ulla ratione ab hac desectendum, si modo salutem consequi voluerimus. Recte igitur ait Athanasius vir alioqui & vita & eruditione illustris: Hæc est fides catholica, quam nisi quisque firmiter & fideliter crediderit, salvus esse non poterit. Erunt igitur Indorum animi & mores ad hanc exigendi, hacque roborandi adversus pristinos errores, quibus sese intelligunt immersos fuisse. Alioqui facile in desperationem per mali dæmonis adducerentur præstigia, fierentque novissima illorum deteriora prioribus.

Porro posteaquam sic jacta fuerint in eis fidei nostræ initia, docendi sunt, ut puris mentibus deum optimum Max. pro venia condonationeque precentur peccatorum. Id quo commodius fiat, precatio illa dominica

principe loco eis obijcienda est. In ea enim & dei gloriam omnibus inclarescere petimus, & nostras necessitates abunde satis exponimus. Id quod tota oratione satis constare potest, si introspicias. Verum de hac re nos alias dicturi sumus. Nam justum volumen exigit, non succisivum & quasi extemporale opus.

Sæpius ea quæ Christus in monte auditoribus prædicavit, quando Evangelicæ legis perfectionem ostendit, Indis sunt proponenda. Nam ex ijs facile discent, quales oporteat esse Christianos, quam integros, quam compositos ac animo sedatos, quam mites, humiles spiritu, misericordes, & alijs id genus præclaris dotibus adornatos.

Docendi sunt etiamnum præcepta Decalogi observare. Nam id ipsam fecisse Christum, quando adolescentulo respondit. Si vis ad vitam ingredi serva mandata, legimus. Et item, Vos discipuli mei eritis, si feceritis quæ præcipio vobis. Nec modo id docendi solum sunt, sed etiamnum ut audiant ecclesiam. Nam qui ecclesiam non audierit, nobis ut ethnicus & publicanus vitandus est. Malo tamen eos, qui nuper Christo in autorati sunt, lenitate ac mäsuetudine duci, quam præscriptis & legibus ac decretis humanis. Quæritur Augustinus nostram religionem, quam Christus præceptis voluit esse contentam paucis, nimio plus decretis humanis gravari, ut tolerabilior fuerit olim Iudæorum conditio, quam modo sit Christianorum. Temperandum est igitur à legibus, & eousq;
expectan-

expectandum, donec sua colla subjecerint ecclesiæ, qui ab hac sunt alieni. Quanquam ubi in deditiōem ecclesiæ venerint, nollem eos multis decretis onerari, nisi ejuscemodi sint, quæ pro carnis maceratione proque dei gloria augenda, instituta sunt. Si enim mox ubi fidem nostram delibaverint, pontifex illis onus, (quod nunc multi suapte te meritate rumpunt) anatarum, Pensionum referatarum, quæ magis avaritiam & cupiditatem, quam vel pietatem, vel christianam charitatem spirant, imposuerit: metuendum, ne simul cum fide & gentem perdamus. Debet ecclesia misericordiæ illis sinum, non crudelitatis exponere.

Debet omne æs in harum conversione effundere, non ab ijs auferre, non corradere. Ita ad fidē plerofq; Apostoli converterunt, & Divus Laurentius ecclesiæ thesaurū in usus pauperum effudit omnē. Dispersit enim, dedit pauperibus, non corrasit, non servavit, sed distribuit miseris. Docendi sunt quoque, ut omnis anima sublimioribus potestatibus sit subiecta. Potestates autē duę in orbe Christiano dignoscuntur, alia quæ ecclesiasticam vocant, cujus summus Pontifex est caput, quæ res sacras administrat, nempe Evangelium, legē Dei, sacras hostias. Quam quum penes hanc pascendarum ovium sit autoritas, enutrire oportet. Nemo enim suis stipendijs militat unquam. Et Christus: Dignus est operarius cibo suo. Cavendum tamē ne cupiditate adducti operarii marsupia sua magis contentur implere, quā saluti auditorum prospicere. Prospiciendum

dum est, ne ejuscemodi ad Indos pergant, qui simulatq; terram occupaverint, mox domum addunt domui, agrum agro. Quorū in album videmus multos religiosos & monachos cōscriptos. Est & alia potestas, nempe seculi, quæ repub. gladio armisq; tutatur, cujus supremus monarcha Imperator est. Huic ut tributum, ut vectigal moderatum pendant, oportet. Cui tributum, inquit Paulus, tributum, cui vectigal vectigal, cui honorem honorem. Quæ verba certum est in seculi magistratus competere. Scripsit enim ijs qui sub Romano vixerant imperio, nolens occasione christianismi, & Evangelicæ libertatis, vel negligi vel contemni magistratus, nisi ea præciperent, quæ divinis mandatis essent contraria. Proinde & Christus ait, Reddite Cæsari quæ sunt Cæsaris, & Deo quæ dei sunt. Caveant tamen sibi Hispani, ne plus nimio populum oneribus, vectigalibusque gravent, alio qui rebellem sentient, pertinacemq; sentient, fietq; illud quod Hieroboam temporibus contigisse legimus, Revertere Israel in domos tuas, & in tabernacula tua, quia non est vobis pars in domo Isai. Cito enim abjicient jugum, si se tyrannos, si prædones senserint nactos principes. Sin vero patres patriæ, si æquitatis & justiciæ administratores, non tam sua, quam se ipsos in deditionem dabunt, venientque suapte sponte, & offerent munera & dona, & vectigalia. Nam homines sunt, humaniter & ducendi & instituendi sunt. Quod si senserint se humaniter pie, juste, ac religiose à præfectis tractari, quamlibet

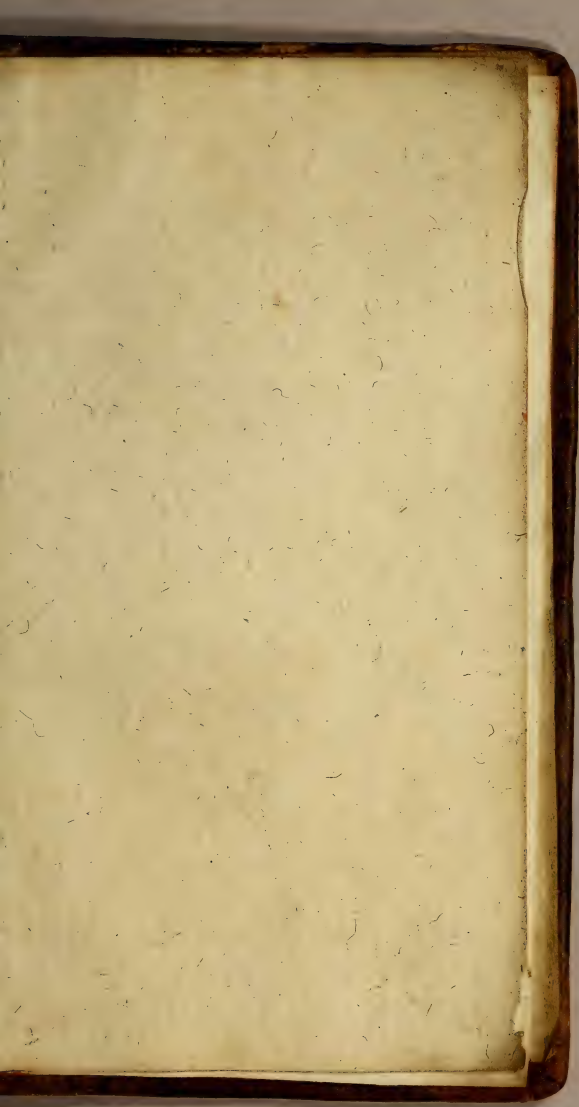
quamlibet videantur feroces, quamlibet sint extorres, nostra tamen humanitate, nostra lenitate redibunt ad cor, amicitiae foedera inibunt nobiscum, stabunt à nobis, qui hactenus contra nos digladiati sunt, & erit verum quod pharisaeis in Evāgelio objicit Christus, Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructum ejus. Vt enim olim à Iudaeis regnum, & sacerdotium, quod Christum repudiaverunt, ablatum est: ita metuedum multis Christianis, maxime Germanis nostris, ne, ubi defectionem à fide admiserimus, simul cum fide & Christū & imperium omittamus, eoque regnum transferatur, ubi hactenus Christus fuit incognitus, jam autē cognosci incipit, jam coli, jam venerari & glorificari. Germani templa subvertunt, ecclesiastica sacramenta plerique conculcant, alij negligunt, alij incestis manibus contrectant. Indi contra simulachra quidem deorumque portenta demoliuntur, templa deorumque sacra loca extruunt, sacramenta ecclesiastica summa religione & veneratione exosculantur. Sic olim postquam perijt Hierusalem suoque malo perdidit Christum, redijt ad Christum Græcia, totaque Latina ecclesia. Faxit deus Opt. ut sim vates mendax: metuo tamen plusquam credi potest, ne id ipsum malum, si non opportune prospiciamus, nos maneat, qui multo quidem tempore agnovimus Christum, degimus sub ecclesiae obedientia: hoc vero seculo, abjicimus omnia, nec fructus Evangelio dignos ferimus. Dabitur enim genti facienti fructum ejus.

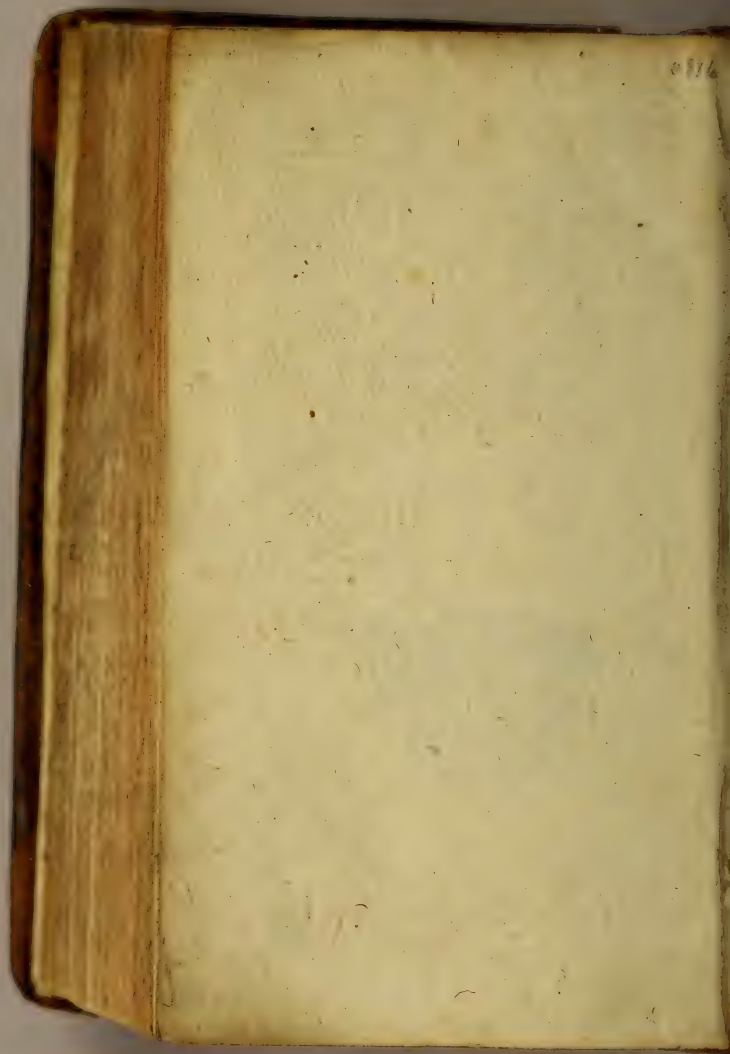
Valete

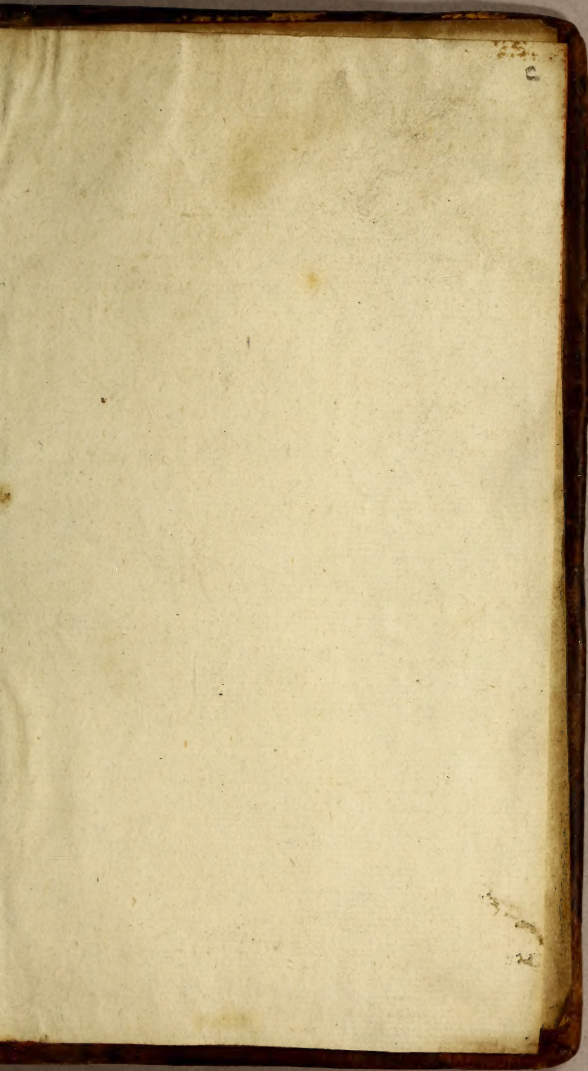
Valete in Christo Iesu præstantissimi Patres,
& diligenter prospicite rebus omnibus, po-
tissimum vero curate, ut id præstemus omnes
quod tam præclaris titulis jactamus. Id est,
præstemus atque declaremus nos esse fratres
de vera, non fucata observantia. Id quo
possimus commodius, noctu atque interdiu
precandus est Deus, ut qui vocavit nos, seu
Indiam seu Græciam, seu Germaniam
aliaq; regna Hispanicæ Gallicæq;
nationis incolimus, ipse per-
ficiat, confirmet corro-
boretq;.

FINIS.











J616
N9450

